

**BİR METAFOR OLARAK SUYUN SANAT VE
ARKEOLOJİDEKİ İZDÜŞÜMLERİ**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜLTÜREL MİRAS VE MİRAS ALAN YÖNETİMİ
(DİSİPLİNERARASI)**

Canan BOZKURT

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇAĞLAYAN**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ.....	6
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	10
KISALTMALAR.....	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	13
KAPSAM SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	13
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	14
1.1. Kültür.....	14
1.1.1. Somut Kültür.....	16
1.1.2. Somut Olmayan Kültür.....	18
1.1.3. Kültürü Oluşturan Unsurlar.....	18
1.2. Kültürü Oluşturan Bir Unsur Olarak Su.....	20
1.2.1. Su ve Özellikleri.....	22
1.2.2. Su kaynakları.....	23
1.3. İlgili Araştırmalar.....	26
2. SU, SANAT VE ARKEOLOJİ.....	30
2.1. Su ve Yaşam.....	30
2.2. İnsan Yaşamında Suyun Yeri.....	30

2.2.1. Kaynakların Kullanımı ve Korunması.....	36
2.3. Su ve Sanat.....	38
2.3.1. Sanatın tanımlanması.....	39
2.3.2. Sanatın Sınıflandırılması.....	42
2.3.3. Sanat Dallarının Su ile İlişkisi.....	43
2.3.3.1. Resim Sanatı.....	43
2.3.3.2. Heykel Sanatı.....	49
2.3.3.3. Seramik Sanatı.....	57
2.3.3.4. Mimari.....	62
2.3.3.5. Edebiyat.....	74
2.3.3.6. Müzik.....	83
2.3.3.7. Peyzaj.....	89
2.4. Su ve Arkeoloji.....	95
2.4.1. Arkeolojinin Tanımlanması.....	95
2.4.2. Arkeolojinin Sınıflandırılması.....	98
2.4.3. Arkeoloji Işığında Suya Ulaşmak.....	99
2.4.3.1. Su Kaynakları ve Yerleşim Yerleri.....	100
2.4.3.1.a. Asya.....	104
2.4.3.1.b. Avrupa.....	113
2.4.3.1.c. Afrika.....	119
2.4.3.1.d. Amerika.....	121
2.4.3.1.d.1 Kuzey Amerika.....	124
2.4.3.1.d.2. Güney Amerika.....	126
2.4.3.1.e. Avustralya.....	128
2.4.4. Su ile Şekillenen Kültür Ögelerine Ait Buluntular.....	130
2.4.5. Deniz Taşımacılığı ve Ticaret.....	165
3. YÖNTEM.....	171
3.1. Araştırmanın Modeli.....	171
3.2. Çalışma Grubu.....	171
3.3. Verilerin toplanması.....	172
3.3.1. Görüşme Formunun Hazırlanması.....	172
3.3.2. Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması.....	174

3.3.3. Görüşmelerin Yapılması.....	174
3.4. Verilerin Analizi.....	174
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	176
4.1. Suyun Kültürel Oluşumları Üzerine Görüşler.....	176
4.2. Suyun Sanat ve Arkeolojide İçerik Unsuru Üzerine Görüşler.....	194
4.3. Suyun Sanat ve Arkeolojide Araç Unsuru Üzerine Görüşler.....	207
4.4. Yorumlar.....	218
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	221
KAYNAKÇA.....	224
TABLolar LİSTESİ.....	254
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	255
EKLER.....	256
ÖZGEÇMİŞ.....	261

TEZ ONAY SAYFASI

Canan BOZKURT tarafından hazırlanan “BİR METAFOR OLARAK SUYUN SANAT VE ARKEOLOJİDEKİ İZDÜŞÜMLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇAĞLAYAN

Tez Danışmanı, Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi Anabilim Dalı.

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 14/03/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Doç. Dr. Taşkın DENİZ (KBÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇAĞLAYAN (KBÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ASENA KIZILARSLANOĞLU (KÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Prof. Dr. Müslüm KUZU

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Canan BOZKURT

İmza :

ÖNSÖZ

‘Bir Metafor Olarak Suyun Sanat ve Arkeolojideki İzdüşümleri’ adlı Yüksek Lisans tez çalışmam boyunca bana destek olan değerli tez danışmanım ve jüri üyem Dr. Öğr. Üyesi Evrim Çağlayan ‘a tüm içtenliğimle teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda jürilerimden Prof. Dr. Taşkın DENİZ ve Dr. Öğr. Üyesi Hatice ASENA KIZILARSLANOĞLU çok teşekkürlerimi sunarım. Bu esnada bana sabır gösteren ve maddi manevi desteğini ayırmayan aileme de ayrıca teşekkürlerimi sunmak isterim. Veri toplama sürecinde bana yardımcı olan Doç. Dr. Ümit GEZGİN, Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ, Doç. Dr. Ayşen Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK, Dr. Öğr. Üyesi Elif YAYGINGÖL ŞEHİRLİ, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet BİLGİN ve Yönetmen Ertuğrul KARSLIOĞLU uzmanlarıma içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Eğitimim boyunca bana birçok şey öğreten ve destek sağlayan Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi bölümü hocalarıma teşekkür ederim.

Canan BOZKURT

ÖZ

Suyun beşerî hayattaki varlığı tüm canlılığı etkilemiştir. Yaşamın varlığını oluşturan bu kaynak, insanlar tarafından keşfedilince zamanla kültürel bir unsur haline gelmiştir. Edebiyatta mısraları dolduran, peyzajda bahçeleri süsleyen hatta heykele kıvamını veren su olmuştur. Birinci bölümde suyun kültür üzerindeki etkileri ve su kaynağının yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra da konu hakkında ilgili araştırmalar sıralanmıştır. İkinci bölümde ise suyun sanat dalları ve arkeoloji ilişkisi hakkında bilgiler aktarılmıştır. İçerik ve araç bakımından suyun müzik alanından mimariye kadar ne tür etkiler bıraktığına değinilmiştir. Ardından arkeoloji bölümünde kıtalardan ayrıntılı bir şekilde suya dair bilgilere yer verilmiş ve su hakkında eser ve buluntular örneklendirilmiştir. Son olarak deniz taşımacılığı ve ticarete suyun etkilerinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde tezin yöntemine değinilmiş, veri toplama sürecinden analizine kadar bilgiler verilmiştir. Son bölüm olan bulgular ve yorumlar kısmında ise uzman görüşleri aktarılmıştır. Tezin amacına yönelik hazırlanan sorulara cevaplar alınmış ve literatür araştırması ile birtakım bulgulara ulaşılmıştır. Suyun resimden edebiyata kadar izler bıraktığını, eski çağlardan günümüze kadar gelişim süreci hakkında arkeolojik verilerle birlikte bilgilere ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında nitel yöntem kullanılmış ve literatür taraması yapılmış ve incelenmiştir. Araştırma da çalışmayı desteklemek adına uzman görüşlerine başvurulmuş ve yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Literatür ve uzman görüşleri sonrası, çalışmanın amacına yönelik cevaplar alınmış ve bir sonuca varılmıştır. İçerik ve araç bakımından su, hayatın her alanında karşımıza çıktığını dair bilgileri, buluntu ve literatür araştırmasıyla beraber uzman aktarımı dahilinde tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Su, Kültür, Sanat, Arkeoloji

ABSTRACT

The existence of water in human life has affected all life. This resource, which constitutes the existence of life, has become a cultural element over time when discovered by people. It has been water that fills the verses in literature, adorns the gardens in the landscape, and even gives the sculpture its consistency. In the first chapter, information is given about the effects of water on culture and the structure of the water source. Then, related studies on the subject are listed. In the second part, information about the relationship between water art branches and archeology is given. In terms of content and tools, it has been mentioned what kind of effects water has left from the field of music to architecture. Then, in the archeology section, detailed information about water from the continents was given and artifacts and finds about water were exemplified. Finally, the effects of water on maritime transport and trade are mentioned. In the third chapter, the method of the thesis is mentioned and information is given from the data collection process to the analysis. In the last section, the findings and comments section, expert opinions are given. The questions prepared for the purpose of the thesis were answered and some findings were reached with the literature research. It has been reached with archaeological data about the development process from ancient times to the present, that water has left traces from painting to literature.

Qualitative method was used within the scope of the research and a literature review was made and examined. In order to support the study, expert opinions were consulted and interviews were conducted with semi-structured interview method. After the literature and expert opinions, answers were received for the purpose of the study and a conclusion was reached. In terms of content and means, the information that water is encountered in all areas of life has been determined within the scope of expert transfer together with the finds and literature research.

Keywords: Water, Culture. Art, Archeology

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Bir Metafor Olarak Suyun Sanat ve Arkeolojideki İzdüşümleri
Tezin Yazarı	Canan BOZKURT
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi. Evrim ÇAĞLAYAN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	14/03/2023
Tezin Alanı	Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	261
Anahtar Kelimeler	Su, Kültür, Sanat, Arkeoloji

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Projection Of Water As A Metaphor In Art And Archeology
Author of the Thesis	Canan BOZKURT
Advisor of the Thesis	Assist Prof. Dr. Evrim ÇAĞLAYAN
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	14/03/2023
Field of the Thesis	Cultural Heritage and Heritage Management
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	261
Keywords	Water, Culture, Art, Archeology

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	; Çeviren
Ed.	: Editor
G.Ö.	: Günümüz Öncesi
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
ICOMOS	: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
IUCN	: Uluslararası Doğayı Koruma Birliği
KTB	: Kültür ve Turizm Bakanlığı
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO.	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
t.y.	: tarih yok
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türk Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vd.	: ve diğerleri
WBCSD	: Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi
WWC	: Dünya Su Konseyi
Y.Y.	: Yüzyıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Su canlı yaşamının en temel unsurudur. Tüm canlılar, yaşamak için suya ihtiyaç duyarlar. Öyle ki, bilimsel araştırmalar evrendeki canlı yaşamına dair bilgiler için araştırmaya, su ile başlamaktadırlar. Herhangi bir gezegen yüzeyinde var olan su izleri oradaki yaşam için ipuçları sunabilmektedir. Dünyamız sahip olduğu su kaynakları sayesinde bilinen, evrendeki tek yaşam alanı olmaktadır. İnsan bu gezegendeki yaşamını tüm diğer canlılarla birlikte sürdürmektedir.

Yaşamın temel kaynağı olan su, yalnızca biyolojik bir ihtiyacın kaynağı olarak görülmemiştir. Su; ulaşımdan üretime, ekonomiden sanata kadar pek çok alanı da etkileyen bir unsurdur. Su aynı zamanda, kültürü oluşturan en temel unsurdur. Bu sebeple, dünya üzerindeki pek çok medeniyetin izleri su kaynaklarının yakınında ortaya çıkmaktadır. Medeniyetlerini ilerletmek için çaba gösteren insan düşünsel tasarımlarını ve yaratıcılıklarını geliştirmek için de suyu kullanmıştır. İnsan aklıyla buluşan su, kültürle birlikte sanatın da gelişimini sağlamıştır. Bu çalışmada su, sanat ve arkeoloji ilişkisi ile birlikte ele alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Tüm canlılar için su, her açıdan önemli işleve sahiptir. Hem biyolojik açıdan hem de kültürel açıdan yaşamın her alanını kapsamaya suyu vazgeçilmez kılmıştır. Tarımla beraber suyun kullanımı daha da artmış ve suya olan fazla ihtiyacı karşılayabilmek için suyu denetim altına alma çabalarına gidilmiştir. Böylelikle tarım ve sulama, ardından suyun gelecekte de kullanmak ve korumak adına icatlar yapılmış, koloniler kurularak denizlere hâkim olmuşlardır. Hatta insan tarafından oluşturulan maneviyatta geliştirilerek zamanla büyük uygarlık ve kentler oluşmaya başlamıştır.

Su ve insan arasında karşılıklı bir bağ bulunmaktadır. Kentleri ve kültürleri var eden bu bağ, insan hayatının önemli bir parçasıdır. Aynı zamanda bu süreçler insanın su ile olan bağından kaynaklı kültürel bir olgununda gelişmesini sağlamıştır. Sanatta ne tür izler barındırdığı ise merak konusu olmuştur. Bununla beraber sanat ve arkeoloji alanında suyun önemine yönelik çalışmalar az olduğu bilinmektedir. Daha kapsamlı araştırmalar yapıp daha fazla bilgiye ulaşılması önerilmektedir. Ayrıca su kaynaklarının insanlığın gelişimi için önemi vurgulanmalı ve bu doğrultuda çalışmalar

yapılmalıdır. Bu araştırmanın amacı; kültürü oluşturan ana unsurlardan biri olan suyun sanat ve arkeolojideki yerini incelemektir.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Suyun canlılık hayatındaki maddi ve manevi yönünün geniş olmasından dolayı temel bilgiler aktarılmıştır.

1- Sanat ve arkeoloji alanında ortaya konan çalışmalar bağlamında suyun kültürel oluşum üzerindeki etkileri nelerdir?

2- Suyun, sanat ve arkeoloji alanlarındaki eser ve bulgularda içerik unsuru olarak kullanımı nasıldır?

3- Bir araç olarak suyun sanat alanlarına ve arkeolojik bulgulara yansımaları nelerdir?

Bu ve benzeri sorulara cevap aranmıştır. Bu sebeple öncelikle kültürün tanımı yapılmış olup su hakkında temel bilgiler verilmiştir. Ardından sanat ve arkeolojik bilgilere dair literatür taraması yapılarak belli noktalara değinilmiştir. Araştırmanın gerçekliğini kanıtlamaya yönelik belli uzmanlar tarafından görüşler alınmış olup, ilk başta yapılan nitel araştırmayla ilişkilendirilip yorum ve öneriler sunulmuştur. Bu uzmanlar temel bilgileri aktarmak için, eski çağlarda tarım ve ilk yerleşimler hakkında bilgiye sahip kişilerden seçilmiştir. Temel noktalara değinildikten sonra sanat alanında uzman kişilerle de görüşülüp asıl tezin araştırma konusu olan su ve sanat ilişkisine dair veriler açıklanıp ardından tüm konu birleştirilip araştırmanın amacı, sonuca bağlanmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu araştırma, suyun sanatla olan ilişkisi üzerine çalışılmıştır. Canlılık için önemli bir alana sahip olan su hem medeniyetlerin gelişmesinde hem de kültürleri etkileyip gelecek nesillere aktarmasında önemli rol oynadığından bu doğrultuda ilerlemiştir. Çalışma esnasında belirlenen kaynaklara kolaylıkla erişilmiştir. Maddi ve manevi açıdan herhangi bir güçlükle karşılaşılmamıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Su canlıların yaşamını devam ettirmesinde gerekli bir unsurdur. Bu unsurla su ve insan yaşamının kesişimi, kültürel bir süreci ortaya çıkarmıştır. Amaç kısmında bahsedildiği gibi, tarım ve ardından yerleşik hayata geçiş ve sonrasında kentlerin oluşumu bu etkileşim sayesinde var olabildiğine değinilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde kültürün tanımı, özellikleri ve kültürel unsurlara yer verilmiştir. Devamında ise suyun maddesel nitelikleri hakkında bilgiler sunulmuştur.

1.1. Kültür

Yüzyıllardır gelişmekte ve değişmekte olan kültür, sahip olduğu birikimlerle geniş bir kavrama tekabül etmektedir. Bu zengin kavrama kısaca değinecek olursak: Öncelikle kültürün etimolojik kökenine bakıldığında bilinçli olarak ekip-biçmek ve ziraat yapmak ifadeleri göze çarpmaktadır. Kültür, Avrupa dillerinden Türkçe diline geçmiş bir kelimedir. Osmanlıca dilinde, tarla ve ürünü karşılayan *hars* kelimesinden gelmektedir (Sağlam, 2015, s.2). Daha eskiye baktığımızda kültür kelimesinin kökeninin Latince aslı ‘cultura’ olan ‘kültür’ ün ‘colere’ kelimesinden geldiği bilinmektedir. Türkçe dilinde, tarımı ifade eden ekip-biçme kavramı ile bağdaştırılır. Geniş bir yelpazeye sahip olan kültür, zamanla da farklı noktalarda yeni anlamlar kazanmıştır. Böylelikle birçok araştırmacı tarafından da tartışma konusu olmuştur. “Cultura” kelimesini insan zekasının gelişmesine bağlayan Voltaire ‘den bu kelimeyi “medeniyet” ve “kültür inkılabı” olarak kullanan Etnolog Klemm gibi tartışmacılar bu yelpazeye katkıda bulunmuşlardır (Danacı, 2005, s.3,5). Kültür ve insan ilişkisini ele alan araştırmacılardan bazıları ise şu görüşlere sahiptir. Kula’ya göre kültür “insanoğlunun doğadan bağımsızlaşmak, doğaya egemen olmak, kendisini geliştirmek için harcadığı bilinçli, amaçlı, seçici ve değerlendirici çabalarının” tümüdür. Nermi Uygur ise kültürü şöyle tanımlamaktadır; “insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir” (Çetintaş, 2016, s.231).

Kültürün özelliklerinden bahsetmek kültürü daha iyi anlayabilmede önemli bir adımdır. Araştırmacılar ve Antropologların ilgi alanında olan kültür sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Antropologlara göre kültür, toplumların paylaşım yaydığı görüşlerin algılanması sonucu, davranışın yorumlanıp kullanılmasıdır. Bundan kasıt, davranışa yansıtılabilir durumu olarak ele alınmasıdır. Böylelikle ortak bir amaç, hayatta kalma

çabası ve paylaşılan bir çıkar ilişkisi, kültürün paylaşımcı özelliğiyle karşılaşmamızı sağlar. Bu ortaklık toplum ve kültürü birleştirir. Araştırmacılar kültürsüz bir toplumun ve toplumsuz da bir kültürün olamayacağını öne sürmüşlerdir. Toplum üyelerinin oluşturduğu ortak kimlik, kültürün de bir parçasıdır. Ve bilindiği kadarıyla toplumca paylaşılan kültür tek düze olmayıp kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Kültür kalıtım yoluyla değil zamanla öğrenilebilen bir olgudur. Kültürü öğrenen kişi bir nesilden diğer nesile aktarılmasında rol oynamaktadır. Bu duruma kültürlenme de denilmektedir. Kültürlenme ile insanlar, yeme-içme, uyku ve cinsellik gibi biyolojik ihtiyaçlarını toplumsal açıdan uygun duruma getirebilmişlerdir. Bununla birlikte her toplum gereksinimlerini kendi durumlarına göre belirlemişlerdir. Örnek olarak, bir Amerikalının uyku anlayışı ile bir Japon'un uyku anlayışı farklılık gösterebilmektedir. Zamanla görülen ve insan davranışlarını etkileyen, bir şeyi anlama ya da anlamlandırma güdüsü simgeselliği doğurmuştur. Bu da kültürün simgelere dayalı olduğunu da göstermektedir. Simgeler, insanlar için iletişim ve ortak fikirler doğrultusunda gelişip kültürün tüm alanına yayılmıştır. En basit tabiriyle İslamiyet için hilal, Hristiyanlar için haç ve İnkalar için güneş gibi unsurlar, zamanında onlar için (mücadele, inanç gibi.) bazı anlamlar yarattığından bir simge haline dönüşmüştür. Bunun dışında, kültürün en büyük simgesinin dil olduğu söylenmektedir. Kültürün diğer özelliklerinden biri de kültürün tümleşik olduğudur. Bundan kasıt aslında, kültürün oluşturduğu özellikler kendi içerisinde ayrı birimlere sahip olduğundan dolayı antropologlar, anlaşılması daha zor olduğunu ve sınırlarının belirsizliğinin farkında olduklarını belirtmişlerdir. Durumdan ötürü antropologlar kültürü tam işlev gösterebilmesi için bütünüyle ele almaktan yanadırlar. Üç sınıfa ayrılan bu unsurlar; toplumsal yapı, alt yapı ve üst yapı kavramları ile bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu üç bağımsız sınıf birbirini etkiledikleri ve kültürel sistemin bir parçasını oluşturdukları için tümleşik yapıdadırlar. Bir diğer özellik ise kültürün devingen olmasıdır. Kültürleri etkileyen hareketlilik ve eylemler eğer uyum sağlanırsa değişime uğrayabilmektedir. Belli bir işleve sahip olabilmesi için kültürün esnek olması gerekmektedir. Bu esneklik bazı kültürlerde görülmeye bilir. Böylece kültürlerin devamlılığı için birtakım unsurlar gereklilik haline gelmiştir (Haviland, Prins vd. 2008).

1.1.1. Somut Kültür (Maddi Unsurlar)

Kültür, tarihsel süreçte maddi ve manevi tüm unsurların insan eli ile şekillenip gelecek nesillere aktarılmasıdır. Genel olarak kültür: toplumların gelenek göreneklerini, kimliklerini ve benzeri durumları temsil etmektedir. Daha sonraları kültürel miras kavramı yerel bilincin oluşması, anlaşılması ve korumaya yönelik unsurlarıyla ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2020, s.158). Uluslararası kurumlar tarafından imzalanan UNESCO ve ICOMOS gibi benzeri kuruluşlarla hukuki süreçler dahilinde kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras kavramını oluşturulmuştur. Ayrıca “UNESCO’nun doğrudan kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk sözleşmesi 14 Mayıs 1954 tarihinde kabul edilen Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Protokolü” bu noktada önemli bir anlaşmadır. Somut kültürel miras: kendi içerisinde taşınabilir ve taşınamaz kültürel miras olarak bölümlere ayrılmıştır. Taşınabilir kültürel miras için; arkeolojik eserleri, heykeller, sikkeler, el yazmaları, tabloları içerirken, taşınamaz kültürel miras ise, arkeolojik siteleri, anıtları, tarihi kent dokuları gibi yapı topluluklarını ve Sualtı kültürel mirası batıkları, sualtı kalıntıları ve kentlerini kapsamaktadır (Kuşçuoğlu & Taş, 2017, s. 60). Taşınır kültürel varlıklar daha kırılabilir ve fiziksel olarak zarar görebildiklerinden dolayı cam seramik eşya gibi- bu kategoride değerlendirilmiştir. Taşınmaz kültürel miras varlıklarında ise toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenen; hanlar, atölyeler depolar, sit alanları vb. yapılar bu hassasiyeti taşımadığından dolayı bu kategoriye dahil edilmiştir (Günden, 2021, s. 30).

Kısaca somut kültürel mirasın korunması, tanıtılması ve pazarlanması önemlidir. Çünkü Ülkeler için özellikle tarihi ve mimari yapılar, bölgenin mirasını ve arka planda olanı yansıtan kaynaklardır. Bu tarihi yapılar ve anıtlar bölgenin kimliğini oluşturması açısından da önemlidir. Bu sebeple somut kültürel mirasın iyi anlaşılıp korunması gerektiğidir (Uğur ve Dönmez, 2021, s.56).

1.1.2. Somut Olmayan Kültür (Manevi Unsurlar)

UNESCO’ya göre ‘Yaşam Miras’ı olarak da geçen somut olmayan kültürel miras toplumların kuşaktan kuşağa aktardıkları uygulamaları, bilgi ve becerileri içeren bir kavramdır. Amaç kimlik, aidiyet ve süreklilik duygusunu sağlamaktır. Bu kavram hem bireyin hem de toplumun becerilerini geliştirme ve yaratıcılığa teşvik etmede

sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynakların yönetimi gibi unsurları entegre edebilmiş ve ileride de edebilecek derecede önemli bir unsurdur. UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde kültürel mirasın yaşatılmasında “ortak bellek” “kimlik ve süreklilik” gibi yaklaşımlarla mirasın korunması amaçlanmıştır (UNESCO, 2022). Somut olmayan kültürel miras öğeleri ise, sözlü gelenek ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ile el sanatları geleneği ve benzeri unsurlardır (Günden, 2021, s.32). Aşağıda kültür ve turizm bakanlığı sayfasında verilmiş olan Somut olmayan kültürel miras unsurlarının bir listesi verilmiştir.

- Meddahlık / Arts of the Meddah, Public Storytellers (2008)
- Mevlevi Sema Töreni / Mevlevi Sema Ceremony (2008)
- Âşıklık Geleneği / Âşıklık (Minstrelsy) Tradition (2009)
- Nevruz (Çokuluslu) / Nevruz (Multinational 2009)
- Karagöz / Karagöz (2009)
- Geleneksel Sohbet Toplantıları / Traditional Sohbet Meetings (2010)
- Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali / Kırkpınar Oil Wrestling Festival (2010)
- Alevi-Bektaşî Ritüeli Semah / Semah, Alevi-Bektaşî Ritual 2010)
- Tören Keşkeği Geleneği / Ceremonial Keşkek Tradition (2011)
- Mesir Macunu Festivali / Mesir Macunu Festival (2012)
- Türk Kahvesi Kültürü ve Geleneği / Turkish Coffee Culture and Tradition (2013)
- Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı / Ebru: Turkish Art of Marbling (2014)
- Geleneksel Çini Ustalığı / Traditional Craftsmanship of Çini-Making (2016)

- İnce Ekmek Yapma ve Paylaşma Kültürü: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Çokuluslu) / Flatbread Making and Sharing Culture: Lavash, Katyrma, Jupka, Yufka (Multinational 2016)
- Bahar Kutlaması: Hıdrellez (Çokuluslu) / Spring Celebration: Hıdrellez (Multinational 2017)
- Islık Dili / Whistled Language (UNESCO Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi) (2017)
- Dede Qorqud/Korkyt Ata/Dede Korkut Mirası: Destan Kültürü, Halk Masalları ve Müzik (Çokuluslu) / Heritage of Dede Qorqud/ Korkyt Ata/ Dede Korkut, epic culture, folk tales and music (Multinational 2018)
- Geleneksel Türk Okçuluğu / Traditional Turkish Archery (2019)
- Geleneksel Zekâ ve Strateji Oyunu: Mangala / Göçürme Togyzqumalaq, Toguz Korgool / Traditional Intelligence and Strategy Game: Mangala / Göçürme, Togyzqumalaq, Toguz Korgool (2020)
- Minyatür Sanatı / The Art of Miniature (2020)
- Hüsn-i Hat: Türkiye’de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı / Hüsn-i Hat, Traditional Calligraphy in Islamic Art in Turkey (2021), (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022).

1.1.3. Kültürü Oluşturan Unsurlar

Birinci bölümde kültür üzerine genel bir tanım yapıldığından bu kısımda daha çok kültürün öğelerinden bahsedilmiştir. Kültür, toplumun doğal ve çevresiyle olan etkileşimi sonucu ürettiği maddi ve manevi her şeyin toplamıdır (Ozankaya, 1992, s. 218). İnsanın çevreye uyum sağlaması, gereksinimlerini karşılayabilmesi ve somut sorunlarının üstesinden gelebilmesi, yaşamın devamlılığı için önemli görülmüştür. Zamanla yaşam standartlarının değişmesiyle, yeni gereksinimler ve benzeri buyruklar kültüründe değişmesine ve insanı maddi manevi yönüyle etkilemiştir. Bu etkileşimle

beraber nesilden nesillere kültürün aktarılabilmesi için toplumların iş birliğinde olmaları ve ahlak, yasa gibi unsurları sürdürebilmeleri gerekmiştir. Hayatta kalma mücadelesinde kültürün maddi yönüne önem verilip, barınma, beslenme ve dış etkenlerden korunmak için önlemler alınması da bu gerekliler arasında sayılmıştır. Kültürün toplumlar için oluşturduğu iş birliği ve işlevsellik toplumun manevi yönü olan sanat, din gibi unsurları da meydana getirmiştir (Malinowski, 1990, s.39-41). Toplumlararası etkileşimi sağlayan kültürel unsurlardan genel olarak kabul edilenlere baktığımızda; dil, din ve inançlar, değerler, norm ve kurallar, tutumlar, simgeler, yasalar ve ahlak kuralları gibi ögeler sıralanmaktadır (Çetintaş, 2016, s. 245). Bu unsurlar maddi ve manevi kültür olarak ikiye ayrılır. Bu unsurlar her toplumda görülmektedir. Kültürün maddi yönüyle fizikselliğin hâkim olduğu teknoloji gibi unsurlarla beraber, manevi yönü olan örf adetler ve gelenekler insan yaşamında kültürün oluşturduğu ögelerdir. İnsan ve kültür birbirinden etkilendiğinden zamanla şekillenen unsurlar kültüründe bir parçası haline gelmektedir. İnsanın, kültürel unsurları oluşturduğu gibi kültürün unsurları da insanı şekillendirerek nesilden nesillere aktarılan bir olguyu ortaya çıkarmıştır (Dumrul, 2021, s.15).

Dil unsuru, insan için duygu, düşünce ve yaşam biçimlerinin bir cisme bürünüp görünür olmasını sağlayan bir araçtır. Bu sebeple kültürün nesilden nesillere aktarılmasında büyük role sahip olmuştur. Uygarlıkların, geçmişten günümüze yazılı ve sözlü dil aracılığıyla kültürel birikimlerini sahip olmasını sağlamıştır. Ve gelecekte de bu kazanımın devam edeceği görülmektedir (Göçer, 2012, s.51). Ahlak, felsefe ve kültürden de daha eski olan din; kültürü oluşturan unsurlar arasında en etkili ve süreklilik kazandıran unsurlardan biri olmuştur. Bu noktada dinin, toplum hayatında yapıcı ve birleştirici özelliği kültürün gelişimi açısından önemlidir. Böylece dinin sağladığı kardeşlik görüşleri ve birlik beraberlik, din ve kültür arasındaki etkileşime de kaynaklık etmiştir (Güven, 2012, s.938, 940). Ahlak genel olarak, moral ve etik kavramlarını kapsamaktadır. Kültür-ahlak ilişkisi ise Weber'e göre "Aynı coğrafyada Katolikler daha çok sosyal bilimlere yönelirken Protestanlar iktisadi alana yönelmişlerdir. Eğitim tercihlerinin bile değiştiği noktada Protestanların kalabalık olduğu bölgelerde iktisadi hayatın değişimi daha hızlı bir dönüşüme uğramıştır. Protestan anlayışta asketik hayat yaygın anlamda kabul görmemektedir. Fakat dindarlığın farklı bir yönü ticari hayat için vazgeçilmez olan şeyi de sağlamıştır ki bu

da ahlaklır” olarak açıklamıştır (Çetin, 2016, s.66,75). Ahlakla beraber bir diğerkültürel unsur olan coğrafya ise, insan katkısının olmadığı ve direkt kültürün oluşumunda etkili olan en önemli öğelerden biridir. Teknik değışim ve gelişimlere rağmen coğrafya kültürü etkilemeye devam etmektedir. Bölgelere göre dağılım gösteren; tarım, maden zenginliğı ve hayvancılık gibi etmenler değışkenlik gösterse de bu unsurlar kültürü şekillendirmeye katkı sağlamış ve gelecekte de etkin olacağı bilinmektedir. Aynı şekilde iklimde kültürü oluşturan unsurlardan biridir. Her coğrafyada farklı iklim ve bu iklimlere bağlı yaşam tarzları görölmektedir. Bundan kasıt olarak, Kuzey Buz Denizi bölgesinde yaşayan Eskimolar ve Ekvatorda yaşayan toplulukların kültürleri iklimden kaynaklı olduğundan farklılık göstermesi örnek verilebilir (İlhan, 1989, s.715). Kültür ve hukuk ise, toplum ilişkisinin değışimi ve gelişimiyle paralel olarak seyretmektedir. Hukuk yazılı ve yazısız olmak üzere iki kavrama ayrılmaktadır. Hukukun genel tanımı ise bireylerin anlaşmazlıklarını kurallar doğrultusunda çözen bir sistem olduğudur. Medeniyetlerle paralel olarak var olan hukuk, medeniyetlerin kültürü oluşturmasıyla beraber bir ortaklıktan söz edilebilir. Yani, kültür-medeniyet-hukuk beraber seyir halinde olan unsurlardır. Bununla beraber sosyal gelişmeler toplum ve hukuk bir ürünü olmuştur. Kısaca roma hukukçularının deyimiyle “nerede toplum varsa orada hukuk, nerede hukuk varsa orada toplum vardır” sözleri kültür ve hukuk ilişkisini netliğe kavuşturmaktadır (Üçüncü, 2016, s.358).

1.2. Kültürü Oluşturan Bir Unsur Olarak Su

Kültürün maddi manevi her yönünün insan elinden çıkma olduğunu önceki bölümlerde bahsetmiştik. Dil, din gibi unsurların kültürü oluşturmada rolü olduğu kadar su da bu noktada önemli bir etkendir. Çünkü su canlı yaşamı için içmeden yerleşim birimlerinin kurulmasına kadar önemli bir role sahiptir.

Akın & Akın, 2007 ‘Hiç şüphesiz su, canlılar için önemli bir yaşam kaynağıdır. Bir besin maddesi olması dışında vücudumuz için mineral ve bileşikleriyle bizi her türlü durumdan koruyan ve canlılara yaşam ortamı sağlayan önemli bir kaynaktır’. İnsanın doğa ile mücadelesi ve etkileşimi kültürün maddi yönünü oluştururken, insanın evreni anlamak adına ortaya koyduğu örf ve adetler, kültürün manevi yönünü oluşturmaktadır (Dumrul, 2021, s.15).

Bu noktada su, insan için hem evrensel hem de ulusal boyutta anlam ifade etmektedir. Suyun kültürel bir unsur olarak konumu ise yeterince geniş görölmüştür.

Bu doğrultuda doğanın insandan da önce varlığı bilinen bir tezahür olması, suyun insandan da önce var olduğunu kanıtlamaktadır. Fakat insan elinin değdiği ve zamanla değişip gelişmesine katkıda bulunduğu, tarih ve kültür bundan farklı görülmüştür. İnsan vasıtasıyla suyun kontrolü ve suyun egemenlik altına alınması, suyu hem doğal bir varoluş hem de tarihsel ve kültürel bir özne haline getirmiştir. Bu oluşumla beraber uygarlık kavramı da gelişmiştir. Zamanla insanlar kendi topluluklarını sosyoekonomik ve politik açıdan var etmek adına kentleri kurmuşlardır. Burada paralel olarak kentleri ayakta tutanın su olduğu görülmektedir. Yani tarım için suyun varlığı besin ihtiyacını karşılaması için gerekli olduğu kadar, suyu güvenceye almak adına inşa edilen barajlar ve sarnıçlar da aynı şekilde suyun gelecekte kullanımı için de ihtiyaç haline gelmiştir. Bu noktada tarım ve yerleşim alanları için su kenarları gerekli olmuştur. Tercih edilen bu yerleşim alanlarında, tarım yapılırken sulama ve suyun bıraktığı alüvyonlu çamurlar toprağı zenginleştirmiş ve verimi arttırmıştır. Dahası tarım için taşkınları önleyebilmek adına özellikle Mısırlıların icat ettiği takvim de suyun kullanımını sürdürmek için insanların suya verdikleri önemi göstermektedir. Kimi uygarlıklar ise farklı yöntemler kullanmıştır. Bu konuda Sümerlilerin sulama için kanallar açıp setler inşa ettiği bilinmektedir. Daha sonraları Roma ve Mezopotamya uygarlıkları hidrolik medeniyet kavramıyla sulama da yeni bir sistem oluşturmuşlardır. Kısaca uygarlıklar, tarım sayesinde var olabilmişlerdir. Zamanla su sistemleri üzerine teknik örgütlenme ile tarımda istikrar sağlanmış ve böylelikle karmaşık kent toplulukları gelişip ayakta kalabilmişlerdir. Sonrasında zengin bir su kültürünün doğmasıyla kentler, Babil'deki asma bahçeler gibi su bahçeleri, havuzlar, fiskiyeler ve kanallar açmışlar, tapınaklar ve saraylarda çeşmeler inşa etmişlerdir. Böylece suya dayalı ritüellerde paralel olarak da ortaya çıkmıştır (Gencer, 2008, s. 4). Grekçe 'elementa' dan gelen element, eski zamanlardan beri bilinen bir konudur. Burada amaç yaşamı anlamlandırmak adına bu elementlerin araştırıldığı tespit edilmiştir. Kronolojik olarak elementlerin araştırılmasının İyonya'lı doğa felsefecileriyle başlayan bir arayış süreci olduğu görülmüştür (Sunguray, 202). Doğa filozofları tarafından ilki araştıran yani *arkhe*' ye ulaşmayı hedefleyen doğa felsefecileri karşımıza çıkmaktadır. Elementler içinde *arkhe*' nin kendisinden çıktığını ve *arkhe* 'nin su olduğunu ilk olarak felsefeci Thales ortaya atmıştır. Suyun her şeyin temeli ve şeylerin kendisinden var olduğu düşüncesi hakimdir. Thales, insanı doğa dışı bir varlık olarak değil kozmos' un bir parçası olarak görmüştür. Buda suyun ortak ilke doğrultusunda kozmosun üyesi olarak bağdaştırdığı

anlamına gelmektedir. Thales'in dünyanın çoğunluğunun suyla kaplı olmasının, insanların suyla yaşam bulan canlılar olması gibi savları suyu arkhe olarak tanımladığını açıklamıştır. Anaksimenes ise suyu arkhe olan hava' nın sıkışmasıyla ortaya çıkması sonucu oluşan duruma gönderme yapmıştır. Bu kısım için Presokratik düşünürler şeylerin arkhe 'si olan sorulara cevap ararken su ve hava 'nın arkhe' sini ele almışlardır (Görgeç, 2019, s. 513-516).

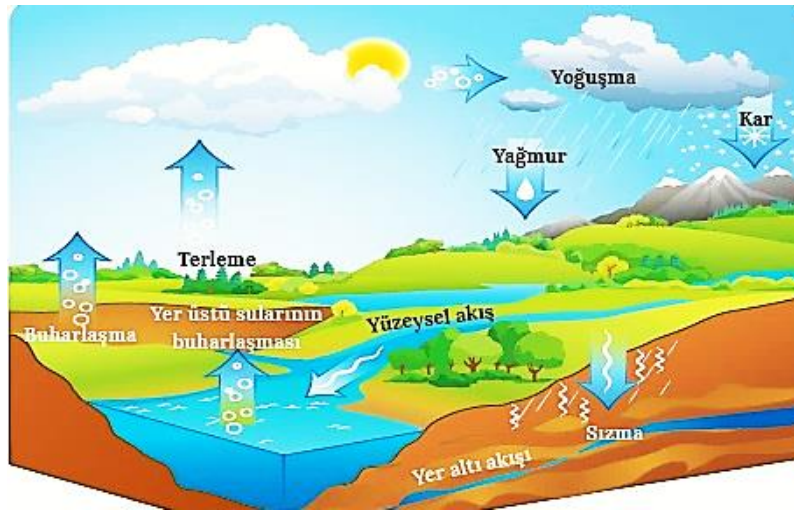
1.2.1. Su ve Özellikleri

Su yaşamın temel unsuru olmasıyla diğer doğal kaynaklardan farklı bir konumdadır. Bu farklılık suyun, ekonomik, sosyal ve politik açıdan da insan tarafından kullanılan bir unsur haline getirmiştir. (Özsoy, 2009, s.7). Su yeryüzünde saf halde bulunan bir bileşkedir ve yeryüzünün dörtte üçü kadar suyla kaplıdır. Temiz suyun elde edilmesi için bakır oksidin, hidrojen tarafından redüksiyona tabi tutulmasıyla ($CuO+H_2O\rightarrow Cu+H_2O$) oluşmaktadır. Suyun ana reaksiyon tipleri ise şöyledir: belli oksidasyon maddeleri ile O'ın oluşması, Redüksiyon ile H' ın oluşması ve Hidroliz 'in yüksek sıcaklarda birçok elementleri doğrudan okside etmesi reaksiyonu oluşturmaktadır. Organizmalar için önemli olan bu bileşke özellikle yetişkin insanlarda %60-70 oranında su, günlük ihtiyacı karşılamaktadır. Bu ihtiyaca yönelik sağlıklı bir suya erişmek için suyun, bazı aşamalardan (kalsiyum bikarbonat ihtivası gibi.) geçmesi gerekmektedir. Bunun dışında atmosferdeki suyun fazlalığı göl, akarsu ve denizlerdeki suyun varlığı sayesinde tahmin edilmektedir. Bu fazlalıkla beraber özellikle insanlar; ev işlerinde, yıkama-pişirme, tarım ve sulamada, endüstride, enerji üretiminde ve neredeyse birçok alan da suyu kullanmaktadır (Türk Ansiklopedisi, 1980, s.433). İçilebilir suyun fiziksel olarak özellikleri bulanık olmamasıyla renksiz ve kokusuz olması gerektiğidir. Suyun içilebilir sıcaklığı 7-12 °C olarak tercih edilmektedir. Suyun bulanıklığına ise içindeki organik ve inorganik maddeler sebep olmaktadır. Suyun renksizliğine karşın kalınlaştığında, masmavi renk almaktadır. Aynı zamanda demir bileşikleri ve koloidal gibi organik maddeler suya renklilik vermektedirler. Bilindiği üzere kaliteli su kokusuzdur. Eğer koku varsa farklı maddelerin karıştığı düşünülebilir. Bunun dışında içilebilir bir suda mineral oranı da az olmalıdır. Suyun pH oranı ise nötr ve hafif alkali olmalıdır. Hijyen bakımından suyun kimyasal analizi de önemlidir. Erimiş oksijen, erimiş halde havayla temas eden sularda mevcuttur. Böylelikle oksijen oranı, suyun yüzeysel veya derin olması ve kokuşmuş maddelerin bulunup

bulunmaması gibi sıcaklık, hava basıncı, suda yaşayan canlılara ve suyun dalgalı olmasına göre değişmektedir. Az oranda karbondioksit ve oksijenin bulunması suya lezzet kattığı bilinmektedir. Son olarak suyun topraktan aldığı magnezyum ve kalsiyumda suyun, sertlik derecesini belirlemektedir (Dedeakayaoğulları & Önal, 2009, s.66).

1.2.2. Su Kaynakları

Yer’de katı, sıvı ve gaz halinde bulunan doğal su kütlesi, okyanusları, ırmakları, gölleri ve buzulları oluşturmaktadır. Zamanla insanlar tarafından su kullanımı süreklilik göstermeye başlamasından dolayı su kıtlığı durumunu ortaya çıkarmıştır. Neredeyse dünyanın her yerinde su kaynakları maksimum düzeyde kullanılmaktadır. Bu sebeple gelecekte daha fazla su sorununun yaşanacağı ön görülmektedir (Hoiberg, t.y, s.97). Yeryüzünde suyun sürekli döngü halinde olması, güneş enerjisinin sağladığı buharlaşma, bitkilerin terleme olayı ve su buharının tekrar atmosfere dönmesiyle su kaynakları oluşmaktadır. Resim 01 de verilmiştir. Yağmur olarak da bilinen bu doğal unsur atmosferdeki buharlaşma ile yani suyun döngüleriyle yağış olarak yeryüzünü inmektedir. Yer altına sızan sular yer altı sularını oluştururken yüzeyde kalan sular ise akarsu yoluyla göllere ve denizlere karışmaktadır. Yeryüzündeki %97,5’lik suyun tuzlu olanı denizleri ve okyanusları oluştururken, %2,5’lik kısmını ise buzullar, yer altı ve yer üstü suları oluşturmaktadır. Resim 02 de verilmiştir. (Bilgipedia, 2022).

Resim 01: Su Döngüsü

Resim 02: Yeryüzündeki Su Dağılımı

Deniz ve okyanusların tuzlu olması, içme ve sulamada kullanımının uygun olmadığını gösterir. Bu sular enlem etkisinden dolayı fiziksel ve kimyasal olarak farklılık gösterir. Yine de bu sular canlı ve bitki türleri için bir yaşam kaynağı olmuştur. Bunun aksine tatlı sular ise daha çok kullanılabilen sulardır. Bu tatlı sular atmosferdeki suyun döngüsüyle, kar ve buzun erimesi sağlayıp, gölleri ve nehirlerin oluşturmaktadır. Buzullar ise, soğuk iklimli bölgelerdeki karın üst üste yığılmasıyla bir dağ oluşturması ve ardından buz katmanına dönüşmesiyle oluşmaktadır. Günümüzde buzullar olarak adlandırılan bu doğal oluşum, zamanla katmanları kıyıya doğru kaymış ve denizde parçalanmasıyla buz dağlarını meydana getirmiştir. Bu sular, Kuzey ve Güney kutup denizlerinde bulunan erimeyen buz kütleleridir. Yağışın yeryüzüne düşmesi ve buradaki suların yer çekimi ile yerin altına sızıp birikmesiyle yer altı suları meydana gelmektedir (NKFUCOM, 2022).

Bu sebeple, dünya nüfusunun artışı ve kullanılabilir su kaynaklarının yetersizliği bir zamanla bir tehdit unsuru haline dönüşmektedir. Tablo 01 de su kaynaklarının küresel dağılımına yer verilmiştir (Özsoy, 2009, s.11-14). Göller, kayaların üzerindeki çukurlarda biriken durgun su kütleleridir. Göller, tek başına ya da yan yana bulunabilmektedir. Göller yöresi ise yan yana bulunan bölgedeki göllere verilen isimdir. Akarsular ise, yağışlar ve kaynaklar tarafından beslenmektedir ve farklı boyutlardaki yatakların şeklini alarak, yatak boyunca akmaktadır. İnsanlar tarafından içme suyu, tarımsal sulama, elektrik enerjisi gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Kar ve yağmur suları ise şu şekilde oluşmaktadır: güneş ışınları

yeryüzündeki suyu buharlaştırıp gaz haline getirdikten sonra yükselip soğumaya başlar. Soğumayla havadaki toz parçacıklarına tutunup su damlası haline gelmektedir. Ardından ağırlaşan bu damlacıklar yer çekiminin etkisiyle de yer yüzüne yağmur olarak düşmeye başlar. Ayrıca yağmurun %78 i okyanuslarda görülmektedir. Yeraltı sularında, suyun büyük bir miktarı yerin altında depolanmaktadır. Suyun yoğunluğunu ise aşağı süzülen yağışlar oluşturmaktadır. Akifer olarak da adlandırılan bu sular tüm dünya için önemli bir kaynaktır. Günümüzde akiferlerin endüstri ve benzeri amaçlarla kullanımı arttığından yeraltı sularında azalma meydana gelmiştir. Görüldüğü üzere tatlı ve tuzlu su oranı arasındaki farkın sebebi, tatlı suyun fazla tüketilmesiyle kıtlık sorununun oluşmasıdır.

Tablo 01: Su Kaynaklarının Küresel Dağılımı

KITA	YAĞIŞ		BUHARLAŞMA		FARK(AKIŞ)	
	(Mm)	(Km3)	(Mm)	(Km3)	(Mm)	(Km3)
Avrupa	790	8290	507	5220	283	2970
Asya	740	32200	416	18100	283	2970
Afrika	740	22300	587	17700	153	4600
K. Amerika	756	18300	418	10100	339	8180
G. Amerika	1600	28400	910	16200	685	12200
Okyanusya	791	7080	511	4570	280	2510
Antarktika	165	2310	0	0	165	2310
Dünya	800	119000	485	72000	315	47000

(Kaynak: Özsoy, 2009).

1.3. İlgili Araştırmalar

Araştırmanın konusu için yapılan literatür taramasında görüldüğü kadarıyla genellikle, Su kaynağının tüketimi ve kıtlık konularından bahsedilmiştir. Bunun dışında konuya yönelik birkaç çalışma tespit edilmiş ve daha çok çağdaş dönem ve sanatla suyun sanatsal yönü açıklanmaya çalışılmıştır.

Günay, Ö. (2022). “Tarihöncesi Dönemlerde Doğu Anadolu’daki Doğal Su Kaynaklarının Toplumsal ve Kültürel Hayata Yansımaları” adlı çalışmada araştırmacı, Doğu Anadolu bölgesinde bulunan su kaynakları ve yerleşim birimleri hakkında bilgi vermiştir. Geçmişten günümüze toplumların hayatta kalma mücadelesinde, mağaracılıktan kentleşmeye kadar geçirdiği süreçler Doğu Anadolu bölgesi baz alınarak açıklanmıştır. Burada araştırmacı su kaynaklarının toplumu ve kültürü yaymadaki rolüne değinmiştir.

Uğurelli, T. A. (2022). “Anadolu’da Gerçekleştirilen Yağmur Yağdırma Ritüelleri” adlı çalışmada yazar Anadolu’da yapılan yağmur yağdırma ritüelleri üzerine bir araştırma sunmuştur. Suyun insan yaşamındaki önemi ve ona ulaşmak adına yapılan eylemlerin bu coğrafyadaki işleyişi hakkında bilgiler vermiştir. Bu bereket ritüellerinin çeşitlerinden bahsedilmiş ve yapılış şekli, zamanı ayrıca konumu dahil bilgiler aktarılmıştır.

Aykutlu, F. & Pilehvarian, N. (2022). “Anadolu ve Amasya da Hellenistik Dönem Öncesi Su yapıları” adlı makalede yazarlar insanın yaşamının temelinde olan suyun, yerleşmelerinin fiziksel biçimlenmesine ve bunun dinsel etkilerle de geliştiğinden bahsetmiştir. Anadolu coğrafyası insanlık tarihinin en erken yerleşme tarihine sahiptir. Bu sebeple de çalışmada Hellenistik öncesi dönem de görülen çeşme, sarnıç ve kuyu gibi su yapıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Kaya, Y. V. (2022). “Yeni Veriler Işığında Neolitik Çağ’dan İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Gediz Havzası’nın Kültürel Yapılanması” adlı çalışmada araştırmacı Gediz havzası itibariyle kültürel gelişmelerden bahsetmiş ve arkeolojik veriler kullanarak destekleyici bilgiler aktarmıştır. Çalışmada bu havzada bulunan Ulucak ve Gavurtepe höyük benzeri ve tepe üstü yerleşimlerinin yapısından bahsedilmiştir. Bu bilgileri Neolitikten İlk Tunç Çağı’na kadar bahsedilmiş ve yerleşim birimlerinin birbirileri ile ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.

Çevik, N. & Kayahan, Z. (2021). “Çağdaş Sanatta Su Teması Üzerine Deneyimlenen Sergileme Pratikleri” adlı makalede yazar, sanat ve sanatçının doğadan etkilenip bir tasarım ortaya çıkarma yeteneğine değinmektedir. Bu sanatla sergilemenin deneyimlerinden bahsetmiştir. Land Art ile ilgilenen ilk sanatçı Robert Smithson’ a vurgu yaparak, sanatçının doğayı nasıl ele alıp sanatına işlediğini açıklamaya çalışmıştır. Yazar burada, suyun oluşturduğu şekillerden, suyun barındırdığı canlı çeşitliliğinden alınan ilham gibi ve buna yönelik sergilemenin zenginliğine değinerek bir bakış açısını sunmaktadır.

Tanrıverdi, Y. (2020). “Seramik Sanatında Suyun İz” adlı çalışmada yazar insan yaşamında temel noktada olan suyun sanatta da geniş bir yer kapladığından bahsetmiştir. Yazar burada seramik ve su ilişkisini ele almıştır. Sanatçıda suyun imgesinin yansıma farklılıklarından ve sanata konu olma çeşitliliğinden bahsedilmiştir. Ayrıca seramik sanatçılarının suyla ilişkisinin eserlere nasıl yansıdığı hakkında bilgi verilmiştir.

Düzenli vd. (2019). “Peyzaj Mimarlığında Su Ögesinin Tarihsel Süreçteki Kullanım Amaçları” adlı makalede yazar geçmişten günümüze kadar her alanda kullanılan su peyzajda da yer aldığından bahsetmektedir. Çevresel tasarım elemanı olarak tarihi bahçelerde su ögesine rastlanmaktadır. Hem sesiyle hem görünüşüyle göze hitap etmesinden dolayı bir peyzaj unsuru olarak görülmüştür. Yazar literatür taraması yaparak konu hakkında bilgiler vermiştir.

Bilir, A. (2019). “Sanat Yoluyla Düşünme: Su Örneği” adlı makalede yazar, sanat ve sanatçının amacının çevre sorunlarını ele alarak duyarlılık sağlamaya yöneliktir. Bu sebeple yazar, arazi sanatı ve çevre sanatı gibi sanat kavramlarının ortaya çıktığından bahsetmiştir. Endüstrinin, bilimin ve teknolojinin hızla gelişmesi ve yaşama dair olumsuz etkileri, doğayı ve canlıları tehlikeye attığı öne sürülmüştür. Çevre bilincinin artırılması adına, belli okul düzeyindeki öğrenci ve öğretmenlerle görüşmeler düzenlenmiştir. Katılımcılar Hacettepe Üniversitesindeki farklı dallarda eğitim gören Lisans öğrencileridir. Belli malzemelerle katılımcıların çalışılması sağlanmış ve kar, buz gibi su kaynağının sanatta nasıl kullanılacağı gösterilmiştir. Burada öğrencileri suyu sanatsal olarak ifade ederken zorlandıklarının, fakat sonrasında çevre sorunlarının sanatla işlenmesinin farkındalık yarattığından, çalışmanın kısmen de olsa başarı ile sonuçlandığından bahsedilmiştir. Sonuç olarak

yazar, sanat yoluyla çevre sorunlarına dikkat çekmek isterken, özellikle su kaynağı ve ileride oluşabileceği tehlikelere değinerek, farkındalık yaratmak istemiştir.

Oktay vd. (2015). “Kent ve Su” adlı bu makalede yazar kentlerin yoğun nüfusa sahip kişilerin yaşadığı alanlar olarak açıklamıştır. Tarihsel süreçte kentler farklı kullanım alanlarına ve yerleşim birimlerine sahip olmuştur. Tarih boyunca dereler, akarsular insanlar için her zaman bir çekim noktası olmuştur. Bu alanlar kent ekolojisinin gelişmesinde önemli bir etkene sahiptir. Yazar çalışmasında kent ve su alanlarına dair araştırmalar yapıp sanat ve peyzaj gibi alanlara katkısını açıklamaya çalışmıştır.

Pehlivan, H. (2014). “Suyun Sanata Etkisi” adlı makalede yazar suyun sanatçı için her zaman sanat niteliği taşıdığını ve sanata ilham verdiğini açıklamaktadır. Makalede su ve sanat ilişkisini Orta çağ sanatçılarının eserlerinde görülen suyu andıran çizgilerle başladığını vurgulamaktadır. Suyu, *Leonardo da Vinci* gibi sanatçıların doğal haliyle resmetmesi ve *Canaletto* ve *Turner* dramatik renkleriyle devam ettiğine dair örnek vermiştir. Çalışmada Caravaggio’nun Nergis adlı eseriyle su ve sanat birlikteliği ele alınmıştır. Ardından su bahçelerinden Japon tekniği olan *Suminagashi* adlı ebru sanatından bahsedilmiştir.

Bahar, H. (2010). “Uygarlığın Kaynağı Su” adlı makalede yazar, özellikle canlılığın ölümünden doğumuna kadar yaşam kaynağı olan suyun ve uygarlıkların tarihöncesinden günümüze kadar suya hükmetmesi konu edinmiştir. Uygarlıkların oluşumunda su kenarlarının önemli yerleşim yerleri olduğundan ve günümüze kadar bu yerleşmelerin hayatta kalabildiklerinden, tüm dönemlere ayırarak bahsetmiştir.

Gencer, M. (2008). “Suyla Gelen Kültür” adlı kitabında, suyu tüm yönleriyle ele almıştır. Toplamda altı bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmada suyun medeniyet, inanç ve kültürden sanatına kadar tüm konulara değinilmiştir. Uygarlıkların var oluşunda su arayışı ve zamanla gelişen inanç ve kültürün suyu şekillendirmesi gibi temel kısımlar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Araştırma konunun sanat kısmı ise bütün kısımları su ile ilişkisinden bahsedilmiştir.

Akın, M. & Akın, G. (2007). “Suyun Önemi, Türkiye ‘de Su Potansiyeli, Su havzaları ve Su kirliliği” adlı makalede yazar, canlılık için önemli bir yaşam kaynağı olan sudan bahsetmiştir. Asıl konu burada Türkiye’deki su havzaları ve su kaynağı

hakkında bilgi vermek olmuştur. İhtiyaçların artması ve kaynakların azalması, tatlı su miktarı ve dağılımı üzerine literatür araştırması yaparak su krizi üzerine değinilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SU SANAT VE ARKEOLOJİ

2.1. Su ve Yaşam

Su, canlıların hem fizyolojik hem de manevi ihtiyacını karşılayan önemli bir kaynaktır. Ayrıca temizlikten ulaşımaya kadar insan yaşamında farklı alanlarda yine ihtiyaç olarak kullanılmaktadır.

Sadece insanlar için değil bitki ve hayvanlar içinde önemli bir kaynak olmuştur. İnsan vücuduna baktığımızda, büyük oranda su bulunmaktadır ve fiziksel ihtiyaca göre bu oran değişmektedir. Canlılardaki biyokimyasal olaylar su ile görülmektedir. Suyun akıcılığı, adezyon gibi özellikler ve iyi bir çözücü olması hayati özellikler barındırır. Su, vücutta ısı dengesini ve sindirim sistemi gibi olayları düzenlemede etkilidir. Vücutta enerji verirken aynı zamanda nem oranını da korumaktadır. Ayrıca kanın işlevini yerine getirmesinde, halsizlik ve stres gibi neredeyse birçok alanda hayati görev taşımaktadır. Bunun dışında suyun çözücülük özelliğiyle, yaşamını sürdüren bitkiler ve su altındaki canlılar için de oksijen sağlaması, suyun, tüm canlılar için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Dünya atlası, 2022). İnsanlar tarafından ise suyun yaşama dahil edilmesi, kullanımı ve muhafaza edilmesi, suyu vazgeçilmez bir unsur haline getirmiştir. Toplumlar, tarih boyunca ihtiyaçlarını gidermede suyu kullanmış ve su kenarlarına yerleşimlerini kurmuşlardır. İnsanlar suyu sadece fiziksel ya da biyolojik özelliklerinden değil aynı zamanda kültürel, dini ve kimlik oluşturma gibi amaçlardan ötürü de hayatlarına almışlardır. Ritüellerden kozmolojik alemlere kadar suya dair bir kimliğin oluşmasıyla bu durum, toplumlar için kültürel bir unsur haline gelmiştir (Oestigaard, 2009, s.11).

2.2. İnsan Yaşamında Suyun Yeri

Uygarıkların ilk doğduğu topraklar arkeolojik verilerle, Levant ya da Bereketli Hilal (Türkiye'nin güneyi, Suriye, İsrail, Lübnan, Filistin topraklarını kapsayan bölgeye verilen addır) olarak da bilinen Orta Doğu coğrafyasıdır. Harita Resim 03 de verilmiştir. Bu coğrafyada tarım ve çiftçilik gibi geçim kaynağına yönelik bir yaşam tarzı benimsenmiştir. Her ne kadar ilk uygarlıklar bu coğrafyada yeşermiş olsa da suyun kullanımına dair ilk kökeninin bu bölgeler olduğu söylenemez. Yapılan araştırmalar farklı bölgelerde yaşam süren topluluklarında suya erişimi erken

zamanlarda başladığını göstermektedir. Bu kanıya varılmasında barajların, sarnıçların ve de su kuyuları gibi yapıların ilk kez ne zaman ve nerede inşa edildiğine dair alınan cevaplardan dolayı böyle bir köken tartışmasına varılmıştır (Mithen, 2017, s. 34).

Resim 03: Bereketli Hilal

İlk insanlar su kenarlarını tercih ederken; tatlı su ihtiyacı, savunma, zengin bir ekosistem ve uygun iklimsel özellikler gibi benzeri durumları göz önünde bulundurmışlardır. Hudson' a göre elde edilen bulgularla, ilkel toplulukların yaklaşık 10.000 yıl öncesine kadar İngiltere'nin Scarborough civarındaki Lake Pickering gölü kıyısındaki Star Carr da bataklık alanlarında, sazlıktan evler yapmalarıyla ve Hollanda'da Rotterdam yakınlarında tatlı su gölü kıyısında bulunan Bergschenhoek'te ise, kazıklar üzerine kurulu kulübeler inşa ettiklerine dair kalıntılara rastlanmasıyla bu toplulukların yerleşim tercihlerini göstermektedir. Aynı şekilde bulgular doğrultusunda, Güney Amerika'nın Titicaca Gölü'nde, Pasifik adalarında, Güneydoğu Asya ülkelerinde ve benzeri alanlarda ilkel toplumun su ile ilişkisine dair örneklere de rastlanılmıştır (Hamamcıoğlu, 2005, s.105).

Tarihte insan, bitki ve hayvanları evcilleştirerek yerleşik hayata geçişi mümkün kılmasını sağlamıştır. Bu yerleşik hayatla beraber, kalabalık topluluklar bir arada yaşayıp gelişerek kentleri oluşturmuştur (Oktay vd. 2015, s.120). Böylece ilkel topluluklardan ziyade kentleri oluşturan uygarlıkların kendilerini tekrarlamak yerine

gelişmeye devam ettikleri görülmüştür. Uygarlıklar hiyerarşik ilişkilerinden dolayı mücadele ve çatışmalarla ilerleyebilmişlerdir. Eğitim, ekonomi, ayinler ve beraberinde inanca dayalı rahiplerin ortaya çıkması ve bununla da tapınakların inşası gibi unsurlar, uygarlıkların yaşamsal döngüsünü temsil etmektedir. Tarımın ve kentin oluşmasında en büyük rol ise su' ya aittir (Gencer, 2008, s.12-16). Kent ve su ilişkisi doğrultusunda oluşan kimlik, kentlerin insan yaşamındaki ihtiyaçlarını karşılayacak birçok unsur (iş, eğitim gibi) ile geniş bir çevre sağlamaktadır. Kentler yapılandırılırken su kaynağından faydalanabilecek düzeydeki mekanlar ele alınmıştır. İnsan-kent-su üçlemesiyle kültürü de dahi ettiğimizde ortaya daha zengin bir kavram çıkmaktadır. Suyu dayalı tarım toplumları ilk uygarlıkların yeşerdiği bölge olan Mezopotamya da ticaretin başlamasını da katkı sağlamıştır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi burası bereketli hilalin olduğu coğrafyadır. Bu sebepten ötürü suyun kontrolü, barajların yapımı gibi düzenlemelerle uğraşarak medeniyetlerini geliştirebilmişlerdir. İnsan hayatında hem fiziksel hem de manevi olarak yer alan su kaynağı, mimarisinden sanatına kadar yaşamı etkilemiştir (Oktay vd. 2015, s.121-124).

Su tüm canlılar için önemlidir. Canlı yapısındaki bileşenlerden suyun fiziksel ve biyolojik yapısına kadar, yaşamın devamı için gerekli bir doğal kaynaktır. Daha önceki bölümlerde suyun yapısı, özellikleri ve canlı hayatındaki yerinden bahsetmiştik. Bu bölümde suyun olduğu bir yaşam tarzı ve susuz bir yaşamın, insan hayatını nasıl etkilediğinden bahsedilecektir.

Neredeyse 4 milyar yıl kadar oluşum tarihine sahip su kaynağı, günümüzün en önemli doğal kaynaklardan biridir. Atmosferle etkileşim halindeyken yağmur ve kar suyu oluşumuyla yeryüzüne düşmesi ve sürekli bir döngü halinde olması sayesinde susuzluk sorunu yaşanmamıştır (Gencer, 2008, s.7). Dünyanın üçte ikisinin suyla kaplı olması ve de insan vücudunun da %60-70 oranında su bulunması tüm canlılar için suyun önemini vurgulamaktadır. İnsan vücudundaki sistemler ve organlar gibi hayati öneme sahip bileşeler, işlevlerini yerine getirmeleri için günde 2 litreden fazla su gerekmektedir (Dedeakayaoğulları & Önal, 2009, s.65).

Bu hayati devamlılık kültürel açıdan da kendini göstermektedir. Suyun keşfedilmesiyle özellikle insanlar tarafından kullanım alanları da gelişmiştir. Tarım, içme suyu ve hijyen gibi. İlk yerleşim yerlerinden örnekle: Yakınoğru da yaşayan insanlar, köyler kurup avcılıkla geçinirken, buzul çağın sebep olduğu soğuk iklim, bu

kabilelerin kaynaklarını tüketmiştir. Böylelikle kabileler suyun bol olduğu (Karadeniz gibi) bölgelere göç etmişlerdir. Daha sonraları göç ettikleri bu alanlarda tarımı da öğrenerek, diğer bölgelerle de alışveriş gibi ticari ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Yaygınlaşan göçlerle beraber insanlar yeni coğrafyaları ve sulak alanları keşfetmişlerdir. Örnek olarak, Mezopotamya'nın doğusundan güneyine gelen Sümerliler adlı kabile buradaki Fırat ile Dicle adlı akarsularına rastlamışlardır ve sulamayı bilen bu topluluklar sulama kanalları yaparak bu verimli topraklarda geçimlerini sağlayabilmişlerdir (Yıldız, 2007, s.6,10).

Suya olan ihtiyaçla suyu elde tutmanın yolları aranmış ve bilinen ilk barajlar, kuyular gibi mühendislik yapıları inşa edilmiştir. Buna örnek olarak yine bilindiği kadarıyla ilk barajın PPNB (Çanak Çömleksiz Neolitik B dönemi) döneminde Suudi Arabistan sınırında bulunan El-Cefr kazısındaki küçük neolitik köyünde "V" şeklinde bulunan duvarın, su toplayan yapı olduğu ortaya çıkmıştır (Arkeofili, 2022). Besin üretiminde ihtiyaç kaynağı olan su, yukarıdaki örnekte verildiği gibi elde tutmak için su yapıları inşa etmişler ve aynı zamanda sağlık ve hijyen açısından da tüm canlılar için su ihtiyacı, her daim kullanılan gerekli bir kaynak olmuştur. Tabi bu ihtiyaç için önemli nokta ise temiz ve güvenilir suya ulaşmaktır. Özellikle insanları birçok hastalıklardan da koruduğundan temiz suya ulaşım önemlidir (Özsoy, 2009, s. 37).

Eliade, 2020, Suyu hayatına alan toplumlar kültürel bir unsur haline getirerek suya anlamlar yüklemişlerdir. "Su hayattır, yaşamın simgesidir" demektedir Eliade. Kozmolojik olarak su insan hayatında şu anlamları ifade etmektedir: Suyula temas yenilenmeyi yani, yeniden doğuşu temsil etmektedir. İnsanlar için cenaze törenlerinde kullanılmış ve yeniden doğduğuna inanılmıştır. Ayrıca bitkileri, hayvanları ve kadınları dölediği ve tüm imkanları kendi bünyesinde barındırdığı için kutsal kabul edilmiştir. Değnilmek istenen nokta, toplumlardan toplumlara farklılık gösterse de insanlar, suya anlamlar yükleyerek çeşitli eylemleri ortaya çıkarmışlardır. Bu eylem, tanrısallık, hijyen, günahlardan arınma ve kudret sembolleri gibi suya dayalı anlamlar olmuştur (Yazıcı, 2018, s.22). Zamanla gelişen ve büyüyen toplumlar 18. Yüzyılda sanayi devrimi olarak 'ta bilinen modern çağa ayak basmışlardır. Modern çağ öncesi suyun insanlar için kozmik gücü ve sırlı dünyası, modern çağla birlikte sadece temel ihtiyaçların karşılandığı bir doğal kaynak olarak, kutsallığını yitirmiştir. Eskiden olduğu gibi suyu, tapınılacak bir unsur ya da sanatsal anlam yükleyecek bir özne

olarak görmek yerine, daha çok kullanılan bir nesne itibariyle kabul etmişlerdir. Böylelikle geçmişten günümüze hem maddi hem de manevi yönüyle suyun insan hayatındaki varlığı değişip gelişmesiyle bir evrim sürecine girmiştir (Gencer, 2008, s.171). Suyun insan hayatındaki varlığından bahsettik. Peki suyun olmadığı bir dünyada yaşam nasıl olurdu? Susuz bir dünyayı düşünecek olursak öncelikle, buzulların erimedğini, iklim değişikliğinin olmadığı, kuraklığın hâkim olduğu ve bu sebeple canlılık türlerinin var olmadığı bir dünya düşlememiz gerekecek. Bunun için öncelikle jeolojik bilgilere bakılması gerekmektedir. Dünyanın jeolojik oluşum tarihini baktığımızda, 13,7 milyar yıl önce Big Bang patlaması ile oluşan elementler, yerküreyi meydana getirmiştir. Daha sonrasında kayaçların etkisiyle manto ve yer kabuğu oluşmuş ve bazı bileşmeler ise çekirdeği meydana getirmiştir. Bu yerkürenin ilkel atmosferinin çoğunluğunu su buharı oluşturmaktadır. 3,5 milyar yıllık zaman diliminde fotosentez yapan bakteriler, oksijeni ilk önce okyanuslara ardından atmosfere dağıtmıştır. Böylelikle su döngüsü sayesinde sınırsız su kaynakları oluşmuştur. Yerkürenin geçirdiği oluşum süreçlerinden biri olan Prekambriyen dönemle kıta çekirdekleri meydana gelmiştir. Daha sonra 200 milyon yıl önce Pangea bir dünya adasını oluştururken 135 milyon yıl önce kıtalar ikiye ayrılmıştır ve 35 milyon yıl öncesi kadar zaman dilimiyle kıtaların günümüzdeki şekilleri oluşmuştur. Ve bilindiği üzere bu kıta hareketleri iklimde değişikliğe sebep olarak denizlerin yükselmesini sağlamıştır. Böylelikle önemli ihtiyaç haline gelen su kaynağı ortaya çıkmıştır (Dölek & Akengin, 2013, s.191,192).

Bu kaynakla beraber yeni canlılık türleri meydana gelmiştir. Tam olarak bilinmese de canlı yaşamının ortak bir kökenden geldiği tartışılmaktadır. Ve olasılıkla 4 milyar yıl önce çekirdeksiz hücre yapısına sahip bakterinin varlığıyla, yaşam belirtisi olduğu düşünülmektedir (Polat, 2016, s.7). Primatlardan geldiği ve alet yapan canlı olarak da bilinen ilk insanın Pleistosen, yani dördüncü zamanda ortaya çıktığı bilinmektedir (Leakey, 1988, s.13). Zamanla daha modern denilen Homo Sapiens türü 200 milyon yıl önce ortaya çıkmıştır. Bu grup doğayı bazen olduğu gibi kullanmış bazen de kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirerek hayatlarını kolaylaştırmışlardır. İklim ve doğanın durumuna göre yaşam mücadelesi veren insanlar, Neolitik Çağ dediğimiz yaklaşık 10 bin yıllık bu zaman diliminde üretime başlayacakları duruma gelebilmişlerdir. Artık iklim ve hava şartları onlardan yana olmuştur. Böylelikle

toprağı ekip biçmeye dayalı tarım yapılarak yerleşik hayata geçilmiştir. Bu yerleşik hayatla kalıcı köyler kurulmuş, üretim ve nüfus artmış hatta buna dayalı inanç sistemleri de gelişmiştir (Aytan, 2021, s.980, 981). Bu sistemlerle beraber insanlar sulak alanları tercih etmişlerdir. Tarım için suları kontrol altına alacak sistemler geliştirip sığ sularda değiş tokuş da diyebileceğimiz, günümüzdeki adıyla ticarete yapmışlardır. Buna dayalı korunaklı alanlar için kıyı kesimlerde surlar inşa edip körfez ve limanları doğal koruma alanları olarak kullanmışlardır (Hamamcıoğlu, 2005, s.105). Zamanla fiziksel ihtiyaçlar doğrultusunda su kaynağı yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Tarım, kentlerin oluşu ve limanlar gibi unsurlar bu parçayı oluşturmaktadır. İnsanın hayatının her alanında olan bu kaynak, daha sonraları evrim süreciyle farklı kültürlerde farklı anlamlar kazanmıştır. Su kültürünün de oluşmasıyla bambaşka anlamlar kazanmıştır. Mitolojilerden inanç sistemlerine kadar hayatın her alanında su görülmektedir (Oktay vd. 2015:120-122). Günümüzde ise iklim değişikliği ve küresel su dağılımındaki adaletsizlik, çoğu insanın suya olan erişiminde sorun yaratmaktadır. İçme ve hijyen gibi ihtiyaçlar için gerekli olan bu kaynak kıtlıkla karşılaştığında canlılık yaşamı için büyük tehlike arz etmektedir. Bazı araştırmacılarca, su krizi üzerine araştırmalar yapıp ve çözümler ortaya konulmuşsa da bu krizi önlenilecek duruma getirememişlerdir (Özsoy, 2009, s.43,44).

Yukarıda yer alan bilgilere göre; su kaynaklarının Prekambriyen dönemde ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Dördüncü zamanda ise insan türü belirlemeye başlamıştır. Ve bu tür hayatta kalma mücadelesinde doğanın kaynaklarından faydalanmıştır. Unutulmaması gerekiyor ki oksijeni oluşturan bakterilerin rolü burada büyüktür. Aksi durumda ne okyanuslar oluşurdu ne de insanlık türü meydana gelirdi. İnsanlık türü gelişmiş olsa da yaşamını devam ettirecek kaynaklara ulaşamayacağından hayatta kalamazdı. Önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi insan vücudunun %60-70 oranında suyun bulunduğu ve sağlıklı bir yaşam için suya gereksinim duyduğudur. Bunun dışında yaşamın devamlılığını sağlayan tarım ve besin üretiminde suyun rolü büyüktür. Sulama ve suyu uzun ömürlü kullanmaya yönelik icatlar olmasaydı tarım belki de insanlar için, başarısız bir denemeden ibaret olacaktı. Bu da aynı şekilde hayatta kalma mücadelesinde büyük bir soruna sebep olurdu. Görüldüğü üzere su kaynaklarını keşfedemeyip kullanılmaması ve buna dayalı kent kavramının da oluşamayacağı sonucu ortaya çıkardı. Üstelik toplumu yani uygarlığı olmayan bir

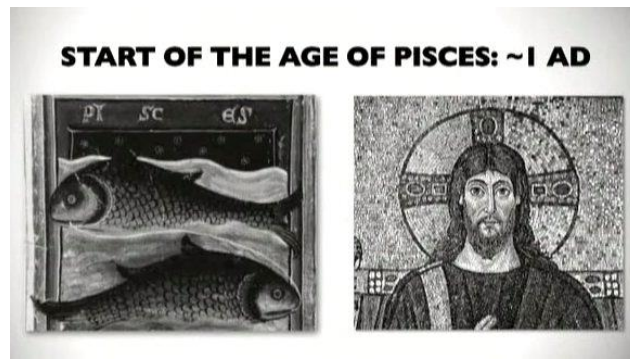
dünyada etkileşim ve gelişimde olmayacağından kültür kavramı ve kültüre dayalı su ilişkisi de oluşmayacaktı. Bugünün su krizi olayı ise, suyun olmadığı bir dünya nasıl olurdu sorusuna cevap verebilecek niteliktedir.

2.2.1. Kaynakların Kullanımı ve Korunması

Dünyada mevcut olan su kaynağının %97'sini tuzlu su oluştururken kalan %3'nü tatlı su oluşturmaktadır. Bu %3'lük tatlı suyun %70'lik kısmı tarımda sulama amaçlı kullanılmaktadır. Diğer miktarın %20'si sanayide, %11'i ise hane halkı tarafından tüketilmektedir (Turan & Bayraktar, 2020, s.4). Bu mevcut kaynağın kullanım alanları oldukça geniştir. Enerji ve elektrik üretiminden termal soğutma ve temizlemeye kadar kullanılırken, eldeki suyun iletimi ve arıtım tesislerinin çalıştırılmasına kadar suyu arttırmaya yönelik çalışmalar da yapılmaktadır (Baran, 2017, s.73,74). Günümüzde kullanılan su kaynağını üç başlıkta toplayabiliriz. İlk olarak suyun evsel kullanımından bahsedeceğiz. Kentleşme sebebiyle artan nüfus doğrudan kaynakların tüketiminde de artışa sebep olmaktadır. Farklı bölgelerdeki toplulukların iklimden, yaşam koşullarına kadar su tüketimi de farklılık göstermektedir. Bu tüketime dahil olan suyun kullanım alanı; içme, yemek yapımı, temizlik ve yıkanma gibi unsurlardır. Suyun kullanım oranı öncelikle sağlık için belirlenen kullanım miktarı, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde eşitsiz dağılıma sebep olabilmektedir. Gelişmiş ülkelerde su kullanımı kamusal hizmet çatısındayken, az gelişmiş ülkelerde özel sektöre devredilmesiyle az suya daha fazla bedel ödeme durumunu ortaya çıkarmıştır. Örnek olarak Gana halkının özel sektör aracılığıyla suya ulaşımı zorlaştırılmış ve Gana halkının direnişlerine rağmen bunun önüne geçilemediği tespit edilmiştir. Sanayileşme ve değişen yaşam koşullarını, suyun kullanımını da etkilemiştir. İnsanlar tarafından kaynağın tüketim miktarı, gerek dışı artmakta ve bu da kaynakların kontrolsüz kullanımına sebep olmaktadır. Tarımda kullanılan su için şu bilgiler aktarılabilir: artan nüfusa bağlı olarak gıda üretimi de artmaktadır. Suyun %70 oranında tarıma ayrılması, kaynağın en çok bu alana harcandığını göstermektedir. Oluşabilecek kıtlık ve açlığın önüne geçilebilmesi için su ve toprak en önemli iki unsurdur. Tarımda verim alabilmenin koşulu sulamadır. Yağmurun toprağa ulaşmasındaki yetersizliği yapay sulama yöntemi ile karşılanması gerekmektedir. Aynı şekilde ülkelerden ülkeye farklı oranlarda tarım ve sulama yapıldığından verim açısından ötürü adaletsiz sonuçlar görülmektedir. Tarımın yanlış yapılması ve

sulamada doğru yöntemlerin kullanılmaması gelecekte ciddi sorunlara sebep olacağı tartışılmaktadır. Endüstriyel su kullanımı ise, değişen hayat standartları ve sanayi sektörünün varlığı suyun en çok kullanılan alanlarından. Hayatımızdaki birçok ürün su yoluyla desteklenmektedir. Örnek olarak; bir kilogram kumaş üretimi için 200 litre suyun kullanılması gibi. Teknolojinin gelişmesiyle suyun daha fazla kullanılmasına sebep olmuştur. Bu sebeple evsel ve tarımsal alanda kullanılan suyun çoğunluğu teknoloji ve sanayi alanına kaydırılmıştır (Özsoy, 2009, s.49-54).

Su sadece barınma ve fiziksel ihtiyaçlar için değil manevi ve kültür açısından da insanlar tarafından benimsenmektedir. Tüm dinlerde yaşamın kaynağı ve sembolü olarak karşılanmaktadır. Bir tabu nesnesi haline getirilen su, kutsal ve erişilemez olarak insanlar tarafından kabul görmüştür. Örnek olarak Paganlar için su, kozmik bir döngüyü temsil etmektedir. Suya kurbanlar sunarak tapınım da buldukları bilinmektedir. Tek tanrılı Yahudilikte ise su kutsal değil tanrıyla birlikte ele alınmıştır. Sukat (“Mısırdan çıkışı ve İsrailoğullarının çöldeyken oturdukları çardaklarının anısına kurulan bir bayramdır”) denilen suya dayalı bir bayramları olduğu bilinmektedir. Hristiyanlıkta ise neredeyse her yerde görülmektedir. Balık ve kova sembolünün Hz. İsa’yı çağrıştırdığı söylenmektedir. Balık ve Hz. İsa Resim 04’ de verilmiştir. Vaftiz törenleri ve suyla arınmada dinin su ile ilişkisini göstermektedir. Bizans’ta azizlere adanan ayazmalarda kutsal sayılan su kaynaklarından. Manevi arınma ve şifa sağladığı düşünülen su tapınımı, insanlarca savunulan bir ritüeldir. İslam’da ise su, temizlik, medeniyet ve tefekkür olarak anlam kazanmaktadır. Kuranda suyun geçmesi ve nimet olarak insanlar tarafından kutsal kabul edilmesi ve ölü yıkama esnasında arınmayı temsil etmesi gibi açılardan, suyun hayatın her noktasında olduğu belirtilmiştir (Gencer, 2008, s. 80-86).

Resim 04: Balık ve Hz. İsa

Su tüm canlılar için önemli bir ihtiyaçtır. Bu kaynakların sürdürülebilirlik açısından doğru yönetilmesi suyun korunması açısından önemlidir. Yukarıda dünya üzerinde suyun dağılımı ve bazı ülkelerin suya erişemediği adaletsiz bir durumdan bahsettik. Burada kısaca Türkiye’de su dağılımına değinecek olursak: öncelikle bu coğrafya 783.562 km²’lik bir yüz ölçümüne sahiptir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan bu ülke maalesef tatlı su bakımından yeterince zengin değildir. Türkiye, ılıman ve yarı-kurak bir iklime sahiptir. Yıllık ortalama yağış miktarı ise yaklaşık 643 mm’dir. Bu oran dünya ortalamasından düşüktür. Yılda ortalama 501 km³ suya tekabül eden bu su, 274 km³’ü toprak ve su yüzeyi ile bitkilerden olan buharlaşmayla atmosfere geri dönmekteyken, 69 km³’lük su ise yeraltı suyunu beslemektedir. Suyun 158 km³’lük kısmı ise akışa geçerek akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen 69 km³’lük su ise, 28 km³’ü pınarlar vasıtasıyla yerüstündeki suya tekrar katılmaktadır. Buna ek olarak komşu ülkelere 7 km³ su takviyesi de gelmektedir. Kaynakların kullanımına yönelik birçok kuruluş ve örgütler çalışmalar yürütmektedir. Birleşmiş Milletler adlı örgütçe suyun korunmasına yönelik 2013 yılında, uluslararası su iş birliği yılı ilan edilerek suyun tüketimine yönelik temel amaçlar belirlenmiştir (Kırtorun & Karaer, 2018, s.152,153). Diğer kuruluşların suya yönelik çalışmaları ise Birleşmiş Milletler, BM Gıda ve Tarım Örgütü, FAO (Toprak ve Su birimi), WWC (Dünya Su Konseyi), WBCSD, AB ve IUCN gibi kuruluşları tarafından yapılmıştır. (Muluk, vd. 2014, s.53, 54). Sonuç itibarıyla, su kaynaklarının korunması ve gelecekte de kullanılması için gerekli önlemlerin alınması ve uluslararası boyutta bu konuya hassasiyetle yaklaşılması önemlidir. Suya yönelik yasaların, suyun verimli kullanılıp gereken önlemlerin alınmasıyla, kullanılan suyun bedelinin ödenmesi politikasının yasalarda yer almasına dikkat edilmelidir. Bunun dışında suyun korunması ve yönetimi açısından, paydaşlardan sivil toplum örgütlerine kadar daha kapsamlı çalışmaların yapılması ve kamu bilincini artırılması, kaynakların korunmasında gerekli bir adımdır (Kırtorun & Karaer, 2018, s.158,159).

2.3. Su ve Sanat

Çok eski zamanlardan beri insanlar, suya hep önem vermiştir. Eski toplulukların yerleşim yerleri çoğunlukla su kenarları olmuştur. Bitki ve hayvan çeşitliliğinin bol olduğu bu yerler, asırlar boyunca tercih edilmiş ve tercih edilmeye

devam etmektedir (Bahar, 2017, s.863). Suyun sanata dönüşmesi ise bir estetik algıdır. Beşerî zamanlarda tanrısal estetiği temsil eden su, sanatsal macera anlayışıyla ilerlemiştir. Modern zamanla birlikte estetik eylemi olarak kabul görmüştür. Su ve sanat ilişkisi, doğa ve çevrenin, nesne ile imgenin tasarım güdüsüyle, eserle buluşturma olayının sanatçı tarafından benimsenmesi durumudur (Gencer, 2008, s.128,129). Bu noktada sanat, insanoğlunun yaşamını sürdürmesinde önemli olan, bir şeylere anlam verebilme olgusu ve maneviyatın hayata kattıklarını oldurabilme düşüncesi olarak görülmektedir (Dinçeli, 2020, s.44). Bununla beraber topraktan insana kadar yaşam veren bu besin kaynağı Türk yaşantısında da özellikle, mitolojisi ve dininde de aynı şekilde değerli görülmüştür. Suyu verilen önem şu örneklerle bilinmektedir: Göktürk yazıtlarında “Iduk yersub” yani “Mukaddes yer ve su”, “Ab-ı Hayat” Kutadgu Bilig’deki su ile ilgili inanışlarda; Türklerin “Tiriglig suyu” diğer ifadeyle “Dirilik suyu”, “İdillig su” yani “Kadehlik su” olarak, insana dünya ve ahiret hayatını anlatan bir su kültü anlamına gelmektedir. Ayrıca Anadolu’da suyun kutsallığını su içenlere ‘su gibi aziz ol’ sözüyle de günümüze kadar gelen bir gelenek olarak karşılaşmaktayız. Cemrenin suya, toprağa ve havaya düşmesiyle kutlanılan bayramlar ve nevrüz, suya verilen önemi gösteren bir diğer örnektir. Nevruz kutlamalarında su için manilerin şiirlerin yazıldığı bilinmektedir. Yunus Emre’nin Risâlet’in Nüşhiye adlı manzum mesnevisinde insan yaradılışından şu şekilde bahsedilmiştir:

“Padişahın hikmeti gör neyledi

Od u su toprağ u yile söyledi

Bismillâh diyüp getürdi toprağı

Ol arada hâzır oldu ol dağı”

Ve benzer dizeler örnek verilmiştir (Soysaldı, 2022, s. 447).

2.3.1. Sanatın Tanımlanması

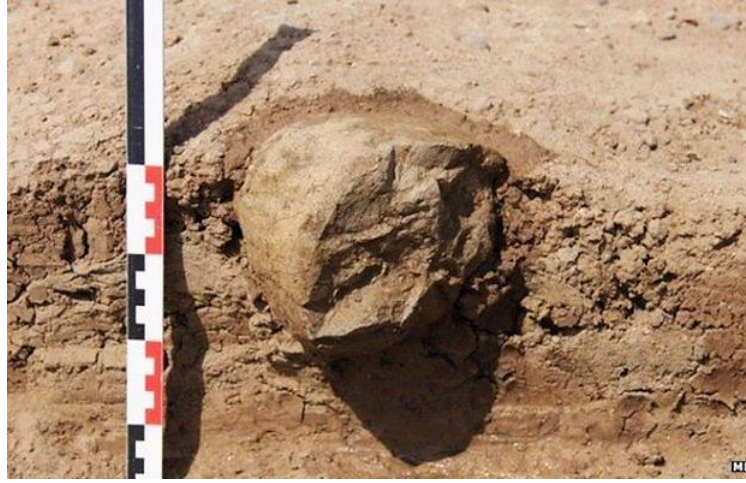
İnsanlar, içinde yaşadıkları çevreyi kendi ilişkileri doğrultusunda algılayıp yorumlamaya çalışmışlardır. Sanat ve sanatçı kavramı ise böyle bir ortamda oluşmaya başlamıştır. Kavradıkları bu durumu zihinlerindeki birikim aracılığıyla ortaya koymuşlardır. Zihin yaşadığı deneyimler sonucu arşivlediği görseli, bir zaman sonra yeni bir anlam katmaya çalışmaktadır. İnsana ait olan, insan tasarısını oluşturan sanat,

aynı zamanda insanın kendini anlatma aracıdır. Araştırmalara göre sanatın, yazıdan da önce var olduğu bilinmektedir. Yazının olmadığı bu zamanlarda insanların kendini anlatma biçimi olarak sanat ortaya çıkmıştır. “Sanat” karmaşık olduğu kadar, zengin bir anlamı da çağrıştırır. Türkçe dilinde dahi, iyi ve güzel yapılan her şey sanat olarak karşılanır. Yani sanat, sıradanlıktan ve basitlikten üstün oldukça, birazda parlıltı katıldıkça, sanat olgusuna kavuşabilmektedir. Bununla beraber her güzellik, ister doğada var olsun isterse insan elinden çıkma olsun, sanat olduğu anlamına gelmez. Sanatı belirleyen belli kıstaslar ise şöyle sıralanabilir: sanat insan tarafından yaratılır, sanat eseri kalıcıdır. Sanatın bir biçimi vardır ve sanat bir oyun ve lüks olmasından öte, denge ve tutarlılığın evrensel boyutudur. Kısaca sanat, duygu ve düşüncelerin hoş kabul edilmesi ve belli oranla kavranan yaratıcılık anlayışıdır (Mülayim, 1989, s.17-20).

İnsan, tarih boyunca sanat ve felsefenin en önemli amaçlarından biri olmuştur. Sanatta, felsefe de insana dair tartışmalarla her daim gündemde olmuştur. İlk çağlardan beri felsefenin de gündeminde olan sanat, belli felsefeciler tarafından ele alınmıştır. Bu felsefeciler sanata farklı düşüncelerle yaklaşmış, dönemin şartlarına göre sanatın sorunlarına değinip, çözümler aramışlardır. Sanat ve estetiğin temelini oluşturan ilk düşünürler Platon ve Aristoteles’tir. Bu felsefecilerden Platon, Sokrates’le tanışmadan önce “estetik” kavramını felsefi düşüncenin temeli olarak görmekteydi. Fakat bu tanışma sonrası bakış açısı değişen Platon’un önceki şiirlerini, eserlerini tamamen ortadan kaldırıp yeni bir anlayışa yöneldiği bilinmektedir. Platon’a göre sanatçı her türlü zorluğa rağmen sanatını çekicilikle süsleyip, sahte de olsa coşkulu bir dünya yaratmalıdır. Aristo için ise, Platon’un sanat anlayışının aksine, sahtecilikten ziyada insanlara farklı dünyaları ve doğada olabilecek güzellikleri bulan ve kişilerin bunu ifade edebilen bir sanat anlayışını içermektedir (Kavuran & Dede, 2013, s. 48-62). Felsefecilerden Hegel (1770-1831) ise sanatı şöyle tanımlamaktadır: “İnsanın bir ihtiyacı olarak ortaya çıkan sanat ruhi ve duygusal olanın uzlaşmasından doğan bir uyumdur. Sanata olan bu ihtiyacı doğuran da insanın düşünen bir bilinç olmasıdır. Burada da idenin gelişimi söz konusudur. Duyusal bir tasarım olan sanatın belirleyici özelliklerinden biri güzelliştir. Güzellik ise, gerçeğin kendisidir. Sanat, gerçeği duygusal bir biçim içinde bilince gösterir. Bu duygusal göstermenin ya da görünüşün

oldukça derin bir anlamı vardır; o da en üstün yetkinliğe ulaşmayı amaç edinmedir” (Arıcan, 2006, s.202).

Sanatı tanımladıktan sonra tarihsel süreçte geçirdiği evrim ise şu şekildedir: ilkel veya tarih öncesi sanat, insanın kavrayamadığı, bilinmezlik, akıl ve bilim dışı olan bir sanattır. O dönemlerde din, doğa üstü ve sanat arasında bir bağlantı olduğu, hatta cansız cisimlerde ruhun var olduğuna inanılırdı. Günümüzden 20 bin yıl önce sanat eseri denilecek bir şekil dizisi ortaya çıkmıştır. Buna örnek olarak tarihte insan elinden çıkma ilk aletin yapımı (Resim 05) gösterilebilir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu yetenek zamanla

Resim 05: M.Ö. 3.3 Milyon yıllık en eski taş alet.

İnsanın ustalaşmasını sağlamıştır ve bu ustalık insanlara sanatçı yeteneğini de kazandırmıştır. Her ne kadar ilkel sanatın doğayı tasvir etmesi ve doğadaki malzemeleri kullanması, tam olarak sanat amaçlı olup olmadığı bilinmese de bu konu hakkında net bir sonuç yoktur. Çünkü yazının olmadığı bir çağda eldeki kalıntılardan dolayı net bir bilgiye ulaşılmamaktadır (Mülayim, 1989, s. 94, 98).

Sonuç olarak, geçmiş zamanlardan günümüze medeniyetlerin sanat olgusu farklı amaçlardan ötürü evrim geçirmiştir. Antik Mısır’dan Gotik dönemlere kadar, resim ya da heykel yapımı gibi sanatlar tekil ve belirgin bir amaçtan dolayı yapıldığı bilinmektedir. Buradaki amaçtan kasıt, dönemin ve medeniyetlerin dini ya da manevi değer gibi durumlarını kalıcılaştırmak adına sanata başvurduklarıdır. Modern zamanın tanımına göre sanat, dönemler için zanaattan ayrı olarak düşünülmemiştir. Çünkü bu

noktada sanat yapmanın ölçütlerini ve uygulayıcının rolünü de net bir şekilde göstermektedir. Kısaca 18. Yüzyıl ile birlikte sanat olgusu zanaattan ayrılmış ve bu anlama dönüşmüştür. Çağdaş anlamıyla sanat denilen kavram “Güzel Sanatlar” olgusuyla geçmişteki zanaatın ürünü olarak anlam taşımaktadır. Böylelikle sanat olgusunu tanımlayabilmek hem sanatın anlamını ve işlevini hem de sanatçıyı daha iyi anlamamızı sağlamaktadır (Sarı, 2018, s.133,134).

2.3.2. Sanatın Sınıflandırılması

Sanatta, biçim verme endişesi hakimdir. Heykelin çamura, taşa biçim vermesi gibi, işlenen malzemeler aracılığıyla, sanatlar arasındaki ayrımı anlayabilmekteyiz. Endüstrileşen Çağın iki tür sanatı ortaya çıkmaktadır; sanatın meta olarak piyasada yer alması ve de satışının yapılması. Sanatı sınıflarken örnek olarak, daktilo otomobil ve şemsiye gibi eşyaları günlük kullanım eşyası denilmekte ve bu üretimle endüstrileşme sanat kavramı oluşturmaktadır. Bir de zanaatkarlar grubu vardır. Bunlar kunduracılık marangozluk vb. zanaatlardır ve usta çırak ilişkisi ile kazanılan öğretilerdir. Bu zanaatlar, atölye ve fabrikalarda yapılmaktadır. Fabrikalarda daha geniş düzeyde yapıldığında endüstriyel sanat dediğimiz kavram ortaya çıkmaktadır (Mülayim, 1989, s.17-22). İnsanın yaratıcılığında hayal gücüne kadar, resim ve heykel gibi alanların şekillenmesi, güzel sanatları kapsamaktadır. Kendi içerisinde dallara ayrılmaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi ritmik sanatlar, harekete biçim verme olgusunun yaratıldığı sanat dalıdır. Bu sanata, bale, tiyatro, seyirlik gibi sanatlar örnek verilebilir. Ses ve sözün biçimlenmesi yani işitselliğin ön planda olduğu sanat, bizi fonetik sanat kavramına götürmektedir. Bu sanat, süreklilik gösterdiği için, farklı duygu ve düşünceler yaratmaktadır. Plastik sanatlar ise maddeyi şekillendiren ve göze hitap edecek düzeye gelen sanatlara denilmektedir. Durağan olduklarından tek bir anı ve zaman gibi durumları göstermektedir. Bu sanatlar; resim, mimari, seramik gibi maddesel sanatlardır (Şahin, t.y, s.1). Günümüzde kabul edilen ve genel olarak tüm sanat dallarını kapsayan sınıflandırma şu şekildedir;

- Yüzey Sanatları: Tüm iki boyutlu sanat çalışmaları.
- Hacim Sanatları: Üç boyutlu çalışmalar.
- Mekân Sanatları: İç ya da dış mekânı içine alan ya da düzenleyen sanat dallarıdır.
- Dil Sanatları: Edebiyat ve yazı türlerini kapsayan sanatlardır.

- Ses Sanatları: Müzik ve bütün türlerini kapsayan sanatlardır.
- Hareket Sanatları: İnsanın, bedeniyle anlatım gücü kazandırdığı sanatlardır.
- Dramatik Sanatlar: İnsanın, eyleme dönüşmüş ifadelerle kendini veya bir olayı, bir olguyu anlattığı sanatlardır (Yolcu, 2018, s.9).

2.3.3. Sanat Dallarının Su ile İlişkilendirilmesi

İnsan yaşamı boyunca var olan su; temizlenme, beslenme, söndürme ve benzeri birçok özelliğiyle gerekli bir ihtiyaç olmuştur. İnanç ve kültür dünyasında sonsuzluğu, bereketi simgelediği gibi büyüyen ve değişen bu canlı kaynağın insan için tehdit unsuru olabileceği de bilinmektedir (Sazak, 2021, s. 262). Bir varlık olan su; edebiyat, resim, plastik eserler, tiyatro gibi sanatlarda önemli bir yere sahip olmuştur. Caravaggio'nun "Narkisos" isimli resminden Bernini ve Giambologna gibi sanatçıların anıtsal taş çeşmeleri ve antik çağın su yapıları ile günümüz çağın su temalı efektlerini yansıttığı hamam, kemer ve sütun gibi yapılarda kullanılması, suyun sanatla olan ilişkisine ayna tutmaktadır (Pehlivan, 2014, s. 295, 298).

2.3.3.1. Resim Sanatı

Yalnızca eni ve boyu belirlenen iki boyutlu yüzeyler üzerine yapılan sanat türlerinin en bilineni resim sanatıdır. Ressam, duygu ve düşüncelerini kullanarak, çevreyi ve olan bitenleri gözlemleyerek tasvir yapandır. Sonuç olarak bunların toplamıyla, resim sanatı anlam kazanmaktadır. İlkel çağlardan beri var olan resim, insanın yaratıcılığını belirten eserlerin üretilmesini sağlamış hatta zamanla önem de kazanmış olup, insanlar tarafından iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Arkeolojik verilerle resim amaçlı hayvan figürlerinin varlığını, geçmişteki insanların önemli sanat eserleri bıraktığını göstermektedir. Böylelikle eski insanların yaşam tarzları hakkında da bilgi edinmekteyiz (Yüzbaşıyev, 2010, s. 213). Fransa'daki Lascaux Mağarasında M.Ö. 18-15 bin yıllık duvar resimleri Resim 06' da verildiği üzere, bu konuya bir örnektir. "Tepecik'e göre, insanların yazılı belgeler bırakmadan mağaraların duvarlarına çizilen resimlerle görsel eserler bırakmalarının olası en önemli nedenlerinden biri; kendilerini ifade etme ihtiyacı olduğu söylenebilir" (Ülger, 2018, s. 13).

Resim 06: Fransa-Lascaux Mağarası M.Ö. 18-15 bin yıl öncesine ait duvar resimleri.

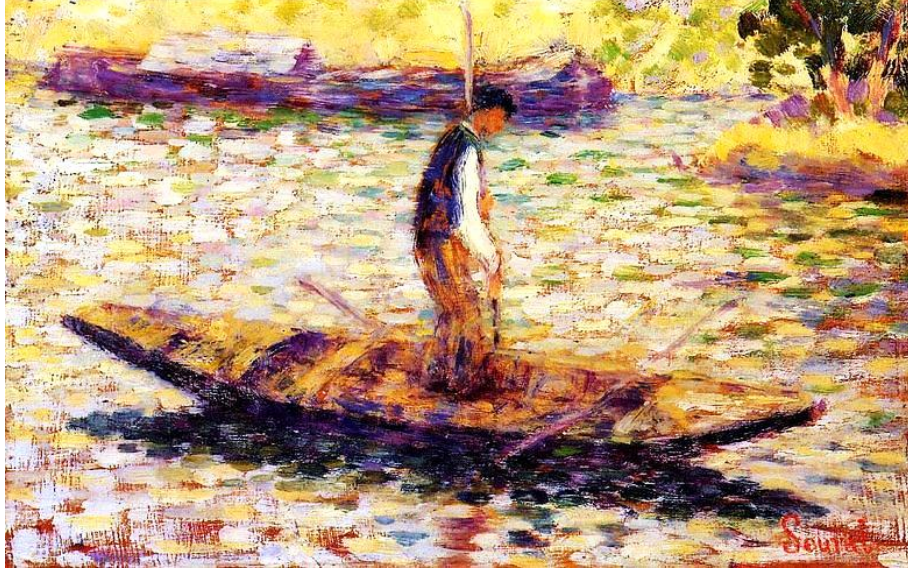
Zamanla resimle beraber yazı da gelişmiştir. Piktografik ve ideografikle beraber alfabe ortaya çıkmıştır. Çiftçilikle beraber zamanla eşya üretimi insanların süsleme tarzı işlerle uğraşmaları ve böylelikle resim sanatına ilgi artmasına sebep olmuştur. Resim sanatında ekoller gelişirken, ressamlar arasında usta-çırak ilişkisi de ortaya çıkmıştır. Rönesans'la beraber ise tam anlamıyla güzel sanatlara yönelik okullar açılmaya başlamıştır. Bu devirle beraber Çeninni, Leonardo da vinci gibi önemli ressamlarca bilimsel araştırmalarıyla beraber sanat ve bilim üzerine çalışmışlardır. Michelangelo: Aynı zamanda güzel sanatların gelişmesine katkı sağlayan Alman ressam Albert Dürer, anatomik araştırmaları ve sanat için yaptığı diğer çalışmalarlarıyla bilinen önemli ressamlardandır. Rönesans Devrinin ressamları bilimin yardımı ile gelişirken bir yandan da ışık, anatomi ve perspektif gibi kuralları öğrenerek eğitimlerine katkı sağlamışlardır (Yüzbaşıyev, 2010, s. 215).

Su, sanatın her dalında çokça kullanılan bir imge olmuştur. Modern dönem ve Modern öncesi dönemlerde Batı ve diğer bölgelerde resim sanatında su tasvirinin örneklerine rastlamaktayız (Gencer, 2008, s.159). Hatta tarihöncesi çağlardan beri dalga şekilleri kullanılarak insanlar tarafından su imgesinin tasviri kullanılmıştır. Su imgesinin çizgisel tasvirleri Orta çağ sanatçılarıyla beraber görülmüştür. Leonardo da Vinci ve Dürer gibi sanatçıları ise bu akımın öncüleridir (Pehlivan, 2014, s. 295). Örneğin, suyun tasviri Türk resim sanatında Boğaziçi'ne dair eserler de çokça görülmektedir. Bir diğer su ressamlarından olan J.M.W Turner su tasvirli resimlerinde Resim 07 de verildiği gibi, kişinin resme bakmasıyla suya çekildiği izleniminden bahsetmektedir. C. Monet'in resimlerinde ise suya bakıldığında kişinin orda olduğu

hissiyatını belirlemektedir. Yani kişi resme baktığında suyunda kişiye baktığı izlenimi anlatmaktadır. G. Seurat'ın su resimlerinde Resim 08 de verilen, suyu, ışık ve renk ilişkisini yansıtarak ve bunu izlenimci geleneğiyle göstererek başarılı sonuçlar ortaya koymuştur. Aynı zamanda Doğunun resim sanatında da suyun önemli bir imge olduğunu görmekteyiz. En bilinenlerden Hokusai'nın Fuji Dağı resmi suyu resmetmenin kaliteli örneklerinden biridir. Resim 09 da sunulmuştur. Doğu sanatının felsefesinde, sanatçının eseri ve malzemesi kaybolurken geriye sadece hakikatin kaldığı anlayışı hakimdir. Bazı toplumlarda (Asya, Çin, Hint gibi) resim sanatı, özalgı ve özgerçekleşim temeline dayandırılmıştır. Suyun resimdeki görevi Doğulu ressamın göre, tabiattaki gerçek su değil de ressamın bilgeliğidir. Bunun dışında minyatür sanatında da suyu görmekteyiz.

Resim 07: J. M. W. Turner 'in Tate Britain.

Resim 08: G. Seurat'ın 'Balıkçı' resmi.

Resim 09: Hokusai'nın Fuji Dağı resmi.

Su tasvirlerine en çok Osmanlı ve İran minyatürlerinde rastlamaktayız. Konu olarak; Nuh Tufanı, hamamlarda yıkananlardan, denizcilerin kurtarılmasına kadar örnekler mevcuttur. Minyatür sanatında suyun olduğu tasvirlerde, suya hareketlilik verilmişse de burada durgun görülmektedir. Geleneksel Türk sanatında olan Ebru ise,

su sanatında önemli bir etmendir. Tarihi pek bilinmese de Çağatay Türkçesinde ‘ebre’ kelimesinden geldiği varsayılmaktadır. “Çağatayca Ebre: Roba (Elbise yüzü, kürk kabı) here gibi dalgalı ve damarlı (kumaş kâğıt), cüz ve defter kabı yapmak için kullanılan renkli kâğıt olarak tanımlanmıştır.” Türkistan’dan gelerek Türklerin Batı göçleriyle bu sanatın Batıda da geliştiği bilinmektedir. Farsçadaki ebrı ya da abru kelimesi Türkçeye Ebru olarak geçmiştir (Gencer, 2008, s. 162, 166). Toktaş (2012, s. 124-130) “Ebru; kitre veya benzeri maddelerle yoğunlaştırılmış saf su üzerine, toprak boyaların, at kılından ve gül dalından yapılmış fırçalarla su yüzeyine serilmesi ve çeşitlerine göre kişice ya da tarak kullanılarak, şekil verilmesi ile oluşturulan geleneksel sanatlarımızdan birisidir” ilk ne zaman kullanıldığı bilinmemektedir. Fakat zamanında el yazmalarında ve kitap ciltleri gibi farklı amaçlarda kullanılarak günümüzdeki şekline evrilmiştir. Hikmet Barutçugil tarafından bahsedilen, Topkapı Sarayı 1447 tarihli eser ilk belge niteliğini taşıdığından ebru sanatının en önemli eserlerinden biri olduğu bilinmektedir. Yine İstanbul Üniversite Kütüphanesindeki 1519 tarihli Mecmuatu’l Acaib da ebru sanatında önemli eserlerdendir. Diğer ebru sanatının önemli eserleri ise şunlardır: Fuzuli’nin Hadikatü’s-Süeda (Mutluluklar Bahçesi) 1595 tarihli eseri, 500 yıllık geçmişe sahip olan 1608 tarihli Tertib-i Risale-i eseri, ebru sanatı hakkında verdiği bilgilerden ötürü önemli belge niteliğindedir. Ve özellikle 9. Yüzyılda Özbek Şeyhi Sadık Efendi ve oğlu Edhem Efendi (1829-1904) tarafından İstanbul, ebru sanatının yapıldığı önemli bir yer olmuştur. Aynı zamanda bugün ki çiçekli ebruyu yapan Necmeddin Okyay, hatip geleneğini geliştirip devam ettiren önemli isimlerdendir. Hatip ebru Resim 10 da verildiği gibi, eserlerinden biridir. Mustafa Esat Düzgünman ise hocası Okyay’ın geleneğine papatya ve menekşeleri de ekleyip geleneğini sürdürmüştür. Çiçekli (karanfil) Ebru en bilindik eserlerindendir. Bu Ebru Resim 10 devamında verilmiştir. Görüldüğü üzere ebru sanatı yıllar geçtikçe yenilenmiş ve gelişmiştir. Bu duruma rağmen gelenekselliğinden kopmamıştır. Günümüzde ise ebru sanatında yeni teknikler denendiği ve buna devam edildiği saptanmıştır.

Resim 10: Necmeddin Okyay

'Hatip Ebru'

Resim 10: Mustafa Esat Düzgünman

'Çiçekli Ebru'

Ebru sanatına benzer bir diğer sanat ise Japon sanatında rastlamaktayız 'yüzen mürekkep' olarak bilinen Suminagashi tekniği, tıpkı ebru sanatının tekniğine benzese de farklılığı su üzerine resim oluşturulduktan sonra bir kâğıda baskısı yapılan tekniktir (Pehlivan, 2014, s. 297). Aynı zamanda çağdaş sanatın bir parçası olan videonun sanatçısı Bill Viola, video enstalasyonları ve izleyiciye sunulan ses görüntü performansını ve teknolojiyi iyi kullanmasıyla iyi eserler ortaya koyan bir sanatçıdır. Esere dair Resim 11 de verilmiştir. Video, müzik ve suyu hareketlilik vererek kullanmaktadır (Billviola, 2022).

Resim11: Bill Viola, The Raft.

Bunun dışında resimde kullanılan su içerikli birtakım boyalar mevcuttur. Bu boyalar dayanıklılık gibi unsurlara bağılı olarak tercih edilmiştir. Su bazlı boyalar ise en çok tercih edilen ve kullanılan malzeme olarak görülmüştür. Renkli mürekkep, pilot kalem, sulu boya, akrilik, guaj ve parmak boya bu tercih edilen su bazlı boyalardır (Serdara, 2022).

2.3.3.2. Heykel Sanatı

Türkçede ve Osmanlıca da üç boyutlu sanatlara verilen heykel sözcüğü, Arapça kökenlidir. Güzel sanatlardan olan heykel, plastik sanatlar adı altında incelenmektedir. Heykel belli malzemelerle (taş, kil, bronz, ağaç vb..) yontulan, ya da üst üste eklenip ve belli amaca yönelik inşa edilerek uzayda yer alan sanata denilmektedir. Heykel sanatında, insan, hayvan ya da tarihi ve mitolojik konular dahilinde olaylar tasarlanmaktadır. İlk çağlarda heykel sanatını, heykelcik denilen küçük heykeller olarak görmekteyiz. Bu çağın anlayışında bereket ve verimlilik kavramları bu dönemde kadına andıran heykelciliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 3 bin yıllık geçmişi olan Aurignacian dönemi ilk kadınlık simgesinin görüldüğü dönem olarak da bilinmektedir. Fransa da bulunan Dordone mağarasında vulva 'ya benzeyen duvar resimleri mevcuttur. Yine Fransa da Garonne ırmağı civarında bulunduğu yerden dolayı Brassempouy başı olarak adlandırılan ve Resim 12' de verilen bir fildişi kadın başı, bu duruma örnek verilebilir. Paris İnsan Müzesinde sergilenen ve dünyanın ilk heykeli olarak bilinen, mamutun dişlerinden yapılan bir kadın heykeli vardır. Heykel, Hohle Fels Venüs ya da Lesnugue Venüs'ü olarak da bilinmektedir. Paleolitik çağın kadın heykelcikleri ise İtalya ve İspanya bölgesindeki mağaraların buluntularında ele geçmiştir. Böylelikle ilk heykellerin konusu Venüsler olmuştur.

Resim 12: Brassempouy Venüs'ü

13 Bin yıl önce ise bir Ren geyiği heykeli yapılmıştır. Sonuç olarak kadın heykelcikleri; taklitten uzak temsil amacıyla yapılırken hayvan heykelcikleri, doğayı taklit edilerek yapılmıştır. Aynı zamanda bu çağın ilginçliği, topluluklarının bağlarının olup olmaması bir yana, dini inançlarını kadın bedeni üzerine inşa etmiş olmalarıdır. Mezopotamya da Babil, Sümer, Akad gibi kültürler aracılığıyla, M.Ö. 6. Yüzyılda heykel sanatı ortaya çıkmıştır. Taş gibi malzemeleri az bulunan bu coğrafyada küçük çapta kabartma ve steller yapılmıştır. Mısır heykellerinden farklı amaçlarla eser üretmeleri ve malzeme kıtlığı, bu sanatta yeterince başarılı olmamalarına sebep olmuştur. Heykellerini daha çok hükümdar, yöneticiler ve tanrılar gibi önemli kişileri ölümsüzleştirmek adına yapmışlardır. Örnek olarak Sümer heykelciklerinin malzeme yetersizliği ve diğer teknik özelliklerinin estetik algısına uygun olmamasına rağmen, belirledikleri dini usul ve alışkanlıklardan yoksun olmaya itmemiştir. Ayrıca Kral Gudea (M.Ö. 2150) önemli Sümer heykellerinden biridir. Akad heykelleri daha uzun boylu, burun ve kafaları vardır. Akad Kralı Sargon bronz heykeli örnek verilebilir. Asurlular ise heykelde krallarını tasvir etmişlerdir. Bu heykeller, iri gözleri uzun saçsakallar ve benzeri karakteristik özellikleriyle dikkat çekmektedir. Kral II. Sargon'un insan başlı boğa heykeli bu özelliklere örnek niteliği vermektedir. Pers çağında ise heykeller mimari ile bağlantılı olup kralın zenginliği ve gücünü temsil etmektedir.

Kanatlı aslan, oklu asker gibi heykeller yapılmıştır. Ve figürler ayakta duruşuyla işlenmiştir. Mısırda ise heykel sanatı önemli görülmüş hatta bu sanata 'hayatı koruyan' anlamlar bile yüklemişlerdir. Bu sanatta kutsallık ve faydacılık ön plandadır. Tapınak ve mezarlardaki heykeller, tanrıları ve tanrıçaları gibi önemli kişilerin yansımaları olarak yapılmıştır. Gücü simgelemek ve anıtsallığı ortaya koymak amacıyla yapıldığından, bu heykeller oldukça abartılı ve büyük boyutlu yapılmıştır. Dengeli duruş ve hareket azlığı heykellerin durgun görünmesine sebep olmuştur. Fakat yine de sağlam bir şekilde yapılmıştır. Bu kültürün önemli heykelleri ise Aslan Başlı Sfenks (M.Ö. 2600)'tir. Diğer önemli heykeller ise; Sim-bel 'deki II. Ramses heykelleri (M.Ö. 1301-1234) ve Irak'ta Nemrud'ta Asur dönemine ait olan Lamassu (M.Ö. 9. yy. British Museum) heykelleridir. Ayrıca güzelliği temsil eden Nefertiti heykeli de aynı şekilde Mısır heykel sanatının önemli eserlerindedir. Yunan sanatında heykel, Arkaik, Klasik ve Hellenistik olarak belli dönemlere ayrılmaktadır. Arkaik dönemde mısırdan etkilendikleri için heykelleri, din anlayışına dayalı gelişmiştir (Eser, 2020, s. 88, 93).

Kollar yana sarkmış, dik duruşlu çıplak genç erkek 'kouros'lar Resim 13 de verilen, erken dönem boyunca görülmektedir. Genellikle Apollon suretiyle tanımlansa da tanrıya sunulan heykeller olarak yapılmışlardır. Zamanla arkaik gülümseme de bozulmalar olmuş ve yapmacık bir ifade gelişmiştir. Ayrıca kalıp tekniği ve yontma tekniğinde geliştirilerek yeni bir işlem oluşmuştur (Boardman, 1927, s. 83). Aynı zamanda 'kore'ler de (genç kız) insan formunda yapılan heykellerden biridir. Resim 14'te sunulmuştur. Klasik dönemle beraber Polykleitos heykeltıraşı ve heykele dair kuralların olduğu kaynak ortaya çıkmıştır.

Resim 13: Kouros (çıplak erkek heykeli).

Resim 14: Kore Heykeli.

Doryphoros heykeli (Resim15) bu dönemin önemli eserlerindedir. Ayrıca Phidias'ın Athena heykeli (Resim 16) dönemin önemli heykellerindedir. Diğer heykeller ise; sporu ve fiziksel gücü temsil eden Myron'un Disk Atan Atlet heykeli ve Delphoi'deki Apollon tapınağından çıkartılan Araba Sürücüsü heykeli, yine dönem özelliklerini yansıttığından önemli bir eserlerdendir.

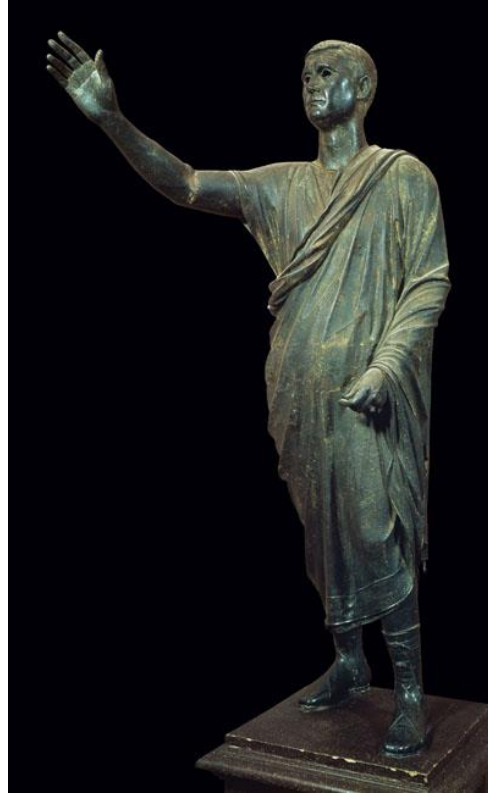

Resim 15: Polykleitos, Doryphoros heykeli.

Resim 16: Phidias Athena heykeli.

Ayrıca Praxiteles'in Hermes ve Çocuk Dionysos heykeli kültürün dini işlevselliğini göstermektedir. Çünkü tanrı ve tanrıçalarını ölümsüzleştirme için bu tarz heykeller yapmışlardır. Hellenistik dönem heykeliyle konular daha da genişlemiş artık gündelik yaşamı yansıtan kişiler de heykellerde işlenmiştir. Adaleli, kitleli, parçalı ve gösterişli teknikler daha da gelişmiştir. İhtiyaca göre bu heykeller, tapınak ve şehrin belli noktalarına yerleştirilmiştir. Bu dönemin önemli heykelleri ise şöyledir; Samothrake Nikesi, Laokoon heykelleri, Aphrodite Milo Venüs'ü ve Mithra Kutsal Boğa. Ayrıca dünyanın yedi harikasından olan Halikarnas mozolesi üzerinde olan Kral Mausoleus heykeli de önemlidir. Pergamon üslubu olan dışavurumcu ve savaşçı nitelikli olan, İntihar Eden Galyalı heykeli bir diğer önemli heykeldir. Laokoon heykeli ise Truva savaşında Truvalıları uyaran rahip ve çocukların öldürülüşü hikayesinden esinlenmiştir. Heykel üslup olarak Zeus sunağından etkilenmiştir. Roma heykel sanatında Yunan kopyaları çokça görülmektedir. Bu heykeller tamamen kopyalamak yerine müşteri isteğine göre şekillendirdikleri bilinmektedir. Roma heykeli kişiye özel yapılmaktadır. Zenginlik, güç ve savaşçı kişilikleri ele alarak yapılmıştır. Roma Cumhuriyet döneminin en önemli heykeli bronzdan olan Aulus Metellus'un adına 'Hatip' (Resim 17) dedikleri heykelidir.

Resim 17: Aulus Metellus'un- 'Hatip'.

Gotik dönemin heykel sanatı manevi güzelliğe ve dekora önem verdiğinden mimarisiyle ön plandadır. Bu yüzden heykel buralarda süsleyici unsur olarak kullanılmıştır. Strasburg'daki Synagoge heykeli, burada maneviyatla beraber klasiğin bulunduğu kadın fiziğini yansıttığından bir noktada Gotik heykelinin önemini de göstermiştir. Bir süre sonra fiziki estetikliği ele alarak incelenmeye başlanmış ve artık kutsal kitaplardaki tek düze tiplerin işlenmesi dışında gruplara da önem verilmiştir. Bu heykeller binaların cephelerinde konuyu sunacak şekilde gruplandırılmıştır. Abartılı bir sanat olan Gotik dönemi, üç boyutlu formları yanında süslü ve gösterişli figüratif heykellere de yer ayırmıştır. 14. Yüzyıl Floransa'sında Andrea Pisano tarafında San Yoanna için yapılan 28 kabartmalı Resim 18' de verilen Tunç Kapısı, heykel sanatında kabartmayı temsil eden ilk eserlerden biri olmuştur. Yine bu dönemde başarılı bir şekilde lahit üzerinde kabartma heykeller de yapılmıştır. Rönesans dönemine baktığımızda ise Yunan ve Roma medeniyetlerinin sanatını, bilimini ve benzeri unsurları baz alarak 15. ve 16. Yüzyıllarda etkisini gösterdiğini bilmekteyiz. Yeniden doğuş anlamına gelen bu dönem ilk İtalya da başlamış ve ardından tüm Avrupa da etkisini yaymıştır. Din, sanatta eskisi kadar konu edilmemişse de varlıklı aile mensupları konu alınırken pagan dinine de kısmen yer verilmiştir. Bu gruplardan atlı figürlerin yeri ayrıdır. Donatello'nun Atlı Gattamelata Heykeli en ünlü heykellerdendir. Michelangelo heykelleri bu dönemde heykel sanatının tam anlam bulduğu ve başarılı gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

Resim 18: San Giovanni Katedrali'nin 28 kabartmalı Güney Kapısı.

Önemli eserleri; Davut heykeli, Lorenzo Medici ve Papa 2. Julius mezarı için yonttuğu heykeller olan Pieta, Davud ve Esirler başlıca eserlerdir. Barok dönemi ise tam tersi bir sanat anlayışına sahiptir. 17 ve 18. Yüzyılda Avrupa da görülmüştür. Simetri yerine asimetri tercih edilmiş ve geometrik biçim yerine eğri biçimler işlenmiştir. Ayrıca durağanlık yerine hareket bu dönemde görülmektedir. Gerçekle hayali birleştiren bu sanatta özellikle heykeltıraşlar ışık ve gölgeye de önem vermişlerdir. Burada su çeşmeleri ve gizli ışık kombinasyonu da hakimdir. Apollo ve Daphne eseri, İtalya'daki heykeltıraş Gian Lorenzo Bernini (1598-1680)'ye ait olan önemli eserlerindendir. Dönemin özelliklerini en iyi yansıtan eserlerden biri de Bernini' nin Roma'da bulunan şapel sunağı için Resim 19'daki Aziz Teresa'nın Vecdi heykeli örnek verilebilir. 19 yüzyıl ile batıda yeni gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden sanayi devrimi birçok alanda etkisini göstermiştir. Sanat alanında buna yönelik yeniliklerde belirmeye başlamıştır. Böylece geleneklere bağlı ve arayışta olan yeni sanatçılar belirmeye başlamıştır. Heykel sanatı da modern sanatın ortaya çıktığı bu dönemde doruk noktasına ulaşmıştır.

Resim 19: Bernini- Aziz Teresa'nın Vecdi.

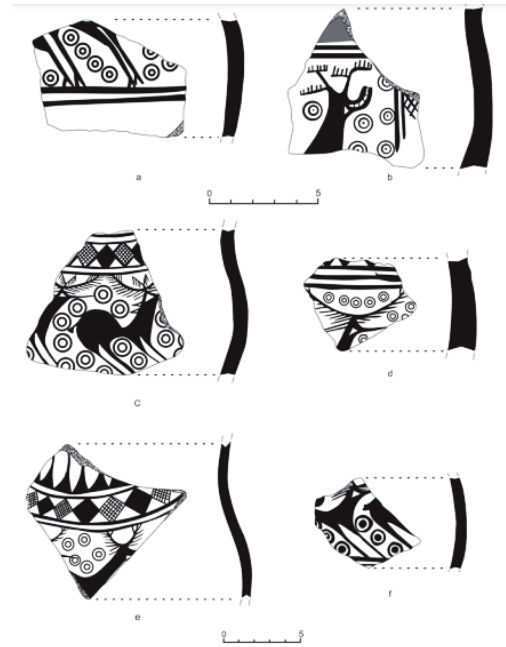
20. Yüzyılla beraber ışık, hareket kavramı kütle ve benzeri durumlar sanatın her alanında ortaya çıkmıştır. Bu dönemle beraber kübizm ve fütürizm gibi akımlar belirmeye başlamıştır. Soyutlama kavramında önemli eserler veren ünlü heykeltıraşlar, Alexander Archipenko, Hans Arp ve Constantin Brancusi'dir. Bu dönemde soyutlama ve yeniden kurgulama gibi sanatta yenilikler peşinde koşan heykeltıraşlar ön plandadır. Malzemeden yöntemine kadar heykel sanatındaki eserler bu dönemin etkilerini üzerlerinde yansıtabilmişlerdir (Eser, 2020, s. 94-98).

Sanatçıların imgeyi zihinlerinde kurgulamalarıyla yeni sanatsal bir imge oluşmaktadır. Eserlerin içeriğini kavramak imgeyi anlamakla gerçekleşmektedir. Ve bu imge zamanla kültür gibi faktörlerle gelişmekte ve değişmektedir. Su da sanatçı ve eseri için önemli bir imge olarak görülmektedir. Heykelde su etkileri şu şekildedir: Noriko Kuresumi tarafından seramik heykeller üretilmesi ve Machiko Ogawa tarafından doğanın uyumu ve denize olan sevgisi ile birlikte tasarımlarını eserlerinde yansıması örnek verilebilir (Tanrıverdi, 2020, s. 392, 402).

2.3.3.3. Seramik Sanatı

Seramik, metal, madde vb. bileşenlerin şekil verilmesi sonrası tercihe göre sırlanıp ya da sırlama işlemi olmadan yapılan ve sertleşen malzemenin, pişirilmesiyle ortaya çıkan işleme denilmektedir (Okumuş, 2013, s. 2). Bilindiği üzere eski çağlardan beri insanlar ihtiyaçlarını karşılayabilmek için doğanın kaynaklarını kullanmışlardır. Toprak ise bu ihtiyacı karşılayan en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Bu zamanlarda çanak-çömlek, heykelcik ve idol gibi eşyalar toprak, kayaç ve taş gibi malzemelerden yapılmıştır. Seramik üretimi ve seramik sanatında 9 bin yıllık geçmişiyle Anadolu coğrafyası ön plandadır. İnsan tarafından ilk kilin şekillendirilmeye başlamasıyla yaratıcılıklarını ve yeteneklerini kullanarak seramiğin sanatsal yönünün gelişmesine katkı sağlamışlardır. Yine Anadolu'da Lidyalılar, Hitit'iler, Urartulular ve Bizanslılar gibi burada yaşamış olan beylikler, coğrafyayı zengin bir medeniyete çevirmiştir. Özellikle Çatalhöyük'te ilk kilin şekillendirilmesi Anadolu'yu bu konuda önemli kılmaktadır (Acartürk, 2012, s. 2). İlk zamanlarda elle şekillendirilen çanak-çömleğin tarihi, Neolitik döneme M.Ö. 8000-5500 tarihlerine dayanmaktadır. İlk örneklerine Ürdün, Irak ve İran'da ve diğer örneklerine ise M.Ö. 3250'lerde Sümer'de, M.Ö. 2750'lerde Mısır medeniyetlerinde rastlanılmıştır. Elde üretim Yunanistan'da ise (M.Ö. 3000-2500) Bronz Çağda karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönemde Kıbrıs ve

Girit'te elde üretim yapıldığı bilinmektedir. Seramiğin çarkta şekillendirme zamanı net olmasa da en eski olduğu düşünülen çömlekçi çarkı Mezopotamya'daki Uruk yerleşiminde (M.Ö. 3500) bulunmuştur. Arkeolojik kazılar sonucu çömlekçi çarkı M.Ö. 3000'lerde Mezopotamya'dan başlayarak Hindistan, Mısır ve Ön Asya'ya kadar neredeyse tüm bölgeye yayıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Anadolu'ya baktığımızda çömlekçi çarkı, ilk kez M.Ö. 3000-2000'lerde Kayseri civarında Alişar (Resim 20), Boğazköy ve Troya da rastlanılmıştır. Bu çarklar, elle ve ayakla çevrilen çarklar olarak da iki yöntemle yapılmaktadır. Mısırın Osiris kutsal alanında ayakla çevrilen çarka dair ilk örneği olan duvar kabartmalarında betimlemelerine rastlanılmıştır (Çetintaş, 2018, s. 94). Tarihi kalıntıların incelenmesiyle suyun medeniyetler için önemli görülmesi ve su kemerlerinden, kanallara kadar birçok yapıda etkisine rastlanılmıştır. Günlük hayata baktığımızda suyu, taşımak ve depolamak gibi amaçlar için üretilen seramikler göze çarpmaktadır. Amphoralar, ibrikler, sürahiler ve benzeri kaplar su taşıma ve muhafaza etmek için üretilmiştir. Ve bu seramiklerin üretimi her toplumda farklılık göstermektedir. Suyu taşıyan bu seramikler aynı zamanda dönemin özellikleri hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Bununla birlikte kültürel aktarım açısından da belleklerde önemli yer edinmiştir.

Resim 20: Alişar seramiği.

Anadolu da yapılan kazılarda farklı dönem ve bölgelerden seramik su kaplarına rastlanılmıştır. Son Neolitik ve Erken kalkolitik çağa dayanan Hacılar yerleşmesinde, kadın formlu çömlek Resim 21’de, buna örnek verilebilir.

Resim 21: Hacılar- Kadın görünümlü çömlek.

Bu dönemde kadın formlu çömlekler çokça görülmektedir ve genellikle libasyon amaçlı tanrılara adanan, kutsal sıvı sunma kapları olarak kullanılmıştır. (Tanrıverdi, 2020, s. 392). Bu kap üst kısmı yüze benzetilirken alt kısmı ise hamile bir kadın bedenini andırmaktadır. Yine Anadolu’da kırmızı ve kahverengi elde pişen perdahlı seramikler kazılarda ortaya çıkmıştır. Demir Çağda Karanlık Çağ olarak ’ta bilinen M.Ö. 2. Bin yılın sonu ile M.Ö. 1200-1050 yılları arası Doğu Akdeniz’den Balkanlara kadar büyük hareketlilikler görülmüştür. Bundan kasıt medeniyetlerin genişlemesidir. M.Ö. 13. Yüzyılda Miken krallığının çöküşüyle Doğu Akdeniz’de sorunlar ortaya çıkmıştır ve bu sorunlar işgalci kabileleri ortaya çıkararak isyanlara ve istilalara sebep olmuştur. Bu sorunlardan Anadolu coğrafyası da etkilenmiştir. Buna rağmen yapılan kazılar sonucu seramik kalıntıları ele geçirilebilmiştir. Bu kaosu ortamdaki Frig seramiği üretimine devam edebilmiştir. M.Ö. 950-800 yılları arasında temsili olan yonca ağızlı Frig seramiğiyle Resim 22’de karşılaşmaktayız.

Resim 22: Phrygia- Yonca ağızlı çömlek.

Kaba cidarlı, gri ve siyah renkte kaplardır. Asurlular tarafından Pazar yeri olarak ‘ta kullanılan Kültepe (Kayseri), bu dönemin önemli bir yerleşmesidir. Kùltürler arası etkileşimi sağlayan Asurlular, zamanla kapların ihtiyaç için yapılmasından ziyade sanatsal olarak da yapılmasına vesile olmuştur. Bu yerleşimdeki kùlt kabı törensel heykelleri gezdiren bir kap formundadır. Resim 23’te kùlt kabı verilmiştir. 1573-1620 yılları arasında Çin’in Ming Hanedanlığı zamanında üretilen Kendi (Kundadan türetilmiş Malayca kelime) su kabı (Resim 24) dikkat çekmektedir. Mavi sıraltı ile yapılan porselen kap; uzun boyunlu, kubbe şeklinde küresel forma sahiptir. Kendi, Budistlere göre kutsama törenleri için kullanılan su kabıdır. Gargoulette Resim 25 verilen sürahileri 17. Yüzyıl Fransa’sında üretilmiştir. Bu sürahilerin boyunları uzun olup gövdeleri geniş yapılmıştır. Örnek olarak sürahi, gövde kısmında melek kafası, dört çiçek ve bir yüzgeç yer alırken iki dolgulu boynu ve iki büyük kulpla emzik şeklindedir. Ayrıca zezem suyunu (Resim 26) taşımak amaçlı sürahilerde üretilen ritüel kaplardandır. Hicaz civarında su kaynağının azlığından dolayı kuyulara önem verilmiştir. Ve ritüel amaçlı zezem kuyuları ve benzeri kaplar yapılmıştır. Amaç Mekke’den getirilen zezem suyunu taşınması içindir. Sürahilere doldurulan su kırmızı balmumu ile kapatılmıştır. Genellikle şifa niyetine hasta ziyaretlerinde kullanılmıştır. II. Mahmut Döneminde “Hırka-i Saadet Suyu” adı altında sahte sular üretildiğinden uygulamaya son verilmiştir. Günümüzde ise su şişeleri, daha çok gelin ve damat için çeyizlik amaçlı üretilmiştir. Aynı şekilde bu üretim ekonomik açıdan kalkınmayı da olumlu etkilemiştir (Tanrıverdi, 2020, s. 392-398).

Resim 23: Kültepe- sandal biçimli törensel kap.

Resim 24: Kendi Jingdezhen- Çin -Ming Hanedanlığı

Resim 25: Fransa-Gargoulette sürahi

Resim 26: Çin-Terakota
pişmiş Toprak şişe

2.4.3.4. Mimari

Mimarlık kavramı, insan ihtiyaçlarından biri olan barınma durumunu karşılayabilmek için fiziki ortamın düzenlenmesi olayına denilmektedir. İlkel insanın mağara yaşantısından kent yaşantısına kadar mimaride birçok gelişmeler görülmüştür. Mimarinin şekillenmesi toplumdaki topluma değişiklik gösterdiği gibi benzerliklerle beraber de gelişebilmektedir. Çevresel faktörler, kültürel ve ekonomik etmenler, bu gelişime katkı sağlayan unsurlardandır (Biol, 2006, s. 3). Toplumlar için önemli olan su, bazı durumlarda doğal afetler gibi sebeplerden dolayı tehlike olarak da görülmüştür. Bunun yanında su, her alanda insanların ihtiyacını karşıladığından kutsal kabul edilmiş hatta tanrı ve tanrıyla sembolleşen su yakınlığı benimsenmiştir. Böylelikle suda tanrı aranmış ve tapınımalar gerçekleştirilmiştir. Mimaride su, duyguları zenginleştirilmesi ve fiziksel halleriyle mekânlarda farklı hisler ve anlayışlar barındırdığından önemli bir tasarım olarak kabul edilmiştir. Su hem doğal yapısıyla hem de estetik yapısıyla mimari tasarımda etkileyici rol oynamaktadır. Mekân su ilişkisinde suyu; mekânın bir yüzeyi olarak hem unsuru hem de ışık yansıtıcısı olarak ve yapı çevresinde bir etmen olarak görmekteyiz. Mekânın yüzeyi olarak kasıt, suyun çatı, duvar gibi zeminleri kapsamıdır. Tadao Ando'nun inşa ettiği Water Temple söz konusu Resim 27 de verilen, mekân su ilişkisine bir örnektir. Mekânda bir eleman olarak su ise suyu, mekânda tasarım olarak kullanmaktır. Genelde hamam yapılarında karşımıza çıkmaktadır. Işık yansıtıcı özelliği için suyu, yansıtma aracı olarak mekânlarda görmekteyiz. Örnek olarak Bruno Taut tarafından tasarlanan Cam Pavilyon (Glass Pavilion) Resim 28 de verildiği üzere, eserinin mekânda bulunan küçük şelalenin yansıtma özelliği dikkat çekmektedir. Diğer mekân su ilişkisinde ise suyun, çevresel özelliğinin yapılarıdaki etkisiyle karşımıza çıkmaktadır. İtalya da Carlo Scarpa tarafından yapılan Brion aile mezarlığının Resim 29'da verilen, etrafında su bir eleman olarak tasarlanmıştır (Sakarya, 2018, s. 108-112). Zaman, mekân ve yaşamda kendini gösteren mimarlığın tarihsel süreçte su ile ilişkisinde meydana gelen yapı birimlerine bakacak olursak; hamamlar, çeşmeler, kemerler, su bahçeleri ve benzeri yapılarla karşılaşmaktayız (Gencer, 2008, s. 143).

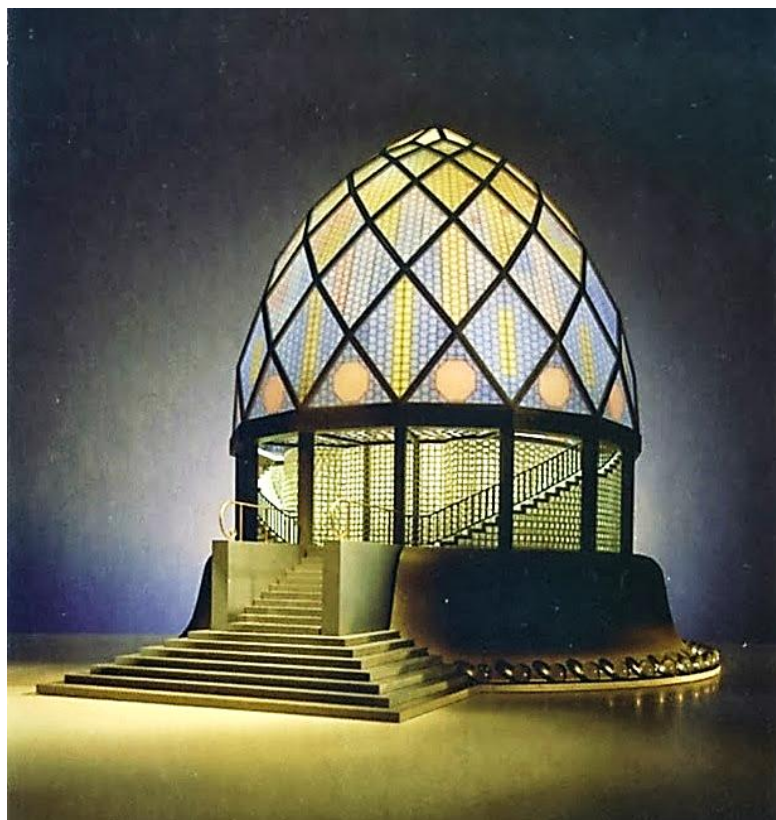
Resim 27: Tadao Ando-Water Temple.

Resim 27: Tadao Ando-Water Temple.

Resim 28: Bruno Taut-Glass Pavilion.

Resim 28: Bruno Taut-Glass Pavilion.

Resim 29: Carlo Scarpa- Brion aile mezarlığı.

Kısaca hamam yapıları ve tarihçesine değinecek olursak öncelikle, Türkçe de sıcak olmak ya da ısıtmak anlamına gelen ‘hamm’ kelimesi Arapça kökenlidir. Bilindiği üzere temizlik kültürünün çok uzun bir geçmişi vardır. Hindistan’dan Mısır’a kadar birçok kültürde görülmektedir. Dicle kıyılarında hüküm süren Assur kralı III. Salmanasar’a ait hamam, M.Ö. 3. Yüzyıla ait Suriye’deki şehir kalıntılarında çıkan banyo yapılan bölümler ve Anadolu da Gaziantep’teki Geç Hitit dönemli hamam yapısı, Hamam yapılarının coğrafyalarda yayılımı üzerine örnek niteliğindedir. Arkeolojik çalışmalarda çıkan buluntular farklı tarihleri verse de ilk kez M.Ö. 5 yüzyılda Atina da hamam işlevi gören benzeri yapıyla karşılaşmıştır. Yunan medeniyetiyle başlayan hamam kültürü en doruk noktası Roma medeniyetiyle yükselmiştir. Net olmasa da M.Ö. 1. Yüzyıl da mimar Sergius Orata tarafından merkezi bir ateş yapım tekniği ile sıcak hava kullanımı hamamlarda başarılı bir şekilde kullanılmıştır. M.Ö. 150 yılında inşa edilen ve ilk Roma hamamı Pompeideki Stabia hamamıdır. Roma hamam yapıları büyük kompleksli yapılardır. Bahçelerden çeşme yapılarına kadar birçok yapı birimlerini barındıran; özel günlerin yapıldığı, spor müsabakalarının düzenlendiği sosyal bir mekân görevi görmüştür. En büyük Roma hamamı 11 hektarlık alana yayılan Diocletianus hamamıdır. Resim 30’da verilmiştir. Medeniyetini İspanya’dan kuzey Afrika’ya ve hatta Anadolu’ya kadar yayıyan Roma

İmparatorluğu aynı zamanda bu coğrafyalarda yapı kültürlerinden biri olan hamam yapılarını da buralarda etkileyebilmişlerdir. Anadolu da Efes ve Side gibi antik kentlerde Roma dönemi hamam yapılarına rastlamaktayız. Roma İmparatorluğu M.Ö. 5. Yüzyılda yıkılmış olsa da hamam geleneğini Emevîlerden Osmanlı İmparatorluklarına kadar izlerini götürebilmişlerdir. Böylelikle Roma İmparatorluğu, yıkanma kültürüne de katkı sağlamıştır (Ürük, 2016, s. 188, 189).

Resim 30: Diocletianus Hamamı-Roma.

Vitruvius'a göre hamam yapıları şu şekilde inşa edilmelidir: öncelikle kuzey rüzgarlarından uzak sıcak bir yer seçilmelidir. Caldaria (sıcak bölüm) ve tepidaria (ılık bölüm) için güneyden ışık alan bir yer olmalıdır. Yıkanmaya en uygun zaman öğleden akşama kadar olan vakitte uygun görülmüştür. Kadın ve erkek için bölümler ayrılmış olsa da su kazanlarının (vasaria) ve külhanın (hypocaustis) yakın olduğu noktalarda yer alması gerektiği belirtilmiştir (Vitruvius, 2019, s. 203, 204). Romalılar için ise hamam kültüründe öğleden sonra ve akşama vakitleri serbest olarak zaman geçirdikleri vakit olmuştur. Yıkanma ve arınmanın yanında rahatlatıcı ve psikolojik etki de bırakan hamamlar lüks ve ihtişamlı yapılar olarak inşa edilmiştir. Sağlık açısından da inancı etkileyen yıkanma eylemi hamam kültürünü etkileyen bir unsur daha olmuştur. Aynı zamanda Roma da bu kadar çok hamamın olması ekonomik olarak fazla getiri

olduğundan kaynaklıdır. Romanlılar için önemli olan bu hamamlardan İmparatorlara adanan özel yapılar da mevcuttur. Bunlara ‘Thermae’ denilmektedir. Caracalla’nın şehrin dışında yaptığı hamam örnek verilebilir (Ürük, 2016, s. 189-191). Bizans İmparatorluğunda ise hamam kültürü Roma İmparatorluğunun hamam kültürünün devamı niteliğindedir. Bizans’ta hamamlar aynı şekilde, sosyal, siyasi ve yeme içmenin gerçekleştirildiği bir yapı olarak günümüze kadar gelmiştir. İstanbul da Sultanahmet te olduğu düşünülen İmparator Septimus Severus tarafından Zeuksippos Hamamı yer almaktadır. Selçuklu dönemi hamamları ise Anadolu’ya gelmeden önce başka bölgelerde yaşadıkları için hamam yapılarının tarihine ulaşamamıştır. Yıkanma kültürleri biraz daha farklı olduğundan hamam yapıları da daha farklıdır. Kurna başında su dökülerek yıkanma ve terleme için göbektaşının tercih edilesi antik hamam yapı mimarisinden farklılık göstermektedir. Anadolu’da bilin en eski hamam Kayseri kölüktedir. Ortak duvar boyunca soyunma, sıcaklık, soğukluk, su depoları ve külhan yer almaktadır. 1230 da Kayseri de Hunad Hatun Camii yanındaki hamam ve Konya da 1258 tarihli Sahip Ata Külliyesi hamamı bu dönem hamam yapılarına örnek verilebilir. Osmanlı döneminde ise hamam yapılarına neredeyse sınırlarının olduğu her yerde rastlamaktayız. Çarşıda bulunan hamamlar dışında özel konak ve yalılarda da hamam yapıları inşa etmişlerdir. Ekonomik fayda ve cemaat gruplarına hizmet ortamı sağladıkları için çok fazla hamam kompleksleri mevcuttur. Hamam bölümleri daha da geliştirilerek soyunma alanı, ılık alanı, sıcaklık ve külhan alanları sırasıyla yapıda devam eden birimlerdir. Bursa’daki Alaeddin Bey hamamı Osmanlı’nın ilk hamamlarındandır. Klasik eyvan hamam geleneğine örnek olarak ise Bursa Orhangazi Hamamı verilebilir. Büyük kubbeli hamam yapılarına ise Erken Osmanlı döneminde rastlamaktayız. Gelibolu, Sarıca Paşa ve Bursa gibi yerlerde 10-15 metreyi aşan büyük kubbeli hamam yapıları görülmüştür. Bursa Koca Mehmed Paşa 12 metre, Yıldırım Bayezid’in Mudurnu’da yaptığı hamam 20 metre ölçülerinde olduğu saptanmıştır. İstanbulun fethiyle beraber burada çok sayıda hamam inşa edilmeye başlamıştır. İlk hamama ise Fatih Sultan Mehmet tarafından yapıldığı ve adına Irgat Hamamı denildiği bilinmektedir. Ardından Azepler Hamamı, Vefa Hamamı gibi hamam yapılarına rastlanılmıştır. Çifte hamam yapı planına göre ise Mahmut Paşa Hamamı dikkat çekmektedir. 16. Yüzyıl ile beraber mimari alanda yenilikler ortaya çıkmış ve birçok yerde hamam yapıları inşa edilmiştir. Dönemin önemli mimarlarından olan Mimar Sinan tarafından hamam yapılarında farklı planlamalarda görülmüştür. Sıcaklık için

merkezi planı çözülmüş ve hamam yapılarının girişlerine revaklar yapılmıştır. Bu uygulamaya örnek olarak Azapkapı Sokullu hamamı ve Süleymaniye Külliyesi verilebilir. Klasik dönem sonrası suyun ve odun kullanımının artması hamam inşalarına kısıtlılık getirilmiştir. Klasik sonrası hamam yapılarında kapı kemerleri, ayna, kurna taşları gibi süslemeler eklenmiştir. Bu özelliklerin barındıran hamam örneğine Üsküdar'daki Selimiye Hamamı ve Altunizade Hamamı örnek verilebilir. Bu yapılar Resim 31-32'e verilmiştir. 19. Yüzyıl ve günümüze kadar yeni hamamlar yapılmamıştır. Ayrıca eski devirlerden kalan bazı hamamlarda sadece tamir edilmiştir. Bunun dışında günümüzde modern mimari yöntemlerle yalnızca otellerde hamam bölümlerine rastlanılmaktadır (Ertuğrul, 2009, s. 245-250).

Resim 31: Üsküdar-Selimiye Hamamı

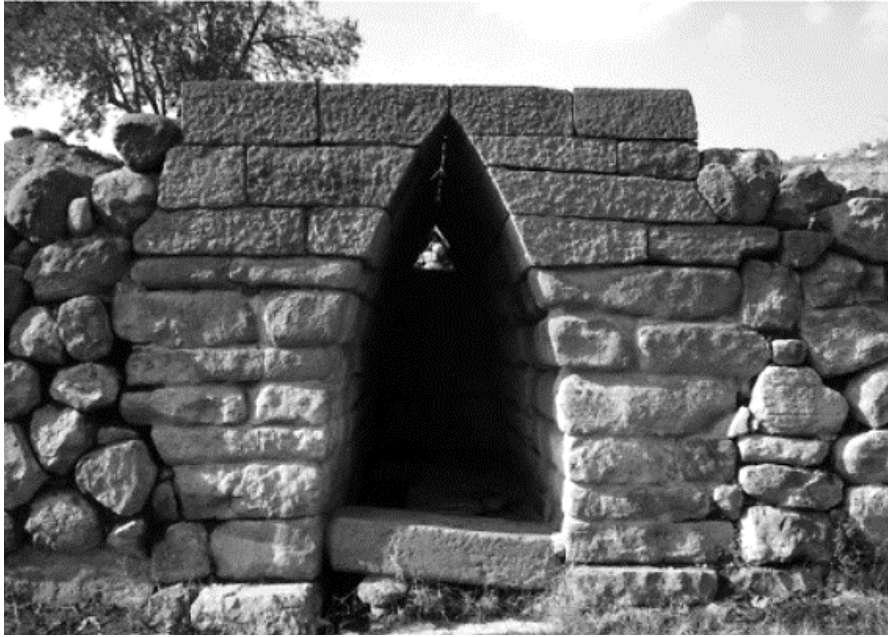
Resim 32: Üsküdar- Altunizade Hamamı.

Çeşme yapıları da hamam yapıları kadar şehir hayatında su ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahip olmuştur. Zamanla çeşme yapılarının biçim ve üslubu değişse de bir takım genel unsurları aynı kalmıştır. Farklı dönemlerde sütun biçimli çeşmeler ya da cephelerde yapılan çeşme yapıları görülmektedir. Genellikle çeşmelerde bulunan kısımlar; çatı, saçak, yalak, lüle, tekne ve kemer gibi unsurlar olmuştur (Gencer, 2008, s. 147). Tarihsel süreçte baktığımızda Antik Yunan uygarlığında da çeşme yapılarına rastlamaktayız. Adına 'krene' dedikleri bu çeşmeler halk için önemli bir yere sahiptir. Tarihçi Herodotos gibi yazarlarca bu çeşmelerin kutsal Nymphe'ler (su perileri) için adandığı bilinmektedir. Mağaralardan çıkan kaynak sularının ön kısımlarına revak ve cephe gibi bölümler eklenerek, bugünkü anlamda çeşme yapılarının formlarını görmekteyiz. Halkın ihtiyacına göre şehrin uygun kısmına bu yapılar inşa edilmiştir. Kadınların günlük ihtiyaç için çeşmelerden hydria gibi kaplarla suyu taşıdıkları, bu kapların üzerlerindeki betimlemelerden bilinmektedir. Erken dönemli çeşmelerden bazıları şunlardır: Enneakrounos Çeşmesi Ana yatağı tam olarak bilinmese de Olympia'da yer alan İlissos Nehri civarında olduğu antik yazarlarca söylenmektedir. Çeşme suyunun kullanılması için kayalara tüneller yapılmış ve biriken suyu pişmiş toprak su boruları yoluyla iletimi sağlanmıştır. Bir diğeri ise Peirene Çeşmesidir Resim 33'te verilen. Strabon' a göre Korinth Agorasında bulunan Üst Peirene kaynağından beslenmektedir. Traverten kayalar oyularak bir teras yapılmıştır. Yapıya suyu pişmiş topraktan künklerle taşımışlardır. Çeşmenin ön kısmına ise dor düzeninde sütunlar yerleştirilmiştir. Yine M.Ö. 6. Yüzyıla tarihlenen Glauke Çeşmesi Korinth sınırları içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu çeşmeye yakın olan Apollon tapınağı ise birbiri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Yapı küp şeklinde olduğundan, kayadan oyulduğu düşünülmektedir. Smyrna Çeşmesi Resim 34'te olduğu gibi Batının en eski taş çeşmesi olarak bilinmektedir. Çeşmenin arka kısmında suyu toplayan derin bir kısım yer almaktadır. Burada üçgen şeklinde bir delik vardır. Bu delikten suyun akıp kaynağa gittiği tespit edilmiştir. Çeşme yapıları sonraki dönemlerde de restore edilerek kullanılmaya devam edilmiştir (Tomay, 2017, s. 481-484). Roma döneminde ise varlıklı ailelerin konutlarında zengin içeriklerle yapılmış çeşmelere rastlanılmaktadır. Kemer kısmı yuvarlak olup bir nişten suyun aktığı yapılar günümüze kadar gelenler arasındadır. Pompeideki çeşme yapıları buna örnektir. Bu yapı Resim 35'te verilmiştir. Bizans'la beraber çeşme yapıları daha

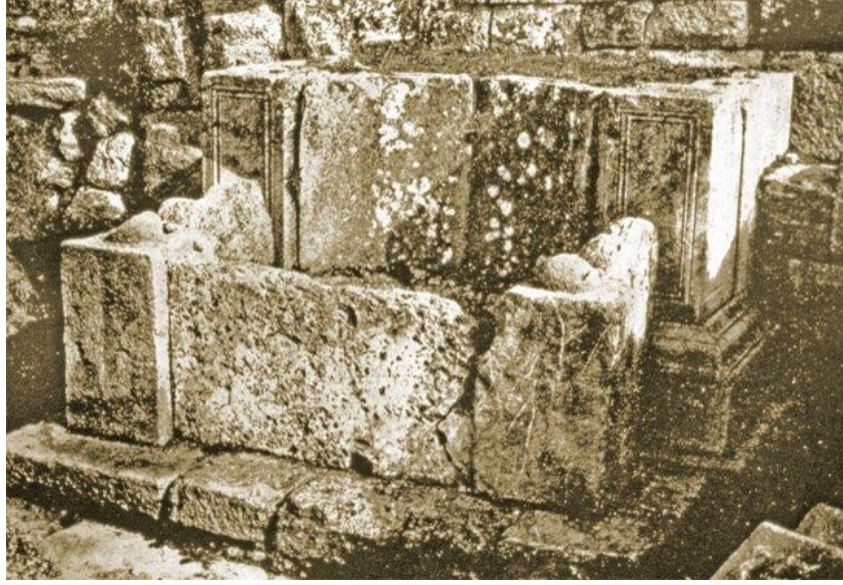
umumi amaçlı yapılmıştır. Side Resim 36’de ve Ephesos Antik kentlerinde bu döneme rastlanan çeşme yapıları mevcuttur (İslam Ansiklopedisi, 2022).

Resim 33: Korinthos Agorası-Peirene Çeşmesi.

Resim 34: İzmir Bayraklı-Smyrna Çeşmesi.

Resim 35: Roma-Pompei eşmesi.

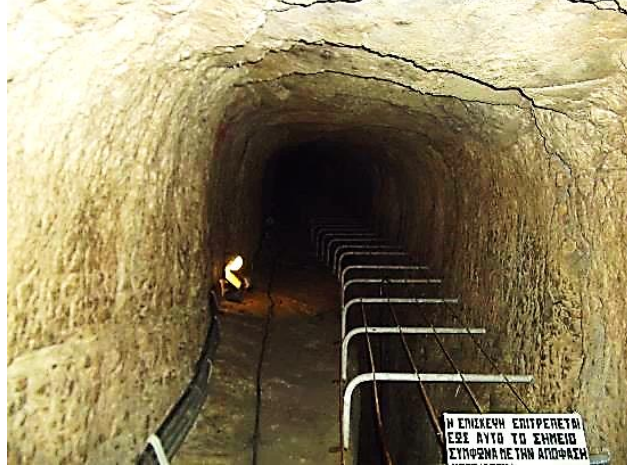

Resim 36: Antalya-Side eşmesi.

Su kemerleri ise suyu şehre iletmek için inşa edilen yapılardır. Latince aqua+ducere kelimesinden gelmektedir. Tatlı su kaynaklarının olduğu yerlere yapılan bu kemerler aynı zamanda insanları kirli sulardan da korumak için avantajlı bir yapı olmuştur. Bu mimari yapının öncüleri Romalılar olarak bilinse de yüzlerce yıl önce

İran, Mısır, Hindistan ve diğer Orta Doğu ülkelerinde kanat denilen ovalara suyun getirilmesi için yamaçlara açılan tünellerin yapıldığı bilinmektedir. M.Ö. 691 de Assurlular tarafından Nineveh şehri için yapılan su kemeri klasik Roma kemer yapılarına benzetilmektedir. İki milyon blok yapı inşası için kullanılmıştır. Romalılar şehre su taşımak için bilindiği kadarıyla 11 adet su kemeri yapmışlar ve bazıları halen kullanılmaktadır. İnşa sistemlerine baktığımızda bir kısmı vadileri taş kemer üzerinden geçtiği, geri kalanları ise deri, ahşap, pişmiş toprak gibi yeraltı borularından oluşmaktadır. Aynı zamanda suyu depolamak yerine kanalizasyonlara bırakıldığı da saptanmıştır. 4. Ve 5. Yüzyılda merkezi otorite bozulmuştur ve Orta Çağa gelince ise, su kemerleri kullanımı yerine halkın nehirlerden ve kuyulardan su ihtiyaçlarını giderdikleri bilinmektedir. Manastır gibi yapılarda buna benzer yapılar ortaya çıkmıştır. Brugge gibi büyük nüfuslu yerde bir sarnıcın izlerine de rastlanılmıştır. Rönesans devrine baktığımızda su yapılarında gelişmeler olmuştur.

16. Yüzyılda Londra köprüsünde 5 çarktan oluşan pompalar aracılığıyla su sistemi ve Paris, Pont Neuf'ta su kullanımı için benzeri bir sistemin olduğu saptanmıştır. Bilindiği üzere bir şirket aracılığıyla Chadwell Nehrinden Londra'ya su kemerinin inşa edilmesi ve yine Fransız meslektaşın da Marly' den Seine 'ye suyu taşımak için pompaları ve su kemerlerini birleştirmiştir. 18. Ve 19. Yüzyıl ile buhar pompalarının tanıtımı ve basınç sistemlerinin geliştirilmesi suyu taşımada büyük yenilik olmuştur. Basınçlandırılmayla arazi eğimlerini korunması mümkün olmuştur. 1855 yılında Amerika Birleşik Devletinde alınan patenle, metal bantlı ve asfalt kaplama ile korunan ahşap borular yapılmıştır. Sonraları ise malzemelerde değişiklik olmuştur. 20. Yüzyıl ile birlikte su şebekelerinde betonarme kullanımına gidilmiştir. Sünek demir ise malzeme açısından daha dayanıklı olduğundan zamanla çokça kullanılmıştır. Günümüz modern su kemerleri ise mesafe ve dayanıklılık açısından Roma su kemerlerinden üstündür. Örneğin New York'un 190 km kadar su kaynağının üç ana su kemeri 6,8 milyar (1,8 milyar galon) litrelik su sağladığı bilinmektedir. Bilinen en önemli su kemerlerinden bazıları şunlardır: Eupalinian Su Kemeri Resim 37'de verilen, mühendisliğin en büyük başarısı olarak bilinmektedir. Samos adasında açılan bir tüneldir. Segovia su kemeri (El Puente), Frío Nehri'nden İspanya'nın Segovia şehrine kadar gitmektedir. Ve Roma İmparatoru Trajan tarafından inşa edilmiştir. 1985 yılında UNESCO miras listesine girmiştir (Britannica-Aqueduct, 2022).

Resim 37: Samos-Eupalinus Su Kemerı.

Aynı şekilde sudan faydalanmak isteyen topluluklar kemer ve su depoları gibi zamanla sarnıçları da inşa etmeye başlamışlardır. Tarihte ilk olarak sarnıçların tarımda sulama amaçlı kullanılan kapalı depolardan sağlandığı bilinmektedir. Dünyadaki en eski örneklerine ise Peru yakınlarında bulunan Nazca da olduğudur. Yapı Resim 38’de verilmiştir. Taş örgü tekniğinin spiral şeklinde yapılmasıyla bilinmektedir. Arkeolojik kazılar öncesi sarnıçların yağmur sularından beslendiği bilinirken, bu kazılarla sarnıçların su yolları ve kanallardan beslendiği tespit edilmiştir. Hindistan’da kazılar sonucu Pavurallakonda Bheemili bölgesinde M.Ö II. yüzyıla tarihlenen bir sarnıç daha ortaya çıkarılmıştır. Dünyanın önemli mimari niteliğinde olan bu yapı bölgede en yüksek noktada bir kayaya oyulmuştur. Ayrıca yağmur sularının bu oyukta biriktiği ve temizlik için yapıldığı düşünülen bir merdivenin varlığı da saptanmıştır. Bizans döneminde ise sütunların desteklediği tonozlu yapı tekniğinde sarnıçlar yapılmıştır. İstanbul gibi büyük nüfuslu yerlerde su ihtiyacını karşılayabilmek için çok sayıda sarnıçların yapıldığı bilinmektedir. Bürokratik durumlardan da kaynaklı olarak zamanla sarnıçların bağımsız kişilerce yapıldığı ve suyun her yere bağlanmadığı saptanmıştır. M.S. 7. Yüzyıl ile su yollarının önemi anlaşılmış ve yeni sarnıçlar yapılar bazı binalar ise sarnıç için uygun hale getirilmiştir. Roma’daki Pantheon ve İstanbul Laleli’deki Myrelaion (Bodrum Camii) Sarnıcı’ plan açısından önemli sarnıçlardandır. 1453 İstanbul’un fethiyle sarnıçlar önemini yitirmiştir. Bu dönemde sarnıçları ya

yıkılmışlar ya da önlerini kapatarak belleklerden silinmesini sağlamışlardır. Kalan bir kısmı ise depo tarzı işlevler için kullanılmıştır (Kerim & Süme, 2018, s. 2, 3).

Resim 38: Peru Nazca-Su yapısı.

2.3.3.3. Edebiyat

“Edebiyat, olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilme sanatı, ya da bir bilim kolunun türlü konuları üzerine yazılmış yazı ve eserlerin hepsi” (TDK, 2022). Arapçada ‘edep’ kelimesi dilimize ‘edebiyat’ kelimesi olarak geçmiştir. Latince kökenli olan ‘littera’ Fransızca’ ya ‘littérature’ olarak geçmiştir. Birçok yerde littérature kelimesi Hukuktan Tıp’a kadar edebiyatın bilimsel yönü olarak kullanılmıştır. Edebi akımların belirmesiyle ortaya çıkan oluşumlara ise edebiyat denilmiştir. Her toplumun edebiyatı kendi dönemi, siyasi ve sosyal yapısına göre şekillenmektedir. Farklılıklar olsa da toplumların ortak duygu ve düşünceleri edebi eserlere yansımıştır. Kıskançlık, aşk, cesaret gibi konular her toplumda ortak işlenen konular olmuştur. Ve bugün dünya edebiyatı dediğimiz kavramını, bu ortak anlayış ile bağdaştırabiliriz (Güneş vd., 1998, s. 3, 5).

Şiir tanımı zor olan bir edebiyat türü olarak görülmüştür. Kimilerine göre vezinli ve kafiyeli söz, kimilerine göre ise buna muhayyel söz anlamını da ekleyerek şiiri tanım kazandırmaya çalışmışlardır. Belli dönem ve akımlarla şiire yeni kurallar ve

yeni özellikler getirilmiştir. 19. Yüzyıl ile beraber ise şiir, dil için kullanılan bir sanat olmuştur (Birinci, 2015, s. 16, 17). Şiir ve su ise çokça kullanılan bir ikili olmuştur. Birçok şair suyu şiirlerinde kullanmıştır. Kimi şairlerce su şiirde; bir denizden, pınardan ya da yağmurdan bahsedilen unsur olarak görülmüştür. Buna örnek olarak edebiyatımızda Fuzuli'nin su kasidesi, su ve şiirin birlikteliğine örnek olmuştur (Gencer, 2008, s. 129).

“Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su

Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su

(Ey göz! Gönlümdeki (içimdeki) ateşlere göz yaşım
dan su saçma ki, bu kadar (çok) tutuşan ateşlere su fayda
vermez.)

Âb-gündur günbed-i devvâr rengi bilmezem

Yâ muhît olmuş gözümden günbed-i devvâra su

(Şu dönen gök kubbenin rengi su rengi midir; yoksa
gözümde akan sular, göz yaşları mı şu dönen gök
kubbeyi kaplamıştır, bilemem...)

Zevk-ı tîğundan aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk

Kim mürûr ilen bırağur rahneler dîvâra su

(Senin kılıca benzeyen keskin bakışlarının zevkinden
benim gönlüm parça parça olsa buna şaşılmaz. Nitekim
akarsu da zamanla duvarda, yarlarda yarıklar meydana
getirir.)

Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânun sözün

İhtiyât ilen iher her kimde olsa yara su

(Yarası olanın suyu ihtiyatla içmesi gibi, benim
yaralı gönlüm de senin ok temrenine, ok ucuna benzeyen
kırpıklarının sözünü korka korka söyler.)

Suya virsün bâğ-bân gül-zârı zahmet çekmesün

Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gül-zâra su

(Bahçivan gül bahçesini sele versin (su ile mahvetsin) , boşuna yorulmasın; çünkü bin gül bahçesine su verse de senin yüzün gibi bir gül açılmaz.)

Ohşadabilmez gubârını muharrir hattuna
Hâme tek bahmahdan inse gözlerine kara su

(Hattatın beyaz kâğıda bakmaktan, kalem gibi, gözlerine kara su inse (kör olsa, kör oluncaya kadar uğraşsa yine de) gubârî (yazı) sını, senin yüzündeki tüylere benzetemez.)

Ârızun yâdıyla nem-nâk olsa müjgânum n'ola
Zayi olmaz gül temennâsıyla virmek hâra su

(Senin yanağının anılması sebebiyle kirpiklerim ılsansa ne olur, buna şaşılır mı? Zira gül elde etmek dileği ile dikene verilen su boşa gitmez.)

Gam günü itme dil-i bîmârdan tîgun dirîğ
Hayrdur virmek karanu gecede bîmâra su

(Gamlı günümde hasta gönlümden kılıç gibi keskin olan bakışımı esirgeme; zira karanlık gecede hastaya su vermek hayırlı bir iştir.)

İste peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it
Susuzam bir kez bu sahrâda menüm-çün ara su

(Gönül! Onun ok temrenine benzeyen kirpiklerini iste ve onun ayrılığında duyduğum hararetimi yatıştır, söndür. Susuzum bu defa da benim için su ara.)

Men lebün müştâkıyam zühhâd kevser tâlibi
Nitekim meste mey içmek hoş gelür hûş-yâra su

(Nasıl sarhoşa şarap içmek, akli başında olana da su içmek hoş geliyorsa, ben senin dudağını özlüyorum, sofular da kevser istiyorlar.)

Ravza-i kûyuna her dem durmayup eyler güzâr
Âşık olmuş galibâ ol serv-i hoş-reftâra su

(Su, her zaman senin Cennet misâli mahallenin
bahçesine doğru akar. Galiba o hoş yürüyüşlü, hoş
salınışlı; serviyi andıran sevgiliye âşık olmuş.)

Su yolın ol kûydan toprağ olup dutsam gerek
Çün rakîbümdür dahı ol kûya koyman vara su

(Topraktan bir set olup su yolunu o mahalleden
kesmeliyim, çünkü su benim rakibimdir, onu o yere
bırakamam.)

Dest-bûsı ârzûsıyla ger ölsem dostlar
Kûze eylen toprağum sunun anunla yâra su

(Dostlarım! Şayet onun elini öpme arzusuyla ölürsem,
öldükten sonra toprağımı testi yapın ve onunla
sevgiliye su sunun.)

Serv ser-keşlük kılur kumrî niyâzından meger
Dâmenin duta ayağına düşe yalvara su

(Servi kumrunun yalvarmasından dolayı dik başlılık
ediyor. Onu ancak suyun eteğini tutup ayağına düşmesi
(yalvarıp aracı olması bu dik başlılığından)
kurtarabilir.)

İçmek ister bülbülün kanın meger bir reng ile
Gül budağınınun mizâcına gire kurtara su

(Gül fidanı bir hile ile (meşhur gül ve bülbül
efsanesindeki gibi yine) bülbülün kanını içmek
istiyor; bunu engelleyebilmek için suyun gül
dallarının damarlarına girerek gül ağacının mizacını
değiştirmesi gerekir.)

Tıynet-i pâkini rûşen kılmış ehl-i âleme
İktidâ kılmış târik-i Ahmed-i Muhtâr'a su

(Su Hz. Muhammed'in (s.a.v) yoluna uymuş (ve bu hâli ile) dünya halkına temiz yaratılışını açıkça göstermiştir.)

Seyyid-i nev-i beşer deryâ-ı dürr-i ıstıfâ
Kim sepüpdür mucizâtı âteş-i eşrâra su

(İnsanların efendisi, seçme inci denizi (olan Hz. Muhammed'in s.a.v) mucizeleri kötülerin ateşine su serpmiştir.)

Kılmağ için tâze gül-zârı nübüvvet revnakın
Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâra su

(Katı taş, Peygamberlik gül bahçesinin parlaklığını tazelemek için (ve onun) mucizesinden dolayı su meydana çıkarmıştır.)

Mu'cizi bir bahr-ı bî-pâyân imiş âlemde kim
Yetmiş andan min min âteş-hâne-i küffara su

(Hz. Peygamberimiz 'in mucizeleri dünyada uçsuz bucaksız bir deniz gibi imiş ki, ondan (o mucizelerden), ateşe tapan kâfirlerin binlerce mâbedine su ulaşmış ve onları söndürmüştür.)

Hayret ilen barmağın dişler kim itse istimâ
Barmağından virdüğün şiddet günü Ensâr'a su

(Mihnet günü Ensâr'a parmağından su verdiğini (bir mucize olarak parmağından su akıttığını) kim işitse hayret ile (şaşa kalarak) parmağını ısırır.)

Dostu ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâra su

(Dostu yılan zehri içse (bu zehir onun dostu için) âb-ı hayat olur. Aksine düşmanı da su içse (o su, düşmanına) elbette yılan zehrine döner.)

Eylemiş her katreden min bahr-ı rahmet mevc-hîz
El sunup urgaç vuzû için gül-i ruhsâra su

(Abdest (almak) için el uzatıp gül (gibi olan)
yanaklarına su vurunca (sıçrayan) her bir su
damlasından binlerce rahmet denizi dalgalanmıştır.)

Hâk-i pâyine yetem dir ömrelerdir muttasıl
Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su

(Su ayağının toprağına ulaşayım diye başını taştan
taşa vurarak ömürler boyu, durmaksızın başıboş gezer.)

Zerre zerre hâk-i dergâhına ister sala nûr
Dönmez ol dergâhdan ger olsa pâre pâre su

(Su, onun eşiğinin toprağına zerrecikler halinde ışık
salmak (orayı aydınlatmak) ister. Eğer parça parça da
olsa o eşikten dönmez.)

Zıkr-i na'tün virdini dermân bilür ehl-i hatâ
Eyle kim def-i humâr için içer mey-hâra su

(Sarhoşlar içkiden sonra gelen bat aryasını gidermek
için nasıl su içerlerse, günahkârlar da senin na'tının
zikrini dillerinde tekrarlamayı (dertlerine)
derman bilirler.)

Yâ Habîballah yâ Hayre'l beşer müştakunam
Eyle kim leb-teşneler yanup diler hemvâra su

(Ey Allah'ın sevgilisi! Ey insanların en hayırlısı!
Susamışların (susuzluktan dudağı kurumuşların) yanıp
dâimâ su diledikleri gibi (ben de) seni özlüyorum.)

Sensen ol bahr-ı kerâmet kim şeb-i Mi'râc'da
Şebnem-i feyzün yetürmiş sâbit ü seyyâra su

(Sen o kerâmet denizisin ki mi'râc gecesinde feyzinin
çiyeleri sabit yıldızlara ve gezegenlere su ulaştırmış.)

Çeşme-i hurşîdden her dem zülâl-i feyz iner
Hâcet olsa merkadün tecdîd iden mimâra su

(Kabrini yenileyen (tamir eden) mimara su lazım olsa,
güneş çeşmesinden her an bol bol saf, tatlı ve güzel
su iner.)

Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânuma
Var ümîdüm ebr-i ihsânun sepe ol nâra su

(Cehennem korkusu, yanık gönlüme gam ateşi salmış,
(ama) o ateşe, senin ihsan bulutunun su serpeceğinden
ümitliyim.)

Yümn-i na'tünden güher olmuş Fuzûlî sözleri
Ebr-i nîsândan dönen tek lü'lü şeh-vâra su

(Seni övmenin bereketinden dolayı Fuzûlî'nin (alelâde)
sözleri, nisan bulutundan düşüp iri inciye dönen su
(damlası) gibi birer inci olmuştur.)

Hâb-ı gafletten olan bîdâr olanda rûz-ı haşr
Eşk-i hasretten tökende dîde-i bîdâra su

(Kıyamet günü olduğu zaman, gaflet uykusundan uyanan
düşkün (yahut aşık) göz, (sana duyduğu) hasretten su
(gözyaşı) döktüğü zaman,)

Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam
Çeşm-i vaslun vire men teşne-i dîdâra su

(O mahşer günü, güzel yüzüne susamış olan bana vuslat
çeşmenin su vereceğini, beni mahrum bırakmayacağını
ummaktayım.)”

Fuzuli (Antoloji, 2022)

Divan şiirinde de su ve sevgili hakkında çokça şiirler mevcuttur. Nedim'in şiirlerinde İstanbul ve denizi anlatması gibi ya da şair Fitnat hanımın su, hava ve toprağı, üç birader söylemiyle şiirselleştirmesi çokça görülen bir durumdur.

“Birisi oldu havaya munkalib

Birisi ab içre tuttu aşıyan”

Şairler bazen metafiziğı, milli mücadeleyi bazen de zaman kavramını belirtmek için suyu içerik olarak şiirlerinde yer etmişlerdir. Sonsuzluk, kaçışlar, özgürlük ve neredeyse her türlü kavram suyu şiirle özdeşirmiştir (Gencer, 2008, s. 132-134).

“Su olsaydı

Kaya olmasaydı

Kaya olsaydı ama

Su da olsaydı

Ve su

Bir pınar

Bir gölcük kayalar arasında

Hiç olmazsa su sesi olsaydı”

T, S. Eliot- Çorak Ülke (Antoloji, 2022).

“Ne zaman seni düşünsem

Bir ceylan su içmeye iner

Çayırlar büyürken görüyorum

Her akşam seninle

Yeşil bir zeytin tanesi

Bir parça mavi deniz

Alır beni

Seni düşündükçe

Gül dikiyorum elimin değdiği yere

Atlara su veriyorum

Daha bir seviyorum dağları”

İlhan Berk- Ne Böyle Sevdalar Gördüm Ne Böyle Ayrılıklar (Şiir Sitesi, 2022).

Bir diğer edebiyatın parçası ise romandır. Hayal gücüne dayansa da konuları çoğunlukla gerçek hayattan almıştır. Önceleri romanlar mektup ve gerçek hatıraların taklidi üzerine yazılmış ve sonraları dahi bu gelenek devam etmiştir. Bu edebi nevi ilk başlarda nesir tarzında ilerlerken sonraları mensur edebiyat şeklinde devam etmiştir. Romanda ayrıca uzunluk kuralları biraz daha esnek olmuştur. Karakterler de neredeyse gerçek hayatla aynıdır. Günümüze kadar gelen romanın ise son haline bürünmeden önce birçok evreden geçtiği bilinmektedir (Türk Ansiklopedisi, 1980, s. 399). Bunun dışında, Avrupa algısındaki varlık kavramı Yunan algısındaki varlık kavramıyla neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Kökenlere bakıldığında Yunan anlayışıyla karşılaşmaktayız. Suyu romanda varlık kavramıyla bağdaştırdıklarını da görmekteyiz. Kundera dan Sartre 'nin Bulantı adlı eserine kadar suyun ilham vericiliği romanları etkisi altına almıştır. Suyun romana konu olduğu kadar, romanı aynı zamanda da şekillendirmiştir. Türk edebiyatında Halikarnassos Balıkçısının eserleri ile denize olan ilgisini göstermektedir. Resim 39 da verilmiştir. Bodruma sürgün edilen yazar Aganta Burina Burinata; Uluş Reis, Turgut Reis gibi eserlerini, hep suyu konu edinerek yazmıştır. Su ve öykü birlikteliğinde ise ‘Susuz Yaz’ adlı eseriyle Necati Cumali adlı yazar öne çıkmaktadır. Bilindiği kadarıyla su, tiyatro ve sinemaya da uyarlanan konulardan biri olmuştur. Hemingway yazarı ise Yaşlı Adam ve Deniz (The Old Man And The Sea) adlı eserinde ise bir balıkçının mücadelesini konu almıştır. Hayal gücünün sınırlarını zorlayan ve heyecanlandıran yolculuklarıyla bilinen yazar Jules Verne, özellikle Denizlerin Altında Yirmi Bin Fersah adlı eser bu konuya bir örnektir (Gencer, 2008, s. 139, 140).

Resim 39: Halikarnasos Balıkçısı.

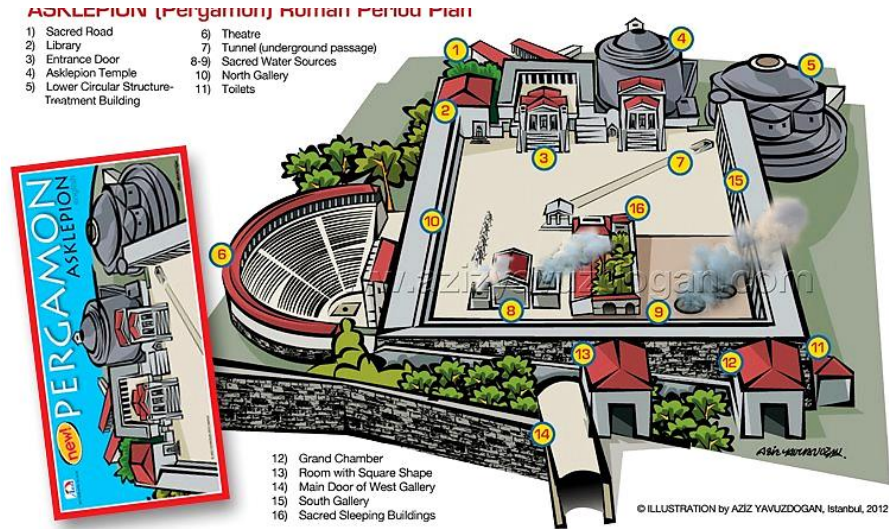
2.3.3.4. Müzik

Müziğin doğuşu ilk insanın varlığına kadar gitmektedir. Sebebi ise insanların sesler yoluyla anlam arayışında olup ve bu sesler aracılığıyla iletişim kurma çabasına girmiş olmalarıdır. Hatta yapılan araştırmalarla insanların hayvan kemiklerine delik açarak düdük yaptıkları ya da kertikli tahtaları birbirileri üzerine sürterek seslerle bir şeyler anlatmaya çalıştıklarına buluntularca rastlanılmıştır. Zamanla anlamsızda olsa sesleri kullanarak iletişimden, dini şifaya kadar farklı anlamlarda müziği hayatlarına almışlardır (Efil yayınevi, 2022, s. 9). M.Ö. 3200'lere kadar yazı olmadığından insanlar hayatlarındaki dini ve sosyal her şeyi söz yoluyla iletmeye çalışmışlardır. İhtiyaçlarına göre akılda kalması gerekenleri destan, ritmik sözcükler ve mimikler gibi stratejiler belirleyerek hayata geçirmeye çalışmışlardır. Yunan mitolojisiyle müzik hakkında bilgiler edinmekteyiz. Yunan mitolojisine göre, Muosa ya da musa, müzik kelimesinin kökeninden gelmektedir. Yunan mitolojisindeki ilham perilerine mousalar

denilmektedir (Dönmez ve Kılınçer, 2011, s. 102, 103). “Azra Erhat’ a göre; ‘Mousa’ Yunanca akıl, düşünce, yaratıcılık gücü kavramlarını içeren ‘men’ kökünden gelmektedir. Bu kök Zeus’un Musaları üretmek için birleştiği Titan tanrıça Mnemosyne’nin adında da görülür. Athena’ya gebe kalan Metis’in adında da” (Erhat, 2014, s. 208). “Musaların görev dağılımları şöyledir: Klio tarihçi, Euterpe flütçü, Thalia komedyacı, Melphomene tragedyacı, Terpsikhore dansçı ve şair, Erato lirik korist, Polihmniya Pantomimci, Ourania astronom, Kalliope destan şairidir. Müziğin anımsatıcı etkisi, Yunan mitolojisi içindeki ilham perileri olan Musalarda da işlenmiştir. Musalar, eski resim ve heykellerde, çoğunlukla elyazmaları taşırken ya da müzik aletleri çalarken görülürler. Çünkü ‘unutmamak’ için bir önlem olarak kullanılan yazının işlevini sözlü kültürde ‘çalgılar ve müzik’ görmekteydi” (Dönmez ve Kılınçer, 2011, s. 104).

Evrenin ahengi, dengesi ve armonisi müziğinde unsurlarını kapsamaktadır. Bu sebeple müzik evrensel kabul edilen bir kavramdır. Müziğin bu denge ve uyumu insanların içindeki dengeyi bulan ve bununla ruhu ve bedeni armoniyle buluşturan bir unsurdur. Felsefede bildiğimiz ‘dört unsur’ olan ateş, su, toprak ve hava müziğinde temellerini oluşturan ses özelliklerini barındırmaktadır. Sultan II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerinde müzikle ilgilenen Ahmed oğlu Şükrullah, ‘Mûsikî Risâlesi’ eserinde dört unsurdan bahsetmiştir. 16. Yüzyılın Türk müzisyeninden Seydi tarafından, El- Matla’ Fî Beyâni’l-Edvâr ve’ l-Makamât ve Fî İlmi’l-Esrâr ve’r-Riyâdiyât i adlı eseriyle makamların dört unsur ile ilişkili olduğuna dair bilgiler içermektedir. Aynı şekilde Osmanlıdaki Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi, Er Risâletü’l-Mûsikîyye Mine’d-Devâi’r-Rûhâniyye isimli kitabıyla müziğin dört unsur ve su ilişkisinden bahsetmekte ve Hindistanlı sûfi ve Mûsikîşinas Inayat Khan’a göre ise su, mutluluk verici ve tedavi eden bir unsur olduğu bilgisi aktarılmaktadır. 9. Yüzyıl ile 19. Yüzyıl arasında yaşayan birçok filozoftan müzisyenlere kadar müziğin, gezegenler, burçlar ve elementlerle ilişkili olduğu araştırmalarca bilinmektedir. Evrenin müzik için bir orkestra olarak kabul edildiğinde her varlığın kendine göre bir müziği olduğu savunulmaktadır. Buna göre su ve müziğin kendine göre bir bağı olduğu düşünülmektedir. Inayat Khan su ve müzik için suyun dalgalanıp müziğe ritim oluştururken insana verdiği hazın, içlerindeki aynı frekans titreşimiyle bağlantılı olduğu görüşünü savunmaktadır (Akpınar, 2021, s. 156-160). Bu bağla beraber bir

takım müziğin dahil olduğu tedavi yöntemleri de mevcuttur. Pasif tedavi (imaj tedavi) ile kişinin sırt üstü yatıp, zihnini tamamen boşalttıktan sonra bir müzik eşliğinde akarsuya erişmeye çalışan ve su akıntısı düşüncesiyle kişinin zihinsel tedavisi yapılmaktadır (Gençel, 2006, s. 704). Bunun dışında Antik Yunan ve Roma da Asklepios (sağlık tanrısı) tanrısına atfedilen sağlık merkezleri yer almaktadır. Hekim ve uzman rahiplerden oluşan ve tıbbi açıdan önemli olan bu merkezlerden en önemlileri Yunanistan'daki Epidauros Asklepion'u, Kos Adası'ndaki Kos Asklepion'u ve İzmir Bergama'daki Pergamon Asklepion'dur söz konusu yapı Resim 40 da verilmiştir. Bu merkezlere suyun şifa getirdiği düşünülerek su kenarlarına yapılmıştır. Soğuk, sıcak su banyoları ve çamurla tedavilerin yapıldığı bilinmektedir (Akkurnaz, 2017, 151, 152). Bergama Asklepion 'u diğer merkezlerden biraz daha farklı tedavi yöntemleri sunmaktadır. SPA (suyla gelen sağlık), klimaterapi (iklim tedavisi), aquaterapi (su terapisi), diyet tedavisi, aromaterapi, hipnoterapi, psikoterapi, müzikoterapi ve istirahat tedavi yöntemleri bu merkezin hizmetlerindedir. Asklepion 'a girilirken müzik eşlik ettiği söylenmektedir. Su oyunları, ışık ve su sesi gibi seremoniler hastalara eşlik etmiştir. Böyle müzik ve suyun kutsal tedavi aracı olarak görmeleri bu merkezlerin doğuşuna katkı sağlamıştır (Özer & Tuna, 2015, s, 68, 70).

Resim 40: Bergama Asklepion-Plan

Resim 40: Bergama Asklepion-Tedavi Merkezi

İzlenimcilik akımıyla beraber programlı müzik kavramı 18 ve 19. Yüzyıllarda doğa betimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Programlı müzik toplumsal olaylardan edebi eserlere kadar her türlü olayların müzikle anlatılması olayına denilmektedir. Piyano için ‘Annees de Pelerinage’ (Seyahat Yılları) albümünden ‘Les j’eux deau de la Villa d’est’ (Doğu Villasındaki Su Oyunları) su temasını içermektedir. Bu akımın önemli piyano sanatçılarından C. Debussy, doğa edebiyat ve resim alanlarına olan ilgisiyle başarılı eserler ortaya koymuştur. Denizin sesinin doğanın diğer sesler kadar ilham verdiğini savunan Debussy, eserlerinde suya dair izler bırakmaktadır. Kronolojik olarak suyu konu edindiği eserleri şöyledir: *Jardins sous la pluie* (Yağmurlu Bahçeler) Estampes Albümünden (1894-1903), *L’isle Joyeuse* (Neşeli Ada) (1904), *Refllet dans l’eau* (Sudaki Yansımalar) Images I Albümünden (1904-1905), *Poissons d’or* (Altın Balık) Images II Albümünden (1907), *Voiles* (Yelkenler) Prelüdlar I Albümünden (1909-1910) ve *La cathedrale engloutie* (Batık Katedral) Prelüdlar I Albümünden (1909-1910), *Ondine* (Su Perisi) Prelüdlar II Albümünden (1910-1912) eserleri yer almaktadır. Ayrıca Debussy’ in *L’isle Joyeuse* (Neşeli Ada) (1904) bestesini Jean-Antoine Watteau’nun adlı Fransız ressamın ‘*L’Embarquement pour Cythère*’

(Kythera'ya Doğru Yolculuğa Çıkış) adlı resminden Resim 41'de yer verilen, ilham olarak yaptığı bilinmektedir (Çalgan, 2017, s. 652-660).

Resim 41: Antoine Watteau, Embarkation for Cythera.

George Frideric Handel tarafından *Water Music* (su müziği) olarak bilinen orkestraya bağlı süit, Britanya Kralı I. George tarafından düzenlenmiş olan gemi yolculuğu için eğlence amaçlı bestelenmiştir. Resim 42 de verilmiştir. Dört parçadan oluşan ve kralın memnuniyeti ile karşılaşılan bu parça 50 müzisyen ve birçok çalgıdan oluşmuştur (Britannica, 2022).

Resim 42: Handel, Water Music (YouTube).

Bunun dışında suyun bizzat olduğu ve su sesinin çıkarıldığı mzık enstrümanları da mevcuttur. Bunlardan biri Hydraulophone 'dur. Resim 43'te sunulmuştur. Suyun sıkışıp seyreltilerek sesin meydana geldiği bir enstrümandır (Janzen, 2008, s. 11).

Resim 43: Hydraulophone, video.

Waterphone Resim 44 de yer alan, perküsyon bir enstrüman olup, yay ile alınan ve vurmali bir şekilde alınarak, sesin dalgalanması ile biraz suyun olduğu bir enstrümandır. Karmaşık olan bu enstrüman, titreşimler sonucu ses çıkarmaktadır. Ses, metal, hava ve su ile yankılanarak meydana gelmektedir (Waterphone.pl, 2022).

Resim 44: Waterphone.

Psalt Water enstrümanı ise çok yaylı olup her yayı ayrı bir şekilde erişilebilir olmasıyla bilinmektedir. Psalt Water Resim 45 de verilmiştir. Diğer enstrümanlardan ziyade bu enstrüman, Metal rezonatör kısmında hareket eden suyun rezonanslara değişkenlik katması ile farklılık katmaktadır (Barthopkin, 2022).

Resim 45: Psalt Water Enstrüman,

Glass Harp ise, tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de orta çağlarda ilk defa görülmüştür. Söz konusu Resim 46 da sunulmuştur. Şarap kadehlerinde parmakları kullanarak çıkarılan ses ile oluşan müziğin enstrümanı olarak günümüze kadar gelmiştir (Glassduo, 2022).

Resim 46: Glass Harp-dikiş makinesinden

2.3.3.5. Peyzaj

Kelimenin kökeni Fransızca olan *paysage*, İngilizcede *landscape* ve Almancada *landshaft* olarak kullanılan dilimizdeki *peyzaj* sözcüğüdür. Kelime çevre görünümü ve manzara anlamına gelmektedir. Örneğin yapıların yoğun olduğu bir yerde pencereden bakan kişinin gördüğü peyzaj, komşu apartman ve onu çevreleyen diğer yapılarla ağaçlar, taşıtlar gibi elemanlardır. Görüş alanında olduğunda bu ve benzeri birçok örnek daha verilebilir. Aynı zamanda dağlardan ovalara kadar insanı çevreleyen fiziki yapılarda peyzajı tanımlamaktadır. Toplumların örf ve adetlerinin doğa ile şekillenmesi, zamanla bu ilişkinin gelişmesi sonucunda da peyzaj kavramını etkilemiştir. Peyzaj kendi içerisinde gruplara ayrılmaktadır. İnsan etkisinin olmadığı düzenin kurulduğu alanlara doğal peyzaj denilmektedir. İnsanların kendi yararları için doğayı kullanmaları ve çevrelerini düzenlemeleri zamanla kültürel peyzaj kavramını ortaya çıkarmıştır. Kültürel peyzaj ise kırsal peyzajı da içermektedir. Diğerleri ise tarımsal peyzaj, endüstriyel peyzaj, orman peyzajı, turizm ve rekreasyon amaçlı peyzaj ve ulaşım peyzajı sayılabilir. Peyzajın tarihsel süreçte gelişimini bakacak olursak ilk olarak ilkel insanın zamanı yani Paleolitik çağa bakmamız gerekecektir. Bu çağlarda topluluklar doğayla iç içe olduklarından ve ritüellerini doğa bünyesinde yaptıklarından peyzaj kavramını bu alanlarda rastlamaktayız. Duvarlara oyulan resimlerden ayinler için kullandıkları doğal sunak alanları peyzajın ilk çıkışını temsil etmektedir. Tarımla beraber insanların doğadan faydalanmak istemesi ve buna bağlı olarak konut gibi yapılarla, doğayı çevresel olarak ihtiyaçlarına göre düzenlemeleri peyzaj mimarlığının da ilk adımı olmuştur. Yunan, Mısır ve Roma gibi ilk çağ uygarlıkları kimi zaman doğaya yönelik yapılar ve çevre düzeni kurarlarken bazı yapıları ise doğayla zıt olarak kurgulandığı da bilinmektedir. Rönesans devriyle artık aileler villalarını ya da bazı saray komplekslerini kentlerin dışında inşa etmişlerdir. Böylece kırsal peyzaj etkisini göstermeye başlamıştır. Kent kavramının başladığı ve endüstri çağı dediğimiz 19. Yüzyıl ile birlikte, insanın doğayla ilişkisi bozulmuş kaynaklar gereksiz bir şekilde kullanılmıştır. Bununla beraber gelişen teknoloji ve toplumların doğaya hükmetme isteği bu sebepler arasındadır. Nüfusun artışıyla beraber kentlere göçler artmış ve kontrolsüz yerleşim alanları ortaya çıkmıştır. Tarihi mekanlar, saraylar önemini yitirmiş ve yerine toplumların yerleşim alanı olan konut ve iş merkezlerine dönüşmüştür. Bu kontrolsüz durum zamanla doğaya ve kaynaklarına verdiği zarardan ötürü insanlar için geç fark edilen problemleri ortaya çıkarmıştır (Gül, 2000, s. 97-106).

Su, tarımdan hijyene kadar, içme suyu olarak, anıtsal yapılarda, hatta psikolojik rahatlatmaya kadar insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Sanayi devrimiyle kentlerin büyümesiyle konforun ortadan kalkması insanların küçük yerlerde, özellikle de suya yakın yerlerde barınma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bunların sonucunda fiziksel özelliğinden ruhani özelliğine kadar su, bir tasarım ögesi olarak birçok yönüyle farklı alanlarda kullanılmaya devam edilmiştir. Durgun suyun yarattığı sessizlik ve suyun hareketliliği, suyun her alanda tasarımla ilişkili olduğunu ispatlamıştır. Su, barındırdığı özelliklerden dolayı aynı zamanda peyzajda da önemli bir yere sahiptir. Suyun rengi, sesi ve kattığı ahenk, rahatlatma ve serinlik verme hisleri gibi 5 duyuya hitap etmesi bu özelliklerdendir. Günümüzle beraber artan nüfus ve buna bağlı olarak kaynakların kontrolsüz kullanımı, su gibi dönüştürülemeyen kaynakları tehlikeye sokmuştur. Bu sebeple özellikle modern peyzajda suyun kullanımının minimum olduğu tasarımlar ön planda tutulmuştur. İklim şartları ve suyun dünya üzerindeki dağılımı peyzajı da etkilemektedir. Dengesiz bir şekilde tasarımı yapılan bu alanlardan ötürü su sorunları meydana gelmekte ve hatta gelecek yıllarda su savaşlarının olacağı öngörüldüğü belirtilmektedir (Muratoğlu, 2010, s. 1-3).

Ayrıca, Mısır uygarlığına kaynaklık eden Nil nehri, ilk zamanlarda sulama amaçlı kullanılırken zamanla mekânsal bir tasarım ögesi haline de gelmiştir. İklim şartlarından dolayı su depoları gibi ustalık yapıları zamanla bahçe ve havuzların dekoratif unsuru olmuştur. Pers Döneminde ise halk, düzensiz yağışlardan ötürü şehre suyu sağlamada zorlanmışlardır. Sonraları saray bahçelerinde, su kanallarında ve havuzlarda su, gösteri amaçlı kullanılmıştır. Hatta eski İran bahçelerindeki suyun biçimi arkitektonik olduğu da bilinmektedir. Mezopotamya da uygarlıklar Dicle ve Fırat nehirlerinden faydalanmışlardır. Buradaki kavimler çevreyi zenginleştirmişler, hatta parklar inşa edip, yapay tepelere bahçeler kurarak, aynı şekilde yapay göller ile süslemişlerdir. Bu çağların en önemli bahçelerinden biri Babil'in Asma Bahçeleri ve ayrıca dünyanın da yedi harikasından biridir. Resim 47 de sunulmuştur. Antik Yunan da ise bahçeler meyve ağaçları ve bağlarıyla ön planda olmuştur. İlk zamanlarda bu bahçeler dinsel amaçlı tasarlanırken sonraları eğlence bahçelerine dönüşmüştür. Hellenistik aristokratların ise grotto ve havuzla bahçelerini süsledikleri bilinmektedir. Burada filozofların bahçeleri de zamanla halka açık hale getirilmiş ve klasik peyzaj kavramı ortaya çıkmıştır. Ev bahçelerinde ise su yansıtma aracı olarak çeşme yapıları ve havuz gibi mimari öğelerle tasarlanmıştır.

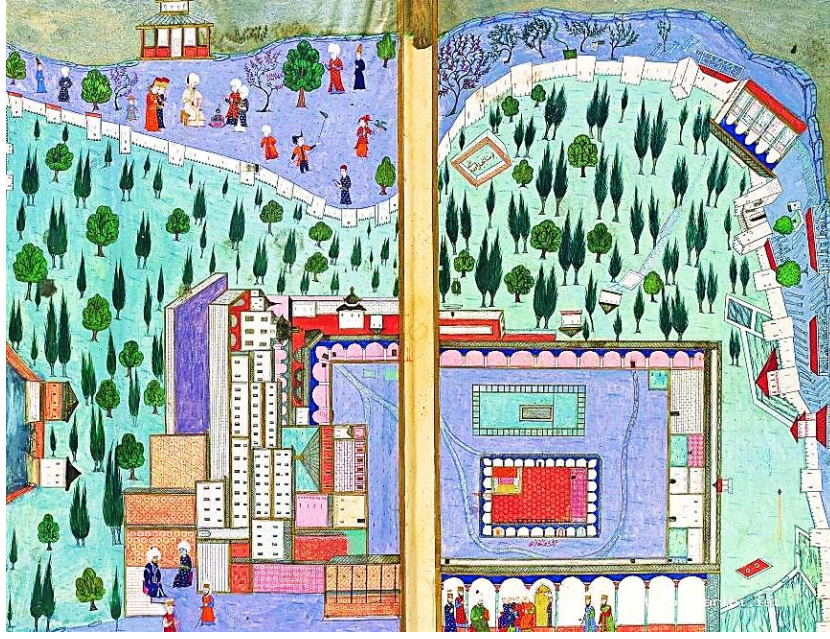

Resim 47: Babil- Babil'in Asma Bahçeleri.

Geniş coğrafyaya yayılan Roma uygarlığı ise büyük villa yapıları ve yeşil alanları ile ön planda olmuştur. Halk için eğlence alanlarına su oyunları ihtiyacını karşılamak amacıyla yapay göller yapmışlardır. Villa ve avlu yapılarında süslü, betimlemeleri olan havuzlar yapılmıştır (Düzenli vd. 2019, s. 22-24). Suyu önem veren bu uygarlık özellikle hamam, bahçe ve havuz yapılarıyla kendini ispatlamaktadır. Pompei şehrindeki yapılan kazılarda hamam ya da evlerde avlularda havuzun olduğu ya da avludan süs bahçelerine açılan bölümlerle bu bahçelerin zengin su içerikli çeşme, su fiskiyeleri ile donatıldığı görülmüştür (Gülgün vd. 2011, s. 22).

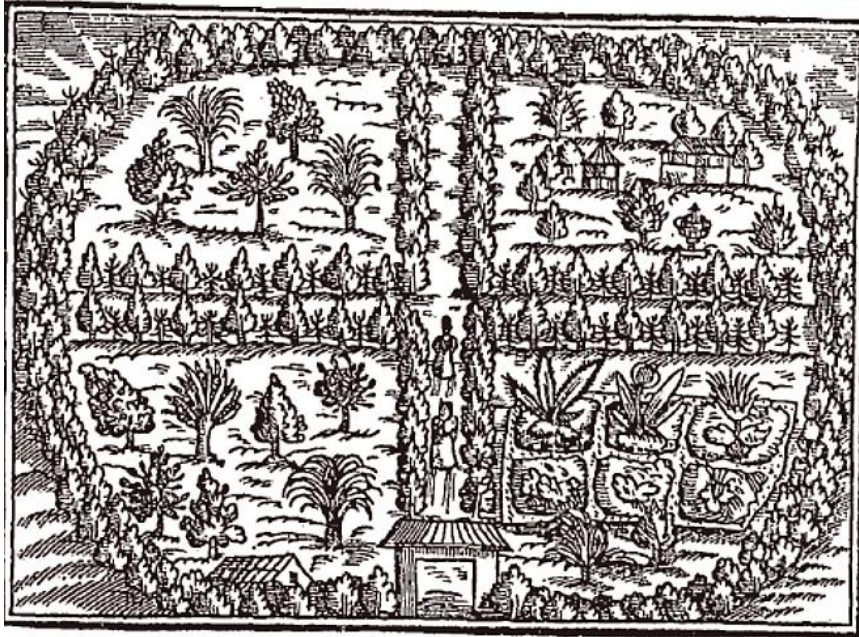
Orta çağda ise Roman ve Gotik etkisi ortaya çıkmıştır. Dinin etkisi sanatta da kendini göstermiştir. Şato ve manastır gibi yapılarda bahçe sanatlarına rastlanılmıştır. Burada şato yapılarında, su kanalları ve depoları vasıtasıyla yapının korunması amaçlanmıştır. Su ulaşımı yetersizliği sanatsal yapıların önüne geçtiğinden İslami yapılarda görülen süslü bahçeler ve benzeri sanatsal yapılara rastlanılmamıştır. Su çanakları ve küçük havuzlar imkân doğrultusunda yapılarda estetik amaçlı kullanılmıştır. Bizans dönemiyle beraber artık daha renkli ve süslü bezeme sanatları ortaya çıkmıştır. Suyu verilen önemle beraber havuz, çeşme ve dere gibi kaynaklar çokça kullanılmıştır. Bahçe sanatlarında İstanbul'daki örneklerinde olduğu gibi, geniş iç avlu, altın kaplamalı kanallar ve geometrik bezemeler bu dönemin işçiliğidir. Çin Japon gibi uzak doğu uygarlıklarının kendine has bahçe sanatları vardır. Özellikle Çin

bahçeleri, bahçe sanatının öncüsü olarak bilinmektedir. Taoizm etkisiyle kıvrılan suyun şelaleler, durgun havuz ve derelerde, yansıtma amacıyla estetik görünüm vermek istemişlerdir. Japon bahçelerinde ise suyu çağlayanlar türünde kullanmışlardır. Etrafına ise taş, çim ve ahşap ile kaynaştırıp görüntü sağlamışlardır (Düzenli vd. 2019, s. 24-26). İbrahim dinlerinden olan İslamiyet, peyzaj sanatının şekillenmesinde ve bahçecilik anlayışına yansımada ayrıca etkili olmuştur. Bahçeciliği cennetle özdeşlendikleri için tasarımlarını doğa, ferahlık ve huzur verici öğelerle tamamlamayı hedeflemişlerdir. Doğayı olabildiğince kendi halinde bırakıp kuraklık ve sıcaklığa rağmen suyu ve gölgeyi bahçelerinde işlemişlerdir. Geometrik sembolizme önem verilmiş ve dikdörtgen şeklinde, girişinde su öğelerinin bulunduğu bahçeler inşa etmişlerdir. Buradaki su öğelerini hareketli hale getirerek dış seslerin kapanması sağlanmış ve serinlik vermesi için yapılan tasarım amacına ulaştığı bilinmektedir. Burada su kanalları, fiskiyelerde çokça tercih edilen tasarım öğeleri olmuştur. Havuzlarda mozaik gibi süsler kullanarak suyun yansıtıcı özelliğiyle hoş görüntü verilmek istenmiştir. İslamiyet'in kutsal çiçeği olan lotus çiçeği, havuz tavanları gibi kısımlarda desenleri işlenerek yapılmıştır. Cahr-ı Bağ (Cihar Bağ), İslam bahçelerinde kullanılan ana tema olmuştur ve cennetteki dört ırmağı temsil ettiğinden bu unsur üzerine tasarımlar yapmışlardır (Sağlık vd. 2020, s. 510-514). Doğal bir yaşam tarzı olan Türklerin bahçe sanatları da bu doğrultu da gelişmiştir. İslamiyet'in kabulüyle beraber yaşam tarzları da cennet anlayışı üzerine kurulu olması yine tasarım unsurlarında etkili olmuştur. Türk bahçelerinin, aksı olmayan doğal yapılı bahçeler olduğu bilinmektedir. Resim 48'da bir örneği verilmiştir. Birbirine dik, iki aksın kesiştiği noktalarda havuzlar inşa edilmiştir. Bu tasarım özelliğine aynı şekilde 'Cihanbağ' denilmiştir. Cihanbağ örneği Resim 49 da sunulmuştur. Aynı zamanda simetriye önem verilmemiş, tamamen yaşanılacak mekân algısı oluşturulmaya çalışılmışlardır. Bu mekanlarda kullanılan elemanlar genellikle şu şekildedir: oturma yerleri, bahçe duvarları, kapı, merdiven, su elemanları ve benzeri olarak sayılmıştır.

Resim 48: Topkapı Sarayı avlusu (*Hünernâme*).

Burda suyu Osmanlılardan kaptıkları olgu ile kutsal gördüklerinden zengin içerikli havuzlar yapmışlardır. Şadırvan ve altıgen havuzlar dışında evlerinin avlularında dikdörtgen ve kare formlarında havuzlara da rastlanılmıştır (Şahin & Erol, 2009, s. 172-174).

Resim 49: Cihanbağ bahçe sistemine bir örnek.

2.4. Su ve Arkeoloji

2.4.1. Arkeolojinin Tanımlanması

“Arkeoloji, geçmiş dönemlerde yaşamış insan topluluklarının kültürel ve toplumsal düzenlerini, günümüze kadar gelebilen maddi kalıntılara dayanarak araştıran, belgeleyen ve gelişim sürecini inceleyerek yorumlamaya çalışan bir bilim dalıdır” (Özdoğan, 2014, s. 19). Dilimize kazı bilimi olarak geçen bu bilim dalı aslında temelinde insanı ele alan maddi manevi her şeyi inceleyen bir bilim dalıdır. Arkeolojik araştırmalar; laboratuvar, sit alanları ve benzeri maddi ve manevi tüm unsurları barındıran alanların çalışılmasıyla yapılmaktadır. 3,3 milyon yıllık elle yapılan ilk aletten günümüze kadar olan süreçte arkeoloji çalışma sahasına sahiptir. Bu zaman aralıklara bölünerek araştırma daha da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Dervişoğlu, 2018, s. 2). Geçmişte arkeoloji bilimi hakkında araştırma yöntemlerinin nasıl geliştiği Tevrat ve İncil gibi kaynaklarla sınırlı olduğundan, bu bilim hakkında elde yeterli veri bulunmamaktadır. Bu sebeple ki arkeoloji gelenekselliğin izinde sadece değerli eşyaların biriktirildiği bir çalışma yöntemi ile bilinmektedir. Aydınlanma çağı ile beraber Avrupa, görkemli Hellen kültürüne kendi kimliklerini bağladıklarından dolayı arkeolojik araştırmalar bu sebeplerle başlamış olup, 18. Yüzyıl ile araştırmacılar farklı kültürleri de merak ederek araştırma yoluna gitmişlerdir. 19. Yüzyılda Levant'ta arkeolojik çalışmalar başlamış hatta III. Napolyon önderliğinde Beyrut kıyılarında Ernest Renan gibi araştırmacılarla keşif yapılmıştır. Suriye civarındaki arkeolojik çalışmalar Birinci Dünya savaşı sonrasında gelişmeye başlamıştır. Amerikalı araştırmacı T. Jefferson tarafından kazı teknikleri ve benzeri çalışmalar ancak 18. Yüzyılda çalışılmaya başlamıştır. Mezopotamya'daki ilk düzenli kazı ise 1840'lı yıllarda başlamış daha da ötesi çivi yazısının İrlandalı rahip Edward Hincks tarafından deşifre edilmesi arkeoloji açısından önemli olmuştur. Birinci Dünya Savaşına kadar devam eden bu kazılar daha çok müzeler için eser toplayıcılığı olarak gerçekleştiğinden bilim dışı çalışma olarak geçmektedir. 19. Yüzyıl ile başlayıp 20. Yüzyıla kadar arkeoloji bilimsel olarak gelişmeye başladığı görülmektedir. İlk olarak 17. Yüzyılda Nicolaus Stenonis tarafından tabakaların ‘üst üste binme’ ilkesi, Danimarkalı Christian J. Thomsen eski çağ koleksiyonları düzenlemek adına ne tür malzemelerden yapıldığını tespit etmek amacıyla ‘üç çağ sistemini’ ve G. Cuvier’in ‘tabaka’ kavramından William Smith’in en alttaki daha eskidir savıyla üst üste gelişi

ilkesiyle arkeoloji bilimi ilerleme kaydetmiştir. Charles Lyell gibi doğa bilimcilerinin çalışmaları beşerî bilimlerle birleşerek yeni kavramlar artık Avrupa'ya da benimsenmeye başlamıştır. Arkeolojinin düşünsel yapısında önemli katkı sağlayan diğer bir etmende Charles Darwin'in 'Türleri Kökeni' adlı çalışmasıdır. Zamanla üç çağ sistemi yerine G. Childe tarafından neolitik devrim ve kent devrimi kavramı oluşturulmuştur. Bu iki devrim Childe 'ye göre Fırat, Dicle ve Nil nehirlerinin olduğu bölgelerde oluştuktan sonra Avrupa ve diğer bölgelere yayılım gösterdiği savunulmaktadır. Childe, çağ sisteminin kurallarının her yerde aynı kabul edilemeyeceğinden yerine evre kuramının daha geçerli olabileceğini ileri sürmüştür. Yine 1880'lerde antropolojik çalışmalarla insanlık tarihinde gelişmeler yaşanmıştır. Ve Gordon Childe gibi arkeologlar antropolojik sınıflandırmayı arkeolojiyle uyarlamaya çalışmışlardır. Robert J. Briadwood tarafından 'İlk Tarım Köy Toplulukları Dönemi' kavramı neolitik döneme karşılık çıkmıştır. Oldukları yerde teknoloji kullanmadan yaptıkları çiftçilik bu kavramı açıklamaktadır. Briadwood göre Bereketli Hilal'in biraz daha aşağısındaki coğrafyanın bu kavramı temsil etmektedir. 1870 yıllarıyla başlayan Alman mimarların kazılarda çalışması ve Assur'u kazın Robert Koldewey ile beraber asistanı Walter Andrae stratigrafik kazının yapıya zarar verdiği ve bu sebeple her katmanın kaydının tutulması gerektiğine dair metodoloji tekniği ortaya çıkmıştır. Böylelikle bu kazı çalışmalarında sadece önemli eserlere değil aynı zamanda yerinde duran yapılara da önem verilmeye başlanmıştır. Bazı arkeologlar tarafından özellikle seramiklerin üzerinde tipolojik çalışmalar yapılarak bir sonraki araştırmaların zamansal dizilime fayda sağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşına kadar Alman ve İngiliz Arkeologlar belli bölgelerde çalışabilmişlerdir. Anadolu da Almanlar tarafından Hitit başkenti Hattuşaş'ta çalışmalar ise devam etmekteydi. Savaş sonrası Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla mandacılığı alan ülkeler bu bölgelere çalışmalarına devam edebilmişlerdir. Doğu Arkeolojisinin Altın Çağı ise 1919 ve 1939 yıllarında gelişmeye başlamıştır. Kullanılan teknikler ve yöntemler artık arkeolojiyi bir bilim dalı haline getirmiştir. Irak gibi bölgelerde çalışan Alman arkeologlar ise bilimsel arkeolojide öncü olmuşlardır. William F. Libby tarafından 1946 yıllarından Carbon 14 buluşu mutlak kronoloji açısından önemli bir adım olmuştur. Böylelikle arkeolojik çalışmalarda kültürlerin kesine yakın tarihlendirilmesine de olanak sağlanmıştır (Özbilen, 2020, s. 49-55). Türkiye'de arkeoloji Osmanlı Döneminde 19. yüzyılda başlamıştır. Türkiye'deki kazılara ise yurtdışından gelen yabancılar aracılığıyla

olmuştur. Henüz bu topraklarda arkeoloji biliminin gelişmemiş olması bu sonucu doğurmuştur. Osmanlının içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılar arkeolojinin gelişmesini yavaşlatmıştır. Fakat buna rağmen eserlerin korunması ve müzeler aracılığıyla çalışmaların yürütülmesine de zemin hazırlanmıştır. Cumhuriyet dönemine kadar yabancılar tarafından yürütülen kazılardan bazıları: Hattuşaş, Alacahöyük, Truva gibi kazılardır. Ülkenin değerlerini korunması için olabildiğince çalışmalar yürütülmüştür. İstanbul'daki ilk müze olan Müze-i Hümayun da eserler toplanmaya başlanmış, ilk müze müdürü ve ilk Türk arkeolog olan Osman Hamdi Bey aracılığıyla Türkiye'de arkeolojik çalışmalar başlamıştır. Müze Resim 50'de verilmiştir.

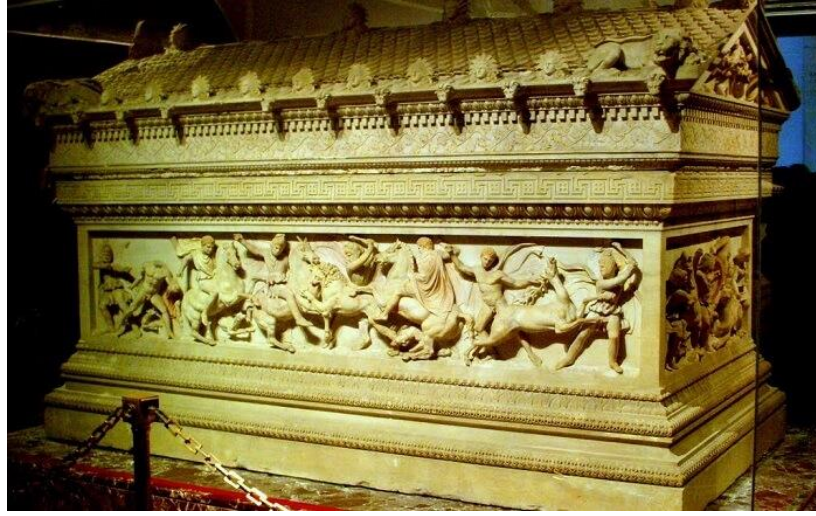
Resim 50: Müze-i Hümayun- İstanbul Arkeoloji Müzesi.

Hem arkeolojiyi geliştirmek adına hem de müzeye eser toplamak amacıyla Myrina, Kyme, Sidon, Sayra gibi yerlerde kazı çalışmaları yürütmüştür. Böylelikle ağlayan Kadınlar Lahdi ve İskender Lahdiyle beraber 20 kadar lahit daha müzeye eklenmiştir. Resim 51 ve 52'te verilmiştir. Halil Edhem Bey sonraki Türk arkeoloğu olup çalışmalara devam etmiştir. Cumhuriyet kurulmasıyla beraber Mustafa Kemal Atatürk tarafından Türk Arkeolojisi desteklenmiş ve neredeyse Avrupa ile eşdeğer olacak seviyeye getirilmiştir. Ardından 1931 yılında Türk Tarih Kurumunun kurulması ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine Arkeoloji bölümünün eklenmesi ile beraber, keşif ve Türk tarihini aydınlatmaya yönelik yasal fıkranın hayata geçirilmesiyle arkeoloji adına büyük adımlar atılmıştır. Çalışmalardaki eksiklik giderilmesi için öncelikle Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kurulmuş ardından Almanya'dan kaçan Museviler Türkiye'ye davet edilerek eğitimin geliştirilmesi

hedeflenmiştir. Bu çalımlar sonuç göstermiş olup Türk arkeologlarınca Türk kazıları yapılmaya başlanmıştır. Atatürk'ün çalımlara yönelik çabasıyla, mirasından ve vakfından Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumlarına destek verdiği bilinmektedir (Ünar, 2020, s.131-134).

Resim 51: Ağlayan Kadınlar Lahdi- İstanbul Arkeoloji Müzesi.

Resim 52: İskender Lahdi-İstanbul Arkeoloji Müzesi.

2.4.2. Arkeolojinin Sınıflandırılması

Yunanca *logos* (söz, bilim) ve *Arkhaios* (eski) kelimesi, eskinin bilimi anlamına gelen Arkeolojinin biliminin doğuşudur. Geçmişten kalan insanların yaşamlarını ve kültürlerine karşı olan ilgi bu bilim dalının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Öztaner, 2017, s. 41). 1980'ler de sanayileşme arkeolojik alanda çalımlara ihtiyaç duymuştur. Kültür tarihin koruma ve bilim yapma, kurtarma kazıları gibi çalımların

ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylelikle üniversitelerde arkeoloji bölümleri açılmıştır. Arkeoloji hem yerel kültürü hem de tarih öncesi ve tarihi çağları inceleyen bir bilim dalıdır. Geçmişin araştırılması ve korunması çalışmanın önemli bir parçasıdır. Burada korunan ve incelenen, sit alanları ve anıt yapıları ile buluntu ve belgelerdir. Metodoloji dışında arkeolojik yorumlama kazı ve yüzey araştırmalarında ya da modern tarımda çıkan buluntuların fotoğraflanması ve belgelenmesine dayanmaktadır. Bu yöntem toplumların geçmişten günümüze kadar kültürel, ekonomik ve sosyal unsurlarını anlamamızı sağlamaktadır. Araştırmada Osteologlar insan ve hayvan kalıntılarını incelerken, Arkeobotanistler çukur bataklıklarının katmanlarından bitki örtüsü tarihini inceler, Fizikçiler mutlak tarihlleme için C-14 örneklerini analizini kullanır ve filologlar ise eski dilleri ve metinleri incelemektedirler. Ayrıca sosyal antropologlarda insan biyolojisi üzerine çalışırlar. Bu çalışmalar arkeologlar tarafından bilinmesi ve kullanılması gereken veri türleridir (Kristiansen, 2008, s. 3-7). Pragmatik olarak arkeolojide sınıflandırma kromatografi ve arkeolojik bir eserin yapıldığı malzeme analizi, morfolojik formu, çıkarılmış işlevselliği, üretiminin altında yatan teknoloji (veya olduğuna inanılan), diğer eserlerle birlikte ortaya çıkması vb. etkenlere dayanmaktadır. Bu özellikler arkeoloğun çalışma alanında kültür öğelerini anlamada ve anlatmada yardımcı bir unsurdur. Burda sınıflama yaparken kronoloji ele alınır ve tabakalaşma verileri buna göre analiz edilir. Pragmatik olduğundan doğru sınıflandırma yoktur, anlayışıyla arkeologların araştırmaya göre kriteri karşılayan, çoklu alternatif sınıflandırma yöntemleri ele alınmaktadır (Read, 2018, s. 1).

2.4.3. Arkeoloji Işığında Suya Ulaşmak

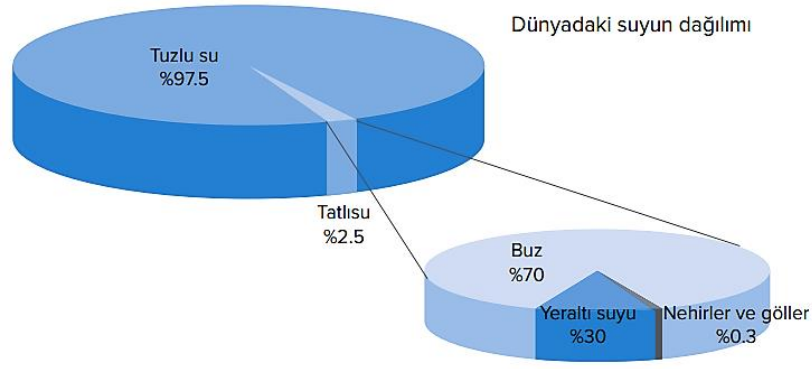
İnsan yaşamının devamı için su her zaman önemli bir kaynak olmuştur. Bu sebeple ilk yerleşimler su kenarlarında kurulmuştur. Suyu sadece sağlıkta kullanmak için değil ikliminden manzarasına kadar her anlamda faydalı bulup ondan yararlanmışlardır. Aynı zamanda kara ile su yolu bağlantısında doğal bir geçiş imkânı sağlamasıyla kültürlerin oluşumuna katkı sağlamış ve bu bağlantı ekonomi, teknoloji ve sosyal yaşam gibi unsurları ortaya çıkarmıştır (Hamamcıoğlu, 2005, s. 104). Su kenarlarında gelişen uygarlıklar günümüze birçok maddi ve manevi kalıntılar bırakmıştır. Doğu Akdeniz, Anadolu Uygarlıklar, Mısır ve Mezopotamya gibi eski çağ uygarlıkları kültürel etkileşimle günümüz uygarlıklarını şekillendirmiştir. İlk çağlarda avcı toplayıcı toplumlar için su kenarları önemli lokasyonlar olmuştur. Bununla

beraber su, insanlık için bereketli ve kutsal görüldüğü kadar doğal felaketlere de sebep olmuştur. Böylece eski çağ uygarlıkları örneğin Mısırlıların Nil nehrini hayat verecek tanrıları yaratması ve Yunan da görülen Poseidon deniz tanrısının doğuşu gibi tanrısal etmenlerin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Ve böylece tarihte suyun kültürle kaynaşması, suyu korumak adına kurbanların verildiği ve ritüellerin yapıldığı inanç sistemleri uygarlıkların hayatlarının bir parçası olmuştur (Bahar, 2017, s. 862, 863). Arkeoloji bilimiyle beraber geçmişte var olan maddi manevi her şey incelenip bir sonuç elde edilmesi hedeflenmiştir. Arkeoloji, daha önce yaşamış olan insanların yaşamlarının anlaşılmasını sağlayan ve onların sahip olduğu kalıntılarla geçmişi anlayıp kültürlerin nasıl şekillendiğini ortaya koyan bir bilim dalıdır. Bu bilimin önceliği toplumların ve kültürlerin yeniden kurgulanmasını sağlayarak bilgi vermek olmuştur (Özbilen, 2020, s. 42, 47). Bu bilimin çeşitli çalışma alanlarından biri olan *sualtı arkeolojisi* ise; suyun altında kalan kalıntıların dalış yapılarak önce yerinde, daha sonrasında alınabilecek kalıntıların yeryüzünde çıkarılarak incelenmesinin yapıldığı alandır. Mimari kalıntılardan batıklara kadar su altındaki her şey incelenmekte ve kullanılan yöntemlerden biraz daha farklı olarak bu alanda çalışılmaktadır. Çalışma alanına göre *gemicilik arkeolojisi*, *denizcilik arkeolojisi* ve benzeri alanlarda çalışılmıştır (Gölbaş, 2019, s. 590).

2.4.3.1. Su Kaynakları ve Yerleşim Yerleri

Eski çağ toplumlarının suya olan ihtiyacı ile oluşan kutsallık, insanların su kenarlarında yerleşme sürecini doğurmuştur. Doğaya yükledikleri anlamlar zamanla dinsel kavramı da ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple su adına kutsallık kavramı oluşmuş ve suyu kontrol edip koruyan tanrılardan perilere kadar mitolojiler üretmişlerdir. İlk zamanlarda insanlar, mağara gibi korunaklı yerlerde yaşayıp ve tatlı su kaynaklarına ulaşmak için su kenarlarına yakın yerlere yerleşmişlerdir. Doğaya egemen olan insan madencilikten icatlara kadar geliştikçe, suyu kontrol altına alıp yaşadıkları bölgeye suyu çeke bilmişlerdir. Barajlardan su kemerlerine ve depolarına kadar su ihtiyacını giderebilecek icatlar yapmışlardır (Akkurnaz, 2017, s. 147, 148).

Dünya yüzeyinin dörtte üçü sularla kaplı olmasına rağmen, insan kullanımına uygun tatlısu miktarı oldukça sınırlıdır. Dünya üstündeki toplam tatlısu miktarı yaklaşık 35 milyon km³ (yani Dünya üzerindeki toplam suyun %2,5'i) olup bunun yalnızca %0,3'ü (yaklaşık 105.000 km³) ekosistem ve insan kullanımına elverişli tatlısu kaynaklarından oluşmaktadır (Şekil 1). Geri kalan tatlısular çoğunlukla kutuplarda ve yüksek dağlardaki buzullarda ve yeraltı rezervlerinde hapsolmuş durumdadır (Muluk vd., 2014, s. 8).

Şekil 1: Dünyada Su Kaynaklarının Dağılımı

İnsanlığın geçmişten günümüze kadar ki suyla olan ilişkisindeki aşamaları Tablo 2' de sınıflandırılmıştır. Paleolitik çağ, arkeolojideki karşılığıyla Tarihöncesi (Prehistorik) çağın ilk evresini oluşturmaktadır. Bu çağın insanı mağara gibi barınaklarda yaşayıp deniz, göl gibi su kıyılarına yakın yerleri tercih etmişlerdir. Üç milyon yıl kadar süren bu buzul çağ insanların yaşam mücadelesinin en sert geçtiği dönem olarak bilinmektedir. Daha çok toplayıcılık ve avcılıkla geçimlerini sağladıkları görülmüştür. Bu çağın insanının su kenarlarını tercih etmesindeki etmenlerden bazıları hem ılıman iklim şartları hem de bitki örtüsü gibi verimli besin kaynaklarının çokluğu etkili olmuştur. Lascaux (Fransa), Yarımburgaz Mağarası (Küçük çekmece) ve Karain Mağarası (Antalya) kültürleri bu doğrultuda benzeri olduğu tespit edilmiştir. Mezolitik dönemle beraber havaların ılıklaşmaya başlaması sonrası, insanlar mağaralardan kayalıklara doğru yerleşmeye başladıkları bilinmektedir. Daha sonraları sıcak olan Filistin' deki Natuf bölgesine yönelip yabani buğdayı ekme girişimlerinde buldukları tespit edilmiştir. Tam olarak buğday ekiminin verimini Anadolu coğrafyasında olduğu araştırmalar sonucu bilinmektedir. Kısaca G.Ö. 12 Bin yıl önce Natuflular ile buğday ekimi başlamış ve bunun sonucunda Neolitik dediğimiz aşama ortaya çıkmıştır. Buna rağmen ekimin veriminin alınması coğrafyadan coğrafyaya değişiklik gösterdiğinden ilk olarak Orta Doğu ve Anadolu coğrafyaları başarılı olmuştur. Anadolu da fazla suya ihtiyaç duyulmadan yerleşimlerin açık alanlarda kurulduğu ve sadece içme sularının kullanıldığı yerleşim yerleri Göbeli Tepe (Urfa) ve Hallan Çemi (Batman) ve Boncuklu (Konya) benzeri yerleşim yerleridir (Bahar, 2010, s. 43-46).

Tablo 2: Su Uygarlıklarının Gelişim Aşamaları

	Aşamalar	Tarihler	Başlıca Uygarlıklar	Başlıca Gelişmeler
1	Paleolitik (Eskitaş): (Jeolojik olarak buzul Çağ); İnsanın dünyaya gelişi ve çevresini tanıma dönemi.	G.Ö. 3,5 milyon-12 bin yıl önce	Paleolitik	Avcılık ve Toplayıcılığa bağlı besin ekonomisi; Taş alet endüstrisi, mağara resim sanatı
2	Küçük Akarsu Boyları; Mezolitik, Akeramik Neolitik, Neolitik, Kalkolitik	Günümüzden 10 bin-5 bin yıl	Mezolitik	Mimari, hayvan evcilleştirme, ziraat ve madencilik
3	Büyük Akarsu Boyları	M.Ö. 5 bin-1500 yıl	İlk Tunç, Orta Tunç Çağı Uygarlıkları; Mezopotamya, İndus, Tuna, Maveraünnehir Ganj ve Sarı Nehir	Sulama kanalları, gemicilik, tekerlek ve çömlekçi çarkının bulunuşu, madencilik gelişimi tuncun elde edilişi; mitosların doğuşu
4	Deniz Uygarlıkları; Geç Tunç Çağı, Demir Çağı	M.Ö. 1500-M.S. 1453	Geç Tunç Çağı, Demir ve Antik Çağ Uygarlıkları; Minos, Fenike, Yunan, Roma, enedik, Ceneviz	Deniz imparatorlukları ve deniz kolonileri, deniz fenerleri, haritacılık, Haçlı Seferleri, Pusula
5	Okyanus Uygarlıkları	M.S. 1453	Osmanlının Akdeniz Fethi ve Batının Okyanuslara açılması; İngiliz Egemenliği, Amerika Birleşik Devletleri'nin Doğu; Varşova Paktına Karşı NATO ve NATO	Sömürgecilik Çağı, Yeni kıtaların keşfi Buharlı gemilerin bulunuşu, endüstri çağı ve makinenin insana savaşı, okyanus egemenliği atom çağı.

(Kaynak: Bahar, 2010, s. 42).

Bugünkü güncel tarihlere göre Neolitik Çağı M.Ö. 12000/11000 ile 6000/5000 yılları arasında tarihlenmektedir (Özdöl, 2011, s. 175). Bu dönemde ziraat teknikleri gelişmiş, çömlekçilik, el sanatları ve inşaat tecrübeleri görünmüş, bununla beraber köy ve kent dediğimiz (Eriha, Çatalhöyük) kurumların kurulması, hatta madenlerin (bakır) işletilmesi başlıca özelliklerden olmuştur. Bu dönemde Akdeniz kıyılarında kuru tarımın yapılması ve Eriha' ya yakın Lut gölünde kuru tarımın yapılması yerleşik hayata geçişin ilk denemeleri olduğu düşünülmektedir (Kuhrt, 2019, s. 17, 18). Neolitikten sonra Bakırtaş dediğimiz Kalkolitik çağ sürecine girilmiştir. Bu çağda taş aletlerinin kullanılmasıyla beraber artık madeni eşyalarda kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu'da Burdur Hacılar, Konya Batı Çatalhöyük Mersin Yumuktepe yerleşmelerinden ziyade, Mısır ve Kuzey Mezopotamya'nın Yukarı Fırat ve Dicle kültürleri bu alanda daha çok ilerlemiştir. Özellikle artık mısır uygarlığı Fayum Memride bölgesinde önceki dönemlere göre daha iyi sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Burada küçük su kenarlarından büyük ırmaklara doğru yönelimler başlamıştır. Geç kalkolitik çağla beraber Sümer'in (Resim 53'te verilen) öncüsü olan Ubeyd kültürü Anadolu'dan İran' a kadar M.Ö. 4. Bin yılda etkisini göstermiştir. Artık çömleklili çarkının icadıyla beraber elle öğütülen değirmen taşlarının yerini hayvan ve su gücü ile çalışan değirmenler almıştır. Alüvyonlu toprakların uygun koşulları sayesinde uygarlıkların gelişebildikleri görülmüştür. İrmak boylarında gelişen bu uygarlıklar şöyledir: sırasıyla Mezopotamya'da Fırat, Dicle, Hindistan' da Nil, İndus ve Ganj, Çin'de Sarı İrmak, Orta Asya'da Seyhun, İran'da Kerhe ve Kafkasya'da Kura-Aras, Karadeniz kuzeyinde Don, Dinyester, Ceyhun, Avrupa'da Tuna, Anadolu'da Kızılırmak bilinen uygarlıkların merkezleridir (Bahar, 2010, s. 43).

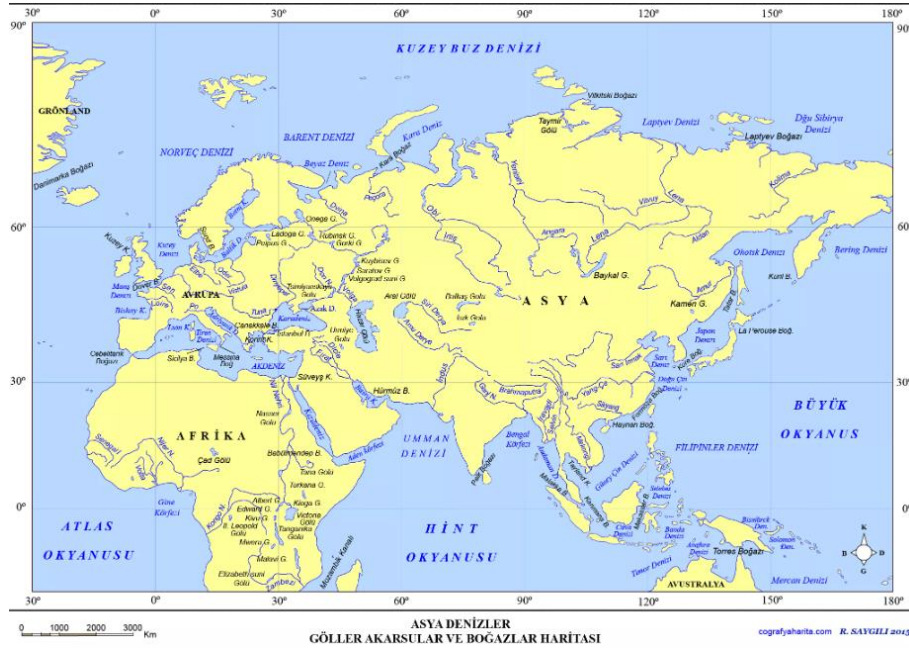

Resim 53: Sümer Su tanrısı Enki; omuzlarında Fırat ve Dicle nehirleri
akmaktadır

2.4.3.1.a. Asya

44.391.000 km² ile dünyanın en büyük yüz ölçümüne sahip kıtadır. Kıta ile komşu olan diğer bölgeler ise şöyledir: Batıda Avrupa'ya sınırı olan Ural Dağları zinciri, Ural Nehri, Maniç Çukurluğu, İstanbul ve Çanakkale Boğazları yer alırken; Afrika sınırı ile Süveyş Kanalı ve Kızıl Deniz, kuzeydoğuda Amerika ile olan sınırını Chukchi Yarımadası önündeki Bering Boğazı, güneydoğuda Okyanusya ile sınırı ise Arafura Denizi (Papua Yeni Gine'nin güneyi) belirlemektedir. Harita Resim 54'te verilmiştir. Kıta kuzeyde Arktik Okyanusuna (Kuzey Buz Denizi), doğuda Pasific Okyanusuna ve güneyde Hint Okyanusuna kıyıları bulunmaktadır. Aynı zamanda Anadolu, Arabistan, Çinhindi, Malaysia, Chukchi, Kamchatka, Tymyr, Yamal adlı yarımadalara da kıyı sınırı bulunmaktadır. Bu kıtanın sahip olduğu akarsular 5 havzaya ayrılmıştır. Pasifik havzasında, kuzeyden güneye doğru Huang-He (Sarı ırmak), Yangtze (Mavi ırmak) ve Mekong'dur. Hint Okyanusu havzasında, Brahmaputra, Ganj ve İndüs, muson ikliminin etkisi altındadır. Akarsuların boyları kısadır ve bol su taşıyan hızlı akarsulardır. Kuzey havza akarsularında ise, Büyük Sibirya ırmakları, batıdan doğuya doğru Obi, Yenisey ve Lena rastlanmaktadır. Eğimi az olan bu akarsuları kışları donmaktadır, aynı zamanda su toplama havzaları da geniştir. Orta Asya kapalı havzası akarsuları, Amu Derya, Siri Derya ve Tarım ırmakları olarak bilinmektedir. Buharlaşmadan dolayı bölgenin akarsu yatakları yılın önemli bir bölümünde kurudur. Güneybatı havza akarsuları ise, Fırat (Erzurum) ve Dicle (Bitlis) ırmakları, kaynaklarını Türkiye'den alarak sularını Basra körfezi aracılığıyla Hint Okyanusuna boşaltırlar. Kıtanın kutuplardan ekvatora kadar olan kısmında ekvatorial,

çöl, muson, karasal, tundra ve Akdeniz iklimleri görülmektedir. Bu iklimler eğer bakı, rüzgâr ve denize uzaklık gibi etkiler altındaysa farklı yerel iklimler de yaşanmaktadır. Kuzeyden güneye doğru tundra alanında likenlerin olduğu bitki örtüsü hakimdir. Soğuk ve nemli iklim bölgesinde ise iğne yapraklı karışık ormanların olduğu tayga alanı görülmektedir. Step ve çöllerin bulunduğu kurak iklim alanları ile tropikal ormanların ve çayırların bulunduğu ılıman iklim alanları ve ayrıca ekvatorial az yağışlı alanlarda Asya'nın sahip olduğu bitki örtüsüdür (Quluzade, t.y, s. 1-3).

Resim 54: Asya Haritası (Milimaj, 2022).

M.Ö. 5. ve 6. Yüzyılda yazının icadıyla insanlık tarihi hakkında bilgi edinilmektedir. Yazının olmadığı 'Tarih Öncesi Çağlar'da dediğimiz bu dönem hakkında net bilgiler mevcut değildir. M.Ö. 10.000 yılları insanların tarih sahnesine çıkışında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönem insanların tarıma başladığı ve artık arpa buğday gibi ürünlerin yetiştirilmesiyle artı ürün elde ettikleri bir devrim olmuştur. Bunun sonucuyla insanlar tarım yaptıkları bölgeleri terk etme gereği duymamış ve orada yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. İklim şartlarının en uygun olduğu Fırat ve Dicle yani Mezopotamya bölgesi tarımın başlangıcının olduğu bölgedir. Daha sonraları tarımda kontrolü sağlamak ve tavuk koyun gibi hayvanları evcilleştirmeye başlayan toplumlar zamanla uygarlıkları meydana getirmiştir. Bununla beraber teknolojik çözümlerin ihtiyaç duyulduğu bir döneme girilmiştir. Bu konuda

Hint ve Çin havzasının önderlik ettiği bilinmektedir. Mezopotamya'dan sonra bağımsız bir şekilde tarım, ilk olarak Çin'de başlamıştır. M.Ö. 6500 yılları ile önce Sarı Irmak kenarlarında tarım yapılırken zamanla Yangtze nehri kenarlarına da yayılmaya başlamıştır. İlk tarım ürünü olan pirinç, uzun yıllar boyunca geçim kaynağı olmuştur. Bu tarım ürünü sırasıyla Kore, Japonya, Hindistan, Güneydoğu Asya ve Filipinler'e kadar yayılmıştır. Pirinçle birlikte başka bir tarım ürünü olan soya fasulyesi de bu bölgede yetiştirilmeye başlanmıştır. Çin'de ilk kez tavuk ve ipek böceği evcilleştirilmiştir. Bunun dışında domuzu da evcilleştirmişlerdir. Ayrıca bilindiği üzere burada üretilen ipek ile asırlarca süre gelen ticarete yapılmıştır. Bu dönemin bir diğer önemli unsuru ise yazının icadıdır. Çin alfabesi önceleri görsel sembollere dayanırken zamanla hece yazıları kısmı da geliştirilmiştir. Bu semboller aynı zamanda sesleri de ifade etmiştir. Alfabesi gün geçtikçe artmış ve günümüze kadar evrilmeden orijinal haliyle gelebilmiştir. Bu da Çin uygarlığının gelişiminde önemli bir unsur olmuştur (Alameşe, 2020, s. 2-4). Bu uygarlığın ilk devleti Shanglar'dır (Yin). Bakır ve bronzdan aletler yaptıkları ve ilkel kölecilik anlayışına dayalı yönetim sistemlerine sahip oldukları bilinmektedir (M.Ö. 1776-1122). İpekçiliğin ve pirinç tarımının öncülleri olarak da bilinmektedirler. Bu devlet Hong-Ho havzasındaki nehrin batı kısmında vadide kurulmuştur. Tarım, hayvancılık ve balıkçılık gibi yaşam tarzları olan ekonomik güce sahip bir devlet olmuştur. Animizme dayanan inanç ve yönetimi tamamen hükümdarın ait olan sistemleri olmuştur. Wey vadisinde yaşayan Choular tarafından istila edilerek hükümdarlıkları sona ermiştir. Bu dönemde (1050-256) ekonomi güçlendiği gibi kölecilikte yaygınlaşmaya başlamıştır. Zamanla yönetim yapısı bozulunca yeni prenslikler ortaya çıkmıştır. Ve M.Ö. 247 yılında Çin soyu hükümdarlığından Cheng (*Ts-İn*), Chou hükümdarlığına son vermiştir. Kendisine *Ts-İn Şi Huang Ti* (Çin' in ilk imparatoru) ünvanını vermiştir. Cheng 36 eyaleti birleştirerek güçlü bir imparatorluk kurmuştur. M.Ö. 482 yılında Hunlara karşı Çin seddini inşa ederek kendilerini diğer toplumlardan soyutlamışlar ve aynı zamanda bu duvarın olduğu yerlere de pazarlar kurarak ticarete yapmışlardır. Maliyeti yüksek olan Çin seddi yüzünden yoksulluklar artınca ayaklanmalarda artmıştır. Cheng' in ölümüyle daha da artan bu ayaklanmalar sebebiyle Ts-İn imparatorluğu yıkılmıştır. M.Ö. 206 yılları ile M.S. 220 yılları arasında Han İmparatorluğu dönemi yaşanmıştır. İlk hedeflerinde monarşizmi ve ekonomiyi güçlendirmek olmuştur. Tarım ve ticaretin geliştirilip iyileştirilmesiyle zamanla güçlü sülaleler tarafından feodal yapı ortaya

çıkmiştir. Artan maliyetler ve benzeri sebeplerden dolayı yine isyanlar çıkmış ve yeni Han dönemine geçilmiştir. Bu dönemle çocuk köleler azat edilmişse de yaşam koşullarında pek değişim olmamıştır. Böylelikle ayaklanmalar devam etmiş ve Han İmparatorluğunun sonu gelmiştir. İmparatorluğun yıkılışına kadar geçen sürede yapılan icatlar ise pergelin bulunması, yazının kullanılması, astronomik gözlemler ve plastik sanatlardan eserler üretildiği saptanmıştır. Kültür müzik alanlarında gelişmeler yaşanmış ve Konfüçyüsçülük ile Taoizm alanlarında düşünce akımları ortaya çıkmıştır. M.Ö. 200 ve MS 600 yılları arasında çıkan salgın hastalık ise tüm dünyada olduğu gibi Çin uygarlığının şekillenmesinde de ekili olmuştur. Bu durum Çin uygarlığının nüfusunun yarıya inmesine sebep olan olaylardan biri olmuştur (Topdemir & Özsoy, 2013, s. 95-98).

Hindistan'da ise tarım ilk kez M.Ö. 7000 civarında İndus nehrinde başlamıştır. İlk uygarlıklarının ise M.Ö. 2500 yıllarında ortaya çıktığı bilinmektedir. Pamuk tarımı ilk defa burada yapıldı ve uzun yıllar kaliteli pamuk kumaşlarıyla tanınmıştır. Bunun yanında patlıcan ve susamda yetiştirilmiştir. Hörgüçlü bir sığırın ise burada evcilleştirildiği bilinmektedir. İndus vadisinde gelişen en önemli uygarlık ise Harappa (Pakistan) da kurulmuştur. Burası aynı zamanda ticaret merkezi olup Mezopotamya ile de deniz ticareti yaptığı bilinmektedir. Tarım ve uygarlıklar daha sonraları Ganj nehrine doğru yayılmıştır (Alameşe, 2020, s. 4, 5). Göçler yoluyla buraya yerleşen halklar önce prenslikler kurmuşlar daha sonraları ise ilkel demokrasiden *kast* adlı hiyerarşik sisteme geçmişlerdir. Bir süre sonra ortaya yeni devletler çıkmaya başlamış ve beraberinde savaşlar başlamıştır. Dış tehditlerin olduğu dönemde beylikler *Magadha Devleti* çatısı altında toplanmak zorunda kalmışlardır. Pers istilasına son vermişlerdir fakat İskender'in kuşatmasına karşı yenik düşmüşlerdir. M.Ö. 322 yılında Çandragupta adlı komutan tarafından devletin çöküşü bahane bulunarak *Maurya İmparatorluğu* kurulmuştur. Torunu olan Asoka'nın yönetimiyle uygarlık en güçlü dönemini yaşamıştır. Zamanla Asoka'nın ölümü sonrasında devlet parçalanmış ve birçok küçük devletler meydana gelmiştir. Zamanla ise Partlar'dan Sakalara kadar çok sayıda istilalar yaşanmıştır. Son köleci Hint toplumu olan Guptaların madenden ticarete kadar önemli işler yapmışlardır. Bu imparatorluk M.S. 520 civarın Hun istilası nedeniyle yıkılmıştır (Topdemir & Özsoy, 2013, s. 98-100). “Orta Asya (Resim 55'te harita verilmiştir), yeryüzündeki toprakların yaklaşık yedide birini, aşağı yukarı sekiz

milyon mil kareyi kaplar. Bugün, kahir ekser Müslüman olan Orta Asya'nın batısı, tarihî açıdan "Batı Türkistan" diye tesmiye edilen Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi eski Sovyetler Birliği'nin yeni bağımsız devletlerinden müteşekkildir. Sovyet politikası, tarihte ilk kez -genellikle siyasî ihtiyaçlara göre tanımlanan- belirli etnik-dil topluluklarını, siyasî açıdan tahdit edilmiş topraklara bağlamaya çalışarak modern devletlerin isimlerini ve sınırlarını belirlemiştir" (Golden, 2014, s. 20).

Resim 55: Orta Asya.

Binlerce yıl devamlılığını sürdüren Türk kültürünün oluşumunda coğrafya ve iklim en önemli etken olmuştur. Bozkırlarda yaşadıklarından Bozkırlı olarak da anılmaktadırlar. Türk toplumu hakkında bilgiler Çin, Rus gibi halkların dilinden yazılmış belgelerce bilinmektedir. Bu topluluğun kökeni M.Ö. 3. Yüzyıla kadar dayanmaktadır. İlk temsilcileri ise Sakalardır. Belgelere göre Türk tarihi Hunlarla başlamıştır. Ve M.Ö. 14. ve 4. Yüzyılları arasında görüldükleri bilinmektedir. Merkezleri Orhun-Selenga ırmakları ve civarındaki Ötüken'dedir. İlk hükümdarları Teoman' dır. Bu uygarlık Asya Hunları, Avrupa Hunları ve Akhanlı olarak üçe ayrılırlar. Avrupa Hunları Ostrogotlar ve Vizigotlar'la Karadeniz civarında savaşımlardır. Ardından Hun hanları zamanla Roma ve daha sonraki zamanlarda Bizans üzerine hâkimiyetleri olmuştur. 552 ve 659 yılları arasında ilk Türk adıyla Göktürk Devletini kurmuşlardır. Çinliler tarafından yıkılmış fakat II. Göktürk devletini tekrardan kurmuşlardır. Bu devlet 681 yılına kadar çin esaretinde kalmıştır. Uygur

devleti ise diğerk Türk kavimlerinden medeni ve kültürel olarak farklı yaşam tarzları olmuştur. Yine başkent Ötüken olmuştur. 9. yüzyıl ile Maniheizm dininin etkisinden dolayı gerilemiş ve devlet yıkılıp iç Asya'ya göç etmiştir. Bunun gibi bu coğrafyalarda yaşamış ardından farklı coğrafyalara göç etmiş farklı Türk boyları da vardır (Bozkuş, 2022, s. 336, 340).

Biraz daha yukarı çıktığımızda yani kuzeye doğru gittiğimizde bugün ki adıyla bilinen Avrasya ile karşılaşmaktayız. Bugün çalışmalarda Rusya ile olan bağlantısından Sibiryaya yerine Avrasya olarak geçmektedir. Bu coğrafya Rusya önderliğinde sömürölüp Türkmenistan ve Tacikistan gibi bölgeler) kendi Latin alfabelerinden diğerk kültürel unsurlarına kadar değişime tabi tutulmuştur (Coman, 2019). Buradan aşağıya doğru iç bölgelere inildiğinde nehirler arasındaki bölge olarak geçen Mezopotamya bölgesidir Resim 56 da harita sunulmuştur. Doğu Anadolu'nun dağlarından gelen Fırat ve Dicle nehirleri bu bölgeye hayat vermektedir. İki farklı çevreden oluşan bu bölge; bugünkü Bağdat'tan Fırat ve Dicle'nin aşağıya doğru uzanan aşağı Mezopotamya'dan geniş ve düz bir platoyu kapsamaktadır. Ekolojik olarak zengin olan bölge sulanabilen çok fazla tarımsal ürünün mevcut olduğu, hayvanların otlatılması için çölden bozkırlara kadar verimli çevrenin ve balık ve kuşların bulunduğu bataklık alanlarına kadar birçok unsur içermektedir. Yukarı Mezopotamya ise kuru tarımın yapıldığı yarı-kurak bir bölgedir. Fırat ve Dicle nehrinin zamanla akış yönleri de miktarı da değişmiştir. Bir zamanlar Basra körfezine ayrı ayrı dökülen bu sular, günümüzde Şattülarap' a dökülmektedir. Bugün iç kısımlarda yer alan Ur ve Eridu o zamanın liman şehirlerini oluşturmaktaydı. Tarihsel süreçte bakıldığında eski Mezopotamya birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bilinenler; Sümer, Akad, Asurya ve Babilonya gibi uygarlıklardır. M.Ö. III. Bin yılda Aşağı Mezopotamya Sümer ve Akad olarak bir ülke oluşturmuş ve Babil ülkesi olarak adlandırılmıştır. Yukarı Mezopotamya ise Asurlulardan oluşmaktaydı. Yer şekillerinden dolayı burası daha verimlidir. Kuru tarım için yeterli yağış almakta ve her iki bölge içinde şehir hayatı adına gelişmişlik, birbirine dair öğretileriyle kazanılmıştır (Tekin, 2014, s. 114-116).

Resim 56: Mezopotamya.

Buradan batıya doğru ilerlediğimizde Anadolu coğrafyası görünmektedir. Paleolitik'ten Epipaleolitiğe kadar yaklaşık M.Ö 1.000.000-10.000 yılları arasında kapsamaktadır. Bu yıllarda insanlar daha çok avcılık ve toplayıcılıkla geçimlerini sağlamışlardır. Basit el becerileri, ateşi kullanma gibi gelişmeler görülmektedir. Bu coğrafyada değişen iklim şartları zamanla daha verimli hale gelince yaşam koşulları da değişmiş ve bu sayede bugünkü uygarlıkların oluşmasına da katkı sağlamıştır. Yerleşikliğin ve üretimin başladığı dönemlerden olan Neolitik Dönem (yaklaşık M.Ö 11.000- 6.000)' dir. İnsanlar toprağa bağlı olarak köyleri organize ederek bir yaşam biçimi oluşturmuşlardır (Resim 57 de yer verilmiştir). Bu dönemde tarım ve hayvancılık gündelik hayatın içine girmiş ve bir yaşam tarzı olmuştur. Önceki dönemlerden farklı olarak taş ve obsidyen gibi teknolojiler dışında kilden eserler üretilmiştir. Yapılan arkeolojik çalışmalar sayesinde buradaki yerleşimler hakkında bilgi edinmekteyiz. Arkeologlar dönem özelliğinden dolayı kendi içinde Çanak Çömlekli ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönem olarak ikiye ayırmıştır. Çanak çömleksiz dönem hala tarım ve basit hayvancılık yapıldığı için diğer dönemden ayrılmaktadır. Coğrafyaya uygun yaşam ve üretimin başlaması Anadolu da çekirdek bölge denilen yerlerde kendini göstermiştir. Bu bölge Güneydoğu Anadolu ile Doğu Anadolu'nun güney kısımları ve İç Anadolu'da özellikle Konya ve Niğde civarlarını kapsamaktadır.

Resim 57: Anadolu'nun İlk Yerleşim Yerleri.

Çanak Çömleksiz Neolitik (M.Ö.10. 000-7000) dönemde buğday arpa, çavdar gibi tarımsal ürünlerin tüketildiği ve koyun, keçi, sığır gibi hayvanların hayata dahil edildiği bilinmektedir. Bu dönemde yerleşim yerleri; Diyarbakır'da Çayönü, Demirköy, Körtik Tepe; Şanlıurfa'da Göbeklitepe, Gürcütepe, Nevali Çori; Batman'da Hallan Çemi, Malatya'da Cafer Höyük; Aksaray'da Aşıklıhöyük, Musular; Karaman'da Can Hasan III, Göller Bölgesi'nde Suberde gibi merkezlerdir. Çanak Çömlekli Neolitik (M.Ö.7000-5500) dönem ise çiftçiliğin ve üretiminin bir yaşam tarzı haline geldiği dönemdir. Tahıl ürünleri olmakla beraber mercimek gibi bitkilerinde yetiştirildiği ve başka bölgelerde de üretiminin denendiği dönemdir. Kuru tarımda ilkel saban gibi mekanik aletler kullanılmıştır. Her ne kadar bir önceki dönemin yerleşim yerleri bu dönemle absorbe edilmişse de yaşanan koşullar diğer yerlerde ve yerleşim birimlerinde farklılık göstermiştir. Bu dönemin yerleşim birimleri ise; Elazığ'da Tepecik Höyüğü, Malatya'da İkiz Höyük; Diyarbakır'da Çayönü; Şanlıurfa'da Akarçay Tepe, Mezraa Teleilat, Gürcütepe, Kumartepe; Adıyaman'da Gritille; Batman'da Demirce; Mersin'de Yumuktepe; Niğde'de Köşkhöyük; Aksaray'da Musular; Konya'da Çatalhöyük, Erbaba; Karaman'da Can Hasan; Göller Bölgesinde Süberde; Burdur'da Bademağacı, Hacılar, Höyücek, Kuruçay; İzmir'de Ulucak, Yeşilova Höyük; İstanbul'da Fikirtepe, Pendik, Yenikapı; Bursa'da Ilıpınar, Menteşe, Aktopraklık; Kırklareli'nde Aşağı Pınar; Edirne'de Hocaçeşme; Tekirdağ'da Toptepe birimleridir (Koroğlu, 2020, s. 3, 9-12). M.Ö. 5500-3000 yılları Kalkolitik Çağ olarak bilinmektedir. Madenin kullanıldığı bu dönemde ziynet eşyaların yanında silah üretiminde de artık maden kullanılmıştır. Bu çağda Kuzey Mezopotamya'ya Aziyanik Kavimler adı verilen ilk insan göçleri yüzünden oluşan kaostan dolayı sanatsal olarak pek esere rastlanılmamaktadır. Geç Neolitiğin yerleşmelerinden olan Hacılar,

Canhasan, Kuruçay gibi yerleşim merkezlerinde bu dönemde de yaşamı devam etmiştir. İleri Üretici dönem ya da Gelişkin Köy dönemi olarak adlandırılması, yapılan araştırmalar sonucunda bu görüş ortaya çıkmıştır. Neolitikten farklı bir kültürel süreçten ziyade daha gelişkin devamı olan bir dönemdir. Erken Kalkolitik (M.Ö.5500-4500) çağ yerleşmeleri İznik gölü yakınlarındaki Ilıpınar, Göller bölgesi Hacılar, Kuruçay ve Höyücektir. Orta Kalkolitik (M.Ö. 4750-4000)'de Mersin ve Konya bölgesindeki Can Hasan gibi merkezlerde yaşam devam edilmiştir. Geç Kalkolitik (M.Ö.4000-3000) çağda ise İstanbul'da Fikirtepe'den, Samsun'da İkiztepe'ye, Çanakkale bölgesindeki Kumtepe'den İç Anadolu'daki Büyük Güllücek'e, Göller Bölgesi'ndeki Kuruçay'dan, Amuk Ovası'na ve Doğu Anadolu'ya yayılan yerleşim birimleridir. Tunç Çağı (M.Ö.3000-1200), Kalkolitik dönemin sonunda bakır ve kalay alaşımının sonucunda görülen madeni bir çağdır. Bakır sayesinde metal işlemeciliği seramiklerde de görülmüştür. Üretim artmış ve dışa satım yapılmıştır. Anadolu da bulunan Troya dahil Myken eserleri ve de Asurlu tüccarların burayı ticaret kolonileri kurması görülen olaylardır. Böylelikle batı Anadolu'da Hellen uygarlığı ortaya çıkmıştır. Yine kendi içerisinde dönemlere ayrılmaktadır. Erken Tunç Çağı (M.Ö.3000-2500) Van'dan, batıda Ege Denizi'ne, kuzeyde Karadeniz'den güneyde Akdeniz'e kadar yerleşim yerlerine rastlanılmaktadır. Diğer yerleşimler Alacahöyük, Horoztepe ve Demircihöyüktür. Orta Tunç Çağı (M.Ö.2500-2000), bu dönemde teokratik beylikler görülmektedir. Bunlar Kızılırmak kavisi içinde yer alan Hatti Rahip Beylikleri ile Troya II Krallıklarıdır. Geç Tunç (M.Ö.2000-1200) Çağında ise Troya IV uygarlığı, Kültepe, Horoztepe, Polatlı, Eti Yokuşu, Ahlatlıbel, Alacahöyük, Boğazköy, Alishar, Mahmatlar, Eskiypar yerleşim birimleridir (Yıldız, 2019, s. 88-129). Devamında gelen Demir Çağ (M.Ö.1200-700) ile Anadolu'da üretim ve ticarete yenilikler ortaya çıkmıştır. Demir madeni sayesinde gündelik eşyalardan silaha yapımına kadar değişiklikler meydana gelmiştir. Zamanla göçebe toplumlar kaleler inşa edip köyler kurarak düzenli yerleşim birimleri kurmuşlardır. İkinci evreye doğru dağınık topluluklar birleşip krallıklar kurmuşlardır. Bu krallıklar sırasıyla; Doğu Anadolu'da Urartu Krallığı, Güney ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Beylikleri, Orta Anadolu'da Sakarya havzasında Phryg Krallığı ve bu krallığın batı komşusu olan Lidya Krallığıdır (Alanyalı, 2010, s. 79). Resim 58 de haritada bölgeler verilmiştir.

Resim 58: Demir Çağı Krallıkları ve Belli Başlı Merkezleri.

2.4.3.1.b.Avrupa

Asya'nın batısında kalan kıtaya Avrupa denilmektedir. Sami dilinde *Açu* (Asu) güneşin doğduğu yer ve *Ereb* güneşin battığı yer olarak zamanla başka halklardan farklı kelimeler türetilmiştir. Güneyinde Cebelitarık Boğazı ile Afrika'ya yakındır. Güneydoğuda Ön-Asya ile birleşirken, Doğuya doğru ise Asya ile kesişimi tam olarak net değildir. Harita Resim 59 da verilmiştir. 10 milyon km² ye sahip bir yüzölçümü mevcuttur. Avrupa adını ise, iktisadi ve siyasi birtakım olaylardan alarak günümüzdeki haline kavuşmuştur (Gül, 2009, s. 9).

Resim 59: Avrupa Haritası.

Avrupa’da modern insanın ortaya çıkışı M.Ö. 55. 000 yıl öncesine dayanmaktadır. 19. Yüzyılda Arkeolojik araştırmalar sonucu bu bilgilere kısmen de olsa erişilmiştir. Burada hominidlere ait pek fosil kalıntısı olmasa da kesici el yapımı aletler ve yongalar bulunmuştur. Fransa’daki Saint-Acheul’ deki buluntudan sonra bu taş alet endüstrisine Acheulean denilmiştir. Arkeolojik verilere göre hayvan kemikleri sayesinde ne tür geçim kaynakları olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Kısacası avcılık ve hayvancılık Paleolitik çağın geçim kaynağı olmuştur. M.Ö. 13. 000 civarında sıcaklıklar yükselmeye başlamıştır. Buz tabakasının geri çekilmesiyle, buzlarda erime başlamış ve su ile kara parçası arasında bir denge sağlanmıştır. Böylelikle daha fazla oluşan alanlara insanların geldiği görölmüştür. Genelde Baltık kıyılarına akın edildiği ve bu civarda deniz ürünlerinin tüketildiği tespit edilmiştir. Avrupa kıtasında Neolitik çağ yani tarım devrimi M.Ö. 7000’lerde Yunanistan ile benimsenmeye başlamıştır. Ardından Britanya’ya daha sonrasında tüm Avrupa kıtasına kademeli olarak yayılım göstermiştir. Burada tarıma dair ilk kalıntıları Yunanistan’daki Knossos ve Argissa civarlarında görölmüştür. Tarımla beraber çanak çömlek gibi süslü kapların yapıldığı kalıntılar arasındadır. İnanç sistemleri tam olarak tespit edilmemiş olsa da kilden kadın figürlerinin çoğunlukla tapınaklarda bulunduğu ve belli ritüellerin yapıldığı tespit edilmiştir. Yunanistan’ın güneyine doğru nüfusun artışı beraberinde Ege Tunç Çağı dediğimiz yeni bir dönemin oluşmasını sağlamıştır. İspanya, Portekiz gibi alanlarda buluntulardan örnekle bazı gelişmelerin yařandđı görölmüştür. İtalya’da ise bu çağlarda henüz hareketlilik görölmemiştir. Dahası Tarih Öncesi Çağlara dayanan Hint Avrupalı dil ailesinin dili konuşulduğu fakat nereden geldiği üzerine birçok teorisi olmasından dolayı net bir sonuca varılamamıştır. Bakırın kullanılmaya bařlandđı ve Bakır Çağ olarak bilinen M.Ö. 5. Binler Avrupa kültürlerinde görölmüştür. Fakat tam anlamıyla yerleşik hayatta kullanılan bakırın tarihi M.Ö. 3200 ‘lere dayanıp Güneydoğu Avrupa, Karpat Havzası ve İberya ile Ege kıyılarında kültürü tarihlenmektedir. Güneydoğu İspanya bakırı kullanan kültürlerin en önemli merkezlerinden biridir. Kıyı ve dağlarla sınırlı olan Almeria ovasında ise mimari olarak yerleşim yerlerinin iyi geliştiği ve burada olan Millaran kültürüne ait güçlü bir gelişmişliğin olduğu tespit edilmiştir. Tepenin kenarları burçlar ve duvarlarla yarım daire şeklinde iyice çevrelenmiştir. Yerleşim yerinin su aracılığıyla burayı açtığı düşünölmektedir. Ayrıca toplu ölü gömme geleneklerine sahip olan kültürün megalitik taşlardan yapılma mezarları görölmüştür. Bakır çağı bazı bölgelerde gelişirken

Neolitik çağ ise başka bölgelerde gelişim göstermiştir. Batı ve orta Avrupa'nın bazı bölgelerinde çan biçimli çömlek kültürü gelişmiştir. Bu çömlekler sayesinde kültürleri diğer bölgelerde de tanınmıştır. Yine tunç çağının erken dönemlerinde Neolitik devamı olan ip baskılı çömlek kültürüne ait ögeler bulunmuştur. Tunç Çağı bölgede farklı tarihlerde belirmeye başlamıştır. M.Ö. 1800 civarında İskandinavya da bölgeye tam yayıldığı bilinmektedir. Bronzun icat edilmesi Tunç çağ boyunca kullanılmasını sağlamış ve birçok yönden önemli yenilikler kazandırmıştır. Diğer yandan kılıcın icadı da Avrupa'da savaş ve savaşçı kavramını ortaya çıkarmıştır. Ve böylece demir çağ boyunca savaşçı olma adına resmen bir kültür kavramı oluşmuştur. Kılıç kalkan ve anıtsal savunma yapılarına kadar gelişmeler artmıştır. Demir çağa girişle demirin kullanımı Avrupa' da farklı bölgelerde farklı amaçlarda işlendiği görülmüştür. Bronzun yerini alan demir tarımsal üretimden silah yapımına kadar daha çok kullanılan maden olmuştur. Tunç çağının kurulan ticaret yolları bu çağda değişmeye başlamıştır. Orta Avrupa da Hallstatt kültürünün ortaya çıkmasıyla ticaret yön değiştirmiş ve artık ticaret güneye Akdeniz'e doğu kaymaya başlamıştır. Sosyal örgütlenmeler ve kabile olma kavramıyla pro-kent kavramı bu çağda oluşmaya başlamıştır. Avrupa halklarının kökeni tam olarak bilinmemektedir. Romalılar tarafından barbarlar olarak anılmışlardır. Ve bu halklar genellikle Tunç çağının ilkel gruplarının zamanla gelişmesiyle Avrupa halklarını oluşturulduğu bilinmektedir. Yunan, Roma ve Assur metinlerinden yola çıkılarak bu halklar hakkında birtakım bilgiler edinilmiştir. Bu metinlere göre Batı Avrupa'da Keltler, Kuzey Avrupa'da Germen halkı, Doğu Avrupa'da Slavlar ve Kimmerler, İskitler ve sonraları Rus Bozkırlarından Güneydoğu Avrupa'ya Sarmatların geldiği bilgisi verilmiştir. Daha sonraları Romanın buraya akın etmesiyle Avrupa da köklü değişikliğin olduğu saptanmıştır (Britannica, 2022).

Belirtmek gerekir ki Etrüsk halkı M.Ö. 7. ve 6. yüzyılda İtalya'nın çoğunluğuna yayılmıştır. Aynı zamanda bu halkların kökeni hakkında sadece belli başlı teoriler mevcuttur, bunun dışında tam olarak nerden geldikleri bilinmemektedir. Yaşam tarzlarından dikkat çeken özellikleri önemli deniz gücüne sahip halklar olmasıdır. Bunun dışında M.Ö. 6. Yüzyılın sonlarında Yunanlılar tarafından İtalya'nın dışına doğru atılmışlardır. Romanın kuruluşuna dönecek olursak, söyleneceye göre M.Ö. 753 yılında kurulmuştur. Etrüsklerden Latinlere kadar bu bölgede çeşitli yerleşik

halkların olduğu bilinmektedir. İlk kralından kurucusu Romulus' a kadar kökeni Latinlerden ve Etrüsklerden oluşan 6 kral, uygarlığın kurucular olmuştur. Bir efsaneye göre Tiran Tarquinius Superbus'un baskıcı tavırları yüzünden Romalıların şehirden sürülmesine sebep olmuş ve bunun sonucunda yeni bir cumhuriyetin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Zayıflayan Etrüsk halkı M.Ö. 3. yüzyılda Romalılar tarafından asimile edilmiştir. M.Ö. 730 civarında Miken medeniyetinin çöküşüyle Yunan medeniyeti kurulmuştur. Güçlü ekonomi ve kent hayatıyla birçok medeniyetinde takipçisi olmuştur. Denizaşırı ticareti ve tarımsal yöntemleri yaygınlaştırmış bir medeniyettir. Atina, Sparta, Korinth ve Thebai gibi şehirler Yunanlıların en güçlü şehirlerinde sayılmaktadır. M.Ö. 480 ve 336 Klasik Yunan'ın en parlak çağları olmuştur. Büyük ve güçlü şehir devletlerinin olduğu çağlardır. Bu dönemde özellikle Perslerle olan savaşları dikkat çekmektedir. Ayrıca Spartalılarla yaptıkları Peloponnes savaşıyla güç kaybetmiştir. M.Ö. 339 yılında ise Makedonyalı II. Philip Yunanistan'ı fethedince Hellenistik çağ başlamıştır. Bu çağda askeriyede ve donanmada güçlü değişiklikler yapılmıştır. Oğlu III. İskender ise iyi eğitilmiş biri olarak Pers istilalarına karşı mücadelelerde bulunmuştur. M.Ö. 333 yılında Pers kralı Darius'u yenilgiye uğratmış ardından Suriye'yi işgal etmiştir. Ve Hindistan'a kadar büyük toprakları fethetmiştir. M.Ö. 323 yılında İskender ölünce yönetim generallerine kalmıştır (Marriot, 2014, s. 48-52). Roma'ya döndüğümüzde M.Ö. 246-226 yıllarında Kartaca ile olan savaşlarından galibiyet kazanarak, Makedonya, Suriye ve Mısır'a kadar neredeyse tüm Akdeniz coğrafyasına yayılmıştır. Zamanla artan iç isyanlar bazı durumlar Roma'nın zayıflamasına sebep olmuştur. Augustus'un başa geçmesiyle Roma imparatorluğu kurulmuştur. Yeni reformlar yanında askeri güce dayalı yenilikler getirerek imparatorluğu yönetmiştir. Kendisinden sonra ise yönetime veraset yoluyla ailesi devam etmiştir. Her uygarlıkta görüldüğü gibi bu uygarlığın devamını da dinin varlığı sağlamıştır. Devleti ayakta tutanın tanrı ve tanrıçalara karşı duyulan korkunun sebep olduğu bilinmektedir. Diocletianus ve dönemiyle tetraşi yönetimi başlamış ve yeni birtakım reformlar yapılmıştır. Bu dönemin son bulmasıyla M.S. 324 yılında Constantinus imparator olmuştur. Diocletianus reformlarını sürdürmüş, başkent Byzantion' u yeniden inşa etmiş ve Constantinopolis adıyla ikinci başkenti kurmuştur. M.S. 313 yılında Milano Fermanı ile Hristiyanlığı kurumsallaştırmıştır. Daha sonra Theodosius tarafından Roma Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmıştır. Hukukundan mimarisine kadar Etrüsk ve Yunan izlerini taşıyan bu imparatorluk

kendine özgü tarzıyla da tarih sahnesinde yerini almıştır (Topdemir & Özsoy, 2013, s. 71-76).

Doğu ve Batıyı Hristiyanlık çatısı altında birleştirmeye çalışan Justinian Kuzey Afrika ve İtalya'nın bazı bölgelerini fethetmiş hatta ölümüne kadar Bizans İmparatorluğunu İspanya'dan İran' a kadar genişletmiştir. Bizans İmparatorluğu 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilince yıkılmıştır. 350 yılında Hint-Avrupalı Got ve Vandallardan oluşan bir göç yaşanmıştır. Bu kavimler Aşağı Tuna ve Karadeniz'den çıkıp Batı Avrupa'ya doğru yayılmışlardır. Hunların ise Hazar denizi ve Ren arasındaki bölgeye göç ettikleri bilinmektedir. Vandallar saldırısıyla Roma tamamen çökmüş ve yeni krallıklar kurulmuştur. Fransa da Frank Krallığı, İngiltere de Angluslar, Saksonlar ve Yutland Yarımadası ve Almanya'dan gelen Jütler kurulan yeni krallıklardandır. Zamanla Bizans Kuzey Afrika'daki Vandalları İtalya'daki Ostrogotları yenilgiye uğratmıştır. İspanya'daki Vizigotlar ise 507 de Franklar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. 8. Yüzyılda ise Müslümanlarca işgal edilmiş ve Macar düzlüklerindeki Alman kabilesi Lombardlar 568 yılında İtalya'yı fethetmiştir. Batı Avrupa'nın şekillenmesine yardımcı olan bugünkü Belçika sınırlarında olan Franklardır. Frank İmparatorluğunu yöneten Şarلمان hem Hristiyanlığı korurken hem de topraklarını Almanya İtalya bölgelerine kadar genişleten bir yönetici olmuştur. Eğitim, sanat ve bilime destek olup yönetim sistemini geliştirmiştir. Ölümünden sonra torunları tarafından toprakları yönetilmiştir. Ticaretle uğraşan barbarlardan olan Vikingler, 8. Ve 11. yüzyıla kadar Avrupa sahillerinden olan Cebelitarık' a saldırmışlardır. İngiltere sahillerine kadar girip Dublin' e dek baskınlar yapmışlardır. Akdeniz'de Arap ve Avrupalılar ile savaşmış ve Batı Rusya'nın topraklarından Konstantinapol' a kadar ilerlemişlerdir. Dahada batıya doğru ilerleyip Amerika'ya kadar gitmişlerdir. Normanlar olarak Kuzey Fransa'daki Normandiya da Frank karışımıyla Avrupa'daki varlıkları devam etmiştir. Slavlar ise 5. Ve 6. Yüzyılda batıya göç etmişler ve Baltık, Elbe, Adriyatik ve Karadeniz bölgelerine yerleşmişlerdir. 540 yılında Konstantinopolis' i kuşatıp çeşitli Slavlardan oluşan devletler kurmuşlardır. Hatta Bulgar İmparatorluğu da bunlardan biri olduğu tespit edilmiştir. İlk Slavların Karadeniz'in nehir vadilerinde ve Kiev'in civarlarında yerleştikleri bilinmektedir. Macarlar ise, 9. yüzyılda Romanya ve Macaristan'a yerleşen halklardır. Bilindiği kadarıyla Rusya'nın Volga nehri yakınından geldikleridir. Viking saldırıları sonucu

Orta ve Batı Avrupa'ya ilerlemişler de Alman kralı Otto tarafından fethedilmiştir. 5. Ve 12. Yüzyıllar arasında Feodalizm ortaya çıkmıştır ve buna dayanarak tımar sistemiyle oluşan lordlar ortaya çıkmıştır. 1066 yılında ise Kuzey Fransa'daki Normlar İngiltere'yi istila etmiştir. Veba nedeniyle nüfus azalırken ticaretin gelişmesi de Batı Avrupa da Feodalizmin parçalanmasına sebep olmuştur. Daha sonraki zamanlarda 1337 ve 1453 yıllarında İngiltere ve Fransa arasında yüzyıl savaşları yaşanmıştır. Bu savaşta avantaj İngiltere'nin olmuştur. Bilim sanat ve kültürün gelişmesi, Uzakdoğu ve Müslümanlarla olan etkileşimler yeniden doğuş anlamına gelen Rönesansın başlamasına sebep olmuştur. Rönesans 14. Yüzyılda İtalya'da başlamıştır. Hümanizm akımının da başlamasıyla Botticelli ve Michelangelo gibi sanatçılar görülmeye başlanmıştır. 1500 yılında ise Rönesans Kuzey Avrupa'ya kadar yayılmıştır. 1517 yılında Almanya'da Luther King önderliğinde Katolik kilisesine karşı Protestan Reformu adlı hareket ortaya çıkmıştır. İsveç Danimarka ve Almanya'nın bazı bölgelerinde 1530'larda Katolik kilisesine karşı uzaklaşmalar görülmüştür. İngiltere'de de benzeri durumlar yaşanmıştır. İspanya kralı II. Philip ise, Katolikliği yeniden benimsetme çabalarına girmiştir. 1618 ve 1648 yıllarında Protestan Alman prensleri ve Katolik Kutsal Roma İmparatorlukları arasında otuz yıl savaşları, sonuca varılamayan bir hal almıştır. Savaşın sonucunda karşı-reform dönemi son bulmuştur fakat II. Philip 1571 yılında İnebahtı'da Osmanlı donanmasını yaktığından Müslümanlarla hala sorunlu bir ilişki yaşamaktadır. Bu savaş ortamı dışında Avrupalılar 16. Yüzyılda keşiflere başlamışlardır. Osmanlıların yayılması sonucu ticaret yollarını değiştirmek üzere bu düşünceyle yeni yollar aranmıştır. Dünyanın her tarafını gezen Kâşif Macellan tarafından İspanya, Batı Hint Adaları ve Orta ve Güney Amerika keşifleriyle en zengin uluslar olmuştur. (Marriott, 2014, s. 69-76-113).

17. Yüzyılın ikinci yarısında Fransa XIII. Louis'nin başbakanı Kardinal Richelieu ile yükselişe geçmiş, Otuz Yıl savaşlarında Protestan devletlerle iş birliği yapmıştır. Böylece Avusturya ve İspanya'yı mağlup etmiştir. Fransa'nın yükselişinden rahatsız olan İspanya, Hollanda, Alman İmparatorlukları ve İngiltere bu yükselişe karşı ittifak kurmuşlardır. Ardından 9 Yıl Savaşları yaşanmış ve Fransa geri çekilirken İngiltere'nin nüfusu artmış ve 17. Yüzyılda İspanya ikince derece bir ülke konumuna gelmiştir. Bu yüzyıllarda İsveç Avrupa'da önemli bir konuma gelmiştir. Ardından doğanın yeniden keşfedilmesi ile aydınlanma çağına girilmiştir. Modern felsefeden

matematiğe kadar adımlar atılmıştır. Ayrıca fizik ve tıp alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yine bu yıllarda İngiltere ve Fransa Avrupa'nın en önde olan ülkesi olmuştur. Osmanlı devleti için 1700'ler antlaşmaların ve çekişmelerin olduğu bir dönemdir. 1748 Aix-la-Chapelle Barışı antlaşması ile 1756' ya kadar Avrupa barış içinde kalmıştır. 1756 da Fransa ile İngiltere arasında 7 yıl savaşı başlamış, 1763'te son bulmuştur. 18. Yüzyılda temeli atılan Sanayileşme süreci 19. Yüzyıl ile tamimiyle Sanayi Devrimi olarak Avrupa'da yeni bir döneme girilmiştir (Kayapınar & Afyoncu, 2019, s. 131).

Avrupa'nın sömürgeleştirme politikası savaş başlatmada bahane olarak görülmüş bu yüzden Avusturya-Macaristan Balkanlara göz dikmiştir. Böylelikle I. Dünya Savaşı Avrupa'da başlamıştır. Bu savaş sonrası birçok ülke antlaşmalar imzalamış kimileri bağımsız olmuş kimileri ağır tazminata tabi tutulmuş ki bu sebeple savaş mevzusu tekrardan gündeme gelmiştir. Ekonomik ve politik yönden güçlenen ülkeler ırkçılık ve sömürgecilik faaliyetlerine devam etmiştir. Özellikle de Almanya'da nasyonal sosyalistlerin ortaya çıkışı buna örnektir. 1939 yılında II. Dünya Savaşı başlamıştır. İşgale uğrayan hükümetler İngiltere'de bir koalisyon kurarak Almanya'ya karşı gelmişlerdir. Amerika'nın ve Rusya'nın da savaşa girmesi özellikle Türkiye gibi ülkeler için tehlikeli olmuştur. Bu savaşta Almanların Yahudi katliamları, kültürel öğelere zarar vermeleri ve zorunlu göçleri tarihte kanlı savaş olarak geçmiştir. Ardından Avrupa soğuk savaş dönemine girmiş ve gelişmek adına adımlar atarak diğer ülkeler dahilinde silahlanmayı önlemeye çalışmışlardır. Kısaca bunlardan sonra, ortak bir demokrasi anlayışı ve Pazar ekonomisine geçiş gibi etkenler kıtanın hedefleri olmuştur (TDV, 2023).

2.4.3.1.c. Afrika

Dünyanın ikinci büyük kıtası olan Afrika, Akdeniz, Atlantik Okyanusu, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu ile çevrilmiştir. Bu kara parçasının ancak dörtte biri kadarı ekilebilir alan sunmaktadır. Resim 60'ta harita verilmiştir. Geri kalan kısmı ise orman ve ağaçlıktan oluşmaktadır. Afrika kıtası çok dilli halklardan oluşmaktadır. Mısır, Moritanya ve Sudan 'a kadar olan bölgede Arapça dili hâkim iken, Kuzey Afrikalılar ise Afro-Asyatik olarak bilinen bir dili konuşmaktadırlar. Bunun dışında sahra altı halkları, Nijer-Kongo ailesinin Bantu dili konuşurken, Orta Afrika'da Nil-Sahra dilini ve Güney Afrika'da Khoisan dili konuşulmaktadır. Aynı zamanda

insanlığın doğuşunun bu kıtada görüldüğü arkeolojik kalıntılarca bilinmektedir. İlk hominidlerin 4.000 000 yıl kadar önce burada buldukları tespit edilmiştir. Modern insanın izine ise sahra altı Afrika'nın kuzey bölgelerinde yaklaşık 100. 000 yıl kadar önce rastlanılmıştır ve bu halklar zamanla kuzey ve doğu bölgelere göç etmişlerdir.

Resim 60: Afrika Haritası.

Bu bölgenin ilk en büyük krallığı Nil nehri civarına yerleşen Mısır halkıdır (Britannica, 2022). Nil vadisinin sahip olduğu ekolojik koşullardan ötürü buraya neredeyse hiç yağmur yağmamıştır. Bu sebeple Etiyopya dağlarından taşkınlarla dolan Nil nehrinden su taşınırdı buraya. Taşkınların biriktirdiği alüvyonları getirmiş ve toprak ile su birleşip verimli hale gelmiştir. Böylelikle bu bölge, yağmur ile beslenmiş topraktan daha fazla ürün alabilmiştir. Nil boyunca alınan ürünlerin bereketi; sarayların, yöneticilerin ve zanaatkarların hem beslenmesinde hem de günlük imar projelerini desteklemede kullanılırdı. Bu etmen sayesinde Mısır'ın başlangıcından çöküşüne kadar başarılı bir şekilde tarihte yer edinmesini sağlamıştır. Bunun dışında M.Ö. İlk bin yılda ülke zayıflamıştır. Asurlu, İranlı, Yunanlı ve Romalı gibi uygarlıklarca ülkenin zenginliklerinden dolayı Mısır işgal edilmiştir. Aynı zamanda Yunanlılar için Mısır bilgeliğin birikimiydi ve de inanişe göre Yunanlılar kökenlerini bu uygarlığa atfetmiştir. Muhtemelen Mısır'ın tapınak ve heykelleri Yunanlılar için model niteliği taşıdığından bu şekilde lanse edilmiştir. Romalılar ise Mısır'ın

tahıllarını kendilerine göre yöntemlerle kuvvetlendirip başkenti beslemek için faydalanmışlardır. Hatta M.S. 330’larda Konstantinopolis kurulduğunda tahıl stoklarının o bölgeye yöneldiğinin ve bu sebeple kentin Doğu imparatorluğu başkenti olup gelişmesine katkı sağladığı tespit edilmiştir (Freeman, 2005, s. 24, 25).

Fenikeliler tarafından Kartaca’ da kurulan koloni, yaklaşık 600 yıl Batı Akdeniz’i kontrol altına almıştır. Kuzey Afrika bir süre Romalıların hakimiyeti altındaydı. Bu esnada batı Afrika’da Gana İmparatorluğu hakimdi. Müslüman hakimiyetinde ise Mali (1250-1400) ve Songhai (1400-1591) İmparatorluğu vardı. Doğu ve orta Afrika Arabistan ile yaptığı ticaretle, Mogadişu ve Mombasa ile birkaç şehir devletinin kurulması sağlanmıştır. Bu bölgeyi Portekizlilerin 15. Yüzyılda batı kıyılarını keşfettiği bilinmektedir. 19. Yüzyılda ise Afrika henüz kolonileştirme süreci yaşamazken 1884’ te Avrupa ülkelerinin bölgeye hâkim olmak için çatışmışlar ve 1920 de çoğu yer sömürge altına alınmıştır. Sömürgecilğe karşı hareketlenmeler yaşanmış ve sömürge altında olan çoğu yer, 1950 ve sonrasında kademeli olarak bağımsız olmaya başlamışlardır. Genel olarak Afrika 21. Yüzyıla geldiğinde siyasi istikrarsızlığın, mülteci sorunlarının ve kıtlık, AIDS gibi sorunlarla karşılaşmıştır (Britannica, 2022).

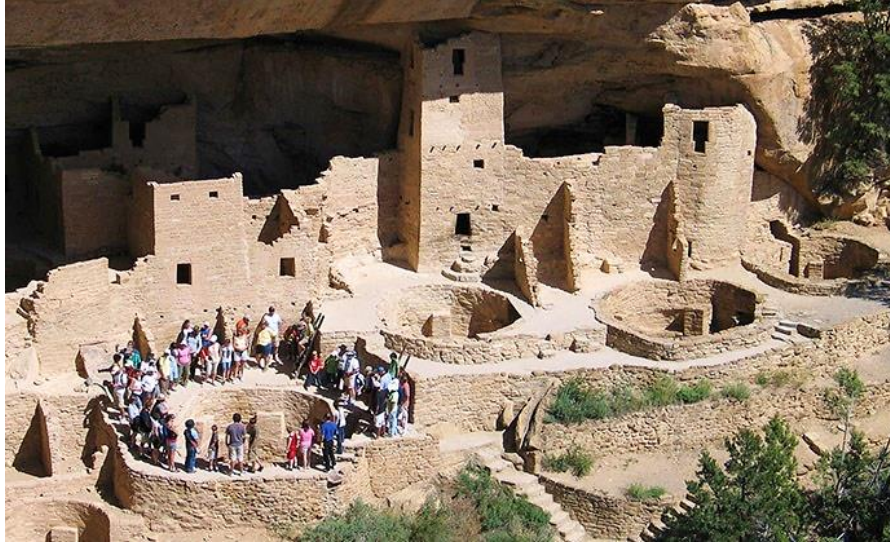
2.4.3.1.d. Amerika

“42,3 milyon km² yüzölçümüne ve 700 milyondan fazla nüfusa sahip olan kıta kuzeyden Kuzey Buz denizi, batıdan Büyük Okyanus, doğudan Atlas Okyanusu ve güneyden Güney Buz denizi ile çevrilidir. Resim 61 de verilmiştir. Şekil itibariyle iki büyük üçgenden meydana gelmiştir. Kuzey ve Güney Amerika adlarıyla anılan bu üçgen şekilli kara parçalarının arasında, üzerinde Orta Amerika ülkelerinin yer aldığı bir berzah bulunur. Kıtanın kuzey-güney doğrultulu uzunluğu 15.000 kilometreyi, doğu-batı yönünde en fazla genişliği ise 5000 kilometreyi aşmaktadır” (Türk Diyanet Vakfı, 2022). 34. 000 ve 30. 000 yıllarında buz kitlesinin varlığı sonucunda Bering Denizi mevcut seviyesinin çokça altında olup Asya ile Kuzey Amerika arasında bir köprü oluşturmuştur. Nemli ve tundra iklimli bu bölge, ilk insanların ve hayvanların avlandığı verimli alana sahiptir. Kuzey Amerika da yaşam belirtileri net olmamakla beraber 12 bin yıl öncesine tarihlenmektedir. Örnek olarak ise, kuzey Alaska da bulunan bir avlanmaya ait gözetleme yeri ve Clovis, New Mexico yakınlarında bulunan mızrak uçları gibi eşyalar kanıt gösterilmektedir.

Zamanla yiyecek arayışı ve ilkel tarım girişimleri de arttığı görülmüştür. Şu anki orta Meksika da bulunan yerli Amerikalılar M.Ö. 8. Bin gibi erken tarihlerde mısır, kabak ve fasulye yetiştirdikleri bilinmektedir. Bu bilgi kuzeye doğru da yayılmıştır. M.Ö.30. 000 civarında New Mexico ve Arizona da mısırın yetiştirilmesi ve böylelikle ilk sulamanın da yapıldığı tespit edilmiştir. M.Ö. 300 de ise köy yaşamına dair kanıtlar ortaya çıkmıştır. M.S. İlk yüzyıllarda Hohokamların Arizona yakınlarında yaşadıkları ve piramit benzeri yapıları ve su kandanları ile beraber sulama yapıları inşa ettikleri tespit edilmiştir. Bugün ki Amerika Birleşik Devletleri'nin olduğu yerde höyük inşa eden ilk yerli halkı Adenanslılardır. İlk Kızılderili grup olarak bilinmektedir ve M.Ö. 600 civarında görülmüştür. Sonraki yüzyıllara da farklı kabileler ortaya çıkmış, kimi tamamen yok olmuş, kimi ise asimile olmuştur. Illinois, Collinsville civarındaki Cahokia şehri 12. Yüzyılda 20 bin nüfusla önemli bir şehir merkezi olmuştur. Avcılık toplayıcılık, ticaret gibi işlerle uğraşmış, köle alıp insan kurban eden bir topluluk olarak bilinmektedir. Başka bir Kızılderili yerlilerinden olan Anasazilerin kendilerine ait yaşam tarzlarını ise Mesa Verde (Colorado) de bulunan “uçurum sarayı” adlı 200 odalı yapı Resim 62 de verildiği gibi, örnek niteliğindedir (Archive.org, 2022).

Resim 61: Amerika Kıtası.

Resim 62: Uçurum Sarayı, Colorado

Kolomb'un geldiği zamanlarda bu bölge Kızılderili halklara ait kültürel özellikleri barındırmaktaydı. Hint yemekleri ve giysileri, sözcükler ve folklor; savaş teknikleri gibi zengin kültürel unsurlar barındırdıkları görülmüştür. Bu gelişmeler sonucu 'beyaz' yayılcılığı ve Kızılderili direnişleri birçok sorunla karşılaşmış ve bu sorunlar Batıya kadar ilerlemiştir. Kolonizasyon sürecinde ise İngiliz yayılcılığı revaçta olmuştur. Porto Santo Portekizliler tarafından ilk keşif ve kolonizasyon girişimidir. Kolomb yolculuğunun on yılında özellikle Yeni Dünya anlayışındaki eksiklikleri İspanyolların buraya akın etmesiyle giderildiği bilinmektedir. Karayiplerden Peru'ya kadar fetihler düzenlemiştir. Bununla beraber Fransa denizasını genişleme politikasından, iç sorunları nedeniyle geri planda kalmıştır. Fakat 16. Yüzyılda Fransız balıkçıları Newfoundland'de bir karakol kurmuşlar ve 1534'te Jacques Cartier, St. Lawrence körfezini keşfetmeye başlamıştır. 16. Yüzyılda Florida ve Brezilya da koloni kurma çabasını göstermişler de başarısız olmuştur. Kolonizasyon tarihinde Muscouy Company ve Virginia Company gibi şirketler kurulmuş ve Yeni Dünya ya yayılma amacıyla yerleşimciler desteklenmeye çalışılmıştır (Britannica, 2022).

Kısacası 17. Yüzyıl boyunca İngilizler tarafından çeşitli koloniler kurulmuş hatta 1733 tarihinde on üç koloni adıyla Britanya imparatorluğuna bağlı sömürge kolonileri buraya hâkim olmuştur. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesiyle beraber on üç koloninin Britanya'dan ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmesi sağlanmıştır. Bu bildirge

Amerikan devrim savaşının başlamasından sonra oluşturulmuştur. İngilizlerin ise Avrupa'daki yaptığı savaşlarda ekonomik kayıpları nedeniyle kolonilere, kayıplarını telafi etmek için yeni vergi ve yasalar çıkartarak önlemler almıştır. Bir zaman sonra Boston kuşatmalarında Amerikan generali Henry Knox ayaklanmacılara yardım etmiş ve İngiliz komutan General William Howe'nin burayı bırakmasını sağlamıştır. 4 Temmuz 1776 Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık ilanı ve kuruluşu olmuştur. Daha sonraları Washington önderliğinde İngilizlerle savaşlar yapıldı ve bazı Amerika toprakları ele geçirildi. Ardından Fransa'nın Amerika'daki sömürge toprakları Amerika'ya satılmıştır. 1830larda ise bazı yerliler zorunlu göçe tutuldu ve çoğunun bu göç zamanı öldüğü bilinmektedir. Bugün tarihte 'gözyaşı yolu' olarak bilinen bir olaydır. Amerika'nın Mexico ile olan çatışması, Mexico 'nun kaybıyla sonuçlandığı gibi birçok satın alınan topraklar sayesinde bugün ki toprak bütünlüğüne kavuşmuştur. Ardından 19 yüzyıl köleliği ve Lincoln 'un başkanlık seçimiyle sona ermesi ve kuzeyli halkların güneyli halklara savaş açması bu coğrafyanın yaşadığı tarihi olaylardır. İç savaşların bitimiyle sanayi ve ekonomide güçlü olan bu ülke Birinci Dünya Savaşında ise itilaf devletlerin yanında olarak lehine sonuç almalarını sağlamıştır. Tabii bunula beraber 1929 ekonomik krizi de yaşamış da Roosevelt sayesinde toparlanabilmiştir. Savaşa katılmak istemeyen Amerika, Japonya'nın Pearl Harbour' a saldırmasıyla II. Dünya savaşına katılmıştır. Japonya'ya atom bombası atması ve Japonya'nın teslim olmasıyla savaş bitmiştir. Daha sonraları ABD ve Sovyetler arasında süper güç kavramı doğmuş ve bu iki gücün etrafında birleşe politikaları gelişmiştir. Kore ve Vietnam savaşları ve silah yarışları soğuk savaş döneminin olaylarıdır. 19. Yüzyıl ile Amerika El-Kaide adı terör örgütüyle çatışma ve mücadele halinde olmuştur. George W. Bush'un Afganistan ve Iraktaki başarısız girişimleri sonraki seçimleri de etkilemiştir. Hatta Amerika tarihinde ilk defa Afrikalı Amerikalı bir başkan olan Barack Obama seçilmiştir (Oruç, t.y, s.1-12).

2.4.3.1.d.1.Kuzey Amerika

Kuzeybatıdaki küçük Aleut adalarından güneyindeki Panama kıstağına kadarki bölge, en büyük üçüncü kıta olan Kuzey Amerika'dır. Harita, Resim 63'te sunulmuştur. Bu kıtanın kuzeydoğusunda Grönland adası, Karayip denizi; Kuzey Atlantik Okyanusunun batısında ise küçük ülke adaları mevcuttur. Fiziki özelliği ile 5 kısma ayrılmaktadır. Kanada kalkanı, dağlık batı, büyük ovaları, doğu bölgeleri ve

Karayıplardır. Biyom açısından zengin topraklardır. Bunlar; çöl, otlak, tundra ve mercan resifleridir (Nationalgeographic, 2022).

Resim 63: Kuzey Amerika.

İlk Amerikalıların ne zaman ve nereden geldikleri halen tartışılrsa da buluntular doğrultusunda 10. 000 yıl önce bir ihtimale Sibirya'dan çıkıp Bering Boğazının olduğu yere geldikleri bilinmektedir (Arkeofili, 2022). Orta Amerika dediğimiz bölgede ise Kızılderili halklardan olan Mayalar yaşamaktadır. Mayalar, Guatemala, Güney Meksika ve Yukatan Yarımadası, Belize, El Salvador ve Batı Honduras'ta 7 milyon nüfusa sahip halklardır. Ormanın derinliklerinde büyük şehirler kuran ilk Amerikalı topluluklar olarak bilinmektedir. Malzeme olarak kireçtaşını kullanmışlar ve piramit, tapınak gibi yapılar inşa etmişlerdir. Sınıf sistemine dayalı toplum yapısına ehil olan uygarlık aynı zamanda çok tanrılı bir inanç sistemine de sahiptir. En önemli tanrıları olan güneş tanrısı jaguar için postunu giyer ritüelini yapıp cesaretlerini kanıtlamaya çalışırlarmış. Gökyüzünü incelemiş ve hiyeroglif yazıyı kullanmışlardır. Bu halkların tarihi M.Ö. 1000 yıllarına kadar dayanmaktadır. İspanyolların 1546 yıllarında gelip bu bölgeyi işgal etmeleriyle maya uygarlığı tahrip olmuş zenginlikleri ise Avrupa'ya taşınmıştır. Günümüzde hala Guatemala da bu halkların yaşadığı bilinmektedir. 14. Ve 16. Yüzyıllarda Orta Meksika da yaşayan halk ise Azteklerdir. Başkentleri Meksika'nın Texcoco Gölü'nün ortasında yer alan Tenochtitlan kentidir.

Ayrıca hem mitolojik olarak hem de kültürel olarak zengin bir uygarlık olarak da bilinmektedir. Aztek adının Avrupalılarca verildiği kendilerine ise Meksikalı dedikleri bilinmektedir. Ölülerini evlerinin altına gömüyorlar ve kendi çocuklarını dahi köle olarak satıp gelir elde ettikleri savunulmaktadır. Tenochtitlan kentine çok önem vermişler ve sürekli temizli yapıldığı söylenmektedir. Günümüzde burası korunduğundan görülmemektedir. Demir, çelik gibi madenleri kullanmamışlar, çocukları için eğitimi zorunlu kılmışlardır. Dillerini Hiyeroglif benzeri resimler oluşturmuştur. Oynadıkları bazı oyunlar dinsel nitelik taşımış hatta bunun için kurbanların olduğu düşünülmektedir. Bulunan iskeletler bunu işaret etmektedir. Tanrıları için tapınaklar inşa ederken on binlerce insanın kurban edildiği bilindiğinden bazı Avrupalıların dikkatini çekmiş ve incelenmesi gereği duyulmuştur. İspanyollardan Korteç isimli hukukçu ve çiftçi Aztek halkını ele geçirmek istemiş ve Küba'dan yardım istemiştir. Korteç' in buraya gelip kendini dost olarak tanıttığı sürede şehri ele geçirme planları yapılmış ve Aztek yöneticisi Montezuma esir alınıp öldürülünce halk yeni yöneticisine rağmen direnememiştir. Böylelikle Korteç' e teslim olmuşlardır (Cihan, 2017, s. 6-9). Bundan 500 yıl önce buraya Avrupa'dan, Afrika'dan ve de Asya'dan halklar göç etmiş ve farklı kültürler oluşmuştur. Günümüze baktığımızda ABD ve Kanada dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Fakat Meksika ve Karayip adalarının yaşam seviyesi diğer bölgelere oranla daha iyi olduğu bilinmektedir. Kuzey Amerika'nın doğusu, batısı ve orta Meksika ile Karayip adaları nüfus yoğunluğunun en çok olduğu bölgelerdir. Kıtanın en ıssız noktası ise buzulları ve ormanlarıyla Kanadadır. Bu kıta federatif bir yapıya sahiptir fakat, Meksika orta Amerika ve Karayip adaları ülkeleri siyasi açıdan istikrarı uzun bir süre sağlanamamıştır. Bu sebeple uzun yıllar boyunca iç savaşlar ve ideolojik çatışmalar yaşandığı görülmüştür. Hatta Karayip adalarındaki çoğu ülke 20. Yüzyıl kadar Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmiş yerlerdir (İBB, 2007, s.25, 26).

2.4.3.1.d.2. Güney Amerika

Dördüncü en büyük kıta olarak bilinen güney Amerika kuzeybatıda Darién Körfezi'nden güneyde Tierra del Fuego takımadalarına kadar olan kısmı kaplamaktadır. Resim 64'te harita sunulmuştur. Burası birçok çeşitli tarım ürünlerine sahip, madeni olarak zengin ve bol miktarda tatlı suyla kaplı bir kıtadır. Sahip olduğu

iklim ise tropikal, ılıman, kurak ve soğuk iklimlere ayrılmaktadır. Yağmurlu ve kuru olan tropikal iklim kıtanın neredeyse çoğunluğunda görülür.

Resim 64: Güney Amerika.

Kakaonun bir zamanlar en iyi üretildiği yer ise Brezilya'dır. Ta ki mantarın yaydığı hastalığın bu ürüne zarar vermesine sebep olana kadar. Günümüzde üretimine devam edilmektedir. Bunun dışında yine Brezilya'da sığır eti üretimi günümüzde dahi ön planda tutulmaktadır. Kurak iklime sahip olan çöl bölgelerinde ise tarım yapımı zorlaşmış bunun yanında pamuk ve pirincin yoğun bir şekilde sulamaya tabi tutulmasıyla üzerinden tarım yapılmıştır. Arjantin ve Şili' nin güney uçlarında ve And dağlarında soğuk iklim mevcuttur. Patates, kinoa ve tahıl ürünleri bu iklimden etkilenecek yetiştirilen tarım mahsulleridir. Bu iklim bölgesinde koyun, lama, alpaka gibi hayvanlarda yetiştirilmektedir. Tropikal Güney Amerika Amazon yağmur ormanlarıyla ekonomi de önemli bir yere sahiptir. Okaliptüs buranın inşaat malzemesi açısından önemli sırada yer almaktadır fakat buraya ait bir tür değil sadece hızlı yetişebildiğinden üretimi yapılmaktadır. Bu kıtada balık popülasyonu tükenmişse de balıkçılık faaliyetleri yapılmış özellikle de karides hamsi gibi balık türleri geçim kaynağı olmuştur. Güney Amerika madencilik sektöründe ekonomik açıdan yüksek bir

konumdadır. Özellikle demir çelikte bu anlamda önemli bir yere sahiptir. Aynı şekilde bakır üretimi ve ihracatı da bu kıtanın önemli gelir getiren kaynaklarından (Nationalgeographic, 2022).

Buraya gelen ilk insanların orta Amerika yolundan avcılık ve hayvancılık gibi işlerle uğraşan halklar olduğu bilinmektedir. 10. Yüzyıla doğru ise bir medeniyet kuruluşu bilinmektedir. Aynı zamanda nereden geldiği bilinmeyen İnkaların Cuzco 'ya yerleşerek buradaki yerlileri hakimiyetleri altına almışlardır. 15. Yüzyılda Peru, Ekvador, Bolivya, Kuzey Arjantin ve Kuzey Şili'yi içine alacak kadar geniş bir medeniyet kurmuşlardır. İmparatorluğun İspanyol işgaline uğramadan kısa bir süre önce dağıldığı tespit edilmiştir. Güney Amerika'ya ise keşifler Kolomb'un üçüncü kez çıkışı esnasında Avrupalıların buraya akın etmesiyle başlamıştır. 1520 de ise İspanyolların adına Macellan burayı keşfe çıkmıştır. İnkaların İspanyol saldırılarına direnemeyip imparatorluğu kaptırmışlardır. Zamanla Şili ve başka bölgelerinde şehirler kurmuşlar da yerli halkların saldırılarına uğrayıp bir zaman sonra başarısız olmuşlardır. Saldırlardan kurtulup parana ve Uruguay nehirlerini geçip 1541'de Asuncion'u kurmuşlardır. Neredeyse yüzyılın yarısı kadar zamanda Arjantin'i sömürgeleştirip burada daha önce yıkılmış olan şehirleri Buen Aires' i tekrardan kurmuşlardır. İspanyollara ait olmayan diğer yerler Portekizlerin sömürgesinde olmuştur. Portekizlerce üretilen şeker kamışı sebebiyle 16. Yüzyılın ikinci yarısında Afrikalı köleler zor şartlar altında çalıştırılmış ve böylelikle kölelik sistemi de ortaya çıkmıştır. 1580 de Portekiz, İspanya ve Brezilya birleşmiş ve bazı Avrupalı ülkelerce saldırıya uğrayıp bir süre çatışmalar yaşanmıştır. 19. Yüzyıla geldiğimiz de ise bağımsızlık mücadeleleri artmış Napolyon' un İspanya işgali, Amerika ve Fransız ihtilalleri gibi olaylar yaşanmıştır. 1800 yıllarına gelince güney Amerika'nın çoğu yeri bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Her ne kadar bağımsızlık sürecine girilmişse de sürekli çalkantılı zamanlar yaşanmış ve ekonomik, siyasi gibi açılardan sorunlar görülmüştür. 20. Yüzyıl ile beraber askeri darbeler yaşanmış ve bölge zor dönemler yaşamıştır (TDV, 2022).

2.4.3.1.e. Avustralya

Dünyanın en büyük altıncı ülkesi Avustralya (7.688.000 km²), kurak ve düz bir kıtadır. Söz konusu Resim 65'te verilmiştir. Bugün ki Avustralya halkının çoğu Avrupa kökenli İngilizlerdir. Bununla beraber son 50 yılda farklı kökenden halkların

da göç ettiği bilinmektedir. Bu kıtanın ilk yerli halkı ise Aborjinlerdir (Quluzade, t.y. s. 1). Ayrıca, arkeolojik buluntular doğrultusunda kuzey Avustralya da ilk insanların buraya 65.000 yıl önce geldiği de tespit edilmiştir. 10 Binden fazla taş alet, bitki kalıntıları ve aşı boyası gibi kalıntılar burada insanların o tarihlerde yaşadığına dair ip uçları vermektedir (Arkeofili, 2022).

Resim 65: Avustralya Haritası.

Bu coğrafya da Alplerin varlığı ile, kıyıya paralel uzana dağlar yer almaktadır. Bu da kurak bölgeyi sahilten ayıran bir set özelliği katmaktadır. Bu Alplerin getirisiyle en büyük akarsu ise Murray nehridir. Kaynağını önce Hint okyanusundan denize döken nehir, Murrumbidgee ve Darling nehirlerinin sularıyla beslenmektedir. Ardından kuzeybatı yönünden ilerleyip Yeni Güney Galler ve Victoria eyaletleri arasından uzun bir sınır çizip oradan Encounter Körfezinden Okyanusya'ya karışmaktadır. İklimi ise kuzeyinde sıcak ve nemli, güneyi soğuk ve nemli, iç kesimlere doğru ise kurak ve yarı kurak iklim hâkim iken, doğu ve güneydoğu da ılıman ve nemli iklim hakimdir (Quluzade, t.y. s,1).

Yukarıda da bahsedildiği gibi buranın yerli halkları Aborjinlerdir. Avrupalıların gelişiyle çeşitli hastalıklardan dolayı -çiçek hastalığı gibi- birçoğunun hayatını kaybettiği ve ciddi derece de nüfuslarının azaldığı bilinmektedir. "Terra Nullius" (İnsansız Toprak) olarak geçmesinin sebebinin ise 1770 de Kaptan Cook' un buradaki

insanları insan olarak görmemesi üzerine İngilizlerin resmî belgelerinde bu şekilde geçmektedir. Maddi manevi zarara uğrayan bu yerli halklar, Queensland ve Kuzey Bölgesinde kendilerine ayrılmış küçük kasaba ve köylerde yaşamaktadırlar. Buraya gelen beyaz halka oranla yaşam şartları ve yaşam sürelerinin ortalama olarak düşük olduğu bilinmektedir. Avustralya hükümeti buradaki yerli halklar için barınma ve sağlık gibi hizmetlerle beraber bütçe ayırarak, nüfusun azalmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

16. yüzyılda Avustralya, Avrupalılarca keşfedilmiştir. 1688 de İngiliz seyyah William Dampier' in buraya keşif için geldiği sıralarda hemşerisi Cook'un zaten burada olduğu ve buranın Birleşik Krallığa ait olduğunu ilan etmesinin 1770 yıllarında ancak gerçekleştiği bilinmektedir. Amerika Bağımsızlık savaşı ile artık mahkûmların gönderilmesi için yeni topraklar arayan İngilizler Cook ile birlikte doğa bilimci olan Sir Joseph Banks önderliğinde Avustralya'nın bu amaç için uygun olduğundan bahsedilmiştir. 1788 yılında gelen ilk filo ve beraberindeki son 80 yılda buraya 160.000 suçlu gönderildiği bilinmektedir. 19. Yüzyılda altın ve yün sanayisi buraya birçok yerleşimcileri çekmiştir. Yukarıda da geçtiği gibi, 1788 yılındaki Avrupa baskınları Aborjin ve Torres Strait yerlilerini yerinden etmiş ve ekosistemleri de bozmuştur. 1820-50 yıllarında burası tamamen İngiliz kolonisi olmuştur. 1850lerde yoğunluklu altın arayışı ekonomik sorunlar doğurmuş ve böylelikle Avustralya Tasmanya ve Queensland bir Federasyon kurup anayasaya tasdik etmiş ve ardından Barton başkan seçilmiştir. Ayrıca birinci ve ikinci dünya savaşında İngilizlere destekte bulunmuştur. Avustralya iki dünya savaşı sırasında zorunlu-gönüllü asker göndermesi bağımsızlığın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece 1945 yılında Avustralya İngilizler yerine ABD' ye katılmaya başlamıştır. 1951 de ADB, Avustralya ve Yeni Zelanda aralarında önce 'Anzus' anlaşmasını yapmış sonra 1954 yılında Güney Asya ülkeleri de dahil SEATO kurulmuştur. Bu yıllardan sonra ABD, İngiltere ve Avrupa desteğiyle Avustralya ekonomi ve teknoloji gibi açılardan gelişebilmiştir (Özey, 2007, s. 174-178).

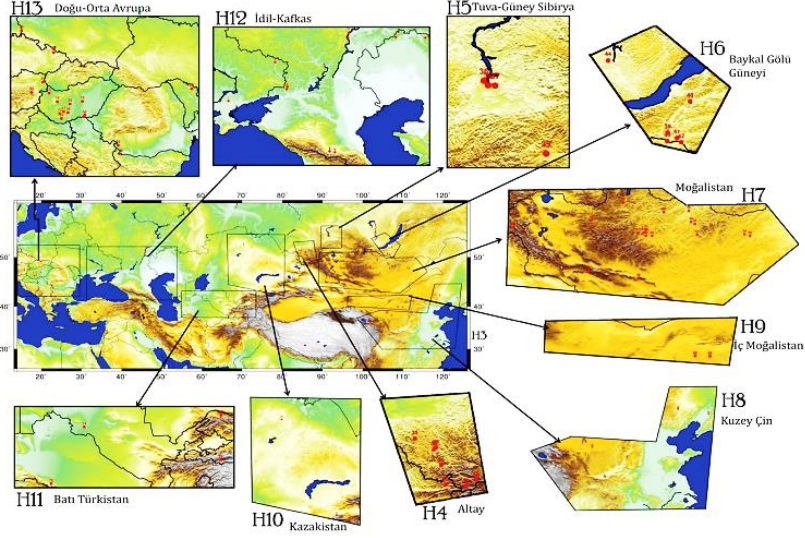
2.4.4. Su ile Şekillenen Kültür Öğelerine Ait Buluntular

Eski çağlardan günümüze kadar su, tüm canlılar için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Hem fiziksel olarak hem de manevi olarak hayatın içinde olması, suyu sürekli ihtiyaç kaynağı haline getirmiştir. Bu sebeple ki özellikle insanoğlu yaşamın devamını sağlamak adına su kenarlarında yerleşmeler kurmuşlardır (Bahar, 2010, s.

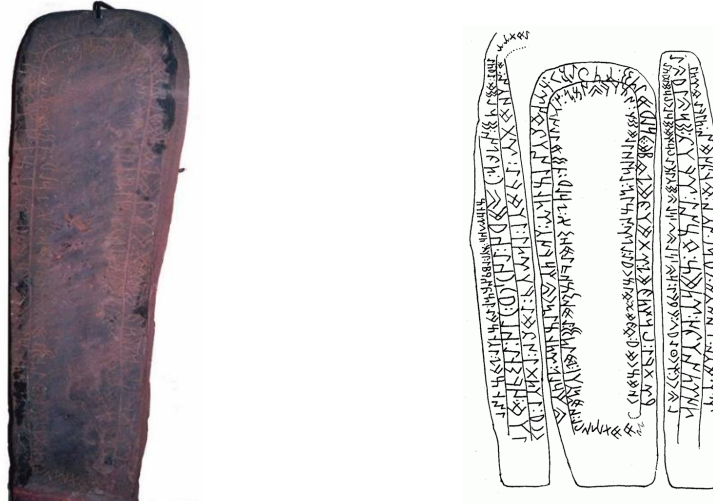
42). Eski Yakınoğu'da da gördüğümüz gibi Mısır, Mezopotamya gibi uygarlıklar Nil, Fırat ve Dicle gibi nehirlerin havzalarına yakın yerleşim birimleri kurmuşlardır. Kısacası medeniyetlerin büyüüp gelişmesinde su kenarları önemli bir etken olmuştur. Tarih boyunca baktığımızda insan hayatında nehirlerin kazandırdıkları hem ekonomi, siyasi hem de din ve hukuk alanlarında birçok gelişmelerin olması dikkat çekmektedir. Bunlardan kasıt örneğin, nehirler sayesinde taşımacılıkla beraber ekonomi canlanmış ve bu da insanların su kenarlarını tercih ettiğini günümüze kadar gelişen kültürel özellikleriyle beraber göstermektedir (Bülbül & Doğan, 2016, s. 29).

Bu bölümde tarihten günümüze kadar su kenarında kurulan yerleşimcilerin kültürel unsurları üzerine bilgi ve örnekleri verilecektir. Eski Türk tarihinde dağlık bölge ve yaylalar büyük önemli olmuştur. Ötüken, Sayan, Tanrı ve Altay dağları Türklerin yaşadıkları yerler olmuştur. Doğal olarak bu kutsal dağlar Türk mitolojisine bağlı bazı efsanelerde görülmüştür. Bu dağlar hükümdara benzetilir ve yüksekliği ile güç kavramı oluşturulur. O zamanlar ulu dağlar göğün kapısı olduğuna inanılmıştır. Örneğin Göktürklerin en büyük hükümdarının merkezi Altın Dağ da olduğu bilinmektedir. 7. Yüzyılda Türk kağanlarına ait dağ şeklinde mezarlar yapılmıştır. Resim 66 da verilmiştir. Türkler hakkında Birinci ve İkinci Altın Köl kitabelerinde birtakım bilgilere ulaşmak mümkündür. Resim 67 de kitabeler sunulmuştur. Hunlar ise Orhun Nehri civarına yerleşmişler ve sanat eserleriyle bölgeyi süslemişlerdir. Doğadaki elementlerde Türklerde kutsal görülmüştür. Gök ile yer suyu birleştiren bir ibadet olarak görülmüştür. Türklerde ağaçlar da soyun ne kadar büyük olduğunu gösteren sembollerdendir. Aynı zamanda Budizm ve Maniheizm dini de sanatlarını etkilemiştir. Hunlara göre ise gece ve gündüz dünyayı örten bir unsurdur. Bugünkü Türk bayrağındaki ay-yıldız motifi de buradan gelmektedir. Bozkır kültürü özellikle sanatı etkileyen unsurlardan biri olmuştur. Kemer tokalarda, hançerlerde, kılıçlarda, at koşum takımlarında ve diğer eşyalarda kurt, kaplan ve geyik gibi hayvanların birbirleriyle mücadeleleri anlatılmış, gümüş, demir, tunç gibi madenlerden yapılmışlardır. Orta Asya da yapılan kazılarda kaplan, geyik avı gibi işlenmiş sanat eserleri ortaya çıkarılmıştır.

Hun Kurgan ve Şehirlerinin Tarihte ve Coğrafyada Koordinat Haritası^(Sarak2014)

Resim 66: Türk Kurganları.

Resim 67: Altın Köl-Bilge Taşı.

Güney Sibirya'da Pazırık Kurganında M.Ö. IV. ve III. yüzyıllardan kalma mezarlarda Hunlara ait eşya ve buz kalıpları halinde insan ve hayvan cesetlerine rastlanılmıştır. Leningrad Ermitage müzesinde hayvan mücadelesi ve insan figürlerine ait halı, kumaş, keçeden örtüler vardır. Bir diğer önemli figür ise kuş figürüdür. Ruhun ve cennetin sembolüdür. Kuğuları bereket ve refah sağladığı, Turnaların yardımsever olduğu ve turaçların yazın geldiğini haber verdiği. Saksığan ise ihaneti, hırsızlığı ve kötülüğü temsil ettiği bilinmektedir. Doğan ve kartal kuşları ise Türklerde avcılıkta kullanılan ev hayvanıdır. At yetiştiriciliği de Türk boylarında önemli bir yer

edinmiştir. Resim 68 de örnek verilmiştir. Şibe, Karatan, Berel, Başadar, Tükda ve Pazırık kurganlarında atların gömüldüğü mezarlarda atlarla ilgili eyerler, at örtüleri, koşum takımları ve benzeri malzemeler ele geçmiştir. Türk sanatında halı ve kilimde çok önemli bir sanat eseridir. Koyunun olduğu kavimlerde var olan kültürel bir öğedir. Hatta bu halılara haber amaçlı bazı işaretlerde konulduğu bilinmektedir. Yine Altaylarda beşinci Pazırık kurganında çıkarılan halı dünyanın en önemli halısıdır. Resim 69 örneğini sunulmuştur. Kırmızı renkte geyiklerin mavi renkteki su üzerinde yürür şeklinde olması ve teknik açıdan karmaşık motiflere sahip bir halıdır. Bunun dışında Türklere silah yapımı, süslemesi ve kullanımı da bir sanat özelliği göstermektedir (Eycil & Us, 2019, s. 83-91).

Resim 68: Türklere ait at resmi.

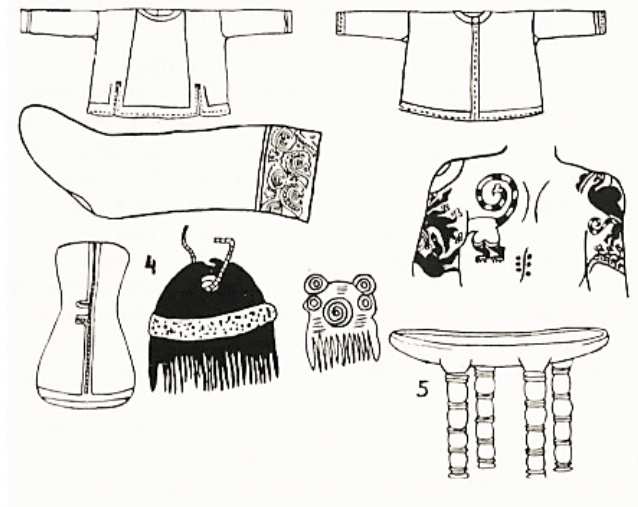

Resim 69: Pazırık Halısı.

Bunlar dışında Türklere ait diğer eser ve buluntuların resimleri aşağıdadır.

Resim 70: Türklere ait Balbal (Mezar Taşı).

Resim 71: Altaylar 'da Büyük Hun Çağına ait Pazırık buluntuları; elbiseler, keçe çizme, insan vücuduna yapılan dövmeler, taraklar, sağ altta küçük bir masa.

Uzakdoğu bölgesine doğru gidildiğinde Çin uygarlığı karşımıza çıkmaktadır. Mısır gibi kapalı bir bölge olan Çin, başka halkaların siyasal ve kültürel olanaklarıyla kendini geliştirmiştir. M.Ö. 3000 yıllarına kadar tarih sahnesinde olduklarından

bahsederler. İlk sülaleleri sırasıyla Hsia, Şang, Şu daha sonraları egemenlik değişip, Şensi'de Çin, Şansi'de Cin, Hu-Bey'de Çif ve Çu, Honan 'ın kuzeyinde de Sung sülalelerine geçmiştir. Uzun tarihi sahip Çin uygarlığının eserlerine baktığımızda Mezopotamya ve Mısır gibi uzun ömürlüdür. Honan bölgesi kazılarında M.Ö. 3000 yıllarına tarihlenen kap-kaçaklar bulunmuştur. Bazı eserler savaş ve istilalardan dolayı tahrip olmuş ve bulgulara ulaşılmamaktadır. J. G. Anderson tarafından Kuzey Çin de yapılan kazılarda Neolitik çağa ait olduğu söylenen bazı kaplar ele geçmiştir. Yin sanatı M.Ö. 1200 yıllarında beyaz kaolinli kaplarla bronzların olduğu dönemdir. Çu döneminde bronz eserler ön plandayken Ts döneminde espri tarzında biçimlendirilmiş ve hayvan uzuvları realist bir kompozisyon şeklinde vazolarda kendini göstermektedir. Bu dönemde bronzdan yapılmış çember aynalarda görülmektedir. Bunun dışında Çin ve Çu sülaleleri zamanında piramit şeklinde tümülüsler yapılmıştır. Vu-Leang Ts döneminde ise çin gölgesi denen dekoratif biçimlendirme ile karşılaşırız. Han sülalesi döneminde ise hayvan heykelleri, sfenksler vardır. Bu uygarlığın resim eserlerine dair kaynak yetersizliğinden tam olarak bilgi verilmemektedir. Hangi döneme ve kime ait olduğu bilinmeyen resimler vardır. 6. Yüzyıl da Kou K'ai-Çe ait olduğu bilinen risale şeklindeki resimler uzaktan doğaya bakmışçasına birbirini takip eden olaylar silsilesi şeklinde tekniği vardır. Risale Resim 72 de verilmiştir. Ve diğer uygarlıklardan farklı bir resim tekniğidir.

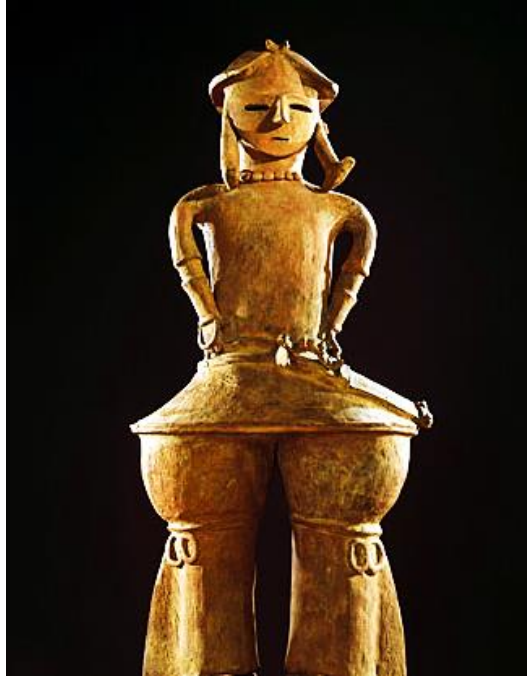
Resim 72: Doğu Kapısında Beyaz Karaağaç' gazelini gösteren resim-Chen'in gazellerine bir örnektir.

Aynı zamanda resimlerinde yazıyı da sanatsal olarak kullanmışlardır. Mimari olarak da genellikle ahşap yapıları olduğundan günümüze sağlam yapılar gelememiştir.

Taştan yaptıkları binalar kısmen görülmektedir. Yapılarında kendilerine özgü sütunları vardır, kaide ve başlıkları ise yoktur. Yapıları genellikle dikdörtgen pavyonludur. Ayrıca kendilerine ait çeşitli şekilde olan pagoda denilen yapı birimleri de mevcuttur. Japonların ise kültürel açıdan günümüze bıraktıkları tarihsel olarak şöyledir: öncelikle görüşlere göre Moğollardan geldikleri bilinmektedir. Tarihleri güneş tanrısı sülalesinden Mikada Jimmu Tenno ile M.Ö. 660 da başlar. Çin yazısı ve dini Japonlarca benimsenmiş ve kültürlerinde kullanılmıştır. Şogun denilen naiplerce krallıkları yönetilmiştir. Ülkede Şintoizm" denilen, Japonya'daki ilk halk dini, bunların yanında, Budizm ile Çin asıllı Konfüçyüs dini yayılmıştır. Japonların eski çağları hakkında pek bilgi yoktur. Kore ve Tonguzlarla ilişki içinde oldukları bilinir. Yine de kültür ve sanatları kendilerine özgüdür. Geometrik süsler, hasır örgüsü desenli kaplar, rölyef figürler ve Çin koloni sanatı taklidine dayalı kap-kaçak eserleri Japonların kültürel ve sanatsal öğeleridir. Bronz işçiliği ve diğer işçiliklerde ilkel olduklarını Şinto denilen tapınaklarından bilinmektedir. Budizm'in yayılmasıyla tapınak formları değişmiş Çin tapınaklarına benzer fakat yine de kendilerine özgü yapılar inşa etmişlerdir. Koreliler Japonlarla ilişki içinde olduğu fakat kendilerine özgü sanatlarının olmadığı görüşü savunulmaktadır. Ayrıca Japonlar kondo panoları adlı dinlerini yansıtan resimlere sahiptir. 9. Ve 12. Yüzyılları arasında çeşitli sanatlar, çoğalan dinlere bağlı olarak görülmektedir. Bununla beraber 7. Ve 11. Yüzyıllarda Fujivara'nın yönetiminde din dışı sanatlarının geliştiği dönemdir (Turani, 1992, s. 296-311). Arkeolojik çalışmalar Japonya da 17. Yüzyılda başlamıştır. Japonlara ait arkeolojik kazılardan çıkartılan birkaç buluntu Resim 73 de örneği aşağıda verilmiştir.

Resim 73: Edo dönemi (1603-1868), 18. yüzyıl Sıraltı Porselen kobalt mavisi süslemeler ve emayeler

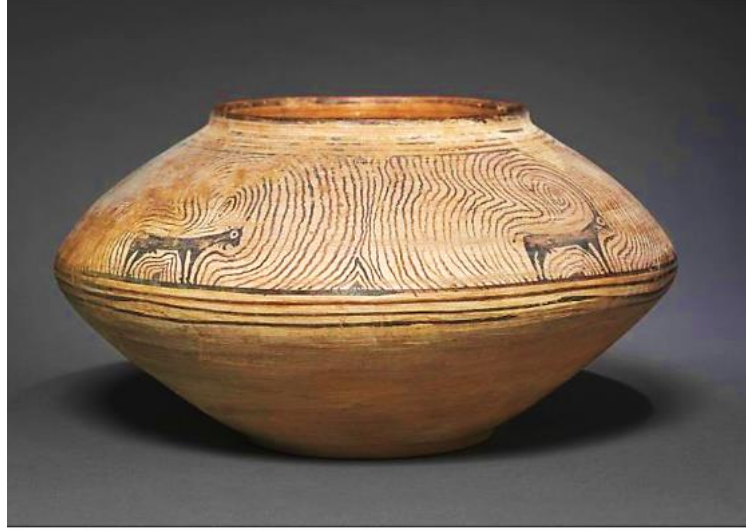
Resim 73: Geç Kofun (6. yüzyıl)-Terakota.

Resim 73: Namie Kasabası, Fukushima Eyaleti Meiji – Taishō dönemleri (on dokuzuncu – yirminci yüzyıllar).

Bazı toplumlar İndus vadisine yerleşerek Harappa uygarlığını oluşturmuşlardır. Buradaki nehri kontrol etmek için setler kurmuş ve kanallar inşa etmişlerdir. Ariler tarafından işgal edilmiş ve bu toplum burada küçük krallıklar kurmuştur. 6. Yüzyılda

Persler daha sonraları ise İskender tarafından işgal edilmiştir (Avcı, t.y, s. 93-95). Mohenjodaro, Kot Diji ve Chanhu-Daro gibi büyük ve iyi planlanmış şehirlerinin çoğu İndus Nehri boyunca yer almıştır. Diğer önemli yerler Ghaggar-Hakra, Sutlej, Jhelum, Chenab ve Ravi nehirleri gibi farklı büyük nehirlerin yanında veya nehirler arasındaki alüvyon taşkın yataklarında bulunan şehirlerdir (Arkeofili, 2023). Hint uygarlığına ait bazı buluntulara ait Resimler 74,75,76 da verilmiştir.

Resim 74: Dört dağ keçisi ile süslenmiş bir İndus Vadisi Uygarlığı seramik kabı, yaklaşık M.Ö 2800 ila 2500, Pakistan, muhtemelen Ketta (Pakistan'da bir şehir).

Resim 75: Bir İndus rahip-kral heykeli. Heykel 17,5 cm boyunda ve sabuntaşından oyulmuş. 1927'de Mohenjo-Daro'da bulundu. Ulusal Müze, Karaçi, Pakistan'da sergileniyor.

Resim 76: Tek boynuzlu at ve yazıtlı bir mühür, yaklaşık M.Ö 2000. Pakistan, İndus Vadisi Uygarlığı. Sabuntaşı; genel ölçüleri: 3,5 x 3,6 cm.

Bir diğer büyük uygarlık ise Mezopotamya uygarlığıdır. Bugünkü Bağdat bölgesinden Dicle ve Fırat nehirlerinin bataklık deltasının aşağı kısmına doğru bulunan ovada yer almaktadır. Sulak arazisi sayesinde çok fazla tarımsal ürünü ve koyun, keçi gibi hayvanların otlatıldığı bozkır alanlar burada mevcuttur.

Günümüzden 200.000 bin yıl önce Neanderthal dediğimiz tür avcılık ve toplayıcılıkla yaşamıştır. Iraktaki Şanidar mağarasında cenin pozisyonunda yanında şifalı otlarıyla gömülü ölüleri bulunmuştur. M.Ö. 10.000 yıllarında Neolitik çağa girilmiş ve ilk yerleşik köy toplulukları kurulmuştur. M.Ö. 7000 yıllarında ise kile elle şekil verilerek çanak-çömlek kültürü başlamıştır. Bu dönemin önemli yerleşim yerleri Diyarbakır Çayönü, Şanlı Urfa Nevali Çori, Göbeklitepe ve Kuzey Irak'taki Cermo (Jarmo) dur. M.Ö. 5600-5000 de Halaf kültürü ile tholos adı verilen ev tipleri görülmüştür. Geometrik bezemeler yanında zarif motiflerde kaplar görülmüştür. Bu kültür unsurları Zagros Dağları ile Akdeniz arasında kalan ve tüm Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılmıştır. Güney Mezopotamya'da halaf dönemine eş olarak Ubeyd kültürü ortaya çıkmıştır ve kendilerine özgü seramikleri vardır. Bu kültür, Elâzığ, Malatya ve Ur, Uruk, Ubeyd ve Eridu yerleşmelerine kadar gitmektedir. M.Ö. 4000-3100 civarında Uruk kültürü yayılmış kentler büyümüş ve sulu tarımla birçok ürün elde edilmiştir. M.Ö. 3200 yıllarında ise bu dönemde yazı icat edilmiştir. 4. Bin yılın sonuna doğru Mezopotamya'da Sümerliler görülmüştür.

Merkezi bir tapınak etrafında kurulmuş olan şehir bir sur ile sarılmıştır. Pennsylvania üniversitesi müzesi koleksiyonundan birkaç buluntu Resimleri 77, 78 de verilmiştir.

Resim77: Lapis' den Silindir conta-Sümer-Irak-Ur.

Resim 78. Süzgeç.

Resim 78: Süzgeç, Kraliçe Shubad'ın altın süzgecinin elektrot tipi kopyası,
Irak-Ur.

Daha sonraları Sami kökenli olan Akadlar (M.Ö. 2350-2150) burada yaşamışlardır. Akad kralı I. Sargon bütün Akdeniz'e kadar tüm Mezopotamya'ya hâkim olmuştur. Ancak Gutiler tarafından krallıkları yıkılmıştır. Ardından Yeni Sümer dönemi dediğimiz III. Ur Sülalesi dönemi M.Ö. 2112-2000 başlamıştır. Bu sülalenin çöküşüyle de Asurlular ve Babilliler ortaya çıkmıştır. III. Ur sülalesinin kuzeyinde Asur güneyinde Babil krallıkları kurulmuştur. Asur ticaret koloniler çağında Anadolu'da Kaniş/Neşa da ticaret yapmışlardır. Farklı krallıklarda bu dönemlerde Mezopotamya kültüründen etkilenmiştir. Bunun dışında Babil krallığında en iyi yönetici Hammurabi olmuştur. Krallığını batıda Akdeniz'e kadar, doğuda İran'a, kuzeyde de Toroslara kadar genişletmiştir. M.Ö. 625-539 da Yeni Babil Devleti kurulmuştur. Günümüze kadar gelen birçok eser bu dönemle oluşmuştur özellikle de kral Nabopolassar ve Nabukadnezar tarafından anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Babil'in önemli eserleri; İhtar kapısı, Babil'in asma bahçeleri ve Babil kulesi örnek verilebilir (Sivas, 2019, s. 5-9).

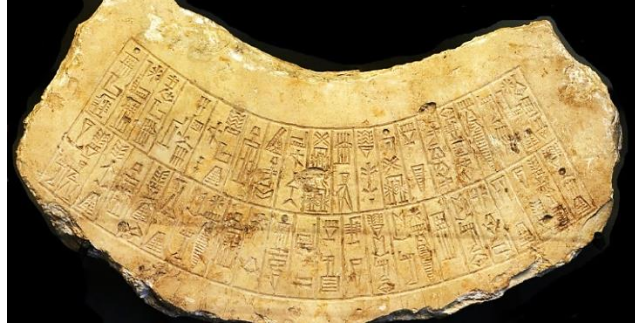
Sırasıyla Akad, III: Ur, Asur ve Babil buluntuları Resim 79-86 aşağıda verilmiştir.

Resim 79: 1931'de antik Ninova şehrinde keşfedilen, Sargon' a veya torunu Nam Sin'e ait olduğu düşünülen Akad dönemi bronz başı.

Resim 80: Akad-Naram Sin'nin Lullubiler'e karşı zaferini gösteren bir duvar kabartması.

Resim 81: Akad-Irak Marad kentinde bulunan Naram Sin yazıtı.

Resim 82: III. Ur-Üstünde hilal şekli barındıran, Kral Şulgi tarafından Ur'daki ay tanrısının tapınağına adanmış yarım minalık ağırlık.

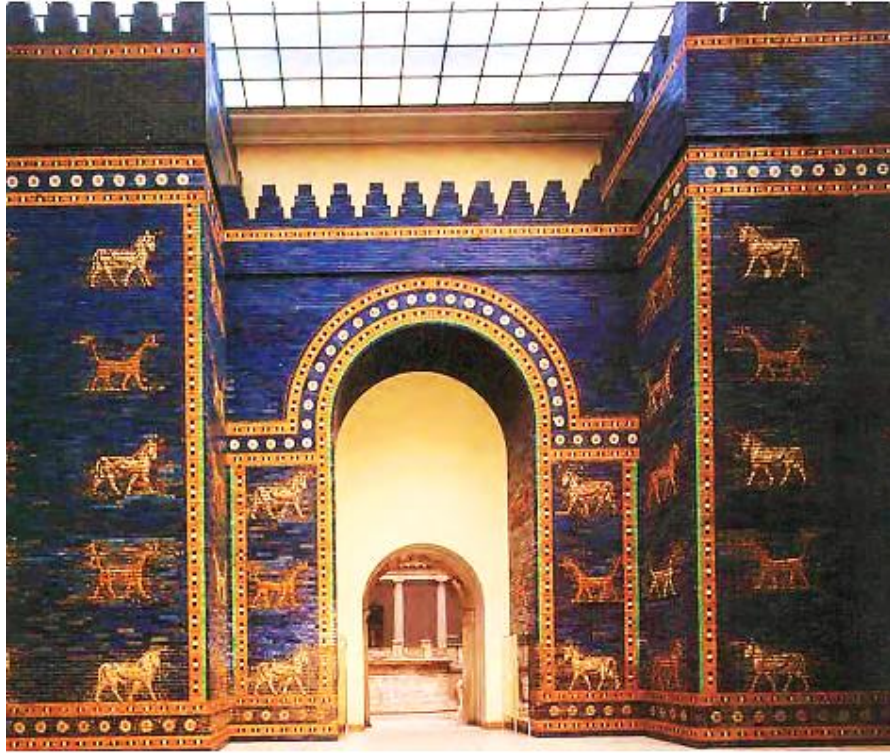
Resim 83: Asur kanatlı boğa rölyefi.

Resim 84: Aşur, Asurların ulusal tanrısıydı.

Resim 85: Eski Babil silindir mührü, Kral Şamaş'a bir hayvan sunuyor.

Resim 86: Yeni Babil İmparatorluğu kralı Nabukadnezar tarafından savaş ve aşk tanrısı İştar (İnanna) adına yaptırılmış kent giriş kapısı.

Asya ve Avrupa arasında köprü konumunda olan Anadolu coğrafyası tarih boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Burada en eski tarımcı yerleşmeleri, dinsel yapılar, planlı yerleşimciler ve metal ve maden işçiliği gibi unsurların kökenidir. İlk insana ait unsur İstanbul'da bulunan Yarımburgaz mağarasındaki Neanderthal' e ait alt çene kemiğidir. Batıdan doğu Akdeniz kıyıları boyunca devam eden kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu boyunca Zagros dağlarından Basra körfezine kadar uzanan ve adına bereketli hilal denen bölge verimli bir coğrafyaya sahiptir (Alanyalı, 2010, s. 3).

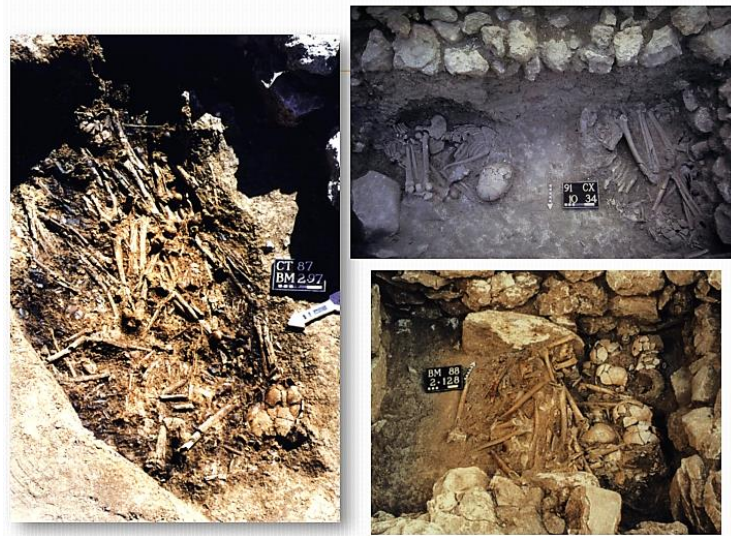
Çanak- Çömleksiz Neolitik Çağın ilk evresinde yuvarlak yere gömülü evler görülür. Sonrasında köşeli yapılara geçilmiştir. Çayönü yerleşmesi örnek olabilir. Ortak kullanıma yönelik tapınak ya da kamu binası işlevi gören yapılar Hallan Çemi, Çayönü, Nevali Çori, Aşıklı höyük ve Göbeklitepe yerleşmelerinde rastlanılır. Bu yerleşim yerlerinde özellikle de kamu binalarında heykel ve kabartmalar ele geçmiştir. Zamanla bu yerleşmeler terk edilir artık kapların kullanıldığı Çanak Çömlekli Neolitik olarak adlandırılan döneme girilir. Tarım ve hayvancılığın sunduğu şartlar verimli olan bu çağda doğudan batıya, Ege, Marmara kıyıları ve Trakya' ya kadar yeni yerleşimler kurulur. Orta Anadolu'da Konya civarında (Çarşamba nehri) Çatalhöyük bu dönemin

en büyük yerleşmelerindendir. Bu yerleşmede eve damdan girilir ve mezarları evlerinin altındadır. Ayrıca Göller bölgesi ve Höyücek te farklı ve bağımsız yapılar görülmektedir (Öztan, 2009, s. 6). M.Ö. 5000- 3000 yılları arasında metalin yaygın olarak kullanıldığı kalkolitik döneme girilmiştir. Bu dönem yerleşmeleri, Can Hasan, Yumuktepe, Tell Hassuna, Tülintepe, Norşuntepe, Alishar gibi birimlerdir (Harmankaya, 1998, s. 9, 12, 14). Anadolu’da, Demir Çağı M.Ö 1200-330 tarihinde başlamıştır. İç Anadolu da e Geç Hititler, Doğu Anadolu’da Hurrilerin devamı olan Urartular, Orta Anadolu’da Frigler, Batı Anadolu’da Lidyalılar, Güneybatı Anadolu’da Likyalılar ve Ege’de İyonya’lı yerleşimciler görülmektedir (Ceylan vd., t.y, s. 1).

Yerleşim birimlerine ait buluntular Resim 87-112 aralığında aşağıda verilmiştir.

Resim 87: Yarımburgaz (İstanbul) Mağarasından alt çene kemiği.

Resim 88: Çayönü (Ergani)- iskeletlere ait yapı birimleri.

Resim 89: Hallan Çemi (Batman)-Yuvarlak planlı yapı.

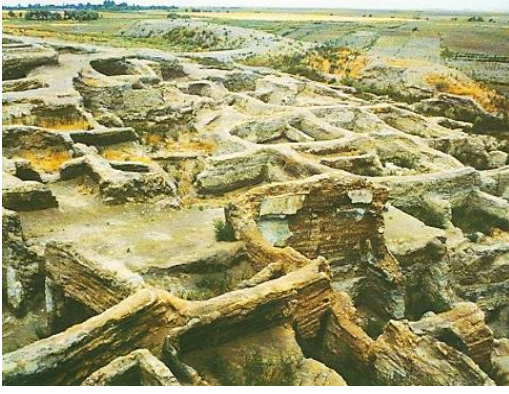
Resim 90: Nevalı Çori (Şanlıurfa)- Köşeli planlı kutsal yapı.

Resim 91: Aşıklı Höyük (Aksaray)-Yerleşim birimleri.

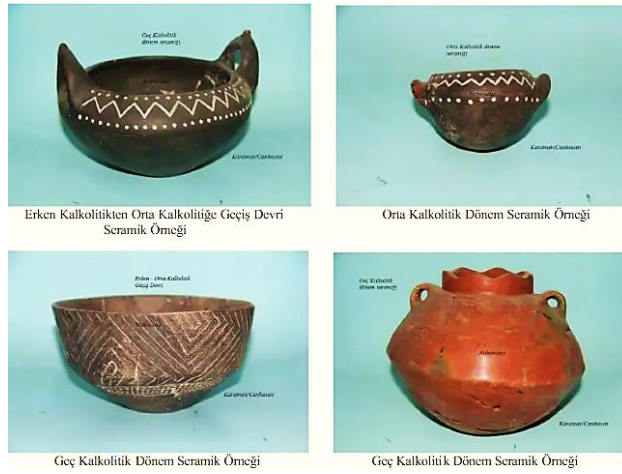
Resim 92: Göbeklitepe (Şanlıurfa).

Resim 93: Çatalhöyük (Konya)-Bitişik
Nizamlı kerpiç evler.

Resim 93: Çatalhöyük-Alabastron

Resim 94: Can Hasan (Karaman)- Seramik eserler.

Resim 95: Anadolu Demir Çağ Uygarlıkları Haritası.

Resim 96: Urartulular/Tuşpa, Van Kalesi.

Resim 97: Urartu Seramiği.

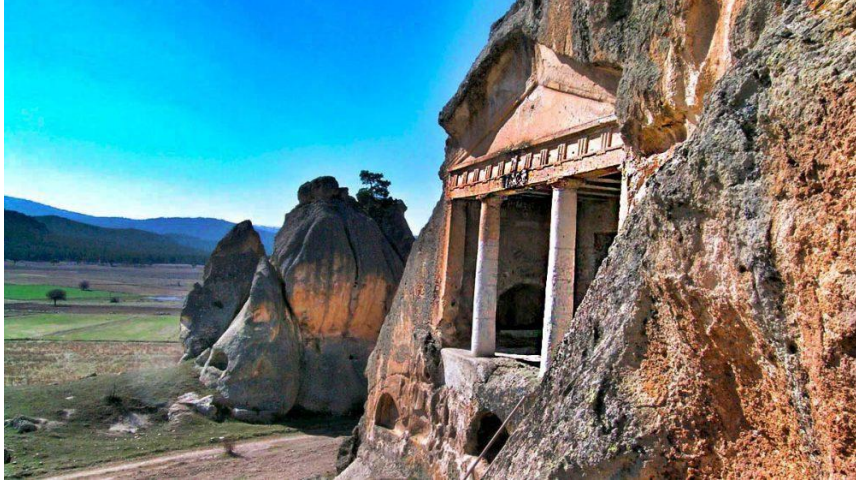
Resim 98: Hitit-Yazılıkaya-Açık hava tapınağı.

Resim 99: Hitit-Kabartma.

Resim 100: Hitit kralı Tuthaliya döneminde inşa edilen Eflatunpınar su anıtı.

Resim 101: Frigya-Aslankaya.

Resim 102: Kral Yolu.

Resim 103: Süzgeçli-akıtacaklı
Frig seramiği.

Resim 103: Akıtacaklı Frig çömleği.

Resim 104: Lidya altın sikkesi.

Resim 105: Lidya-M.Ö. 500 dolaylarında Persepolis Apadana'daki Lidya heyeti

Resim 106: Sardeis'ten üzerinde deniz canavarları olan Oryantalizan lebes, M.Ö. 6. yüzyılın ortasından önce.

Resim107: Sardeis'ten kayak biçimli vazo, M.Ö 6. yüzyılın ortasından önce.

Resim 108: Sardeis'ten benekli sırlı yerel skyphos, M.Ö. 7-6. Yüzyıl.

Resim 110: Artemis heykeli/Efes

Resim 109: İyonya bölgesi
Efes (Selçuk) Antik kenti.

Resim 111: Milet Antik Kenti/ Didim, Aydın.

Resim 112: Priene Antik Kenti/Söke, Aydın.

Avrupa’da yaşamış önemli uygarlıklara ait tarihsel süreç ele alınarak birkaç eser Resim 113’te verilmiştir.

Resim 113: Acheulean-kesici alet kültürü (177.000 yıl öncesine kadar), Adını Fransa, Somme'daki Saint-Acheul ‘den almaktadır.

“Korkmaz (2020) ‘a göre arkeolojik araştırma ve buluntular şöyledir

Spiennes Neolitik Çakmaktaşı Ocağı Resim 114’te verilmiştir: Belçika’nın kuzeybatısında Valonya Bölgesi’nin Hainaut İli’nin merkezi Mons Kenti’nin güneydoğusunda yer almaktadır.

Resim 114: Champ à Cailloux'daki Kazılar.

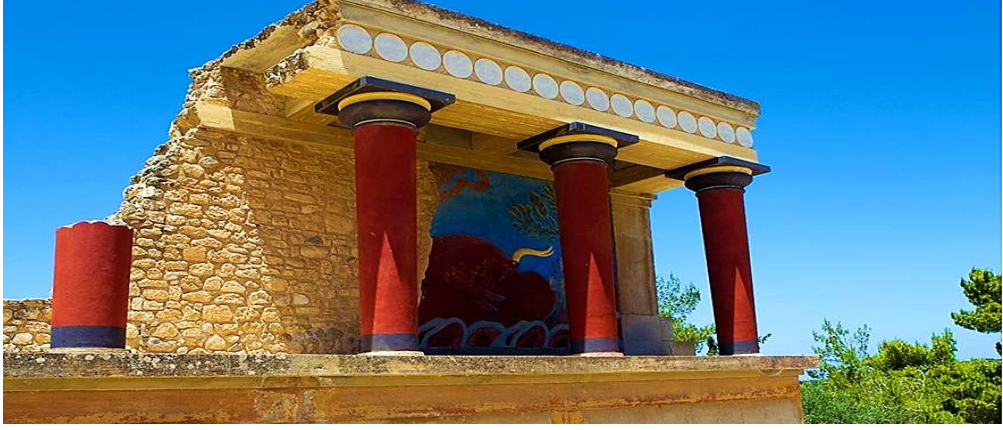
Resim 115: Geç Taş Devri çakmaktaşı balta, yaklaşık 31 cm.

-Stonehenge Anıtı ve Neolitik Dönem Kalıntıları Büyük Britanya'nın Salisbury kentinin yaklaşık 13 km kuzeyinde, Salisbury Ovası'nda yer almaktadır. Anıt M.Ö. 3000-M. Ö. 1520 yılları arasına aittir. Resim 116'de verilmiştir.

Resim 116: Stonehenge.

Hellen Uygarlığına ait buluntular Resimler 117-126 aralığında verilmiştir;

Resim 117: Yunanistan'ın Girit Adası'nda kuzeyde yer alan Knossos Antik Kenti, Minos Uygarlığına başkentlik yaptı.

Resim 118: Knossos Sarayı Seramik kaplar.

Resim 119: Batı yönünden Parthenon tapınağı, Yunanistan.

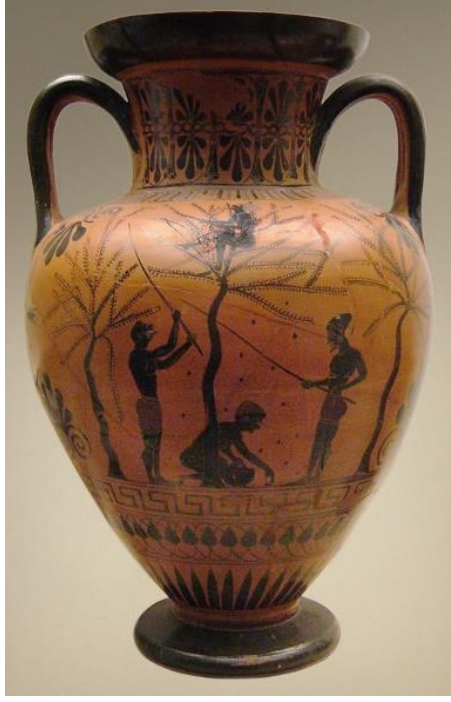
Resim 120: Syracuse-Sicilya Tiyatro.

Resim 121: Atina lideri Demosthenes.

Resim 122: Büyük İskender Büstü.

Resim 123: Attika siyah figürlü boyun amforası/Yunanistan.

Resim 124: Flavianus Amfitiyatro-İtalya/Roma.

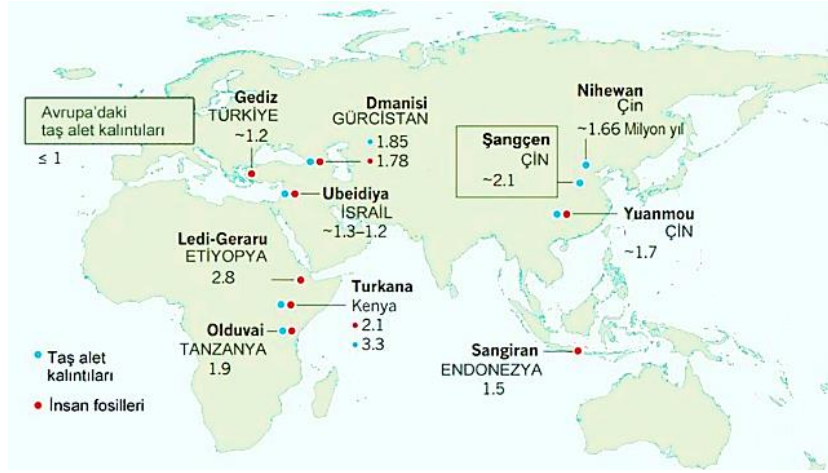

Resim125: Panthenon Kilisesi-Roma.

Resim 126: Titus Zafer Takı- Roma.

Afrika bölgesi için arkeolojik buluntular Resim 127-137 aralığında verilmiştir.

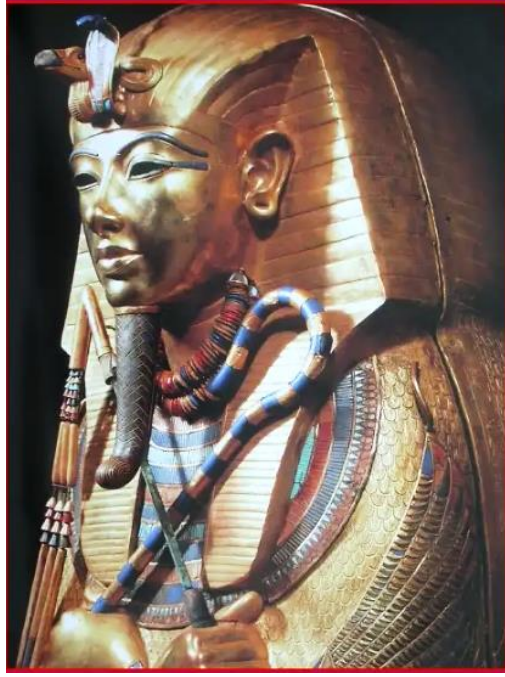
Resim 127: Taş alet kalıntıları-Etiyopya-Tanzanya.

Resim128: Kefren Heykeli, Diorit M.Ö. 2500

Resim 129: Mikerenos ve Kraliçe/Gize, M.Ö. 2499-2171.

Resim 130: Tutankamon M.Ö.1340, Kahire Müzesi.

Resim 131: Luksor Tapınağı, M.Ö.1260-Nil boyunca kuzeyden güneye paralel.

Amerika kıtası halklarına ait buluntular aşağıda verilmiştir:

Resim 132: Cooper's Ferry'deki kazılar, 15.000-16.000 yıl öncesine ait eserler ortaya çıkarıldı.

Resim 133: Idaho bölgesindeki 6 santimetrelilik bir alet, bulunan en eskilerden biri.

Resim 134: İnkaların görkemli şehri Machu Picchu.

Resim 135: Aztek Güneş Taşı-

Resim 136: Chichén Itzá'daki Kukulcán-Mayalar.

Resim 137: M.S. 600 civarında volkanik patlamayla gömülen Maya köyü Joya de Cerén'in kalıntıları.

2.4.5. Deniz Taşımacılığı ve Ticaret

Su sadece içme-barınma ve temizlenme gibi insanların temel amacı olmamış, taşımacılık ve ticaret gibi unsurlarında temelinde gerekli bir kaynak olmuştur. Teknolojinin gelişmediği ve ilkel çağlarda toplumların etkileşim içinde olması ve besin arayışı için deniz ve nehirlerin ulaşım ve ticaret yapmak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Böylelikle hem ulaşım ihtiyacı giderilmiş hem de ticaret yapılarak kültürün aktarımından birçok ürünlerin tanıtımına kadar bir Pazar dünyası meydana gelmiştir.

Kentlerin gelişiminde nehir vadileri ön planda olmuştur. İlk zamanlarda kent gelişimi, sazlıklardan yüzen kütüklere kadar denizcilik faaliyetleriyle beraber paralel olarak gelişmiştir (Mumford, 2007, s. 93). Gemilerin doğuşu ise eski zamanlara kadar gitmektedir. Önceleri toplumlar, basit deniz araçları kullanıp sazlık ve basit teknelerle yolculuk yapmıştır (KİGEM, 1999, s. 5). Böylelikle eldeki veriler doğrultusunda su yollarının ulaşım amacıyla kullanımını, İlk Uygarlıklar tarafından başladığı bilinmektedir. En erken örnekleri Mısırlıların açık denizlerde gemileri kullandıkları bilinmektedir. Sonrasında Fenikeliler, Giritliler, Yunanlılar ve Romalılar su yollarını kullanmış uygarlıklardandır (Britannica, 2023). M.Ö. 10. Ve 6. Yüzyıllarda Orta ve Batı Akdeniz'i etkileyen bir kolonizasyon hareketi ortaya çıkmıştır. Kentlerini ve limanlarını kuran kolonizatörler, Mayalar ve Aztekler gibi ileri uygarlıklarla sorun

yaşamamışlardır. Kolonistler, bir şekilde bu çağa ayak uydurabilmişlerdir. (Braudel, 2007, 227). Bununla beraber ticarete aynı şekilde denizcilik sayesinde gelişim göstermiştir. Takas ve malların tanıtımı ticaret dışında kültürel bir etki yaratmasından ötürü önemli bir olgu olmuştur. Arkeolojik verilerce Ege bölgesine ait Neolitik Çağda kurulan ilk yerleşim birimlerinde yaptıkları ticarete dayalı birtakım buluntulara rastlanılmıştır. Örnek olarak Melos adasındaki obsidyen' in ege bölgesinin farklı yerlerinde izlerine rastlanması verilebilir. Aynı zamanda M.Ö. 3000-2000 yılları arasında Limantepe Erken Tunç Çağı tabakasındaki obsidyen buluntusu, Melos kökenli olup Yunanistan Adalar ve Anadolu coğrafyası arasında bir ticaret ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Yine arkeolojik veriler doğrultusunda M.Ö. 3000 yıllarında Bronz Çağ' da ilk deniz taşıtlarıyla üretim fazlası ürünlerin diğer deniz aşırı ülkelere götürülüp oradan da ürün alınmasıyla ticaretin yapıldığı bilinmektedir. Böylelikle yukarıda bahsi geçen kolonizasyon hareketlerinin batıya kayan ticaret ile başladığı görülmektedir. Özellikle bu dönemde Mısırlıların çokça altın ticareti yaptığı ve Kıbrıs'tan bakır, Tyros ve Askelon' dan cam alındığı bilinmektedir. Bu bilgilere batıklardaki buluntulardan ulaşılmıştır. Bir örneği M.Ö. 1316 yılına tarihlenen Uluburun batığında 6 ton Kıbrıs bakır, 1 ton kalay, Amphoralar gibi buluntulardan saptanan bilgilerdir. Topraklarının elverişli olmaması nedeniyle çözümü denizcilikte arayan Fenikelilerin koloni kurmaları ve ticaret hem kültürel açıdan hem de güç ve refah açısından gelişmelerini sağlamış ve denizciliğinde bu sayede ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Kuzeyde Tarsus'tan, Antakya, Byblos, Beyrut ve Yafa üzerinden güneyde Gaza'ya kadar denizler üzerinde egemenlikler kurdukları bilinmektedir. M.Ö. 2. binin ilk yarısında Girit ile Akdeniz bölgesinin kültürleri arasında düzenli, yakın ve sağlam ilişkiler yaşanmıştır. M.Ö. 670 yıllarında ise artık daha yoğun bir ticaret ortamı oluşmuş ve ticaret yolları artmıştır. Böylelikle rekabette belirmeye başlamıştır. Yunanlıların ve Fenikelilerin Etrüsklerden ucuz demir ve bakır alması, mısırın papirüsü, keteni, Afrika'nın fildişi ve Levant'ın cam ürünü, ticari açıdan yoğun dolaşımda olan mallardır. M.Ö. 5. Yüzyılda Atina ticarete ön plandaydı. Çanak-çömlek imalatı ve demir işleme atölyeleri burada çokça mevcuttur. İskender zamanlarına kadar deniz ticareti gelişmiş ve birçok ürün ortaya çıkmıştır (Tufanoğlu, 2017, s. 15). Anadolu'da ise M.Ö. 1945-1730 yılları arasında Assur Ticaret Koloniler Çağı hareketliliği görülmektedir. Kayseri'deki Kültepe-Kaneş de pazaryerleri kurarak buradaki malları da Assur a götürerek ticaret yaptıkları bilinmektedir (Işık, 2020, s.

14). Roma ise Kartaca' nın kolonilerinin zayıflamasıyla M.Ö. 2. Yüzyılda deniz ticaretinin hâkimi olmuştur. Bu çağlarda bilinen önemli limanlar şu şekildedir: Tyros, Sidon, Byblos, Atina-Pire, İskenderiye, İon, Aiol, Sinope (Sinop), Kerasos (Giresun), Amisos (Samsun), Trapezos (Trabzon), Herakleia Pontika (Karadeniz Ereğlisi) Kotyora (Ordu) sayılabilir (Tufanoğlu, 2017, s. 27). İlerleyen tarihlerde M.S. 200 civarında Çin Uygarlığının deniz yolculuğu yaptığı bilinmektedir. Dağlık bölgeye sahip olan Japonya ise iç ve kıyı su yollarını kullanmıştır. Avrupa'nın ticaretinin büyümesinde ise, Hristiyanlık öncesinde Arapların Doğu Hint Adaları üzerine yaptıkları baharat ticareti olduğu söylenmektedir. Böylelikle uluslararası boyutta deniz taşımacılığının gelişim göstermesiyle kıyı bölgelerde liman kentleri meydana gelmiştir. 17. Ve 19. Yüzyıllarda köle ticareti yoğunlaşmış ve 1600 yıllarında Portekiz ile Hollanda tarafından köle ticareti yoğunlaşmıştır. Transatlantik köle ticaretinin Amerika'ya götürüldüğü ve Yeni Dünya politikasına hizmet amacıyla yapıldığı bilinmektedir. Sonraları kölelik kaldırılmış ve İkinci Sanayi Devrimiyle beraber 19. Yüzyılda ABD ve İngiltere denizcilikte ön planda olmuştur. 20. Yüzyılda Almanya, Norveç, Japonya, Hollanda, Fransa ve Yunanistan, ardından 21. Yüzyılda Çin, Japonya, Singapur ve Güney Kore deniz taşımacılığında ön planda olduğu bilinmektedir. Genel olarak bakıldığında tarihte, kıyıya yakın okyanus ötesi rotalar nakliye ve taşımacılıkta daha önemli bölgeler olmuştur (Britannica, 2023).

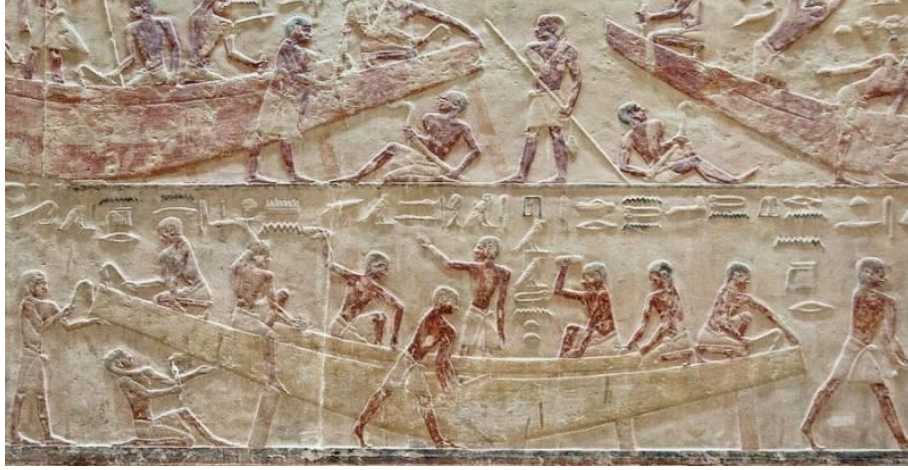
Geçmişten günümüze deniz taşımacılığına ait eser ve buluntular resimleri 138-143 aralığında aşağıdaki verilmiştir:

Resim 138: Oyulmuş bir gemi tasviri olan kil tava şeklinde kap. Syros'lu Chalandriani.

Proto-Kiklat II dönemi (Keros-Syros aşaması, MÖ 2800- 2300). *Atina Ulusal*

Arkeoloji Müzesi.

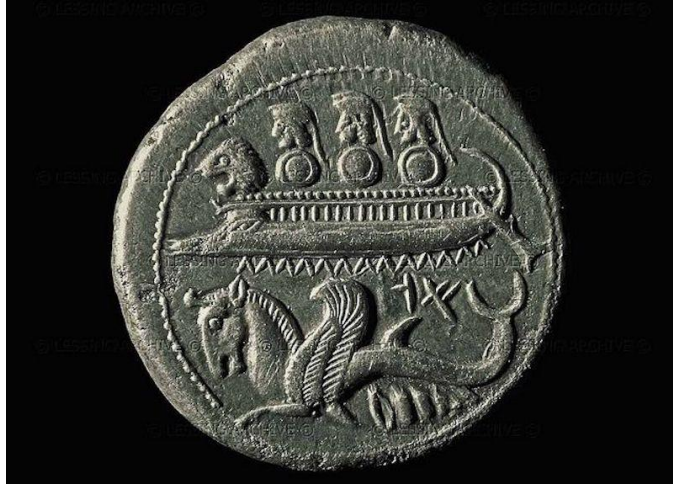
Resim 139: Saqqara'daki firavun Niuserr ve Neferirkar piramitlerinin gözetmeni Ti'nin mezarındaki duvarda eski bir Mısır gemisinin inşası.

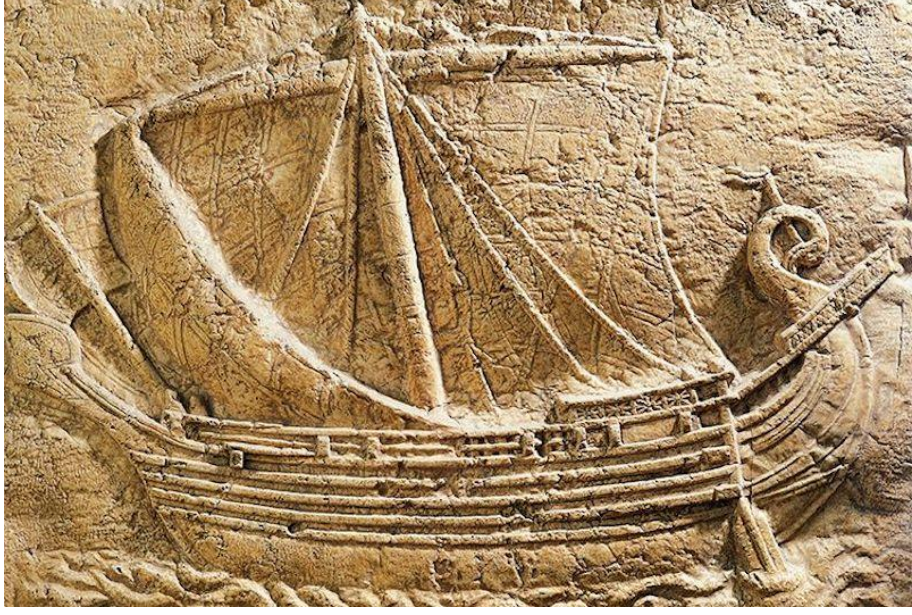
Resim 140: Çok renkli yunus bezemeli Kymbe (açık uzun tekne). Akroteri, Thera, M.Ö.16. yüzyıl. (Deniz dalgalı bantlarla gösterilmiştir.).

Resim 141: Assur M.Ö. 7. Yüzyıl- Sargon Horsabad'daki sarayın alçak kabartması, sedir ağacının kütüklerinin denizde yüzdürülerek taşınması sahnesi (Paris Louvre Müzesi).

Resim 142: Bir Fenike gemisi ve bir hipokampus tasvir eden sikke. MÖ 6. ila 1. yüzyıllar arası. (Ulusal Arkeoloji Müzesi, Beyrut).

Resim 143: Fenike ticaret gemisini betimleyen rölyef, MÖ 4. Yüzyıl.

3. YÖNTEM

Bu başlık altında; araştırmanın gerçekleştirilmesinde kullanılan araştırma tekniklerinin bilgisine yer verilmiştir. Bu doğrultuda sırasıyla; araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması ve verilerin analizi başlıkları altında bilgiler sunulmuştur.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) araştırma ilkeleri doğrultusunda yürütülmüştür. Sözel araştırmalarda genellikle kullanılan bu yöntem görüşme ve yoruma dayanmaktadır. “Nitel araştırmalar tutum, davranış ve tecrübelerle ilgilenir. Tümevarım mantığı, toplanan verilerden hareketle genellemeler yapma, ön plana çıkmaktadır. Metot olarak gözlem, görüşme ve anket teknikleri daha çok kullanılır” (Padem vd., 2012, s. 57) Olgular günlük hayatımızın çeşitli alanlarında karşımıza çıkmaktadır. “Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır [...] Bize tümüyle yabancı olmayan aynı zamanda da tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için olgubilim uygun bir araştırma zemini oluşturur” (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.72).

3.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde ölçüt örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2006, s.74); olgubilim çalışmalarında ölçüt örnekleme yöntemlerinin belirlenen olgu hakkında bilgi sahibi olabilecek birey ya da grupları inceleyebilmek açısından daha uygun olacağını ifade etmektedir. “Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş ölçüt veya ölçütleri karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Ölçüt örnekleme, belli ölçütlere uygunluğuna göre bir grubu temsil eden bireylerin seçilmesiyle oluşturulur. Bu nedenle örnekleme katılacak bireyler belli ölçütlere göre belirlenir”. (Şahan & Uyangör, 2021, s. 13, 21). Araştırmada görüşlerine başvurulacak uzmanların belirlenmesindeki temel ölçütler; güzel sanatlar ve arkeoloji temel alanlarında çalışmalar yapması ve bilim/sanat alanında aktif çalışmalarda bulunmasıdır. Bu ölçütler doğrultusunda; Doç. Dr. Ümit Gezgin (Plastik Sanatlar), Doç. Dr. Ayşe Esra Bölükbaşı Ertürk (Mimarlık/Tasarım), Doç. Dr. Ersin Çelikbaş (Arkeoloji), Dr. Öğr.

Üyesi. Elif Yaygıngöl Şehirli (Müzik), Doç. Dr. Muhammet Bilgen (Geleneksel Türk Sanatları), Ertuğrul Karşlıoğlu (Sinema/Belgesel Yönetmeni) çalışma grubuna dahil edilmiş ve görüşlerine başvurulmuştur.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri iki şekilde toplanmıştır. İlk olarak alanyazın taraması yapılmış ve araştırma konusu ile ilişkili dokümanlar belirlenmiştir. Sonrasında; belirlenen görsel ve yazılı kaynaklar araştırmanın belirlenen alt başlıklarına göre analiz edilmiştir. “Doküman analizi yazılı belgelerin incelenmesi işlemidir. Doküman analizi hem basılı belgeleri hem de yazılı belgelerin incelenmesi ve aynı zamanda nitel araştırmalarda veri incelenmesi ve yorumlanması gibi yöntemlerdir” (Kıral, 2020, s. 173).

Eş zamanlı olarak gerçekleştirilen verileri toplama sürecinde yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemini kullanılmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki alt başlıklarda ayrıntıları açıklanan veri toplama aracından yararlanılmıştır.

3.3.1. Görüşme Formunun Hazırlanması

Araştırmanın amacına bağlı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan ve Ek.1’de sunulan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun hazırlık sürecinde ilk olarak araştırma amacına uygun olarak alanyazındaki çıkarımlara dayalı olarak ana ve alt temalar belirlenmiştir. Belirlenen temalara uygun soru havuzu hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular iki alan uzmanına sunulmuş ve soruların hem temalar ile hem de birbiri ile yakınlık durumları incelenmiştir. Uzmanlardan gelen dönütler doğrultusunda görüşme sorularına son şekli verilmiş ve nihai görüşme formu elde edilmiştir. Bu tekniği kullanmadaki amaç uzmanların farklı görüşlerinden yararlanmak ve uzmanları rahat hissetmelerini sağlamaktır.

Tablo 3’ te yer alan ana ve alt temalar araştırmanın amacına yönelik olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Ana ve alt temalar

Ana Temalar	Alt Temalar
Su ve Kültür	<p>Bu etkiler birer kültürel unsur olarak görülebilir mi?</p> <p>Bu unsurlar canlı yaşamına neler kazandırmıştır ve medeniyetlerin oluşumuna katkı sağlamış mıdır?</p> <p>Günümüzde bu konu üzerine ne tür çalışmalar yapılmalı ya da gerekli mi?</p>
Suyun Sanat ve Arkeolojide	<p>İçerik Unsuru</p> <p>Tarihsel süreç içerisinde suyun içerik olarak kullanımı nasıl değişimler geçirmiştir?</p> <p>Suyun içerik olarak kullanımı Kültürü yaymada etkili olmuş mudur ve bunu eser ve bulgulardan yola çıkarak örneklendire bilir misiniz?</p> <p>Suyun içerik unsuru olarak kullanımı günümüzde nasıl ele alınmıştır ya da nasıl ele alınmalıdır?</p>
Suyun Sanat ve Arkeolojide	<p>Araç Unsuru</p> <p>Günümüze kadar suyun araç olarak etkilerini en çok hangi alanlarda görmekteyiz, örneğin resim?</p> <p>Suyun araç olarak kullanımı kültüre bir katkı sağlamış mıdır?</p> <p>Günümüzde su hangi alanlarda araç olarak kullanılmakta ve dünden farkı nedir?</p>

3.3.2. Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması

Bu çalışmada araştırma süreci boyunca görüşme formlarının güvenirliliği sağlamak için, çalışmanın hazırlanmasından incelenmesine kadar süreç, alan uzmanlarıyla birlikte yürütülmüştür. Aynı zamanda bu süreçte elde edilen veriler uzmanların görüş birliği içerisinde olduğu göstermiş olup sürece böylece dahil edilmiş ve uzmanlarla beraber araştırmanın geçerliliği sağlanmıştır.

3.4.3. Görüşmelerin Yapılması

Çalışma sürecinde hazırlıklar yapıldıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Görüşme öncesi araştırma hakkındaki bilgiler etik kurulun onayına sunulmuştur. Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 15/11/2022 tarihi ve 2022/08-38 sayılı karar ile sunulan çalışmanın etik kurallara uygun olduğunu kabul etmiştir.

Görüşmelere başlamadan önce uzmanlarla ayrı ayrı iletişime geçilmiş ve programlarına göre randevu ayarlanmıştır. Yine görüşe öncesinde çalışma hakkında bilgi verilmiş ve uzmanlar görüşme sürecine hazırlanması sağlanmıştır. Uzmanlardan birisi daha iyi yardımcı olabilecek başka bir uzmana yönlendirmiştir. Toplamda 6 uzman belirlenmiş olup tek tek görüşülmüştür. Herhangi bir güçlükle karşılaşılmağıdır. Ve de görüşmecilerin bazılarıyla görüntülü kayıt alınarak rızaları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Yüz yüze görüşülen uzmanlardan ise ses kaydı için izin istenerek görüşme yapılmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

“Veri analizi, nitel araştırmanın en önemli adımıdır. Çünkü veri analizi olguları tanımlama, sınıflandırma ve kavramların birbirleriyle nasıl ilişkili olduklarını betimleme süreçlerini kapsar (Çelik vd., 2020, s. 381)”. Öncelikle araştırmanın amacına göre literatür incelemesi yapılmış ardından araştırma konusuna uygun uzmanlar belirlenmiştir. Daha sonra bu uzmanlarla kayıt alınarak konuya dair ve bizzat uzman oldukları branşlarına göre soru-cevap şeklinde görüşmeler yapılmıştır. Görüşmecilerin kişisel bilgileri gizlenmesi kaydıyla Uzman 1 ve 2 şeklinde görüşme sırasına göre sınıflandırma yapılmıştır. Araştırmanın devamında alıntı yapılarak araştırma sorularıyla ilişkilendirilmiş ve çıkan sonuç ile literatür verileri analiz edilip bulgu ve yorumlar bölümünde verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde suyun sanat ve arkeolojideki etkileri üzerine uzman görüşmeleri yapılmış ve bu sonuçlar itibariyle ortaya çıkan bulgular örnek verilmiş ve yorumlanmıştır. Bu araştırmada belirlenen sorular aşağıda verilmiştir:

1-Sanat ve arkeoloji alanında ortaya konan çalışmalar bağlamında suyun kültürel oluşum üzerindeki etkileri nelerdir?

1.1. Bu etkiler birer kültürel unsur olarak görülebilir mi?

1.1.Bu unsurlar canlı yaşamına neler kazandırmıştır ve medeniyetlerin oluşumuna katkı sağlamış mıdır?

1.2.Günümüzde bu konu üzerine ne tür çalışmalar yapılmalı ya da gerekli mi?

2-Suyun, sanat ve arkeoloji alanlarındaki eser ve bulgularda içerik unsuru olarak kullanımı nasıldır?

2.1. Tarihsel süreç içerisinde suyun içerik olarak kullanımı nasıl değişimler geçirmiştir?

2.2. Suyun içerik olarak kullanımı Kültürü yaymada etkili olmuş mudur ve bunu eser ve bulgulardan yola çıkarak örneklendire bilir misiniz?

2.3. Suyun içerik unsuru olarak kullanımı günümüzde nasıl ele alınmıştır ya da nasıl ele alınmalıdır?

3- Bir araç olarak suyun sanat alanlarına ve arkeolojik bulgulara yansımaları nelerdir?

3.1. Günümüze kadar suyun araç olarak etkilerini en çok hangi alanlarda görmekteyiz, örneğin resim?

3.2. Suyun araç olarak kullanımı kültüre bir katkı sağlamış mıdır?

3.3. Günümüzde su hangi alanlarda araç olarak kullanılmakta ve dünden farkı nedir?

Bölümün devamında bu sorulara verilen cevaplar ve yorumlar yer almaktadır.

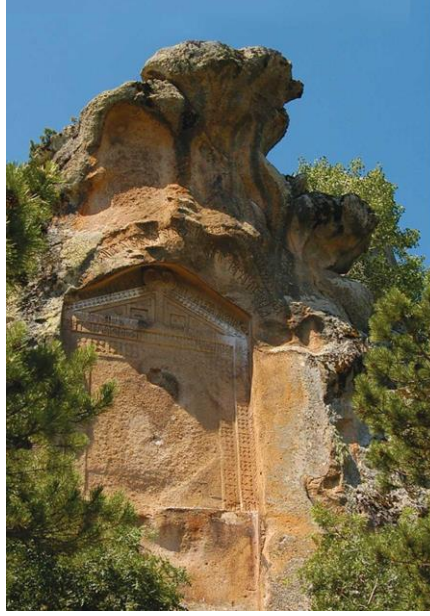
4.1. Suyun Kültürün Oluşumundaki Etkileri Üzerine Görüşmeler

“Görüşmeler esnasında su ve kültürün etkileriyle sanata ve arkeolojiye yansımaları üzerine aranan cevap için” Sanat ve arkeoloji alanında ortaya konan çalışmalar bağlamında suyun kültürel oluşum üzerindeki etkileri nelerdir? sorusu sorulmuştur.

Uzman 1 bu soruya;

Şimdi tabii çok önemli bu. Birinci planda yani ıııı medeniyetleri etkilemiş su. Bakıldığında Fırat Dicle, Nil gibi büyük medeniyetler hatta Hititlerin bulunduğu Hattuşaş ki biliyorsun Eskişehir’de ben 8 yıl orada görev yaptım. Tabii yine oradaki nehirler eee hem medeniyetlerin hem büyük devletlerin hem ülkelerin hem de kültürlerin oluşmasında su hani o nehirler suyun ana taşıyıcısı o zaman hem içme suyu anlamında hem tarım anlamında hem efendim yerleşik hayata geçme anlamında hem entelektüel birikimi oluşturma yani üniversiteleştirme ve benzeri yapılar anlamında temel dinamiğini ve fonksiyonunu oluşturmuş vaziyette. Su ııı ve su kültürü zaten bu medeniyetlerin temeli Nil olsun yani o antik Mısır 3 bin yıldan fazla bir zaman sürmüştür çünkü ee o gerek Mezopotamya medeniyetleri Sümerler Fırat ve Dicle havzasında konmuştur. Giderek Anadolu’daki medeniyetlerin tamamı... işte Likyalılar, Lidyalılar eee hatta Truvalılar ondan sonra o mesela o Yeşilti yolu o Çanakkale Dardanel denilen ana güzergâh üzerine kurulmuş Truva yine biliyoruz ee Likya, Frigya, Frigya zaten Eskişehir’in merkezi, Frig diye anılır. Arkeolojik yerleşim alanları var orda ben suyun ne kadar önemli bir kültürel sanata ve medeniyete katkısı olduğunu düşündüm. Ve hatta bir hocamızda orda hoca olanlardan biri demişti. Su demişti medeniyetlerin ve sanatın oluşmasında birincil etkidir. Birinci etkidir. Bende ona inanıyorum. Özellikle bu arkeoloji dediğin antik dönem eee ıııı büyük medeniyetlerin tarihsel büyük medeniyetlerin oluşumunda suyun birinci derecede eeee olduğuna inanıyorum. Şimdi de öyle tabii. Şimdide suyun olmadığı bir yerde bir yerleşim söz konusu olamaz. Veya suyun olmadığı bir yerde büyük bir medeniyet uygarlığa dönüşemez. Suyun olmadığı yerde de eee insanlar zaten eee kültürü, sanatı geliştiremez. Çölde kültür sanat var mı? Hala şu an da bile. Ne Afrika da ne Orta Doğuda ne o çöl hattının bulunduğu alanlar da. Dikkat edersen hep Akdeniz medeniyeti denilen çevrede medeniyet oluşmuştur. Bak eee Hititler Anadolu da Akdeniz yani büyük bir su havzasının ve nehirlerin bulunduğu alanda. Eeee antik Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma (tabii İndus vadisi olsun) oda İndus vadisi Hitit, şeyler Hindistan toprakları. Çin büyük medeniyet.... Hepsi eeee o bandı düşün o bant üzerinde kurulmuş. Afrika’da var mı bir şey yok. Olamazda zaten veya kuzey kutupta. Orada su donmuş halde. Demek ki belli bir kalan alanda. Bu yüzden sorunu bu şekilde cevaplandırabiliriz. Su birinci derecede etkidir. En sonda dediğim gibi antik Mısır, Mezopotamya ve Anadolu’dur.

şeklinde cevaplayarak, suyun kültürü oluşturmada etkili olduğunu özellikle Nil, Dicle ve Fırat gibi nehirlerin medeniyetlerin oluşmasında etken olduğuna dair açıklamada bulunmuştur. 1.2. Kültürü Oluşturan Bir Unsur Olarak Su adlı bölümdeki bilgilerle söyledikleri örtüşmektedir. Kısacası bir medeniyetin oluşması için öncelikle bölgenin yaşam belirtilerinin olması gerektiğidir. Doğanın sunduğu kaynaklar yaşam için önemli bir fırsattır. Su da bu kaynakların en değerlilerindedir diyebiliriz. Tarih boyunca elde ettiğimiz verilerde büyük medeniyetler suya yakın yerlerde kurulmuş ve yaşamlarını devam ettirebilmişlerdir. Resim 144’te verilmiştir.

Resim 144: Frig-Küçük Yazılıkaya

Uzman 2 ise bu soruya şu cevabı vermiştir;

Tabi su, insan oğlunun var olduğu ilk günden beri önemli bir etkidir. Suyun olduğu yerde hayat vardır. Biz bu ifadeleri hem kendi toplumumuzda hem farklı toplumlarda da görürüz. İnsanoğlu yerleşim yerlerini her zaman suya yakın noktalara seçmiştir. Açıkçası insanlar hem fizyolojik olarak' ta aç kalma süreleri uzun olmasına rağmen susuz kalma şansları yoktur. Dolayısıyla insanların su ihtiyacı gıda ihtiyaçlarından daha ön planda gelmektedir. Bundan dolayı da insanlar Paleolitik dönemden, kalkolitik dönemin sonuna kadar da mağara yerleşimleri her zaman devam etmiştir. Kalkolitik dönemde köy yerleşimleri başlıyor ama yine de bu dönemde mağara yerleşimlerini de bilmekteyiz. Ve bu mağara yerleşimlerine dikkat ettiğimiz zaman hepsinin de özenle seçilmiş noktalar çok stratejik açıdan önemli noktalar, su noktası olduğuna dikkat edilmiştir. Dolayısıyla insanoğlunun aslında yaşamının bir parçasıdır su. Yani aslında bunu bir kültür olarak değerlendirmekten ziyade hayatının bir parçasıdır. Ve bu hayatının parçası olan tabi ki su, insanların, kültürlerin gelişmesinde değişmesinde farklı rollerde oynamıştır. Günümüzde bile hala su yapıları önemli bir mimari yapılar olarak dikkat çeker. Görkemlidir su yapıları. Çünkü dediğim gibi su insana hayat verir ve bu insan hayatında da en önemli şey tabi ki insanın ömrü sağlığıdır. Dolayısıyla su insan için bir kültürden ziyade hayat ve sağlık olduğu için en ön planda tutulan en önemli unsurlardan bir tanesidir, İnsan hayatında. Dolayısıyla suyun önemi sadece su içmekte değil orada insanın hayatına devam etme noktasında, gidasını da sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Tarım suyla yapılır. Sulak arazilerde tarım genellikle iyidir. Baktığımız zaman Anadolu coğrafyasında özellikle Anadolu coğrafyası noktasında ilk insanların yani Anadolu'daki yerleşik hayata ilk başlanılan yerlerinde hep sulak arazileri olan noktalara seçildiği görülmektedir. Burda bahsettiğimiz bölgeler Mezopotamya bölgeleri. İşte Dicle Fırat'ın genellikle çevresi Anadolu'daki ilk yerleşim alanlarının Kızılırmak ve çevresi oluşturmaktadır. Kültürün şekillenmesinde de aslında en başta biz bunu göz önünde bulundurmamız lazım. Yani biz burada küçük mimari veya başka türlü yapılardan ziyade insanların yerleşik hayata geçtiği noktalarda da suyun önemini vurgulamamız gerektiğini düşünüyorum.

diye açıklamıştır. Burada görüyoruz ki su kenarları dışında daha ilk başlarda insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için stratejik konumlara yönelmişlerdir. Mağara ve

sulak alanlar gibi. Zamanla su yakını yerleşme birimlerinin artması -uzmanında Anadolu coğrafyasındaki ilk yerleşim birimlerinde verdiği örnekteki gibi- suya bağlı kentleşme ve sanatsal yönden gelişmeler kültürel birer unsur haline gelmiştir. Uzman 2 özellikle mimari alanda rastladığımız su kanalları ve depoları gibi yapı birimlerinin dikkat çektiğini vurgulamıştır. Her şeyden de öte suyun yaşam ve sağlık için daha önemli olduğunu da belirtmiştir. 2.4.3. Arkeoloji Işığında Suya Ulaşmak adlı bölümdeki veriler ve Uzman 2 'nin açıklamaları uyusmaktadır. Resim 145 da Antalya da bulunan Alt Paleolitik-Geç Roma tarihli Karain Mağarası sunulmuştur

Resim 145: Antalya-Karain Mağarası.

Uzman 3 ise;

su bir kere hayat kaynağıdır. Bunu hepimiz biliyoruz. Eee ve su eee sizde arkeolog olduğunuz için bilirsiniz. İlk ee yerleşim alanları oluşmaya başladıktan itibaren eee hep bir su kenarı tercih edilmiştir. Tabi işte güvenli bir alan olması işte bir dağ tepe gibi bir alanın eee yamacına eee yerleşilmesi, bir de mutlaka suyun olması gerekiyordu. Bugün pikniğe giderken bile insanlar su varsa gidiyorlar orda çeşme varsa gidiyorlar. Yani su, çok klişe bir laf ama su hayat kaynağı, ki susuz olmaz hiçbir zaman. Yerleşim alanlarında da eee ilk başta su. Çünkü suyu napack, işte tarımda kullanacak, temiz hanede kullanacak, başka şeylerde kullanacak, hayvanların yani yeme de içmede, kullanım amaçlarına göre suyun şey yapacak ayıracak. Daha sonraki yıllarda dönemlerde işte eee ürettiği ürünü, işte değirmenlerde su değirmenlerinde eee öğütmesiyle bir enerjiye çevirecek su gücünü. Yani enerji olarak da kullanacak. Oo o yüzden su çok önemli, insanlık tarihine baktığımız zaman su çok önemli. Yani bunların hepsi de işte bize kültürel bir boyut getiriyor. Mesela suyun kullanım amacına göre biz bunu değiştirebiliriz. Ee bu şeyleri

şeklinde açıklamıştır. Uzman 3 diğer uzmanlarla hem fikir olup suyun en başta yaşamın kaynağı olduğundan bahsetmektedir. Bu uzmana göre de ilk yerleşim birimleri su kenarında başlaması ve günümüze kadar devam etmesi bir kültürel oluşumun etkenidir. Bugün bile her anlamda suyu kullandığımız ve muhtaç

olduğumuzdan bahsetmiştir. Tarımda kullanılmasından enerjide kullanılmasına kadar suyun çok önemli olduğuna değinmiştir.

Uzman 4 ise;

şimdi kültürel oluşumun müzik kısmını ben anlatacağım. Şimdi iii tahmin edildiği üzere ilk çağlarda müzik, doğadaki sesleri aslında taklit ederek başladı. Yani bu tabi yüzde yüz edinilmiş doğru bir bilgi olmayabilir ama çok yüksek ihtimalle hani ee teori bu yönde, böyle olduğu varsayılıyor. Tabi şimdi doğadaki sesleri deyince de aslında, su evet yaşamın kaynağı, aynı zamanda bir ses kaynağı. Yani eee burda da şey tahmin etmek zor değil. Yani evet yağmur sesi, dalga sesi, bunların ilk insanları etkilediği ve taklit yönüyle ee müziğin ortaya çıkmasını sağladığını söyleye bilirim. Ya tabi zamanla insanların arasında iletişim kurma ihtiyacı geliyor, dilde aynı oranda geliyor. Ve bu sayede de dilin gelişmesiyle de birlikte gerçekten şu an ki anlamıyla müzik karşımıza çıkmış oluyor. O yüzden de ben burda yazdıklarım da söyledim. Yani doğanın kalbi olan su müziğin ortaya çıkmasında da aslında büyük bir rol oynamış oluyor. Eee şimdi tabi ee bu müziğin ortaya çıkış kısmı, fakat mesela günümüzde de orkestralarda hala dalga sesini yağmur damlalarını taklit eden perküsyon çalgıları var. Özellikle de aslında şey, şeyi de söyleyeyim, ilk müzik, mesela ilk çalgı nedir dersek aslında perküsyon çalgıları; vurmali çalgılar. Çünkü en ilkel en basit haliyle es çıkarabileceğimiz enstrümanlar çalgılar onlar. Dolayısıyla bu efektif çalgılar da yani, efektif seslerde hala günümüzde perküsyon çalgıları ıı sayesinde çıkarılıyor. Ben mesela rainstick diye bir enstrüman var

. Uzman 4 suyun kültürle ilişkisini müzik alanında nasıl etkileşimde olduğundan bahsetmiştir. Diğer uzmanlarla aynı görüşte bulunarak suyun öncelikle yaşam kaynağı olduğunu söylemiştir. Uzman, tarihte bakıldığında teorilere göre müzik doğadaki seslerin taklidiyle oluştuğu yönünde bilgi vermektedir. Uzman, dalga sesi, yağmur sesi müziğin oluşmasında rol oynadığını açıklamıştır. 2.3.3.6. Müzik bölümünde örtüşen bilgiler yer almaktadır.

Uzman 5;

su ıı Türk kültüründe bir kere çok önemli. Malzeme olarak sadece Türk kültürü değil insanlık için önemli. Çok daha eskiye gidersek, yani su aslında eşittir hayat. Hayatın kaynağı. Türklerin ee hani bize hep tarih dersinde anlatıyorlardı ya, Orta Asya'dan bizim göç edip dünyanın dört bir tarafına yayılmamızın sebeplerinden birisi de su aslında. Orta Asya'daki o kuraklık sebebiyle suya ulaşım azalınca eee orda hayatını idame ettirebilmek için yeterli gıdaya eee ulaşamayınca, kuraklıktan dolayı almışız başımızı buralara gelmişiz tam Balkanlara, Avrupa'ya kadar dünyanın dört bir tarafına yayılmışız. Su eşittir hayat olduğu için insanın hayatının da merkezinde su. Öyle olunca her açıdan hayatın merkezinde. Hem malzeme olarak merkezinde hem de hayat bahsettiği için insanlara suyu gerek sanatta gerek normal yaşantısında gerek dinsel olaylarda tabii ki kullanılıyor. Mesela su dediğimizde ne denir su paklıktır denilir, hiç duydun mu daha önce bunları? temizliktir denilir değil mi? arındırıcı özelliğinden dolayı su paklıktır derler. Ben çocukluğumdan beri en çok duyduğum kelimedir bu annemden ya da babaannemden falan su paklıktır. Git ellerini yıka, ee git işte banyo yap, yıka elini yüzünü yıka ayaklarını yıka, dışarıdan geldiğimizde falan

Şeklinde bu soruya cevap vermiştir. Öncelikle suyun Türk kültüründe çok önemli olduğunu vurgulamış ardından suyun hayatın kaynağı olduğundan bahsetmiştir. Türklerin göçlerinin buna bağlı olduğunu söylemiştir. Hem sanat hem dinde suyun

etken olduğundan bahsetmiştir. Suyun Türk kültüründeki maneviyatından ve de geleneksel görgü kurallarımızdaki yerinden de değinmiştir.

Uzman 6;

şimdi tabii benim Yaptığım belgeselerde çoğunlukla eee su ve suyun etrafında oluşan kültürler. Yaşama biçimleri vesaire. eee suyun insanlığın hayatını ne kadar önemli olduğunu söylemeye gerek yok yani üçte birimiz su. Su, her şeyimiz su suyla eee neredeyse yatıp kalkıyoruz, yani o manada belgeselleri yaparken de ıı çıkış noktası su ve suyun etrafında oluşan demin söylediğim gibi yaşama kültürleri ve orada yaratılan ıııı tarihi buluntuların incelenmesi bunların izleyiciye sunulması gibi ıııı çalışmalar yaptım ben. Bütün kültürler bütün yani insanlık toplumu haline geldikten itibaren hep suların etrafında yaşamışlar. Bunun nedeni suya olan ihtiyaçlarından kaynaklanıyor. Bu ihtiyaç giderek ııı artıyor. Onunla o suyla sadece yemekte içmede yıkanmada değil ki giderekten insanoğlu geliştikçe de farklı alanlara kayıyor. Suyla olan iletişim ilişkisi ve tabii ki bu ilişki aynı zamanda sanata yansıyor kültüre yansıyor, geleneğe yansıyor. Bu açıdan baktığımızda vazgeçilmez olan unsurlardan biri işte hava su toprak ııı üçü dört önemli şeyden ıı birimden birisi su. Ben de onların peşine takıldım uzun süre, hâlâ da öyle yapıyorum. Bir defa su, birlikte olmanın önemli bir unsuru. Yani toplumla birlikte olmanın önemli unsuru oradan yola çıkarak insanlar bir araya gelip orada yaşama kültürlerini oluşturuyorlar ve bu arada da ürünler vermeye başlıyorlar. Bu ürünleri verirken giderek çağdaşlaşmış, çağdaşlaşmaya doğru evrildiğinde, suyun kullanıldığı yerler tabii ki çoğalıyor, artıyor. Nerelerde işte siz de söylemişsiniz ya resim yaparken bile suya ihtiyacı var. Heykel yaparken, iş elektrik üretirken sanayide suyun önemi çok fazla. İşte büyük nükleer santrallerde, soğutmanın önemi çok önemli. Suyla soğutarak büyük enerjiler mal ediliyor, alınıyor ve bunların hayati önem taşıdığını söylememek şey olur yani yanlış olur. Tabii ki hayati önem taşıyor bu manada su. Ama ben hep kültürler yaratılırken neden suyun etrafında olduğuna dair yola çıkmıştım. Özellikle arkeolojik sudan çok yararlanmış. Yani eğer bir ırmağın ya da bir denizin etrafında ııı kümelenmiş bir ııı yapı bloğu görürseniz orada bir kültür var demektir

diyerek cevaplamıştır. Uzman 6 belgesellerin temelinde suyun etrafında oluşan kültürlerin çalışılması üzerine olduğundan bahsetmiştir. Suyun kültürü her anlamda etkilediğinden bunun üzerine araştırmalar yapıp belgesellerini çekmiştir. Tarihi kalıntıların incelenmesinden insanların suya bağlı diğer ihtiyaçlarına kadar su hakkında çalışmalar yapmış ve suyun ne kadar önemli olduğundan bahsetmiştir.

Bu etkiler birer kültürel unsur olarak görülebilir mi?

Uzman 1 bu soruya şu cevabı vermiştir;

çanak çömleğe heykele, ondan sonra işte yazılı kaya meşhurdur biliyorsun Frigyalılar dan kalma eee Frigyalılar'dan kalma o meşhur eee midasın mezarı var orada Eskişehir'de. Al sana somut örnek. Ondan sonra yine hem kültürel hem de sanatsal olsun kültürel olsun anlamında da ııı çok güçlü bir etkisi vardır, antik mısır piramitlerinin biliyorsun çünkü ııı firavunların mezarıdır. Çoğu oraları tapınak sanar oysa orası mezardırÇünkü o her birinde o özellikle Keops Kefren Mikerenos piramidi var orda üç ana büyük piramit ki gize bölgesindedir hemen suyun Nil'in kenarındadır. Bak oda enteresan yani su kültürü nasıl biçimlendirmiş ve sanata nasıl yön vermiş. Bu piramitlerin eee yapımında çalışan mimarlar, mühendisler işçiler yine mesela yanlış bilinen bir şeydir. Köleler çalıştırıldı diyor. Kültür yaşam biçimidir, sanat yaratım formudur. Ya temel nokta kültür nedir dediğiniz zaman ben yaşam biçimi olarak düşünüyorum. Onun için kültür, sanat yaşam biçimi en önemlisi sanatın besleyen şey kültürdür. Kültürün önemli olması kültürün önemsenmeli. Çünkü kültürün içinde eğitim vardır. Kültürün içinde yaşam biçimi vardır. Kültürün içinde ee

kentleşme bilinci vardır. Sanatta onları tanımlar. Yani bazıları şunu söylüyor. Kültür yani kültürü ee sanat çok ön plandadır. Bilakis kültür her şeydir. Maddi manevi, sanat onun içinde ona bir yön veren yaratıcı bir güç veren ee onu daha estetize eden daha entelektüel kılan insanı daha olgunlaştıran artı bir güçtür. Onun için bu su medeniyetleri dediğin medeniyetler havzasına dikkat et kültür ve sanatla gelişmiştir. Haa biz eleştiriyoruz kendi şeyimizi ama bizde de bakıldığında tarihsel referans anlamında İstanbul elinde de olsa Anadolu dediğimiz zaman onlarca medeniyet var o sunun ee bi anlamda büyük etkisiyle burada kurulmuş. Batı medeniyetine bak... eee İstanbul örneğinde al Roma Bizans Osmanlı ve cumhuriyet dört medeniyet bileşeni. Roma Bizans'a baktığın zaman antik dönem medeniyeti ve Hristiyanlık kültürü de var. Hele Roma pagan çok tanrılı. Hristiyanlık tek tanrılıyla Bizans giriyor. Onun yapıları var. Hamamı kilise... Osmanlı devreye giriyor camileri, hanları, hamamları, kütüphaneleri. Cumhuriyet devreye giriyor. Ne katıyor? Modern mimariyi katıyor. Gökdelenler, alışveriş merkezleri, fabrikalar, ondan sonra modern ıı ulaşım alanları. Dört bileşke medeniyetin ııı tabi ki merkezi biri de yanlışlık nerde olmuş bu güçlü su havzaları şeyinde ııı dip dibe bir yaşantı ile yanlışlık yaptık''. Şeklinde cevaplamıştır.

Uzman 1 burada kültürel unsurlara örnek olarak şunları söylemiştir: Frigyalılar'dan kalma Yazılıkaya anıtının somut örnek niteliği taşıdığını, Antik Mısır piramitlerinin hem kültürel hem de sanatsal yönden önemli olduğunu, özellikle Nil nehrinin kenarında konumlandığını belirtmiştir. Ayrıca bu yapılara bağlı olarak gelişen tanrısal inanışlar ve efsaneler ile birlikte kültüre yansıma biçimleri hakkında da örneklerde bulunmuştur. Uzmanın görüşüne göre kültür ve sanat arasında şöyle bir ayırım vardır, 'kültür yaşam biçimidir, sanat yaratım formudur' demektedir. Bunun dışında modern zamanlara doğru gelişen kentleşme olgusunun da eskisi kadar iyi olmadığını ve yanlış yapılaşmanın günümüzde devam ettiğini de dile getirmiştir. Resim147 de sunulmuştur.

Resim 147: Gize Piramitleri (Soldan sağa, en büyük üçü: Menkaure Piramidi, Kefren Piramidi ve Keops Piramidi ; Ön plandaki üç küçük piramit, Menkaure Piramidi ile ilişkili yan yapılarıdır).

Uzman 2 ise;

Tabi ki coğrafyadan coğrafyaya suyun önemi farklılık arz eder. Yani özellikle sıcak ülkelerde su daha önemli. Bizim gibi coğrafyalarda hem ılıman iklimin hem sıcak iklimin olduğu yerlerde ise daha farklı kültürler yetişiyor tabi. Su sadece bir doğal kaynak bir akarsu olarak düşünmemek lazım. Su bir kardır, yağmurdur, onlarda sudur, onlarda size su kaynağı sağlar. Dolayısıyla inşaların kültürlerinin oluşumunda sadece içtikleri su değil orada yaşadıkları iklimin sağladığı çeşitli su ını olayları da kültürün oluşmasında çok büyük önemi vardır. Yani bunu günümüze yakın olarak değerlendirdiğimiz zaman dikkat ederseniz kerpiç bazı evler genellikle güneydoğu Anadolu bölgesinde daha yoğundur. Çünkü az yağış alır. Karadeniz'e doğru geldiğimizde ise ahşap yapılar daha fazladır. Burda da yağışın daha fazla olması kaynaklıdır. Yani siz eğer basit bir örnek vermek istedim sadece. Eee siz Karadeniz de eğer kerpiç bir bina yaparsanız birkaç yıl içerisinde hiçbir binanın''...

şeklinde cevaplamıştır. Uzman 2 burada özellikle coğrafyalar arası suyun önemlilik farz ettiğini doğal bir kaynak, akarsu olmak dışında iklime bağlı olarak elde edilen suyun da kültürel bir unsur niteliği taşıdığından bahsetmiştir. Yani, Güneydoğu bölgesindeki ev mimarisıyla Karadeniz bölgesindeki ev mimarisini kıyaslayarak suyun kültürel bir unsur olarak nasıl etkilediğinden bahsetmiştir.

Uzman 3;

tabi ki görebiliriz. Çünkü işte buna bağlı olarak üretilen birtakım çıktılar var. İşte mesela değirmenlerden bahsettim. Bugün kullanılmasa bile şimdi biz bunları yöresel mimari bazında inceliyoruz. Yöresel mimari elemanları. İşte çamaşırlıklar var mahalle çamaşırlıkları. Önceden her evde otomatik çamaşır makinesi yok. Ee mahalle çamaşırhanelerinde çamaşırlıklarında işte bir çeşme yanında çamaşırılık oradan su geliyor ve eee insanlar köy yerleşim yerindeki ya da mahalledeki insanlar eee o alana gidip orda topluca çamaşır yıkıyorlar. İşte ocaklar var, büyük kazanlarda sular kaynıyor. Hani her evdeki o su tertibatı olmadığı için genel ee şeylerin temizlikleri, yıkanma işte eşyaların temizlenmesi bağlamında da o çamaşırlıklarda yapıyorlar. İşte burda yörük köyde mesela bi köy çamaşırhanesi görebilirsiniz. Eğer hani gitme olanağımız varsa. Eee gidebilirsiniz oraya ee büyük bi köy şeyi var eı sanat galerisine de dönüştürüldü. Ve işte hani yöresel mimari bağlamında inceleniyor. Safranbolu'nun içinde var aa çok metruk. Ben hani slaytlardan falan gösterebilirim yarısı yıkılmış, şimdi daha da kötü olmuştur. Ben Safranbolu su mimarisi üzerine bir doktora tezi yapmışım. O yüzden ee o mesela hani söyleyebileceğim bir şeydir size. Böyle ee suyun orda nasıl kullanıldığı eee konusunda. Bu hem işte bi ee Sosyo-kültürel boyutu da var yani. İnsanları nasıl hamama gidince sosyalleşiyorlar bir zamanda çamaşır hanede ya da imece usulü bişey yapıldığı zamanda eski dönemlerde işte insanların sosyalleştiği bir alan oluşturuyorsunuz. Eee birtakım özellikleri var bunları da kültürel bağlamda ele alabiliriz. Su, çeşme başı muhabbetleri. Çeşme başındaki o sosyal paylaşım insanların o dönemdeki eee iletişim biçimi aynı zamanda ee hani biz belki böyle çok eee Anadolu kültüründe de bunu hani hafife alınan bazı tabirler eee kullanılıyor ama. Bu aynı zaman da bi çeşme biçimi, insanların birbirini tanması veya işte ne bileyim eee iletişime girebilmesi sosyalleşebilmesi için bir alan yaratmış oluyor. O çeşme başı. Yani sosyal açıdan da var psikolojik açıdan da var. Günümüz şartlarında bunu daha da iyi anlıyoruz. Çünkü hep elektronik ortamındayız. Yaşam biçimine bağlı olarak ee sonra işte dediğimi gibi enerji olarak kullanılıyor iş kollarında. Burda tabakhane var. Belki Evrim Hoca bahsetmiştir. Tabakhane de mesela su olmazsa olmaz. Çünkü hayvan derilerinin temizlenmesi tamamen suya bağlı olarak gelişen bi iş hanı, iş dalı. Ve bu işi yaparken de bir tabakhane denilen bi mekân ortaya çıkıyor. Bi yapı çıkıyor ortaya. Bunun içinde birtakım makineler var işte derilerin ee bazı işlemlerden geçirildiği havuz olabiliyor, makineler olabiliyor. Asıldığı kurutulduğu gerildiği birtakım kendine özgü birtakım şeyler var. Dolayısıyla bunlar işte kültürümüzün bileşenleri aslında. Eee buna bağlı olarak tabi bunlar

ee maddi kültür. Bi de yani eeı somut kültür. Bi de somut olmayan kültürel mirasımız var. E bide su bunun içinde de yer alıyor. İşte suya bağlı olarak gelişen inançlarımız var. İşte Ee hamamlara gidilir, lohusa hamamlarına gidilir. İşte efendime söylim damat hamamlarına gidilir, gelin hamamlarına gidilir. Dimi mi. İşte ölü yıkanılır mesela. Eee Çocuk doğunca yıkanılır. Eee Ölü defnedilmeden önce yıkanır. Hristiyanlıkta vaftiz geleneği vardır. İşte Yahudilikte de bildiğim kadarıyla bi ölmeden önce yıkanma geleneği söz konusu. Arınma yıkanma. Dolayısıyla su yani inanç biçiminde de var hani somut veya somut olmayan kültürel mirasın her tarafında suyu bulmak mümkün bence''.

Şeklinde yanıtlamıştır.

Uzman 3 burada suyun kültürü oluşturmada bir etken olduğunu söylemiştir. Kendi yaptığı yöresel mimari incelemelerinden bahsedip mahalle çamaşır hanelerinden örnek vererek cevabını desteklemiştir. Bu çamaşır haneliklerin hamamlar gibi Sosyo-kültürel boyutunun da olduğunu insanların bunların aracılığıyla sosyalleştiğini vurgulamıştır. Bir yandan da bunun bir iletişim biçimi, aracı olduğundan bahsetmiştir.

Uzman 4;

tabi ki yani çünkü demin bahsettiğim gibi su aynı zamanda çıkardığı ses dolayısıyla, müziğin ee doğuşuna katkı sağlamış diyebiliriz. Ee tabi müziğin doğuşu dediğimiz zaman, işte sanat tarihi, müzik tarihi, çalgı tarihi gibi konular devreye giriyor. Ve bu anlamda da tabi insanoglunun ını kültürel ve sanatsal yaşamını etkileyen değil baştan aşağı değiştiren bir olgu haline geliyor.

Diyerek cevaplamıştır. Uzman 4 yukarıda da belirttiği gibi suyun varlığı ve insanlar tarafından kullanımı kültürel bir unsuru oluşturmuş bunu da müziğin tarihsel süreçte geçirdiği evrimden kısaca bahsederek savını desteklemiştir.

Uzman 5;

Türk sanatlarıyla tanıştıktan sonra üniversitedeki eii eğitimimde suyu, hadi başlı başına bir konu olarak derste işledik m, hayır. Ama su malzeme olarak bir kere en başta Türk sanatları açısından söylüyorum boyalarımızı kullanabilmeniz için bir malzeme bir yan malzeme. Yani boyalarımızı bir suyla eziyoruz. Kıvamını suyla oluşturuyoruz. Ve kâğıdın yüzeyine, ahşabın yüzeyine, duvarın yüzeyine çininin yüzeyine hangi malzeme olursa olsun o malzemenin yüzeyini aktarırken biz yeni suyu kullanıyoruz. Yani suyla açtığımız o boyayı suyla karıştırdığımız boyayı o yüzeyin uyguluyoruz. Bu yüzden sanatta da su yine bizim temel malzememiz. Temel malzeme olarak suyu görüyoruz. Burada bir parantez açmak istiyorum. Bizimki gibi Türk sanatı çeşidi var ki tamamen suya bağımlı aslında. Ebru sanatı Avrupa'da Turkish Marble Carving olarak bilinen Türk mermer kâğıdı diye isimlendirilen ama son yıllarda artık ebru diye de asıl ismiyle İngilizceye çevrilmesi sağlanan bir Türk sanatı. Kökeni hakkında çeşitli şeyler var. Fikir ayrılıkları var. İşte ilk Türkler mi yaptı, Çinliler mi yaptı falan diye ama Çinlilerdeki Suminagashi diye, Suminagashi mi Suminagashi diye geçiyor. Suminagashi diye yanlış hatırlamıyorsam. Onlar doğrudan su üzerine çalışıyorlar. Onların boyaları biraz daha farklı yani bizim ebrudan daha farklı onlarınki onlar da mesela suyun yüzeyine damlatılan boyayı çok fazla müdahale edilmiyor. Bizim ebru sanatında ise kitre dediğimiz dağlarda yetişen bir çeşit geven otu olarak isimlendirilen bir otun öz suyu alınır, şimdi tabii deniz kadayıfı işte bilmem çeşitli farklı malzemelerden de yapılıyor ama orijinali geven otundan elde edilen bir öz suyu geven otunun öz suyu o alınıyor yani nişasta gibi bir şey gerçi tam nişasta değil katı halde ama un haline getirirsen nişasta gibi bir şey. Deniz kadayıfı dediğimiz de zaten nişasta gibi bir şey. Onu suyun içerisine katıp karıştırıyoruz birazcık kıvamlı bir su elde ediyorsunuz. Bildiğiniz

dupduru kıvamlı bir su. Eee sonra toprak boyları, çeşitli aşamalardan geçirip ezilmiş toprak boyların içerisinde su katıyorsunuz, eziyorsunuz sulandırıyor sıvı özü. (Öksürür) çok özür dilerim, sıvı özünü alıp bu boylara da karıştırıp o boyları bir fırça yardımıyla ya da 'biz' dediğimiz bir metal ucu sivri bir şey yardımıyla bu suyun üzerine dokundurtuyorsunuz ya da damlatıyorsunuz ya da serpiyorsunuz. Serptikten sonra o kitre dediğimiz suyun yüzeyinde bu boylar yayılıyor açılıyor ve siz biz yardımıyla istediğiniz şekilleri çiziyorsunuz ya da şekil çizmeden geldik işte Bülbül yuvası barok özür dilerim he taraklı ebru Battal ebru gibi birçok isim alan ebru çeşitlerini yapıyorsunuz. Şimdi diğer Türk sanatlarını bir kenara bırakıp... (Kesinti olur). Ebru sanatın da ebrunun temel malzemesi olduğunu söylemiştim. İşte içerisinde kitre dediğimiz karışımın karıştırılıp bir kıvam oluşturacak şekilde eee bir su tekneye dökülüyor eee bunun üzerine de toprak boylar suyun içinde ezilmiş yani sulandırılmış toprak boylar içerisinde biraz sıvı? gibi eklenip içerisinde fırça ya da biz dediğimiz malzeme yardımıyla bu suyun üzerine serpilmesi ve çeşitli şekiller çizilmesi ile oluşturulan bir sanat. Şimdi bu sanata baktığımızda temel malzemesinin yüzde doksanı su. Yüzde doksanın diğerinin yüzde onluk kısmın da işte kâğıt, boya, kitre ve şey sıvı özü 0:57? dediğimiz malzeme. Tabi bunun gibi çeşitli fırça, biz gibi yardımcı malzemeler de falan da var yapılmasında kullanılan. Türk minyatür sanatına baktığımız zaman su. Yine boyların hazırlanmasında falan kullanılmış ama tarihten beri günümüze gelinceye kadar suyun plastik bir unsur olarak kullanıldığını ve aynı şekilde günümüze kadar da öyle geldiğini görüyoruz.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 5 burada Türk sanatında ebrunun günümüzde hala devam eden önemli bir sanat olmasıyla -ki suya dayalı gelişen bir sanat- suyun burada oluşturduğu etkenle kültürel bir unsur olduğundan bahsetmiştir. Malzemeden kullanılan boyaya kadar suyu kültürel bir unsur olarak görebildiğimizi görüşlerinde belirtmiştir. Resim 147 de örnek verilmiştir.

Resim 147: Ebru Sanatı

Uzman 6;

yani tabii ki suyla beraber kendi ını yaşama biçimleri modernizmle doğru evrilirken yaratıcı güçlerini çalıştırıyorlar, oluşturuyorlar. Dolayısıyla su onların o kültüre evrilmesine yardımcı oluyor. Önemli bir faktör arkeolojide. Arkeolojide başka bir şey daha vardır yani antik çağlara itibaren su () bulunan yerlerde kurulan kentlerin içinde su mazgalları var. Suların kent altında dolaştığını görebilirsiniz. Yani bakın işte İstanbul'da İSKİ, ASKİ vesaire Ankara'da o onların yaptığı işleri antik dönemde () de yapılmış. Hatta bunlar yani bizimkinde biraz daha farklı daha ilkel ama sonuçta o su o kentteki su arkeolojik yapılar altında dolaşüyor. Kiminin bahçesine giriyor kiminin işte yaptıysa eğer bir çeşmeden akıyor havuzuna giriyor filan. Bunun güzel bir örneği var mesela ee Malatya'da Yeşilyurt'ta çok güzel bir su var. Bu su eee Yeşilyurt'ta çıkıyor bütün evlere giriyor, evlerde diğer ve geçiyor oradan diğer evlere geçiyor ve sonra da kent içine akıyor sonra bu suyu şehir içme suyu haline dönüştürdüler. Ama o arada evlerin içinden geçerken onu da malum ını Türk mimarisinde avlular çok önemlidir. Avluda havuzlar var. Minik havuzlar var. O minik havuzlardan bu su içeriye doğru evin içine giriyor havuza giriyor buradan havuzdan çıkıp komşunun yan evindeki havuza giriyor. Orası buzdolabı olarak kullanılıyor, soğukluk olarak kullanılıyor

. Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 6 burada suyun kültürü yaratmada bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Arkeolojik kazılarında suyun olduğu yerlerde kurulan kentlerde su mazgallarına rastlanıldığını ve kentin her yerine suyun taşındığı örneğini vermiştir. Bugünkü su yapılarının bir ilkeli olduğunu fakat yine de suya bağlı olarak geliştiğini açıklamaktadır. Daha sonra Türk mimarisindeki avlulardan bahsedip içlerinde havuzların olduğuna dair bir açıklama yapmıştır. Çeşme havuz ve avlu yapılarına dair bilgileri 2.3.3.4. Mimari bölümünde geniş açıklaması yapılmıştır.

Bu unsurlar canlı yaşamına neler kazandırmıştır ve medeniyetlerin oluşumuna katkı sağlamış mıdır?

Uzman 1;

Ah tabi, en başında bu medeniyetlerin oluşumuna çok büyük katkılar sağladığını söylüyorum zaten. Özel... İstanbul özelinde bile dört, dört mede.. bileşke medeniyetinden bahsediyorum çünkü eeı Boğaziçi gibi bi uluslararası su yolu kenarında İstanbul. Yani İstanbul da mesela Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, büyük edebiyatçımızdır. Beş şehir kitabı var. Deneme kitabı orada İstanbul'u anlatır. İstanbul'da belki 60 tan fazla dere, nehir varmış bak. Şırl şırl akıyor. Ve Osmanlı döneminde de işte Selami çeşme şey işte ondan sonra ını şeyde bostancı da ını farklı bir çeşme ee efendim ayrılık çeşmesi adı da çeşme olarak kalmış. Böyle birçok çeşmenin ee kurulduğu şırl şırl sularının aktığı onlar içecek suyu, nehir, efendim azz eee göl, deniz filan değil yani. Ondan sonra, su kültürünün ını bütün abukada mahallelere yayıldığı bölgelere yayıldığı bir kültür üzerine kuruluyor ve medeniyette, medeniyette aynı zamanda belki de ee şöyle eee düşünmek lazım kültürün ee en geniş kapsamlısı kapsamlı boyutudur medeniyet. Yani her ee kültür ee olan toplum medeniyete dönüşmez. Afrika toplumu diyoruz çok özgün bir kültürü var. Otantik kültür var. Medeniyet değildir aslında. Bakın efendim hotantulılar şöyle güzel bir türü var. Yok Kızılderililerin eeee farklı bir kültürü var. Doğa severler, insan sever, hayvan sever... bir Kızılderili medeniyeti yoktur. Medeniyet aynı zamanda eee hem düşünsel eee birlikteliği hem maddi birliktelik içinde eee kendini koruyan ve başka güçlere ülkelere karşı da kendini savunan bir gücü de olması lazım... Ya tabi ya mesela Kızılderili kültürü, sanatı vardır ama Kızılderili medeniyeti yok. Afrika kültürü sanatı vardır ama medeniyeti yoktur. Ama mesela çin medeniyetinden bahsediyoruz. Bak kültür var sanatı var medeniyeti de var. Osmanlı

medeniyetinden bahsediyoruz. Oysa bir mesela bazı Arapların medeniyetinden bahsedemiyoruz, bahsedemiyoruz. Ondan sonra keza aynı şekilde yani Avustralya'da yerli kabileler gelmiş gitmiş filan. Ama şu anda Avustralya da veya 100 yıl öncesinde ne var batı medeniyeti kolu var. Avustralya'ya gitmiş oraya Hollandalısı, İngiliz'i Fransız'ı batı medeniyetinin temsilcisi olarak teknolojiyi yaratan. Kültürü yaratan. Sanatı yaratan. Yaşamı, hayatıyla, efendim yemek kültürüyle aaa Avustralya nere Avrupa nere... ne alakası var. Hadi 10 bin kilometre ileriye gidiyor Avustralya'ya batı medeniyetini kuruyor. Bi Bakarsın zaten bütün yöneticiler bütün sanatçılar öyle mavi gözlü sarı saçlı batılı tipler. Yani şimdi Avustralya da olması gereken aslında Çinliler ve uzak doğuların olması lazım. Geçenlerde bir belgesel izledim. Hepsi aaa Hollandalı bir tip, avus.. aa Yeni Zelandalı ki daha uzak Avustralyalı yani Zelanda medeniyeti ve yahut ta efendim hatta Yeni Zelanda kültürü Avustralya...'*Demiştir*.

Uzman 1 öncelikle suyun canlı yaşamına birçok şeyi kazandırdığını onaylamıştır. Medeniyetlerin oluşumunda önemli olduğunu ve İstanbul gibi kıyı bir şehrin avantajlarına değinmiştir. Edebiyatçımız Ahmet Hamdi Tanpınar'dan Beş Şehir adlı kitabını örnek vermiş ve 2.3.3.5. Edebiyat bölümünde suyun edebiyat üzerindeki etkilerinden uzman açıklamalarıyla örtüşen kısımlar görülecektir. Konuşmanın devamında uzman özellikle her kültür bir medeniyet değildir diyerek Afrika'nın bir kültür olduğunun fakat bir medeniyet olmadığını örneklemiştir. Ek olarak çin medeniyetinden bahsedebildiğimizi sahip olduğu kültür, sanat, medeniyet unsurlarında ötürü fakat aynı şekilde Avustralya medeniyeti diye bir kavramın olmadığını örnekleriyle vurgulamıştır. Kısacası uzman tarafından suyun canlı yaşamını, medeniyetlerin oluşma aşamasında geçirdiği süreçlerle nasıl etkilediğini de açıklamış bulunmaktadır.

Uzman 2;

evet medeniyetlerin oluşmasında biraz önce de belirttiğimiz aslında konuyu da içeriyor. Medeniyetlerin oluşmasında tabi ki önemli etkenleri vardır. Suyun olmadığı suya daha zor şartlarda ulaşan medeniyetler suyla ilgili daha farklı yapılar yapmıştır. Mesela nedir örnek olarak söyleyecek olursak, işte su kemerleri. Su kemerleri uzaktan su kaynaklarından şehirlere su getirmek için yapılan mimari yapılardır. Bu yapılar ne kadar çok bir kültür de kılınmışsa, o medeniyetin var olduğu coğrafyanın da su kaynağının o kadar da uzak olduğu anlaşılmaktadır. O bir şekillendirmedi bak örnek olarak. İşte bak İstanbul'daki su kemelerini bilirsiniz mesela bu su kemerleri Bizans döneminde İstanbul'a su getirmek amacıyla yapılmış. Mimar Sinan' ın da önemli yine su kemeleri de vardır. Yapmış olduğu mimari projelerde. Bunlarda suyu getirmek için yapmış olduğu projelerdir. Yani dediğim gibi medeniyetlerdeki bu kültürel oluşumlarda su çok önemlidir. Ve yahut ta başka bir örnek verelim. Yine kaplıca dediğimiz ee yerlerde kültürel oluşumlar çok daha farklıdır. Bir örnek daha verecek olursak bursa antik dönemiyle ilgili işte biz mitolojide arkeolojinin bir bilim dalı olan mitoloji de önemli bir tanrı vardır Asklepios isminde, sağlık tanrısıdır. Sağlık tanrısının genellikle saygı gördüğü tapınım gördüğü yerlerde ise sıcak su kaynakları vardır. İşte bu sıcak su kaynaklarından bir tanesi en bilineni Bergama da yer alır. Bergama da Asklepiyon olarak belirtilen şifahanedir burası. Bu sıcak su içerisinde barındırmış olduğu çeşitli madenlerle, demir madenlerle çok fazladır mesela. Bu madenlerle insanlara daha ee farklı anlamlar çıkarmasına neden olmuş sağlık bulduklarına inanılmış hijyen anlamında bir saygı görmüş ve bu noktalara genellikle hastaneler inşa edilmiş, şifahaneler inşa edilmiş. Bakın bir medeniyette eğer oluşmasını göz önünde bulunduracak olursak, hastanelerin antik

dönemde yoğun olduğu yerlerde şöyle bir baktığımızda orada sıcak su kaynağıyla karşılaşmamız çok mümkündür. Bir yine diğer Alliano antik kentinde olsun yine bir sıcak su kaynağı orda mevcuttur. Bu bölgede olsun, Hadrianapolis antik kentin olsun, yine sıcak su kaynağının olduğu bir köy var imanlar köyü. Ve bunun çevresinde Asklepion Asklepios'a pardon ait önemli bir kült merkezi olduğu düşünülmektedir.

şeklinde cevaplamıştır. Uzman 2 suyun medeniyetlerin oluşmasında önemli bir etken olduğunu onaylamıştır. Suyun olmadığı yerlerde gelişen medeniyetlerin yapı birimleri de buna göre şekillendiğini hatta bu sebeple uzaktan suyun kentlere taşınması için su kemerlerinin inşa edildiğini açıklamıştır. Ayrıca kültürden ziyade suyun sağlık için daha önemli olduğunu ve bu sebeple suyun vazgeçilmez olduğunu özellikle belirtmiştir. Daha sonra tarımın başladığı yerler Anadolu coğrafyası, Dicle ve Fırat nehirlerinin önemi üzerine örnekler vermiştir. Bu da 1.2. Kültürü Oluşturan Bir Unsur Olarak Su adlı bölüm ile örtüşmekte ve daha genel bilgi bölümünde yer almaktadır. Bergama Asklepion'u Resim 148 de verilmiştir.

Resim 148: Bergama-Asklepion Tedavi Merkezi

Uzman 3;

Tabi canlı yaşamına ee çok önemli şeyler sağlıyor. Ama medeniyetleri nasıl mesela su aynı zamanda bir iletişim eee aracı. Nedir mesela Akdeniz. Akdeniz'e çevre olan bütün ülkelere baktığımız zaman ortak bir kültürden bahsetmek mümkündür. İşte biz bunu Akdeniz mimarisi olarak adlandırırız. Akdeniz kültürü, olarak adlandırırız. İşte Akdeniz beslenme tarzı an ee anlarız eı adlandırırız. Neden işte Akdeniz diyeti diye bir şey bile vardır. Neden çünkü bu su çerçevesinde Akdeniz bi ii iletişim sağlamıştır. Ülkeler arasında gidip gelmeyi sağlamıştır ve bi etkileşim doğurmuştur. Bi etkileşime neden olmuştur. İşte ee ortak bir iklime belki, flora ve faunaya sebep olmuştur. Hani bu noktada baktığımız zaman. İşte Kuzey Afrika, İtalya, Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya baktımız zaman bi ii ortak bişey vardır. Mesela zeytinyağı kullanımı gibi, yemek kültüründe. Atıyorum işte mimarideki o işte ee bazı tarzlar vardır hani şurda detay girmeyeyim hani biraz ispanyadaki Endülüs'ten de biraz şey yapıyor. Buu böyle görmek hani iletişim sağlayan bir araç haline geliyo bu anlamda da. Yani su aynı zamanda da bir yerden bir yere senin bişey taşımanda bir araç vasıta, Ee batıklar ele geçildi bu o batıklar işte Amphoralar da işte biz buğday gördük. İşte şaraplar taşınıyor, buğdaylar tahıllar taşınıyor. Bu ticareti işte insanların gidip gelesi ee

dolayısıyla o kültürü taşıyorlar. Mesela Yunan adalarıyla ee işte sakız adasından bir sürü insan çeşmeye gelmiş, çeşme limanına. Ve işte adalar kültürüyle biz batı Anadolu'yu kültürünü çok benzeştiririz çok yakındır. Ee şu an da işte Yunanistan ve Türkiye olarak ayrılmış ama daha erkeç erken çağlara baktımız zaman antik çağda eee bi bütün olarak orası değerlendiriliyor işte. Dor nizamı Yunanistan'da çıktıysa, İyon nizamı İyonya denilen Anadolu toprağında çıkmış. Ee Dolayısıyla su bu arada o gidip gelmeleri yani kimin ne taraftan ne tarafa gittiğini de çok fazla ortaya koyamıyorsunuz aynı zamanda. Dolayısıyla su kültürleri taşıyan bir vasıta aynı zamanda bir yerden bir yere taşıyan. Bi etkiyi bir diğer tarafa aktaran her alanda yani bu bütün hani ıı yani alanları işte mimari olsun ıı işte beslenme ii şey olsun hani yeme içe kültürü. Hatta şöyle mesela ırk olarak bile insanlar hani Akdeniz tipi. (Duraksadı) ooo ıı bunun sonucu olarakta Akdeniz tipi, işte buğday tenli koyu renk gözlü işte ya da işte koyu renk saçlı diyelim daha çok. Mesela kuzeye doğru gittiğiniz zaman ne olur işte renkler daha daha açılmaya başlar. Aşağıya doğru inmeye başladığımız zaman daha daha koyulaşmaya başlar. Hani o Akdeniz'deki ırklara baktığımız zaman hani ııı bi Yunan bi Türk getirdiğin zaman çok da birbirinden farklı da değil. Bir Fransız'la bir türkü getirdiğin zaman çok da birbirinden farklı değil. Eee yani bu ortak bi kültürün bi iletişimde hani etkileşimin aracı aynı zaman da su. Bunun sonucu işte bir sürü şeyin çıkartıyorsunuz

demektedir. Uzman 3 aynı şekilde canlı yaşamına suyun çok önemli şeyler sağladığını söylemiştir. Bunu da şu şekilde örneklemiştir; Akdeniz'e çevre olan ülkelerin ortak bir kültüre sahip olduğunu bunu da Akdeniz diyeti, zeytinyağı kullanımı gibi unsurlarla açıklamıştır. Ayrıca batıklarda bulunan amphora gibi ticari malların deniz aşırı taşınması iletişim ve kültür aktarımı için etmen olduğunu vurgulamıştır. 2.3.3.3. Seramik bölümünde daha ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ve uzmanın görüşleriyle örtüşmektedir. Bunun dışında ten renginden mimari düzen kadar benzerliklerin olduğunu da söylemiştir.

Uzman 4;

tabi ki katkı sağlamıştır. Bir kere doğadaki seslerin taklit edilmesiyle müzik doğuyor. Sonra dilin teknolojinin gelişmesiyle de sanat anlayışı ortaya çıkıyor. Sanatsal bir unsur haline geliyor müzik. eee başlangıçta dini ayinler de ritüellerde hatta bazen ee eski topluluklarda şifa için kullanıldığını biliyoruz müziğin. Ama tabi toplumsal ve kültürel gelişimle bugün sanat anlayışı ortaya çıkmış oluyor ve kültürümüzün ayrılmaz bir parçası olmuş oluyor.

diyerek cevaplamıştır. 2.3.3.6. Müzik bölümünde bahsedilen su sesi ve şifa üzerine olan bilgi ile uzmanın görüşleri örtüşmektedir. Böylelikle bu suyun müzikteki konumu ele alınınca tarihsel süreçte canlı yaşamında önemli bi noktaya ulaştığı görülmektedir.

Uzman 5;

Tabi yani zaten kültür dediğimiz şey nedir? Kültür bir insanın doğduğu andan öldüğü ana kadar yapıp ettiği her şeydir. Buna kültür diyoruz. Yani bizim biriktirdiğimiz, yapıp ettiğimiz her şeyi atalarımızdan miras aldığımız, takip ettiğimiz her şeyi kültür. Bu kültürün içinde de suyun yeri tabi ki yadsınamaz. Her şekilde hayatımızın iççinde sanatımızın içerisinde günlük yaşantımızın içerisinde ve su İslam inancı hasebiyle de suya ayrı bir değer vermişiz. Hem Türk İslam sanatlarında da suya ayrı bir kutsaliyet, aklık, ii İslam dediğimiz

su, abdest, parklanma, aklanma iii akla gelir. Bu tabi ki suyla sağlanılıyor. Bu tür imgeleri suyla anlatılıyor

olarak cevaplamıştır. Öncelikle Çetintaş (2016) tarafından kültür üzerine yaptığı şu tanım “insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir” açıklaması görüşleriyle örtüşmektedir. Suyun hayatımızın her alanında olduğunu geleneksel kültürümüzden İslamiyet’e kadar içinde olduğunu vurgulamıştır.

Uzman 6;

Vazgeçilmez bir şey daha suyla ilgili, barajlar malum bütün sanayiye elektrik üretimini, sulamayı, hayatımızın her anına ııı işlemiş gibi kimisi fazla işlemiş durumdadır. Harran ovası mesela yıllar önce burada su yokken ııı çorak bir arazi idi şu anda iki mahsul alınıyor, Harran ovası barajlar nedeniyle sulanarak iki mahsul alıyor. Aynı zamanda insanoğlunun yaşamı için gerekli olan ürünlerin de suya bağımlı olduğunu görüyoruz. Sanatla ilgili de dediğim gibi çok etkisi var

şeklinde cevaplamıştır. Anlaşıldığı üzere sulamadan sanayide elektrik üretimine kadar suyun hayatımızın her anında olması canlı yaşamına büyük katkısının olduğunu ve medeniyetleri oluşturmada önemli olduğunu açıklamıştır.

Günümüzde bu konu üzerine ne tür çalışmalar yapılmalı ya da gerekli mi?

Uzman 1;

Günümüzde bu konu üzerine tabi tabi yapıldı. Yani bu suyun onda.. İlk birincisi gerekli, buna cevap verelim. İkincisi de yapıldı. Ondan sonra en başında eeee Braduel’in Akdeniz medeniyeti diye bir kitabı var. Orda geniş olarak suyun, su bölgelerinde, yani medeniyetlerin bir kere su bölgelerinde kurulduğu ondan sonra eee iddiasını ee anlatan ııııı kitabı var. Başka yazarlarında, tabi birçok yazarın medeniyetlerin genelde sanatın ve kültürün hani o su sanatın medeniyet ve sanatların diyor. Ve gelişmiş kültürlerin mutlaka su havzalarında ee akarsu kenarlarında; göl, nehir, eeee deniz kenarlarında kurulduğunu iddia ediyor. Harita onu gösteriyor. -Kısa bir sohbet- ondan sonracağıma yine hatırladığım mesela eee yine su kültürünün eee suyun etkisinin medeniyetlere ve ııııı su ııı sanat ııı ee ilişkisi ıı tarihsel medeniyetler konusunda aslında ıı kültür tarihçilerinin tamamı bak kültür tarihçileri, medeniyet tarihçilerinin tamamı suyun önemini eeee dile getiren ııııı suyu bir anlamda onu internetten de bakarsın o kültür ve medeniyet tarihçilerini onların bir ki tane onun isimlerini de alırsın onların hemen hemen tamamı eeee suyun ııı öneminden bahsetmişler. Medeniyetin gelişmesinde suyun fonksiyonunun ııı anlamını ve önemiyle ilgili (Araştırmacı: yani yapılmalı diyorsunuz). Yapılmalı. Ha yapılmanın ötesinde mutlaka bununla ilgili araştırmalar, incelemeler, daha da derinleştirilmesi lazım, çünkü eee saklı medeniyetler var. Eee ondan sonra antropoloji üzerinde de yani insan kültürü üzerinde de araştırmalar yapılması lazım. Çünkü özellikle arkeoloji bu konuda tam bi bence ye ııı yet ee şey değil ııı tam iyi noktalara ulaşmış değil. Tabi çok zor eee bir bilim çünkü ııı ve medeniyetleri ortaya çıkarmak o kadar kolay değil, onlarca yıl sürüyor. Bunların Mağaralarda devam etmesi ve yeni arkeolojik alanların o su havzalarındaki ııı medeniyet kalıntılarının ortaya çıkarılması konusunda ııı kaynakların mı ayrılması, gerekiyor. Bununla ilgili kitapların yazılması lazım araştırma kitapları yazılması lazım. Medeniyetler, kültürler ve sanata işte sanat ııı ve mimarlık... oluşturma sanat eserlerinin ortaya çıkartılması konusunda, Bunların arın eee tasnif edilmesi ve müze, konusunda da müze oluşumları konusunda da yani medeniyetlerin ve sanat eserlerinin müzelerde sergilenmesi konusunda da sorunlar var. Hem de gelecekte azalan suyun biz nasıl olumlu değerlendirir, kültüre ve sanata, eğitime nasıl daha fazla yönlendiririz şekilde plan ve projelerin geliştirilmesi lazım

şeklinde açıklamıştır. Uzman 1 burada öncelikle suyun sanat ve arkeoloji alanlarında çalışmaların yapılması gerektiğini ve yapıldığını belirtmiştir. Bunu da Braduel'in adlı yazarın Akdeniz üzerine yazdığı kitabı örnek vererek desteklemiştir. Başka yazarlara ait de bu konu için kaynakların olduğunu da söylemiştir. Tezin 1.3. İlgili Araştırmalar bölümünde su üzerine yapılan çalışmalara örnek verilmiştir.

Uzman 2;

Suyla ilgili tabii, ıı sadece suyu böyle biz bir estetik yapılar estetik unsurlara gelişmesindeki bir etken olarak görmeyelim. ıı suyun insan için ne kadar önemli olduğu konularında biraz daha çalışma yapılması gerekir. Mesela bizim coğrafyamızda bir küçükten su istendiğinde o size suyu getirdiğinde bir o karşılığında bir söz söylenir -su gibi aziz ol- işte burada aslında suyun insanın gözündeki yeri de gösteren bir ifadedir bu. Bizim toplumumuz için özellikle. Dolayısıyla bizim bu tür çalışmalarda suyla ilgili şuna da dikkat etmemiz lazım. Bölgesel, yöresel açıdan insanların suya karşı yaklaşımı nasıl? Mesela ıı bir örnek daha verecek olursak, yine su dediniz, deniz de sudur, gölde sudur. Akarsu da sudur. Deniz kenarında yaşayan insanın hayata bakış açısıyla denizden uzak insanın hayata bakış açısında da farklılık var. Bunlarda insanın aslında kültürel etkileşimini etkileyen önemli unsurlardır. Yani biz sadece antik dönemlerde işte suyun insanın fizyolojik ihtiyacı veya da yıkanma ihtiyacı olduğu için değil suya olan yoksunluk, kıt kaynak olması da insan hayatını şekillendiren önemli bir etken. Dolayısıyla bunlarla ilgilide bir aslında bölgesel çalışmalar yapılması lazım. Yeteri kadar olduğunu düşünmüyorum. Var biraz çalışma ama yeterli olduğunu düşünmüyorum. Ee bölge bölge insanların suya bakış açısının değerlendirilip bunlarla ilgili genel bir değerlendirme genel bir değerlendirme sunan çalışmaların yapılması gerekiyor. Mesela ben şunu anlatmaya çalışıyorum. Mesela bizim toplumumuzda şey vardır. Osmanlı toplumunda bir hamam kültürü vardır mesela çok önemlidir. Bu hamam kültürüyle ilgili Osmanlı kaynaklarına baktığımız zaman bunun nereden kaynaklandığı, neden böyle bir hamam kültürü bizim toplumumuzda önemli rol oynadığı hala tartışılmamıştır mesela. Çok önemli bir şey diyorum. Evet hamam kültürünün aslında en önce en yaygın gördüğümüz uygarlıkta roma uygarlığıdır. Roma uygarlığından bu coğrafya ya süre gelen bir gelenek var. Hamam geleneği. Sanki Osmanlı hamam geleneğini hiçbir böyle dayanağı olmadan kendiliğinden ortaya çıkmış bir kültür gibi incelemekten ziyade bu coğrafyadaki bu geleneğin nasıl ortaya çıktığını nasıl geliştiğini ve Osmanlı da nasıl şekillendiğini mesela iyi araştırılması lazım. İşte bunun gibi. Evet evet yani bunun araştırmaları gerçekten yetersiz. Evet yetersiz ve bu konuda daha fazla çalışılması gerektiğini düşünüyorum

diyerek suyun daha farklı yönlerden ele alınarak çalışmalar yapılması gerektiğini açıklamıştır. Uzman hem bölgesel hem de yöresel olarak insanları su hakkında bilinci yoklanması gerektiği ve buna göre araştırılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca uzman antik zamanlardan suyun fizyolojik benzeri ihtiyaçları dışında kıt kaynak ve yoksunluğu üzerine de durulması gerektiğini vurgulamıştır. Yapılan çalışmaların yeterli olmadığını da söylemiştir. Uzman Osmanlıdaki hamam geleneğini kökeninin bilinmezliği, inanç sistemindeki suya yönelik temizlik anlayışı vb. durumları araştırma kısmında eksikliklerin olduğu ve daha fazla çalışma yapılması gerektiğini söylemektedir. Resim 149 da hamam yapısına bir örnek verilmiştir.

Resim 149: Ephesos-Skolastik Hamam.

Uzman 3;

Tabii çok çalışma yapılıyor. Gerekli. Geçmişten bu yana kadar çok ıı fazla çalışma ıı var. Yani suyla ilgili. İşte Avrupa'daki içinde yani bütün kentlerin bi su geçiyor mesela hani bunda da benim söylemem gerekiyor. O Suyun sağlı sollu kenarlarında işte ee şey bulmuş hayat bulmuş şey şehir. ee önemli bi ırmak bi nehir geçer. Mesela Türkiye'ye baktığımız zaman da Anadolu'da birçok yerde işte biz bunu görürüz. Arapçayı mesela çok önemli bir noktada. Şu an çok hani ıı günlük ııı daha doğrusu hani değişen dünyayla beraber çok farkında olmasak bile zamanında araç işte Filyos a kadar giden çok önemli bir e ırmak yani burda. İşte Kızılırmak var yeşil ırmak var. Yani hani ee Ege de mesela menderes ee menderesler. Bunlar hakikaten bulunduğu yerleri hayât vermiş. Medeniyeti taşımış. Neden işte insanlar suyu kullanacaklar ve suyun etrafında toplanıyorlar. Bu her yerde eee bu şekilde. (Hocam şimdi...) suyla ilgili de çok çalışma var. Mesela bu hani münferit olarak şunu da belirteyim. Hani eeıı şu çeşmeler çok çalışılmış, meydan çeşmeleri, sokak çeşmeleri yani sadece İstanbul olarak değil ıı işte ıı roma döneminden beri işte Bizans'tan be beri Anadolu burda özellikle yurtdışında da ııı görüyoruz bu tarz çalışmaları ama eıı Anadolu coğrafyasında suyu bir yerden bir yere getirmek için birtakım formüller ee yapılmış, mesela bunu eeıı işte Anadolu topraklarında ee Roma veya Bizans'tan belki hani itibaren alabiliyoruz. Belki eskiye aitte bişeyler söyleyebiliriz. Su kanalları veya işte bazı şeylerden bahsetmek mümkün. Arkeolojik veriler doğrultusunda ama eee mesela baktığım zaman bu eee suyu bir yerden bir yere nakletmek işte Mimar Sinan'ın yaptığı su kemerleri değil mi. Bir kısmını onarmış Bizans'tan kalanları bir kısmını işte Süleymaniye su yolları yapmış mesela. İşte yani bunlar suyun her dönem ee önemli olduğunu bize gösteriyor. Bunlar üzerinde bi g bir yığın çalışma var. Yani yöresel bazda çalışmalar var ıııı mesela Titus su kaynağını biliyor musun? (Araştırmacı: Evet duydum...). Hatay da mesela eee onla ilgili çok fazla bi şey ııı yok. Envanter bilgisi var. Hani ben gittim gördüm de ee baktım hep arama motorlarında belli şeyler çıkıyor. Yani mesela eeıı Şamran su kanalı var Urartululara ait hala kullanıldığını eee söylüyorlar. Eee yani mesela bazı şeyler üzerinde belki daha farklı çalışılabilir. Eee Şöyle hani ben şimdi ne çalışılmış, eksik olan ne var, suyun birçok yönden çalışılması eee çalışılabilir yani. Ama hani yani arkeolojik veriler keşke çok daha hani ön plana çıksa. Biraz böyle daha eee işte bilimsel kanallarla değil de biraz bizim halımız böyle popüler eee kültürden hoşlanıyor. Hani bu arkeoloji dergileri falan var keşke oralarda biz daha çok sıklıkla görsek bu su kanallarını bundan su işte kültler. Su şeyleri, çıkıyor yani bunlar kazıdan. Eee işte su şeyleri..... (formları.) ızgar ızgaraları mesela. Hani şehir şebekelerini gösteren bir takım eee buluntular falan çıkıyor. Eee şeyleri saymıyorum. Hani o testileri, seramik kapları, günlük kullanımda kullanılan şeyleri saymıyorum. Ritüel olarakta

mesela hani hayvan biçimli su kapları falan var. İçki kapları var. Yani sıvı kabı diye geçiyor zaten hani bunlar. İçki hani ne olduğu tartışılır. Eee o yüzden çalışılabilecek aslında çok fazla konu var. Hani bende şu anda ee şu çalışılmalı keşke ama, inanç boyutunda çalışılabilir. Yine işte eee mimari boyutta çalışılabilir, bi de bunlar karşılaştırılmalı çalışılmalı, yani mesela İstanbul'daki işte eee peyzajın içinde suyun çalışırken işte Hristiyanlıkta su nasılmış nasıl kullanılıyor ona da belki bakmak gerekiyor. Çünkü biz biliyoruz ki Hristiyanlıkta da ayazmalar vesaire var yani. (Araştırmacı: Eksik mi kalıyor ...). Tabi tabi yani, onlarda kalsın. Daha sonra sizler geçler enı yapısın (gülüyor). Bi kısmını da biz yapıyoruz işte

şeklinde soruyu cevaplamıştır. Su hakkından geçmişten beri çok fazla çalışma olduğunu söylemiştir. Uzman çeşmelerin özellikle çok çalışıldığını belirtmiş ayrıca su kanallarından da bahsetmektedir. Uzman Titus su kanalı gibi envantere alınan çalışmalardan bahsetmiş fakat bu konulardan özellikle arkeoloji dergileri gibi platformlardan biraz daha bahsedilmesi gerektiğine dair de tavsiye de bulunmuştur. Bazı çalışmalarında farklı yönleri üzerine araştırma yapılması gerektiğini bu konuda çalışmaların pek yapılmadığını vurgulamıştır.

Uzman 4;

sizin konunuz çok özel bu konu da (gülerek bahsetti) siz bunu söyleyince bana aslında şey düşündüm, neden mesela müzikle ilgili böyle spesifik olarak böyle bir çalışma yapılmamış, çünkü suyu konu alan çok eser var, literatürde. Hani bunların ııı ayrıca incelenmesi, hani kompozisyon yönünden, armoni yönünden incelenmesi iyi olurdu. Bi de şey aklıma geldi. Mesela ıı seslerle yapılan tedaviler var belli bir frekanslarda ve su sesinin de insanların üzerinde çok olumlu etkileri var. Hani şimdi müzik denilince akla hemen ses deyince müzik geldiği için belki bu yönüyle de ilgili bir araştırma yapılabilir. Mesela kompozisyonlarda, bestelerde kullanılan bu işte su efektlerinin ya da su betimlemelerinin diğer çalgılarla yapılan hani insan psikolojisi üzerine ne gibi etkileri var. Bunlar tabi ayrı bir çalışmanın konusu ama çok güzel olurdu bi çalışma yapılsa

şeklinde soruyu cevaplamıştır. Uzmanında belirttiği gibi su ve müzik adına çok fazla alışmanın olmadığı ve bu çalışmaların farklı disiplinlerle beraber araştırılması gerektiği yönündedir. Araştırmacı olarak yaptığım çalışmada su ve müzik adına genel bilgilere zor ulaşılmıştır.

Uzman 5;

Şimdi şöyle ben kısa bir araştırma yaptım su üzerine yapılan çalışmalar var. Hatta Edirne, Edirne diyoruz Trakya Tekirdağ üniversitesi 'nin 2013 yılında su ile ilgili bir sempozyum yapılmış sempozyum kitabına ulaşamadım. Sizinle konuştuktan sonra merak ettim hani nedir diye böyle bir veriye ulaştım su üzerine yapmış sempozyumlar var. Ama suyun kültürel boyutuna ne kadar inilmiş bilmiyorum benim bildiğim bir tane tez var bir tane makale var. İii şeyle ilgili hatta isimlerini söyleyeyim, sana hemen. Kültürel öge olarak su kavramı ve Türk resim sanatını etkileri diye yüksek lisans tezi var. Özge öneri Eskişehir'in 2018 yılında yapılmış. Hani bilmiyorum senin yapmak istediğin çalışmayla ne kadar alakalı. Ama şöyle kısaca konu başlıklarına bir göz attım bunun. ee şöyle bir makale var. Bir tez olarak çalışmış bunun haricinde bir de eee şöyle bir makale var bir kültür eee kültür özellikleri Türklerde su kültürü. Hüseyin Uçarın, eee kültür araştırmaları dergisinde yayınlanmış. Hani bunlar dikkatimi çekti bir araştırma makalesi Hüseyin hocanın makalesi. Hani şöyle hızlıca bir göz attım. Eee Türklerin çok eski dönemlerden beri işte suya

verdikleri değeri kült unsuru ee olarak ele almış değerlendirmeye çalışmış atıflarıyla falan. Bu konuda çalışmalar var. Yapılmalı mı? ben her zaman şu savunuyorum. Eee hiçbir çalışma bitmiş değildir. Bir çalışmaya hiçbir çalışmaya nokta konulmaz. Sizin yapmış olduğunuz çalışma o alana bir katkı sağlar sizden sonraki eğer sizden daha farklı şeyler söyleyebilecek ise farklı bilinmezler ortaya çıkarabilecek ise tabi ki yapılmalıdır. Türk resim sanatında, Türk sanatlarında bütün sanatlarda suya verilen değer eee suyun önemi, kültürel özellikleri tabii ki bunların araştırılması gerekiyor. Ama bu konu üzerine de daha dün konuşurken buradan bir hocamızın eee resim bölümündeki bir hocamızın eee su üzerine Türk resim sanatında su, yanılmıyorsun bir bildirisinin olduğunu söyledi bana, sempozyumunu kitabına da basılmış. Sonra WhatsApp'tan bilgisini alıp size ulaştırdım. Su konusu üzerine çalışılmış ama ben bu konu üzerinde çok fazla araştırma yapmadım. Hani Türk kültüründe su üzerine o yüzden yapılan çalışmalar ne kadar alanın ihtiyacını karşılamış bilemiyorum. Fakat suyun Türk sanatlarındaki plastik unsur olarak kullanımıyla ilgili çalışmalar yapılabilir. Eee ilk eserlerde nasıl form verilmiş nasıl anlatılmış, nasıl anlamlar yüklenmiş, nasıl bir görev yüklenmiş ona, o tabloda resimde ya da mimari yapıda. Günümüzde yapılıyor mu nasıl anlamlar yükleniyor. Suyu verilen önem diğer geçmişte nasıldı günümüzde nasıl? gibi çalışmalar tabi ki yapılabilir. Gereklide, önemlide tabi ki bu tür çalışmalar. Tabi ki sanatla ilgili her çalışma önemli

diyerek cevaplamıştır. Uzman 5 burada bu soruya cevap vermek adına bir araştırma yapmış ve su konulu birçok sempozyum gibi çalışmanın olduğunu ulaştırmıştır. Fakat tez başlığında olduğu gibi suyun sanat ve arkeolojideki izdüşümlerine dair hem kültür bazında hem de medeniyet açısından yeterli verilerin olmadığını görmüştür. Ayrıca suyun Türk sanatlarında plastik unsur olarak kullanımına dair çalışmaların yapılması gerektiğine de değinmiştir.

Uzman 6;

Şimdi günümüzde zaten suyun mümkün olduğu kadar, yani sağlığın kafalar suyun mümkün olduğu kadar değerlendirmek istiyor. Ama hep sağlığın kafalar diyorum. Maalesef öyle ama şimdi biliyorsunuz İstanbul da nerde yaşıyorsunuz bilmiyorum ama, İstanbul'da mısınz Yoksa Safranbolu'da mı? (Araştırmacı: İstanbul'dayım ben Pendik'teyim). Haaa Pendik'te de var ama ayamama deresi vardır İstanbul'da Bakırköy'den eee şeye Ataköy'den şeye dökülür denize dökülür. O su bir zamanlar pırl pırl akan bir su idi. Ve herkes ondan yararlanıyordu. Etrafında evler, yaşama biçimleri işte ne bilim, ee bu kayıklar vesaire orada Marmara'ya açılıyor. Şu anda orası mesela saray atıklarıyla eee kirlenmiş durumda. İii derhal bu tür yerlerin temizlenmesi gerekiyor. Aynı şey kurbağalı dere de gerçi yavaş yavaş temizleniyor. Ama bunların hızla yapılması lazım çünkü iii artık ozon tabakasının delinmesi nedeniyle iii kuraklık hızla dünya da yayılmak üzere. Eee bunun için sular çok değerli. Bizde de boşa akan ve de akarken de kirlettiğimiz bir sürü nehrimiz var. Denizimiz var üç tane. Bunu çok ciddi şekilde iii bilim insanlarıyla iii birlikte düzeltmek, yararlı kullanmak gerekiyor. Demin söylediğim gibi. Ayamama deresi bunun küçük bir örneğidir. Benzeri birçok örnek var. Eee mesela İstanbulun suları ii Trakya bölgesinden beş büyük baraj olarak oradan sular dökülüp İstanbul gibi bir metropole su taşıyor. O sular bununla ilgili bir program yaptığım için biliyorum, belgesel yaptığım için biliyorum. O sular geliyor, temizleniyor ve ee musluklara kadar intikal ediyor. Ve İstanbulun yani İstanbul halkı kullanıyor o suyu, hatta çok da eğer tesisatınız temizse o suyu kullanabilirsiniz. O kadar önemli evet. Çünkü aşağı yukarı her gün İstanbul'un çeşitli yerlerinden 500 e yakın su numunesi gelir. Bir birime belediyenin bir birimine, o birim o su numunelerini inceleyerek nerede ne hata var diye derhal müdahale eder. Böyle olması gerekiyor. Bu bunu ben 1999 da ki bi biliyorum. 99-2000 de. Şu anda bunun katlanarak daha iyi olduğu kanaatindeyim. Eee bu güzel bir şey tabi, yani suyu bu manada değerlendirmek doğru bir şey. Ama yetmiyor hem bu büyük kentler de bu yığılmaların önüne geçmek, suyu bir bakıma daha

özgünleştirmek ve onun bize yararlı bir şekilde kullanmamıza neden o olması gerekiyor ama maalesef buna da çok fazla başarılı olamıyoruz

olacak şeklinde cevaplamıştır. Uzman 6 burada değinmek istediği öncelikle sağlıklı kişilerce su hakkında araştırmaların yapılması gerektiği yönündedir. İstanbul'daki kuruyan derelere örnek vererek ileride yaşanabilecek felaketlere karşı önlem amaçlı bu konu hakkında çalışması gerektiğini tavsiye etmiştir. 2.2. İnsan Yaşamında Suyun Yeri ve 2.2.1. Kaynakların kullanımı ve korunması adlı bölümlerde buna dair bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bilgiler uzman 6 'nın görüşleriyle örtüşmektedir.

4.2. Suyun, Sanat ve Arkeolojide İçerik Unsuru İlişkisi Üzerine Görüşler

Bunun üzerine uzmanlar Suyun, sanat ve arkeoloji alanlarındaki eser ve bulgularda içerik unsuru olarak kullanımı nasıldır? Sorusuyla beraber diğer alt sorulara da cevap vermiştir.

Sırasıyla Uzman 1 bu soruya;

Tabii içerik olarak yani şimdi tabii bu eee vardır. Öyle ki eee içerik olarak bakıldığımız zaman çok tanrılı kültürlerde de geçmişte eee mesela abı hayat yaşam suyu olarak yansıtılır. Su yine ee kültür sanat eserlerinde temizleyici mesela... ve arındırıcı mesela. Kirden arındırır efendim olumsuzlukları giderir. Hem manevi sudan bir tür iksirden bahsediyor hem maddi su; işte yıkanma, efendim ibadet öncesi temizlenme, kültüründe sanat bileşeninde yansır. O anlamda su hem arındırma maksadında kültür ve sanatta kullanılmıştır hem temizlenme anlamında kullanılmıştır hem de yüceltme anlamında kullanılmıştır. Yani insanı yücelten, kültürü yücelten formlarda bileşimlerde ve tasarımlarda kullanılmıştır. Bu noktada su, ııı hem biçim olarak hem içerik olarak medeniyetlerde kültürlerde ve sanatlarda hem direkt mesaj vermiştir hem de dolaylı mesajlarla kendisini bi anlamlarda tanımlamış, tanımlattırıştır. Sanatçılara ve medeniyetlere

diyerek cevaplamıştır. Uzman 1 burada suyun içerik olarak kullanımına maneviyatla gelişen sonuçların maddesel formlara büründüğünü açıklamıştır. Yani yıkanmanın hem arındırıcı özelliğinin hem de temizlenme özelliğinin durumu uzmanın açıklamasındaki verdiği örnektir. Buradan da anlaşıldığı üzere kültürün oluşumunda suyun içerik olarak form kazandığını görmekteyiz.

Uzman 2 ise;

İçerik olarak şöyle diyelim. Yani şimdi siz su dediğiniz zaman su aslında ee bu çok kapsayıcı bir ifade olarak şunu söyleyeyim. Bütün şehirleri ülkeleri su, içerikleri üretmiştir. Bakın şehirleri diyorum. Yapıları, binaları, aileleri. Şimdi diyeceksiniz hocam nasıl böyle bir çıkarıma ulaştınız. Şöyle diyelim, bir bina inşa etmek istiyorsanız kerpicin içerisine su katmanız lazım. Bir yapının temelini yapmak istiyorsanız suyla karıştırmanız lazım. Bir bardak inşa ee ii yapma ıı bir imal etmek istiyorsanız su ile imal etmeniz lazım. Buna su harcı yapmanız lazım. Antik dönemden bahsediyoruz. Ve siz suyun olmadığı bir karışımla bir şey inşa etmeniz mümkün değil. Günümüz de de öyle değil mi? Günümüz de de yine binalar yapılıyor. Betonla neyle biz harcını hazırlıyoruz. Suyla hazırlıyoruz. Aile eddiğimiz

şey bir evden oluşmuyor mu? Aileyi barındıran şey bir ev değil mi? Siz bir ev olmadan aile olmayı başaramazsınız. Dolayısıyla aslında su bizim hayatımızdaki en belirleyici unsur. Dolayısıyla biz burada kazılarda suyla ilgili ne buluyorsunuz, zaten bulduğumuz her şey suyla ilgili. Seramikte olsun, aletlerde. Mesela bir örnek daha verelim. Şimdi diyeceksiniz ki hocam bir tane antik döneme ait bir çekiç bulduk demirden. Bunun suyla ne alakası vardır? (Yani suyla ıslatılarak...) aynen öyle biz bunun suyla dövülerek bu ii bulunak imal ediliyor. Yani suyu biz spesifik olarak şunun içinde suyu bulduk, bunun içinde suyu bulduk dememiz çok doğru değil. Eee binalar boyanıyor antik dönemde işte, heykeller boyanıyor çeşitli süslemeler boyanıyor. Ee bu boyalar toz halindeyken ee boyanacak halde suyla gene karıştırılarak getiriliyor. Dolayısıyla su insanoğlunun her anında her alanında her noktasında mevcut. Biz kazılarda bulduğumuz zaten her şey suyla alakalıdır. (konu olarak...) tabi ki şimdi biz şöyle diyelim. Bizim mesela aaa bir antik kentlerde bulduğumuz ee fresklerde kesinlikle yapılan boya şeyler ıslakken hazırlanır. Ne demek istiyorum. Şimdi bu önemli bir aslında detay. Şimdi freskler iki türlü duvar resmi vardır. Bi tanesi fresktir bi tanesi stuko diye geçer. Eve şimdi freskin stukodan olan farkı şudur. Su işin içine girecek çünkü. Freskin harcı ıslakken bakın suyla hazırlanır bu harç. Freskin harcı, yani o yüzeyine sürülen sıva ıslakken yine suyla inceltilmiş hazırlanmış olan boya o ıslak sıvaya yedirilerek hazırlanır. Çizilir. Fresk öyle hazırlanır. Stuko ise bir yine sıvayla bir alan hazırlanır boyanması için daha sonra da kuruduktan sonra bunun üzerine boyayla istediğiniz gibi resimler çizilebilir. (kuruduktan sonra..) kuruduktan sonra bu stukodur. Peki freskler ile ara stuko ile arasındaki en önemli arkeolojik farklılık nedir? Stokunun üzerindeki boya kısa zaman içerisinde yok olur ama freskin içerisinde ıslakken o harcın içerisinde boyanın nüfuz etmesinde kaynaklı olarak freskin boyası günümüze bozulmadan gelir. (o zaman bu..) tabi tabi bundan dolayı tercih ediliyor. Yani. Ee şimdi ıı biraz önce de söyledim. Suyu zaten görmemiz çok normal. Yani su su hayat demek. Bunu en baştan beri de söylüyorum. Su hayat demek insan için. Sağlık demek. Dolayısıyla bir insan için, hayat en önemli şey. Hayatın önüne hiç bişey geçmiyor. Sağlığın önüne hiç şey geçmiyor. Günümüzde de öyle değil mi sağlıklı olayım da aman bi şeyim olmasın. Bazı insanlar öyle der. Sağlığı bozuk insanlar. Keşke sağlığıma ulaşıyordum da hiçbir şeyim olmasaydı. Veya da böyle duygular içerisinde giriyor bazı insanlar dimi. Dolayısıyla ıı su hayat demektir, sağlık demektir. Dolayısıyla insanların her şeyin önüne koyduğu suyla ilgili bu tip ee resimler ve yahut ta estetik şeylerin yapılması çok doğaldır. Şimdi biz ben tabi Hadrianapolis kazı başkanı olarak konuşuyorum. Hadrianapolis' e geldiğimizde de suyla ilgili mozaikler göreceksiniz. Bilmiyorum daha önce geldiniz mi? (Gelemedim hocam...) neyse bir gün bekleriz. Oraya geldiğiniz de mesela nehir tanrıları var. Elllerinde Cornucopia tutar. Yani bereket boynuzu tutar. İçerisinde su fışkıran böyle. Yani orada suyun bereketi vurgulanmış. Niye bereket boynuzunun içerisinde su çıkıyor peki. İşte bereketi oradan su getirir.su berekettir. Su hayattır. Dolayısıyla bunların insanoğlunun olduğu her yerde suyla ilgili bir motif, betim görmemizde normal

şeklinde cevaplamıştır. Uzman 2 burada suyun oluşturduğu -bundan kasıt ev yapmak için harca suyun karıştırılması gibi- yapı birimleri aile kurumları için yaşam alanı sağlamaktadır. Uzmanın görüşünde olduğu gibi aile olmadan bir ev olmaz, su olmadan da bir ev olmaz. Çünkü su burada bu oluşumların kaynağıdır. Somut kültürle beraber maneviyatı da etkilemektedir. Uzman aynı zamanda yaptığı arkeolojik kazı çalışmalarında rastladığı fresklerin harcının yine suyla hazırlandığı örneğini vermiştir. Su hayattır diyerekten insanlığın ortaya koyduğu birçok şeyin suya bağlı olmasının gayet olası bir durum olduğunu vurgulamıştır.

Bu soruda Uzman 3;

Yani her şeyi görebilirsin. Ee mesela bir midye kabuğu da sana suyu çağırıştırır. İşte Botticelli' nin sanatın ee Venüs'ün doğuşu, Afrodit'in doğuşu. Yani eee mesela orda da bir

suyu koysa da koymasa da sen onun ee kabuğun içinde gördüğün zaman hani o artık ikonografik bir şey yani kalıplaşmış bir biçimden bahsediyoruz orda suyu algıyorsun. Evet bu köpüklerle doğmuş işte Kıbrıs yakınlarında eee karaya vurmuş işte bi ee istiridyenin içinde hani anlatımı bu şekilde olduğu için bunu kim tasvir ederse etsin. Nasıl yaparsa yapsın nasıl bir ee manzara yaparsa yapsın o istiridye kabuğunu işte ee güzel bir kadınla beraber gördüğün zaman onu işte Afrodite olduğunu... işte değil mi yanlış söylemiyorum. Eee şey yapıyorsun, ee hani Venüs'ün doğuşu eee anlayabiliyorsun. Tabi. Yani kalıplaşmış biçimler ee açık kalıpları var hani, anlamını mı bizim bildiğimiz. E hani çok şekilde görebiliyoruz. Dediğim gibi hani çok soruda çok şey yapamadım

şeklinde cevaplamıştır. Uzman 3 burada suyun varlık halinin insan hayatında kalıplaşmış olmasının getirisiyle suyu çağrıştıran birçok unsurların olduğuna dair örneklerden bahsetmiştir. Deniz kabuğunun suyu çağrıştırması örneği bu açıklamaya uymaktadır.

Uzman 4;

Ee şimdi içerik olarak şöyle düşünüyorum. Bu tabi yüzde yüz edindiğim bir bilgi değil ama, önce hani suyun sesini taklit edilmesi ile başlanmış. Vesaire gibi düşünürsek, suyun etkisini. Sonrasında mesela halen şeyler var; bardağın içine su konarak hani ses çıkarması. Hatırlıyor musun, glassharp diyorlar. Ve de hani ilkel insanlarında çok yüksek ihtimalle böyle çeşitli çanakları vesaire su doldurup o şekilde sesler elde ettiğini eee tahmin edebiliyoruz, yani bence mutlaka olmuştur. Spesifik olarak isim de verebiliriz. İşte atıyorum Afrika da hangi kabile kullanmış vesaire gibi. Evet mı tabi senin de söylediğin gibi sonrasında suyun ne biribir kullanıldığı enstrüman içinde çalgılar var ama onların 20 ve 21. Yüzyıl yani hep tasarım çalgılar ama eee ne oluyor eee sanat akımlarının gelişmesiyle de kültürel gelişimle de eee Antik Yunandan itibaren müzikte belli forma belli kurallara kavuşuyor. Sonra işte resimdeki sanat akımları işte Barok, Rönesans vesaire aynı şekilde müzikte tüm akımlardan etkileniyor ve ne oluyor bestecilerin ee tematik eserler yazma ihtiyacı doğuyor. Tabi bu felsefi yönü de var bunun. Felsefenin de gelişmesiyle de ee mesela bi şeyi Evrim Hocamızla da konuştuğumuzda da ilk aklıma gelen Handel' in Water music diye çok evet çok ünlüdür. Barok müzik bestecisi. Ee zaten barok müzik diyince akla gelen ilk i üç isimden biri diyim. Çok ünlüdür. Onun Water music diye bir eseri var. Aslında süt formunda. Bir süt. Fakat işte ee o zaman barok dönemde e tabi ee kraliyet, kralın böyle sanat anlayışında da çok büyük etkisi olduğu için sipariş edilmiş bir eser. Ee işte kraliyet ailesinin nasıl diyeyim, nehir üzerindeki işte gezisi boyunca yazılması için, çalınması için yazılmış bir eser. O yüzden de Water music yani Handel özellikle suyun üzerinde bunun icra edilmesini düşünmüş ve o şekilde beselenmiş. İşte nefesli çalgıları kullanmış, hani su çünkü açık havada da daha böyle rezonansı daha kuvvetli çalgılar kullanmak gerekiyor. Onu düşünmüş orkestrasyonda da (gülüyor). Çok eser var, sana dediğim gibi ben burda ee hep yani aklıma gelenleri yazdım, daha da çoğaltılabilir. Ben tam konuyu ne kadar müzik alanında derinleştireceğini bilmediğim için. Yapmak lazım, gerçekten öyle

diye açıklamıştır. Uzman 4 burada suyun kullanıldığı enstrümanların olduğunu ve birkaç örneğini vermiştir. Rönesans bark dönemlerinin müziğinde etkilendiği zamanlar olduğunu buna bağlı olarak konuların geliştiğini vurgulamıştır. Uzmanın açıklamasındaki en spesifik örneği Handel adlı sanatçının Water music adlı süt çalışmasıdır. İstek üzerine bir konuyu müzikleştiren ve bunu yaparken de nefesli çalgılar ve rezonansı yüksek çalgılar kullanılarak suyu burada içerik olarak aktarmaya çalışmıştır. Buna benzer başka çalışmaların olduğunu da eklemiştir. 2.3.3.6. Müzik

bölümünde daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Uzmanın görüşleri bu bilgiler ile örtüşmektedir. Glass Harp örneği Resim 150 de verilmiştir.

Resim 150: Glass Harp

Uzman 5' e göre;

içerik unsuru derken eee şimdi sanatta suyu nasıl kullanıyor, mesela eee şöyle ifade edebilirim hani eee ne kadar sorunun yanıtı olur bilmiyorum ama Matrakçı Nasuh var Türk minyatür sanatında. Kanunu dönemindeki iii sanatkarlardan birisi. Türk resim sanatçının aynı zamanda bir harita, harita ressamı olarak da bilinir. Bir yere sefer düzenlemeden önce biliyorsunuz devletler şeylerini gönderirler, eiii ne derler casuslarına gönderirler o yöre hakkında bilgi sahibi olurlar. Ondan sonra oraya sefer düzenlemeden sefer yapacağınız yerin hiçbir bilgisini bilmeden oraya sefer düzenlemezsiniz. Matrakçı Nasuh da iii fethedilecek olan yerlerin fethedilmiş yerlerin haritalarını çiziyor. Yani resimsel olarak haritalarını yapıyor ve orada mesela şehir iki nehrin arasına diyelim ki yerleştirilmiş şehri çiziyor o kenarları iii nehirleri yapıyor. Minyatürde suyu o şekilde eee görebiliyoruz. eee mimaride, süsleme de yani kalem işi diğer Türk sanatları unsuru olan kalem işinde ise, suyu duvarda doğadan yani doğadaki görünümü şekliyle görmüyoruz, suyu ayetlerdeki suyla ilgili ayetler anlamıyla ilgili şeyleri yazarak kullanıyor. Ya da suyun içinde bulunduğu ibriği leğeni ya da işte suyla yıkadıktan sonra temizliği anlatmak için bir havlu, peşkir denilir biliyorsun, havluyu resmedip, havlunun önünde işte leğen resmediyor burada bir yapının bir caminin duvarına resmedip suya atıfta bulunuyor. Temizliğe paklık şeyine temizlik paklık yönüne atıfta bulunarak böyle resim yapıyor. Hani mesela o konuda da bir çalışma örneği verebilirim. Türk üüü kültüründeki dokuma örneklerini iii Denizli'deki birkaç camideki yansımaları diye bir makale var. Onu da künyesini detaylı gönderirim. Orada mesela caminin duvarlarında peşkirler var peşkir dediğimiz havlu. Ellerimizi kurulamada kullandığımız havlu. Benim yapmış olduğum makalelerde ibrik resimleri var mesela su ibriği, içerisinde su konulan ibrik, camilerdeki evlerdeki bazı evlerin duvarlarındaki duvar resimlerinde ve bunu da özellikle hat yazısı şeklinde yapmış o hat yazısında da suyla ilgili bir ayet yazıyor, bazı durumlarda. Ya da maşallah yazısını kalkıyor ibrik şeklinde yapıyor. Suya gönderme yapıyor. Eee bu şekilde günümüzde de hat sanatında da yine bu şekilde formlu yazılar iplik şeklindeki yazılı tasarımları da var, kullanılmış günümüze kadar da

şeklinde cevaplamıştır. Uzman 5 şu örnekler vermiştir: Minyatürlerde nehrin çizilmesi, ibrik peşkir çizimlerinin yapılması gibi suyu ifade sembol özellikle Türk sanatında görüldüğünü değinmektedir. Buradan da şunu görüyoruz ki su direkt olarak kullanılmasa da belli tasarımları ifade ederek suya değinilmiştir. Ve kültürün her

alanında bu ifadeler içerik olarak kullanılmıştır. Uzman 3'nin görüşleriyle ortak düşünceye sahiptir.

Uzman 6;

yani (duraksadı) şey olarak bir defa, içerik anlamında suyun sanatta yoğun biçimde kullanıldığını biliyoruz. Suyun ne kadar önemli olduğunu vurgulayıp, belgeseller yapıyoruz. Yani ilaç içerken suyla eeeı alıyorsunuz, sanatın içeriğinde su, nasıl yer tutuyor dersiniz değil mi onu demeye *çalışıyorsunuz*? Eeee bence susuz sanat zaten çok sınırlı belli şeylerde su konuşuyor hatta içeriği su olan her şeyde sanat kokuyor zaten. Yani biliyorsunuz bir atıyorum, katarda ya da ee diğer Arap ülkelerinin çoğunluğunda denizin deniz a ara ne derler ona artılarak ee içilecek su, şu an geliştireyorlar

Demektedir. Uzman 6 burda değinmek istediği suyun hayatın her yerinde olması diğer bileşenlerle paralel geliştiğini söylemektedir. İnsanların hayatlarını suyla idame ettirebilmesi için suyu kontrol altına aldığı örneklenirerek suyun önemini vurgulamıştır. 2. Bölüm olan Su, Sanat ve Arkeoloji alt bölümlerde bu konuya ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Ve açıklamalar örtüşmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde suyun içerik olarak kullanımını nasıl değişimler geçirmiştir? Sorusuna sırasıyla;

Uzman 1;

Tabi değişiyor, değişiyor şöyle değişiyor. Yani tarihsel süreç içinde suyun, kültürel unsorda veya sanat eserinde eee anlatımı eee malzemenin kullanılmasıyla değişiyor. ıı çoktanrılı kültürde kullanılan ee malzemelerin ağırlıklı olarak taş olduğu düşünülürse, taşın üzerine; oyma, kakma ve yahutta heykelsiz form olarak yansıtılan suyla ilintili eeee sanat eseri ve yaratım unsuru günümüz sanatında, suyu tanımlamak ıı suya anlam ve biçim eee anlam ve biçim vermek için taşın dışındaki malzemelerde kullanılıyor. Tarihin derinliklerinde mimarlar sanat ve tasarım eserlerinde su, sadece taş, Göbeklitepe'deki yapılan bloklarda olduğu gibi, yani taş formu kullanılırken veya mısır piramitlerinde heykellerinde efendim işte ee işte bu Ziggurat ve benzeri eee Mezopotamya uygarlıklarındaki formlarda, Hititlerde, Friglerde suyun o iyileştirici özü, suyun o eee güzelleştirici varlığı, suyun o bir tasarıma dönüşen olgusu. Mesela prenseslerin prenslerin için yapılan havuzlar; bir tasarım unsuru, küvetler bir tasarım unsuru, arındırma amaçla olarak kullanılan hamamlar, Roma hamamları, Osmanlı hamamları. Ondan sora eski ee medeniyetlerde kullanılan ki hamam ve benzeri, evlerde ve saraylarda, konaklarda ve büyük alanlarda suyun temizliği sağlık ve sühan veren gücü, bir kültür unsuru olarak kullanılır. Sonra sanata da ee sanatsal teknik ve malzemeler çeşitlilik anlamında teknoloji geliştikçe, ülkeler zenginleştikçe sanatçılar su, suyun özelliğini, suyun simgesel varlığını çok farklı malzemeleri kullanarak ee anlatmaya ee çalışmışlar. Hala da çalışmaktadırlar

şeklinde cevap vermiştir. Uzman 1' e göre zaman geçtikçe suya dayalı malzeme çeşitliliği de arttığını ve suyun artık sanatın birçok noktasında plastik sanattan fiberglasa kadar malzemeler sayesinde çeşitlilik alanında çoğalmıştır. Aynı zamanda uzmana göre hem teknikte hem de malzeme de değişiklikler oldukça ve buna ek olarak teknolojinin de gelişmesiyle de kültürel süreç boyunca su içerik bakımından evrim geçirmiştir.

Uzman 2;

ya tabi bu ee etkendir. Yani aslında bunları yine konuştuk ama. Bir su kaynağına yakın kültürle su kaynağına uzak olan kültürler arasında farklılıklar var olduğunu söyledik zaten. Dolayısıyla bu kültürlerin oluşumunda insandan insana aktarımlarda vardır.

Şeklinde bir cevap vermiştir. Uzman 2 burada suya bağlı kültürlerin gelişmişlik seviyesi ile sudan uzak kültürlerin durumlarını kıyaslayarak soruya açıklık getirmiştir.

Uzman 3;

Değerli olan şeyi herkes resmediyor. Mesela halılar. 15. Yüzyıl halıları, 15. Yüzyıl ressamlarına bak Avrupa ressamlarına, ee düğümle halıları resmetmişler. En kıymetli sahneler de İsa, Meryem eee sahnelerinde. Ya da böyle işte vakıf insanlar, dini insanlar oturduğu bi masaya serilen halı. Yani biz bu şekilde görüyoruz. Hep kıymetli yerlerde. O yüzden kıymetli olan şey, belgeleniyor da bi ee zaman. (Araştırmacı: Dünden bugüne değişimler geçirmiş...). Kullanılıyor, tabi tabi... yani suyun kullanım biçimine göre, eee su amacına göre değişiklikler göstermiş. Yani değişmeyen belki tek şey inançtır. Hani inanç biçimindedir. Çünkü o hani eee inanç işte bir kırk kırklar var mesela, kırk kırkında bir şey yaparlar. Hani çocuk yıkarlar, kırkında su akıtırılar, hani bir abdest mesela geleneği. Bunlar hani inançla beraber giden şeyler değişmiyor. Ama dinler anlamda suyun eee diğer kullanım biçimleri işte sanatta olsun diğer şeylerde olsun, teknoloji ve insanların önceliğine göre eh artık farklılaşıyor

Demektedir. Uzman 3 burada değinmek istediği zaman geçtikçe kültürler değiştikçe ve geliştikçe suyun etkisi de buna yönelik ilerlemektedir. Suyun kullanım amacına göre değişimler geçirdiğini ve kıymetli olan her şeyin içerik olarak kullanıldığından bahsetmiştir.

Uzman 4;

Müzik tarihinde suyun kullanımı öncelikle su sesinin taklit edilmesi şeklinde olmuştur. İstenilen sesleri taklit etmesi için üretilen araçlar su sesine benzer sesler çıkaran enstrümanların doğuşuna vesile olmuştur. Başlangıçta amaç yalnızca taklitken, ritüellerin ayinlerin vazgeçilmez bir parçası haline gelen müzik gelişimini sürdürmüş dolayısıyla enstrümanlar da bu bağlamda gelişmiştir. Alet kullanımının başlamasıyla suyun kendisi bir ses çıkarma unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnsanlığın gelişimiyle müzik yalnızca ayinlere eşlik eden bir ses unsuru olmaktan çıkmış Antik Yunan döneminde belirli kurallar benimsenerek kuramsal hale gelmiştir. Ne kadar dini bir unsur olarak kullanımına devam edilse de insanlığın felsefe ile tanışması diğer sanat dallarında olduğu gibi müziği de önemli ölçüde etkilemiş, önemli sanat akımları paralelin de müzik de gelişimini sürdürmüştür. Bestecilerin tematik eserler besteleme arayışıyla da su pek çok esere konu olmuş içerik unsuru haline gelmiştir. Barok dönemin en önemli bestecilerinden Handel 'in Water Music (Suit No.2 Re Majör) isimli eseri repertuarın en bilinen örneklerindedir. Bu eser dönemin kraliyet ailesine nehirdeki gezintilerinde eşlik etmesi için su üzerinde icra edilmek üzere yazılmıştır

Şeklinde yazılı bir cevap vermiştir. Seslerin taklit edilmesi ve bunun için araçların üretilmesi su sesi çıkaran enstrümanların oluşmasını sağladığından bahsetmiştir. 2.3.3.6. müzik bölümünde yer alan bilgiler uzman 4'ün görüşleriyle örtüşmektedir. Bu bölümde günümüzdeki su çalgılarından bahsedilmiştir.

Uzman 5;

Türk sanatlarında aslında çok fazla bir değişim geçirmemiş. Geçmişte işte nasıl kullanılmışsa su içerik olarak günümüzde de aynı şekilde kullanılmış. Su ya da suyla ilgili ayetlerin camilerde hat sanatıyla yazılırdı 500 yıl önceki hat sanatıyla yazıldığına eee kullanılan hat sanatının estetik değeri farklı günümüzdekinin estetik değeri farklı hatta çok farklı ama baktığımız da camide nasıl kullanmış ya ibrik formuyla kullanmış ya da doğrudan ayeti hat sanatıyla yazarak kullanmış. Bugün gidin günümüzde yapılmış yapıda da aynı şekilde kullanıldığını görüyorsunuz. (Araştırmacı: daha modern duruyor değil mi hocam dünden bugüne) ha bugün işte aslında hani hat sanatı olarak kullanımında bir değişiklik yok aynı şekilde. Ama resimsel plastik bir unsur olarak doğrudan suyun kullanımına baktığımda şöyle, mesela özellikle deniz kenarındaki şehirlerin köşklerinde deniz kenarında mesela İstanbul'daki boğazdaki yalıların tarihi yalıların duvarlarına baktığımda İstanbul manzaralara görülür ve İstanbul manzaralarını da deniz tasfiyeleri var. Önemli yapıda ve o yapının kenarında deniz tasviri. Suyun ee doğadaki görünümüne birebir aynı olarak Türk sanatındaki Türk resim sanatındaki kullanımına bir örnektir bu

Demektedir. Uzman 5 burada özellikle suyun içerik olarak kullanımının Türk sanatlarında fazla değişim geçirmediği yönünde görüşleri vardır. Günümüzde ise hala camilerde hat sanatı yoluyla ya da suyu çağrıştıran ibrik gibi motiflerle suya yer verildiği hakkında örnekler sunmuştur. Gelişmiş kısmını ise daha gerçekçi manzaralı görsellerin varlığı ile olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Resim 151 de ibrik formuna örnek verilmiştir.

Resim 151: Denizli/Çivril/Bulgurlar Köyü Cami, Hariminin doğu duvarı, Havlularıyla ibrik tasviri, 18. yüzyılın üçüncü çeyreği 19.yüzyılın başları.

Uzman 6;

Bir Tuna nehrini alsanız, Tuna birçok ülkenin can damarı. Avrupa da birçok ülkenin can damarı. Hat, Osmanlıda da çok önemli. Orada şu anda ulaşımında kullanılıyor. Her gün temizleniyor o Tuna. Nehri. Hayatı, Budapeşte'nin hayatı. Geçi b Viyana'ya yaklaşıyor vesaire. Yani susuz hayat olmuyor. Hatta ee su, su öyle önemli olunca suyun üzerine kurulan köprüler birer sanat eseri oluyor. Sinan'ın yaptığı inanılmaz köprüler var. Sinan'ın suları taşıdığı, taşınması için yaptığı büyük ee şeyler var, ıı su taşıma köprüleri var. İstanbul'da da var dünyanın her tarafında da var. Mesela ııı dünyanın dört tane üzerine çarşı yapılan köprüsü var. Hepsi birer sanat eseri. İii Venedik'te eee Fransa da Bursa da ve eee

Bulgaristan'da. Bakın bunlar dünyada başka yerde yok. Üzerine yapılmış birer gerdanlık gibidir. Venedik'te bilirsiniz Venediği hatırlayın. Öyle bir köprü vardır. İşte inanılmaz bir köprüdür. Su bu, bu neden su suyun, bu suya yakışan şeyler yapılıyor. Su çok hayatımızda önemli.

Şeklinde yanıt vererek düne göre suyun kullanımının daha çok geliştiğini ve her alanda karşımıza çıktığını söylemiştir. Suyu dair yapılan mimari yapılarında birer sanat seri niteliği taşıdığını Mimar Sinan'ın yapıları üzerinden örneklendirerek açıklamıştır.

Suyun içerik olarak kullanımı Kültürü yaymada etkili olmuş mudur ve bunu eser ve bulgulardan yola çıkarak örneklendirebilir misiniz? Sorusu yönetilerek uzmanlardan somut örnekler verilmesi hedeflenmiştir;

Uzman 1;

Tabii kültürü yaymada çok büyük etkili olmuştur. eee su havzalarında kurulmuş olan medeniyetler kendi kültürlerini yani işte antik Mısır eee özelliğini düşünecek olursak Nil havzasında kurulmuş olan antik Mısır, kendi kültürünü kendi medeniyetini, kendi sanatını hem bölge ülkelerine Mezopotamya'ya, Suriye'ye Anadolu Hititlerine Friglerine kadar yaymış ee ve oradan Rodos kültürünün Girit kültürünün oluşmasına etkisi olmuş, giderek antik Yunan heykelini etkilemiş. Antik Yunan kültürde çok tanrılı inançları etkilemiş. Giderek Roma'ya bile, antik dünyada eee etki ve katkı sağlamıştır. Hem düşünce olarak hem içerik olarak eeee su havzasında bulunmasının getirdiği bir yaratım ve orijinalite ile ve artı suyu kullanarak hem kültür formu konusunu arındırıcı gibi ve suyun tasarlama gücünde eee medeniyetin gelişmesinde kendi dönemlerinde kendi teknolojik düzeyleriyle suyu biriktiren ve dağıtımını sağlayan su yolları, su kanalları ıı su bentleri ıı tabii şimdi barajlar dediğimiz kurmuşlar. Onun için su ana elemandır. Suyu bol olan bölgelerle havzalar medeniyetleri geliştirmiştir. Onun için dedik ya Afrika da yoktur. Antarktika da ee güney kuzey kürelerde eee hep suyun bol olduğu alanlarda oluşmuştur medeniyet. Ticaret, kültür, sanat ulaşım, yaşam kalitesi, yani aklına ne geliyorsa. O anlamda

Şeklinde cevap vermiştir. Uzmanın aktarımına göre suyun içerik olarak kullanımı kültürü yaymada etkili olmasını kültürü şekillendiren önemli bir unsur olmasından kaynaklandığı yönünde görüşlere sahiptir. Burada örnek olarak Nil nehrinin Mısır medeniyetinin oluşmasındaki rolü ve diğer su havzası medeniyetlerin varlığı ile açıklamada bulunmuştur. Bunları birer suyun içerik unsuru olarak örneklemiştir

Uzman 2;

Tamam öyle diyelim. Şimdi bizim bir (duraksadı) antik kentten örnek vereyim bir tane. (olur...) Hadrianapolis içerisinde geçen bir şey var. Akarsu var. Bir akarsu var. Bu akarsuyun adı Eskipazar çayı. Ben yayınlarımda, yayımlarımda eğer denk geldiyseniz, Hadrianapolis'e hayat veren Eskipazar çayı derim. Makalelerimde. Bu önemli bir aslında ifade. Şimdi diyeceksiniz ki hocam yani biraz çok olmuş, abartı değil mi, değil. Hadrianapolis'e hayat vermesinin sebebi şudur. Hadrianapolis antik kentinin o bölgeye kurulmasının sebebi o akarsudur. Yani daha korunaklı yerler var mı var. Ama bir vadi içerisinde antik kentin kurulması çok da olası bir durum değildir. Hadrianapolis de bunu görüyoruz. Vadi içerisinde kurulmamız... Eskipazar çayıdır. İnsanlar Eskipazar çayına

değer veriyordu çünkü onlardan hayat buluyordu. Ve bunu somutmuyor. Yani insanların Hadrianapolis' teki Eskipazar çayına vermiş oldukları değeri somut hale de getirmişlerdir. Nedir o işte Hadrianapolis' in kendi basmış olduğu sikkelerde arka yüz betim olarak Eskipazar çayını kullanmış olmaları. Ve Keyzios' tur mesela. Hadrianapolis' teki Eskipazar çayının antik dönemdeki adı Keyzios çayıdır. Keyzios çayının sikkelerde kullanmış. Siz bundan nasıl bir anlam çıkarırsınız? İşte Hadrianapolis halkının oradaki yöneticilerinin de Romalılarda o Eskipazar çayına da ne kadar değer verdikleri çıkarımı ulaşırsınız. Tabi tabi sikke basmışlar ya. Yani bir antik kentin en önemli unsuru parasıdır. Parasında da su var. İşte bu o suyun o kente hayat verdiğini işaret ediyor. Evet

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 2 Hadrianapolis antik kentinden geçen Eskipazar çayının buraya hayat verdiğini ve kültürel olarak etkilediğini savunmuştur. Nasıl etkilediğine dair ise antik kente Eskipazar çayının olduğu resmin sikkeler üzerine işlenmesi örneğiyle açıklamıştır. Bu görüşle suyun direkt içerik olarak kültürlerde işlendiğini görmekteyiz.

Uzman 3;

kültürü yaymada tabi ki etkili olmuştur. Eee yani biraz önce de bahsettiğim gibi, hani eee işte hamamlar hani somut olan ee kültürel mirasa bakmak gerekiyor. Yani bu nokta da hani somut olmayan evet birçok bu şey var. Ama hani belge ve bulgu olarak bize daha elle tutulur gözle görülebilir bir veri sağlayacak somut olan kültürel mirasa bakmak gerekiyor. Bunları biraz önce de bahsettim, örnek vermek mümkün

Diyerek cevaplamıştır. Uzman 3 demek istediği, hamam kültürü sayesinde iletişimin yani sosyalliğin oluştuğu ve buna bağlı olarak günümüzde somut kültürel miras kavramında bahsi geçen unsurların örnek niteliği taşıdığı kanıt niteliğindedir.

Uzman 4;

Eee Tabi kültürü yayma da etkili olmuş. Yani benim tüm bu bahsettiğim repertuarın hani çok önemli bestecileri tarafından yazılmış olan çok önemli eserler gerçekten. Yani ünlü de eserler o yüzden m hani tüm bir müzik tarihine yön vermiş besteciler olduğu için tabi ki kültürü yaymada da etkili olmuştur diyebiliriz. Tabi bir besteci yani suyun üzerine suyla ilgili tematik bi şekilde yazdığında başkalarına ilhamda oluyor mutlaka.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 4 görüşlerini suyun müzik alanında repertuvarlarda gelişmesi ile örneklendirmiştir. Aynı zamanda su konulu eserlerin ünlü kişilerce çoğaldığını ve bir sonrakilere ilham olduğunu örnek vererek kültürel bir etkileşimin ve yayılmanın söz konusu olacağını vurgulamıştır.

Uzman 5;

tabi ki kültürü yaymakta eee etkili olmuştur. Biz bu ibrik dediğimiz ya da su yolu dediğimiz desenlerimizi, su alanı dediğimiz o motiflerimizi halının üzerine de dokuyoruz biliyorsunuz halı Türklerin keşfettiği ve Avrupa'ya ilk çağlardan günümüze kadar Avrupa'ya sattığı bir kültür ürünüdür. Senin o saklı kültüründeki suyun resmi ya da su diye isimlendirdiğin ya da suyu simgesel olarak anlattığın eee ibrik formu senin bir kültür ürünün olarak Avrupa'ya gidiyor. Diğer milletlere diğer kültürlere gidiyor. Eee kitabın içerisinde bu resmi minyatür yapıyorsun biliyorsunuz eskiden medya bu kadar şey değil yaygın değildi eskinin medyası el yazması kitaplardı. O kitabın içerisinde mesela minyatür yaptığın zaman padişah bir

ülkenin krallarını geriye göndereceği zaman kendi seferlerini anlattığı, kendi büyüklüğünü anlattığı minyatürle süslediği kitabı götürüyor hediye ediyor. Bu neye sebep oluyor kültürün yer değiştirmesine. Sizin kültürünüz başka kültürleri etkilemesini o kültürler tarafından bilinirliğini sağlamasına sebep olur. Eee bunu bu şekilde anlatabilirim.

Diyerek cevaplamıştır. Uzman 5 Türk sanatında olan suya dair motiflerin halı gibi ürünlere işlenmesi sonucu diğer ülkelere ticaretinin yapılmasıyla kültürel bir yaymanın olduğunu vurgulamaktadır. Böylece kültürlerin birbirinden etkilendiği e bazen yer değiştirdiğini söylemektedir.

Uzman 6 benzeri şeyleri ifade ettiğinden soruyu geçmek istemiştir. Önceki soruda dünyadaki önemli nehirlerden bahsetmiş ve nehirlerin varlığı sonucu köprülerin inşa edilesi ve toplumlar tarafından korunması suya verilen önemi gösterdiğini aktarmıştır.

Suyun içerik unsuru olarak kullanımı günümüzde nasıl ele alınmıştır ya da nasıl ele alınmalıdır? Sorusu yöneltilecek uzmanların fikirlerini belirtmeleri istenmiştir. Bu konuda ilk uzman şu şekilde cevaba başlamıştır;

Uzman 1;

Malzeme çeşitliliği artıyor. Suyun ferahlığı suyun aynı zamanda zenginliği, suyun yaşatıcılığı, suyun eeeee yaratıcı özelliği bugün ee kavramsal sanatlarda, plastik malzemesinden cam malzemesine, taştan tahtaya, fiberglastan, demire, çimentoya kadar çok farklı malzemeler, hatta suyun bizzat kendisinin de kullanıldığı eeee kompozisyonlar da ortaya çıkmaktadır

Şeklinde yanıtlamıştır. Uzman 1 malzeme çeşitliliğinin artmasıyla kompozisyonlarda da bir nevi artış olduğunu, kavramsal sanat gibi akımların ön plana çıktığından bahsetmiştir.

Uzman 2;

Biraz önce de söyledim bunlar ele alınması lazım yani bizim sadece suyu insan fizyolojisi için içmek. Su vücudun su ihtiyacını karşılamasında bu anlamda düşünülmemesi lazım. Şimdi antik dönemde eee pythia isimli rahibeler var. Aae bunlar Apollon delphio Apollon tapınağında yer alan kahinlerdir. Bu pythialar genellikle gözleri görmez, kördür. İki bir şehir kurulacağı zaman oikiesler dediğimiz bilir kişiler yani halkın önder kişiler, halkın önder kişileri bu kâhinlerin yanına gider. Kahinlere soru sorarlar. Oikiesler. Derler ki biz bir şehir kurmak istiyoruz halkımızla beraber yeni bir şehir kuracağız. Apollon bize nereyi tavsiye ediyor. Bakın oo pythialar ne yaparlar biliyor musunuz? Gözleri görmediği için doğayı dinlerler. Neyi dinlerler, kuşları. Ağaçları, yaprak seslerini. Ve konumuzu oluşturan suyun sesini. Apollon o kahinlere, rahiplerine, rahibelerine pythialar' a bu doğadaki seslerle mırıldanır. Ve bu seslerin yorumlayarak oikieslere kahinleri Apollon size şurayı öneriyor. Oraya gidin diyerek tavsiyelerde bulunur. Şimdi diyacaksınız ki hocam bunu niye anlattın? Bunada suyu yine söylüyoruz bakın. Doğa diyoruz su diyoruz. Su diyoruz. İnsanların inancında da antik dönem olsun. Günümüzde Müslümanlık inancında da olsun çok önemli yeri var. Aynen abı hayat deriz biz buna. Yani eee hayrat deriz, çeşmelere dimi. Hayrat deriz hayra geçersiz. Yani bir insana su verisen hayra geçersin. Şimdi biz buradan çıktığımız zaman yola çıktığımız zaman bakın kültürlerin oluşmasında olsun biz zaten kültürün

oluşmasındaki en büyük etkenlerden bir tanesi Müslümanlık inancıdır. Eee Müslümanlık inancının içerisinde suyun ne kadar önemli bir yer aldığından bahsediyorum size.. Bakın zaten suyun resminin olmadığı bir resim var mı antik dönemden günümüze. Aynen manzara resmi çiziyorsun su yok mu? Var. Hemen oraya bir ya göl manzarası yapıyor ya deniz manzarası yapıyor bir işte akarsu manzarası işte önün üzerine köprüler yapıyor. Üzerindeki insanlar romantik bakışlar işte bunlar stilize edilmiş e tablolar. Ressamların en büyük ilham aldığı şeylerden bir tanesi sudur. Tabi (onay)... bunlar hep böyle m edebiyatın içerisine girmiş su. Her alanımızda var. Müziğe geldiğimiz zaman e müziğin, müziğin içerisinde zaten müziği oluşturan şeylerden bir tanesidir su sesi. Şimdi diyeceksiniz hocam buna nasıl bir örnek vereceksiniz? Şöyle örnek verelim. Bakın aulos dediğimiz çalgılarda antik dönemde. Eee flüte benzer aulos' un sesi aslında su sesine benzer. Yani bu insanlar müzik aletlerini oluştururken doğadaki sesleri taklit etmişlerdir. Dolayısıyla, su sesi de insanların hem müzik aletlerini oluşturma da hem müziksel yani nota şeklinde mırıldanmaları da dediğim gibi su sayesinde oluşturmuştur. Bunlar doğanın eee sesleridir, renkleridir. Ve insan müziği oluştururken de resmi oluştururken de doğadan ilham almıştır. İlham kaynağıdır. Dediğim gibi antik dönemde aulos' un işte eee sesi günümüzde ben bazen böyle işte antik dönemin aletlerinin günümüze uyarlanmışlarını ben bazen dinlerim. Hatta konuşmalarını falanda dinlerim. Baktığımız zaman su sesiyle ne kadar yakın ilişkide olduğunu zaten anlarsınız yani. Günümüzde de bazı çeşitli ismini yeni yeni duyduğumuz müzik aletleri var.. Dolayısıyla bu bir aslında müziğin oluşmasında da önemli bir etken. Tabi bunun sadece şey olarak düşünmeyin. Müziğin oluşmasındaki en büyük etken sestir ses. Sesi size veren nedir. Doğadır. ee doğayı oluşturan en önemli unsur da sudur. Su olmazsa doğada olmaz zaten.

Şeklinde açıklamıştır. Uzman 2 suyun her açıdan ele alınması gerektiğini görüşme esnasında vurgulamıştır. Hayatın içinde olduğu ve sağlığı etkileyen suyun incelenmesi gerektiği yönünde fikirde bulunmuştur. Antik çağlarda olan kehanet bilicilerden pythialardan örnek vermiştir. Bu kehanette bulunanlar doğanın sesini dinleyerek soru soranlara ne yapacakları hakkında kehanetlerde bulunurlarmış ve bu şekilde suyun doğa ve insan ile ilişkisi hakkında da uzman güzel bir örnekte bulunmuştur. İnançlarda da suyun kutsallığı arındırıcı özelliği uzman tarafından Müslümanlık inancı ve su ilişkisinden bahsederek nasıl ele alındığını açıklamıştır.

Uzman 3;

yani içerik olarak şöyle hani eee o bir kere sanat bağlamında benim çok söyleyeceğim bişey olamaz çünkü sanatı üreten kişi, eee o an ki duygu ve düşüncelerine göre bunu almalı. Hani o anlamda ben bakıyorum. Şimdi hani ee sen örneklerini yapınca daha farklı belki daha mimari odaklı gidiyorum. Daha genel gitmem gerekiyor. Hani üreten kişi ee mesela işte kişinin psikolojisi yaşadığı yere göre değişiyor. Ayvazovski' yi bilirsin, hep köpüren dalgalarla işte deniz ressamı, mesela o an sen psikolojin nasılsa nerde yaşıyorsan, Bodrum da yaşıyorsan ee hani, ya da işte ne bileyim eee İstanbul da yaşıyorsan ya da işte ne bileyim Miami de yaşıyorsan. Ya bu senin o anki psikolojik baktığın yer gördüğün manzara, gördüğün şey, o neyse eee ona göre değişen bişey yani. O sanatın içeriği de ona göre değişiyor. Esas olan aslında sanatçı. Sanat diye bişey de belki hani hep bunu söylerler ya. (Araştırmacı: Ele alan kişi diyorsunuz...) tabi ele alan kişiye göre değişir yani sanatın hani suyun gösterilme biçimi. Suyun nasıl içeri yani içerik dediğin senin tanımladığın şeyi, suyun gösterim biçimi (konu gibi düşünelim...) işte içerik aynı zamanda gösterim biçimi, o anlamda konuyu da belirtecek, içeriğini de

Şeklinde açıklamıştır. Uzman 3_ diğer uzmanlardan farklı bir noktaya değinmiştir bu soruda. Suyun etki altına almasından ziyade kişinin yani sanatın ya da

sanatçının suyu etki altına alması, ele alması kullanımını yönünde oluşması diyebilir. O an ki psikoloji ile suya dair düşüncenin şekillenmesi bir nevi biçim kazanması bu durumu oluşturduğundan bahsetmiştir. Deniz bölgelerinde yaşayan kişinin suya olan bakış açısının farklılığı ile suyun ele alınışı üzerine görüşünü örneklemiştir.

Uzman 4;

Yani şimdi o mesela bahsettiğimiz ee patentli çalgılar, tasarımlı çalgılar. Hani suyun gerçekten fiziklen kullanıldığı çalgılar onu günümüz diyebiliriz. Çünkü 1935'lerden sonra ee çoğu yapılmış işte kimisi 2015 de patentini almış vesaire biraz baktım. Hani günümüzle ilgili olan kısmında onu söyleyebilirim bide şöyle bişey var ee şimdi 20. Yüzyıldan sonra modern müzik devreye giriyor. Biraz müzikte dijitalleşiyor. Eee teknolojinin kullanılmaya başlanmasıyla işte midi enstrümanlar dediğimiz şeyler var. Mesela hiç ee besteci orkestra dediğimiz gerçek bir orkestra kurmaya gerek kalmadan dijital ortamda o sesleri yaratıp bestesini oluşturabiliyor. Modern müzik biraz şey, böyle gerçek dünyayı yansıtan müzik ya eee o yüzden de şeyler var. Ee tam eser olarak bilmiyorum ama bir kere dinlediğim var gerçekten kaydedilmiş bir dalga sesini adam alıp kompozisyona koymuş. Yani gerçekten dinlediğinde hani bir dalga sesi dinliyorsun. Sanki deniz kenarında gibisin ama o aslında işte o çağdaş bestecinin bir kompozisyonu.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 4 suyun müzikle olan ilişkisinden patentli çalgıların günümüzde gelişmesiyle su çalgılarının değişiminden bahsetmiştir. Müziğin dijitalleşmesi seslerin dijital ortamda bestelenmesi suyun müzik alanında günümüzde bu şekilde ele alındığını söylemektedir. Bu teknolojik gelişme de suyun sesinin de bir şekilde çıkarıldığı dalga gibi seslerin oluştuğu uzman belirtmiştir.

Uzman 5;

Daha önceki yıllarda 1400'lü 1500'lü 1600'lü yıllarda suyu yapının içerisinde bir ibrik formunu ee yaparak ee suya gönderme yaparken, 1900'lü yıllarda yani batılılaşma döneminden sonra 1800-1900'lü yıllarda mimari yapıların duvarında suyu deniz suyu olarak doğrudan doğadaki görünümüne birebir benzetecek şekilde görebiliyoruz. Biraz daha gerçekleşmiş hani teknolojinin de şeyiyle birlikte Türk sanatlarının Avrupa'dan etkilenmesinin de bir sonucu olarak önceden Türk sanatları da daha çok simgesel anlatım üzerine kurgulanmış kökeni öyle ama günümüzde Avrupa etkisiyle birlikte daha realisttik bir görünüm kazanmıştır. Eski örneklerde suyu simgesel anlatmış, ibrik resmi yaparak anlatmış, günümüzde ise manzara, bir boğaz resmi koymuş suyu öyle kullanmış. Daha gerçekçi kullanmış.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 5 suyun formunun ilk zamanlardaki haliyle günümüze doğru gelişen hali arasında bir kıyaslama yapmıştır. Günümüze doğru artık daha gerçekçi ve doğrudan doğadaki görünümüyle betimlendiğini söylemiştir. Teknolojik gelişmelerinde katkısı olduğunu belirtmiş ve Türk sanatlarının Avrupa'dan etkilendiğinden bahsetmiştir.

Uzman 6;

Suyla ilgili bir sürü sinema filmi var. Ya da sanat. İçerikte eee filmler yapılıyor. Yani eğer bu suyun eee ne kadar önemli olduğunu vurgulamak gerekiyorsa onlardan da söz etmek gerekir. Çeşitli sinema filmleri var. Hem de ödüllü filmler var suyla ilgili. Açıkçası iii yani çok hayatımızın içine girdiği için su ee her yere su var yani her yerde kar var gibi bir şarkı var biliyorsun, biraz ona benzedi bu söylediğim ama ee çok fazla ee birebir örnekleyemeyeceğim.

Şeklindeki cevabı 4.2. sorunun cevabıdır. Bu yüzden tekrarlamak istememiştir. Günümüzde artık suyla ilgili birçok şeyden bahsedilmekte ve medya yoluyla suya dair mesajlar verilmektedir. Film, belgesel gibi iletişim kanalları kullanılarak suyun öneminden bahsedilmiştir. Su hakkında yapılan filmlerden biri Görsel 152 de örnek olarak verilmiştir.

Resim 152: İhtiyar Adam ve Deniz Filmi.

4.3. Suyun Sanat ve Arkeolojide Araç unsuru ilişkisi Üzerine Görüşler

Bir araç olarak suyun sanat alanlarına ve arkeolojik bulgulara yansımaları nelerdir? sorusu uzmanlara yöneltilerek suyu sanat ve arkeolojide nasıl bir araç unsuru olarak görmekteyiz? Buna cevap aranmıştır. Sırasıyla;

Uzman 1 bu konuda şunları belirtmiştir;

Tabi ki tabi ki araç olarak bakıldığımız zaman hemen aklıma benim yine antik dönemde eeee sanat olarak suyun, taşıma kuvvetinden faydalanılarak Nil nehrini 150 kilometre ötedeki taş blokların ee büyük kayıtlarla gize piramitlerinin veya başka uzak alanlarda yapılmasında taşıyıcı işlemi, evet yani sanatın oluşumu, piramitler, tapınaklar, başka bölgelerde yapılmıştır Antik Mısır da ee bunun ana malzemesi ise 150-200 kilometre ötedeki dağlardan eee koparılan taşlarla oluşturulmuştur. Ee dağlardan kesilen koparılan taşlarda, su yolu olan Nil üzerinden su aracılığıyla, yani nehir aracılığıyla getirilmiştir. Eğer bu su yolu, Nil nehri olmasaydı, piramitler de olmazdı, taşınamayacaktı. (...)su yolu olmazsa, özellikle eskiden yani demir yolunun hava yolunun olmadığı antik dönemler arkeolojik zamanlardan bahsediyoruz. Sadece ne var su yolları var. Kara yolları develere var. Kara yolu at ve deve, başka bişey yoktur. Çünkü eee 19. Yüzyılda bulunda demir şey eeını tren. Efendim yollar ağlarından çok yeni uçak yok yeni bunlar. Buna rağmen su yolu, kültürü, sanatı, medeniyeti, uygarlığı taşınması konusunda günümüzde de geçmişte de geçmişte çok uyum sağlayan nehirlerdi. Ve yine Akdeniz bölgesindeki oo tahtadan yapılmış taşıyan tahıl taşıyan eee sanat eseri taşıyan, kültür taşıyan gemiler, kanyonlar mısır medeniyetini İtalya'ya taşıdılar Akdeniz de su yoluyla. Ee adalara taşıdılar; Kıbrıs, Girit, Rodos. Anadolu'ya taşıdılar. Yunanistan'a taşıdılar. Hatta atlas okyanusunu geçerek, Akdeniz'e çıkıp mısırdan, atlas okyanusunu geçerek bugün arkeoloji tarihi bir medeniyet olan Maya Asya, İnka kültürlerine, Antik Mısırın oluşturduğu buradaki eserlerin su yoluyla okyanusta geçerek oluşturduğu iddiaları var. Bu anlamda su bir araç taşımacılıkta, kültürün taşınmasında, sanatın ulaştırılmasında, bir ana bir araç oluşturmuştur.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 1 suyun araç olarak kullanımı doğrultusunda direkt piramitlerin yapımında blok taşların su aracılığıyla Nil'den taşındığı örneği aklına gelmiştir. Eski çağlarda ulaşımı sağlayan su yolları olduğundan bahsetmiştir. Burda suyu taşıma unsuru olarak görmekteyiz. Taşımacılıkta kültürün, sanatın ve benzeri unsurların taşınması, ticaretinin yapılması suyu burada araç olarak görebileceğimizden bahsederek suyun, ana araç olduğunu özellikle vurgulamıştır.

Uzman 2' ye göre ise;

aslında araç olarak kullanıldığında yani e biraz önce fresklerde de söyledim hatta sikkelerde de eee gösterdim ama bir malzeme olarak suyu kullanılması açıkçası şöyle diyelim. Yani insanlar sadece su içebilmek, suyun etkisinden yararlanmamıştır yani. Bunları dediğim gibi günlük hayatın her alan aa alanlarında kullanmışlardır. Tarımda kullanmışlardır. Bir, antik dönemin en önemli tarım ürünlerinden bir tanesi üzümdür. Bir üzümde çeşitli ürünler elde edilebiliyor. Siz üzümde sağlıklı bir verim elde etmeniz için onu iyi bir su kaynağı ile beslemeniz lazım. Yani su aslında insanın yaşamına devam etmesi için gerekli olan gıda eksikliğinin giderilmesinde de üretilmesinde de önemli bir etken. Mimari yapıların oluşmasında da etken, estetiğin oluşmasında da etken. Şimdi araç olarak kullanılmasından kastımız eğer bir biraz önce de söyledim bir... Şimdi mesela ben bir aa gezide Almanya ya gitmişim. Almanya'nın Mainz kentinde, eee bir akarsu var nehir var, Ren nehri ismi de.

Aynen. Şimdi orada bir şey bulunmuştu. Bir müze kurulmuştu. Müzeyi çok merak ettim, müzeye gittim. Ve müzede roma döneminde inşa edilmiş gemiler gördüm. Bunlar kazılarla ortaya çıkarılmış. Bu gemiler, nehir taşımacılığında kullanılmış. Ama nehir taşımacılığında o nehrin ren nehrinin debisi yüksek olduğu için rahatlıkla kullanılmış. Fakat şöyle bir durum var: ee bu gemilerin formu bildiğimiz gemilerden farklıydı. Tabi ee şimdi bu nehir taşımacılığında kullanılan gemiler ince uzun yapıda oluyor. Geniş olmuyor. Siz şimdi nehrin akış yönünde nakliye sağlıyorsunuz ama bunun bir de dönüş yönü var. Dönüş yolunda akıntıya doğru gideceksiniz. Ve sizin akıntıyı rahat bir şekilde yol almanız için akıntı ile mücadeleyi çok fazla etmemeniz lazım. Dolayısıyla suyun geminin birçok noktasına temas etmesinden ziyade ince yaparak o suyu daha az bir şekilde yaparak geçmesine sebep olur. Ve bundan dolayı gemiyi tutmaz su. Daha rahat bir şekilde eee nehrin akış yönünün tersine gitmeyi sağlar. Dolayısıyla gemilerin formunun oluşmasında bakın suyun etkisi budur. Açık denizlerde gemiler daha geniş yapılmıştır. Bir araç olarak ee suyu düşüneneceğiz zaman. Ve taşımacılık gerçekten ııı nehir taşımacılığı özellikle, antik dönemde ve Anadolu da ve dünyanın özellikle Avrupa kıtasının birçok noktasında yapılmıştır. Anadolu'da da yapılmıştır. Ve biz şunu hala biliyoruz. Bakın biz bu coğrafya dan örnek verecek olursak Filyos da Tios antik kenti vardır. Geçmiş o geçmiş yıllarda Billaios çayının kenarında yapılan bir kazıda orda bir emporium ortaya çıktı. Emporium nedir peki? Emporium bir gümrük inşasıdır. Gümrük binası bir akarsu kenarında neden yer alır? Orada gemi taşımacılığında gümrük binası yapılmış ki oradaki gemi ticaretinde vergi alması içindir. Sikkeler çıktı mühürler çıktı. Ağırlıklar çıktı terazi ağırlıkları. Demek ki oradaki ürünler tartılıyordu ediliyordu buna göre vergiler alınıyordu

şeklinde cevaplamıştır. Uzman 2 suyun sadece içmek gibi temel gıda olması dışında tarımda ürün yetiştirme, mimari yapılarda, estetiğin oluşmasında araç niteliği olarak karşımıza çıktığından bahsetmiştir. Örnek olarak ise Almanya'ya çıktığı bir gezide Ren nehri civarında nehrin enine göre sivri şekilde yapılan bir gemiye rastladığını ve buna bağlı suyun araçsal yönünün olduğunu vurguladığını görmekteyiz. Ülkemizde de Tios antik kentinde emporium dediğimiz gümrük bina yapıları gösteriyor ki deniz ticaretinin eski çağlardan beri var olduğu ve günümüze kadar gelişerek yerini koruduğunu görmekteyiz. Uzman burada akarsu ve nehir taşımacılığının özellikle o dönemlerde önemli olduğunu söylemiştir.

Uzman 3;

Yani eeee bütün bir kere malzemeler de suyu ee görmek mümkün. Su işte kerpiçte falan hep bi başka şeylerle karıştırılan bişey. Betonda aynı şekilde. Hani betonun sağlamlaşması için mutlaka sulanması gerekiyor. İşte belli eee eskiden tabi daha farklıydı. İşte şimdi daha hazır ee şeyler ee yapılıyor ama eee yani ee o noktada (duraksadı) su araç olarak yani her şeyde kullanılıyor. Yani mesela bir çatının oluşmasında suya göre yaparsın. Yani düşen yağmur miktarına göre hesaplırsın. İklimde göre hesaplırsın, yani iklimde mimaride belirleyici unsurdur. Hani bunları söyleyebiliriz. Mesela şeyden hiç bahsetmedim. Ee çatı oluklarından. Çörtlenlerden. Mesela bunlar çok önemli. Hem yurtdışında var hani ee birtakım sembolik anlamları da olan şeyler bunlar. Hem ee Selçukluya falan batığında ee Osmanlı daha sade yapılmış, ama Selçukluya baktığın zaman Anadolu Selçuklularında hani mesela böyle figürlü see çörtlenler ee bulunmakta. Hani eeı bunlar... bunlar söylenebilir. Aklıma bişey gelmedi.

Şeklinde yanıtlamıştır. Uzman 3 suyun araç olarak her alanda kullanıldığını bunu da kerpiçten betona kadar kullanıldığını ifade etmiştir. Ayrıca iklim şartları ve

suya dair doğal olaylarında çatı oluklarının yapımı gibi unsurları etkilediğini vurgulamıştır. Çörtenler örneği üzerinde durmuş ve Osmanlı da Selçuklu da birtakım sembolük olarak ortaya çıktığını da aktarmıştır.

Uzman 4;

araç olarak işte yani yapılmış tasarım çalgıları ee kullanılabiliriz. Bizzat suyun ses çıkarmak için kullanıldığı çalgılar var. Rezonansı sağlıyor su o yüzden gerçekten fiziken bir araç olarak kullanılıyor.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 4 uzmanlık alanı olan müzikten su çalgılarını örneğini vererek suyun araç yönüne değinmiştir. Hydraulophone gibi bizzat su ile beraber sesin çıkarıldığı çalgıların günümüzde patentli olarak varlığı suyun araç alandaki yerini kanıtlamaktadır.

Ve Uzman 5;

Arkeolojik alanlarda mesela bir iki kazıya katıldım ben alanın çiziminde buluntuların çizimlerinde iii falan. İii eski hamamlar var. Mesela hamam kültürü Türklerde de var değil mi? Hamam kültürü olarak bir araç olarak kullanımını kültüre nasıl yansıdığını görebiliyoruz. Artı su iii taşımacılıkta kullanılmış iii deniz taşımacılığında kullanılmış. bu bütün kültürlerde var Türklerde de var aynı şekilde. Eee Türk sanatlarında hani arkeolojik alanlarda ii suyla ilgili hamamlar, banyolar su eşyaları mesela suyun saklandığı muhafaza edildiği su eşyaları iii ile karşımıza çıkıyor. Bir de araç olarak kullanımında iii farklı bir şeyde ifade edeceğim, mimaride çok önemli bir aşamada kullanılıyor. Mermerleri kesmek için. (Araştırmacı: suyla ıslatılıp kesmek için değil mi hocam). Suyla ıslatılarak değil. Tazyikli suyla, tazyikli suyla mermeri kesmek için kullanılıyor. (Araştırmacı: kesici aletle mi) suyu püskürtterek mermeri kesiyorlar. Tamam mı? yani bir araç olarak bir yardımcı malzeme olarak kullanımına da bu bir örnektir. Eee mermerin zımparalanmasında, eee yumuşatılmasında kesilmesinde, bir malzeme olarak eee kullanılıyor ki bu günümüzde de kullanılıyor. Yani kullanılan bir şey. İi girip YouTube'dan videolarını bile şey yapabilirsiniz, suyla bilmem kaç bar basınçla suyu püskürttüğünü zaman taşı bile delersiniz. Taşı keserseniz ki nitekim mermerler, mermerler eski çağlarda su ile kesilmiştir. Suyla kestiğiniz zaman taşın çatlaması, kırılması, bozulması gibi bir durum söz konusu değildir. o yüzden suyla istediğiniz şekilde bir mermeri kesebilirsiniz. Nitekim antik dönemde o Roma yapılarında Bizans yapılarındaki mermerleri kesim işlemlerinde de suyun kullanıldığını şekillendirilme oyma işlemlerinde suyun kullanıldığını bir araç olarak bir yardımcı malzeme olarak suda kullanıldığını biliyoruz.

Diyerek cevaplamıştır. Uzman 5 öncelikle katıldığı bir arkeolojik kazıdan yola çıkarak hamam kültüründen bahsetmiştir. Ardından taşımacılıkta kullanıldığını, yine suyun muhafaza edildiği arkeolojik buluntulardan örnekler vermiştir. Mermerin kesimi gibi mimari alanda da aynı şekilde suyun araç olarak kullanımına örnekler verilmiştir. Mimari bölümünde yer alan bilgiler uzman görüşleriyle örtüşmektedir.

Uzman 6; "*Venedik vs. örneğindeki gibi*". Şeklinde soruyu geçmiştir. Daha önce cevapladığı gibi mimari yapılarda köprülerde suyun hem taşıyıcılık anlamında a-hem

de estetik görünüşü anlamında şekillendiğini ve kültürleri etkilediğini Venedik'teki köprüler ve İstanbul'daki boğaz köprüleri, antik kent köprüleri vasıtasıyla açıklamıştır. Bu açıklama şu şekildedir: “İii Venedik'te eee Fransa da Bursa da ve eee Bulgaristan'da. Bakın bunlar dünyada başka yerde yok”.

Günümüze kadar suyun araç olarak etkilerini en çok hangi alanlarda görmekteyiz, örneğin resim? Sorusuyla uzmanlardan bu konu hakkında örnek verilmesi istenmiştir.

Uzman 1;

Yani şimdi günümüze kadar en çok etkisini gördüğümüz alan ı mimarlık. Ondan sonra heykeldir. Elbette resimde vardır. Yani en çok görme unsuru mimarlık çünkü işte ne diyorum, Antik Mısırdaki 150 kilometre güneyden dağlardan taşlar kesilmiş, yontulmuş aşağıya Akdeniz bölgesine gize piramitlerine bulunduğu çöllük alana taşınmıştır. Nehir kullanılarak, Nil nehri kullanılarak veee gemilerle büyük taş blokları, mimari yapılar en iyi şekilde. Yine Fırat Dicle kullanılarak oo Zigguratlar eee Sümer eee tapınakları ve eee yapıları ıı ondan sonra sarayları? eeee su yolları, Fırat Dicle su yolları kullanılarak yine ee kuzeydeki dağlardaki taşlar toplanmış, yine o tapınaklar oluşturulmuştur. O anlamda mimari birinci plandır. Ondan sonra ee tapınakların duvarlarına yapılan resimler ve tapınakların üstüne konulan heykellerde ikinci, üçüncü planı oluşturmaktadır. Anadolu'daki ee Anadolu'daki yapılarla da Anadolu'da beli değişebilir ee suyun şey, çünkü Anadolu zaten ee çöllerden ziyade dağlık bir alan olduğu için orda nehir olduğu gibi ee pek ala efendim ee heykel veya eee şeyde de yani ee resimde de ee duvar resminde veya heykellerde de heykellerde birinci plana geçiliyor. Sudan faydalanılan suyun iletişim aracı olarak kullanılması, suyun işçilikte ve malzeme, malzeme olarak kullanılması, ama antik dönemde eski uygarlıklarda birinci planda taşımacılık ve eee ana ve araç malzeme olarak oluşumunda su mimarlık birinci planda gösterilmektedir.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 1' e göre suyun araç olarak görünümü en çok mimari alanda olduğuna yöneliktir. Daha sonra heykel ve sanat olduğundan bahsetmiştir. Mimari olarak belirtmesindeki amaç mısır piramitlerinin yapımında olsun, Zigguratlar olsun taş blokların nehir vasıtasıyla taşınması durumu günümüze kadar bu alanda çok fazla buluntunun da olmasıyla uzman mimari alanda suyun araç olarak kullanıldığını örneklemiştir. Bu yapılarla beraber suyun araç olarak, heykelde, resimde, işçilikte, iletişimde insanlar tarafından kullanıldığını anlatmıştır.

Uzman 2;

en çok yapılarda görüyoruz. Araç olarak ne niye diyeceksiniz? Antik dönemden günümüze yapıların oluşmasında en büyük kullanılan malzeme sudur. Günümüzde de böyledir. Suyun kenarındayken kentleşirsin. İı Suya yakın kaynaklarda bir kent oluşur. Yani suyun uzak olduğu yerlerde kentleşme olmaz, insan hayatı olmaz. Hiç dünya da böyle suya çok uzak yerlerde yerleşim hemen hemen göremezsiniz. Ve bazen de su şöyle sıkıntı olabilir tabii. Belli bir yaşam kapasitesini sağlar su bunun üzerine çıkıldığı zaman atık su kaynağı kıt gelmeye başlar. Günümüzde yaşadığımız sorunlar. Dolayısıyla şehirleri farklı noktalara kurulmasında da bu etkidir. Ee yani artık su taşımacılığı taşınarak götürülebildiği içinde

bu da önemli bir etken. Ayrıca suyun kenarlarında da artık yerler git gide ee çökmeye başladı bundan dolayı da farklı noktalara kentleşme yapılıyor.

Şeklinde yanıtlamaktadır. Uzman 2 suyun araç olarak en çok yapılarda kullanıldığı yönünde görüşler belirtmiştir. Suyun kentlerin oluşmasında önemli bir bileşen olduğunu suyun olmadığı yerlerde yaşamında olmayacağını özellikle vurgulamıştır. Geçmişten günümüze baktığımız zaman büyük medeniyetlerin her zaman su kenarlarında kurulduğunu ve böylelikle geliştiklerini görmekteyiz. Aynı şekilde suyun taşımacılık özelliğine de uzman değinmiş ve zamanla bu kaynakların kıtlık noktasına geldiğini de açıklamıştır.

Uzman 3;

ee günümüzde suu hangi anlamda önemli... Su bir kere günlük yaşamda çok önemli. Yani günümüzde yani yaşamımızı sürdürebilmemiz için iki saat suyumuz eksildiği zaman aman aman küplere binebiliyoruz mesela. Bi kere en başında bu. Ama hani sanatsal bazda söylediğin zaman eee ya da eee işte bi düzenlemeye bağlı olarak baktığın zaman hani ucu su peyzajda önem taşıyor. Eee işte su mimari de çok önem taşıyor. Çünkü işte temiz su ve atık su gibi bişey var. Hani yani temiz suyun binaya alınması, atık suyun da atılması gerekiyor mesela. Bunda da bir su şebekesine ihtiyaç var. Yani mesela bu hani, sen şimdi boyaları falan da söyleyince bu da bir araç olarak aslında mesela. Yani bir araç olarak kullanılabilir. Yani eee bunlar mesela önemli bir şey. Geçmişte de mesela baktığın zaman Safranbolu da bizim incelediğimiz yerlerde helalarla abdestlik birleşmesi var. Eee aa hela da alınan şey abdestlikte alınan abdest suyu boşa gitmesin diye helaya veriliyor ve yıkanıyor. Ve mutfak suyuyla, mutfakta kullanılan suyla eee helanın gideri birbirinden farklı tutuluyor mesela. Bu tarz inanca bağlı olarak da böyle birtakım tasarım ilkesi haline gelmiş mesela bu. Eee mesela aynı şeyi günümüzdeki bu temiz su ve pis su gider hani kanalizasyon buna bağlayabiliriz. Yağmur suyunun mesela toplanması, geri dönüşümü son günlerde son zamanlarda işte ee geri dönüşümle ilgili sürdürebilirlikle ilgili, işte eee iklime bağlı bir takım tasarım. Ee İran a gittiğiniz zaman su çok az. İşte suyu böyle damla damla biriktiriyorlar ve işte belli kanallarda toplayarak işte eee o şekilde kullanıma suların hale getiriyorlar. Ya da işte eee güneydoğu Anadolu'da mesela aynı şekilde söyleyebiliriz. Eee yani çok farklı şekilde suyu toplama yolları biriktirme yolları var. Bunlar eee şeye göre değişiyor, bölgelere göre değişiyor, iklime göre değişiyor. Yani bu ee işte suyun, temiz suyun kullanımı. Mesela işte sarnıçlar var. Bilirsiniz hani Bizans'tan falan İstanbul'da. Eee kuyular var mesel hani onlar... bunlar söylenecek şeyler hani.

Şeklinde açıklamada bulunmuştur. Uzman 3 suyun, günlük yaşamdan peyzaja ve mimariye kadar *bu alanlarda çokça görüldüğünü* söylemiştir. “*Mutfakta kullanılan suyla eee helanın gideri birbirinden farklı tutuluyor mesela*” görüşü buradan da anlaşılacağı gibi suyun kullanım amaçları ihtiyaca göre farklılaşmakta fakat temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Uzman 3 suların kontrol altına alınması, biriktirilmesi gibi uygulamalardan da bahsetmiştir.

Uzman 4;

ya bence resim mutlaka. Ama müzikte az değil yani(gülüyor). Hani şunları düşünürsek eğer, eserleri vesaire ya da işte taklit eden çalgıları, belki resim bir müzik iki diyebilirim ben. Ama ee tabi şeyde var onu da ayrıca araştırmak lazım. Operayı baleyi, orda tabi eee tiyatral bir bölümde devreye giriyor. Orda mesela tematik konular işlenmiş mi operada da aynı şekilde hani suyla ilgili. Oraya da bakmak lazım o yüzden hani müzikte dediğimiz derya bu konuda (gülüyor). Yani zaten yaşamın temeli, doğanın kalbi ne kadar bağımsız olabiliriz ki, şey bile var hani. Ben şimdi keman çalıyorum, keman neyden ağaçtan, ağacın özü de su (gülüyor). Yani hani buralara inerse çok da her yerde karşımıza çıkıyor.

Diyerek cevaplamıştır. Uzman 4 suyun en çok hangi alanlarda daha fazla ön planda olduğu hakkında fikri net değildir. Müzik hakkında ise suyun hayatın bileşeni olması suretiyle geniş bir alana sahip olduğu konusunda fikirde bulunmuştur. Operadan baleye kadar var olduğunu ve daha fazlasını öğrenmek için araştırılması gerektiğini söylemiştir.

Uzman 5;

en çok demeyelim. En çok kullanıldığı alanlardan biri diyelim. (Araştırmacı: tamam ama genel olarak her alanda kullanıldığını mı düşünüyorsunuz?) tabi ki her alanda kullanılıyor. Ama mimaride eee kullanıldığı alanlardan en çok kullanıldığı alanlardan biri de mimari olduğunu söyleyebiliriz. Ha diğer hepsinde kullanılıyor. Şunda çok kullanılmış şunda az kullanılmış diyemezsin çünkü su her şeyin kaynağı. Siz öbür tarafta mimaride mermeri kesmek için harcı karmak için kullanıyorsun e bu tarafta sen boyanı ezmek için boyana kıvam vermek için kâğıdı yapmak için kullanıyorsun bak kâğıdı yapmak için bile biz suyu kullanıyoruz.

Şeklinde açıklamıştır. Uzman 5 suyun araç olarak kullanımını her alanda az da olsa kullanıldığını bunun da sebebini hayatın kaynağı olmasından dolayı fikrini savunmaktadır. Daha açık cevap vermek adına en çok mimari alanda görüldüğünü eklemiştir.

Uzman 6; daha önce cevapladığı gibi suyun araç olarak kullanımını mimari yapılarda ön planda olduğu yönünde görüşler belirtmiş ve bu yüzden soruyu atlamak istemiştir.

Suyun araç olarak kullanımını kültüre bir katkı sağlamış mıdır? Bu soruda uzmanların günümüzde dahil kültürün oluşumunda suyun araç olarak kullanımının katkısı olup olmadığı yönünde görüşler istenmiştir.

Uzman 1;

Çok büyük katkılar sağlamıştır. Ee çünkü kültür dediğimiz, bu yine içme biçimimizden yaşama biçimimize giderek şehirler kurmamıza, ee tarımın eee oluşup gelişmesine hatta eğitimin artmasına, nesillerin devamlılığını sağlamasına baktığımız zaman su çok önemli bir araç halinde kullanılır. Çünkü ilk yerleşimleri köylerden, nehir kenarlarına, göl kenarlarına kurulmuştur. Eee küçük köylerin böyle büyümesi ve gelişmesi de yine su

yolarıyla, yani nehirler, göller, ve denizler yoluyla yapılan geçişler, hatta beslenme, balık avcılığı vesaire olguları konusunda da tarımın geliştirilmesi konusunda da ee yük ve hayvancılığın eee ulaştırılması, ee geliştirilmesi ee ve paylaşılması noktalarında da suyun çok etken kültür oluşunda, kültürün gelişmesinde, medeniyetin gelişmesinde, yerleşim yerlerinin artması çoğalması ve büyümesinde, iş gücünün sağlanmasında ı ana aaa bir unsur olduğunu bize tarih göstermektedir. Hala bile böyledir aslında. Taşımacı gemilere baktığımız zaman hatta şu Rusya Ukrayna savaşında tahılların neyle taşındılar, gemilerle. Ne kullanıldı su. Denizler üzerinden boğaz geçiliyor, kanallar geçiliyor, tüm dünyaya açılıyor. Şu anda değil mi su yolu. Hala bile etkisi var. Medeniyetlere insan yaşamına.... Resimlerde seramiklerde ben hemen hemen suyu birinci amaçla kullanan ııı sanatçılarda biliyorum. Mesela yani ııı birçok ressam var böyle bakıldığında yani denizaltını çizen ressamlar su, balık adamları çizen ressamlar var, denizin altında eee balıkları çizen adam. Mustafa Plevneli mesela onlardan biri. Deniz ve balık onun konusu. Yani su ve su içinde yaşayan canlılar. Ondan sonracağıma bunu seramiğine taşıyan mesela Mustafa Plevneli resme taşıyor, suyu balıkları, suyla ilintili olan he şeyi su için diyor? Aynı şekilde ee mesela Salih Acar vardır ressam. eee o da ee su kuşlarını çizerdi rahmetli. Halikarnassos balıkçısı dediğin zaman edebiyatta bir tür deniz kenarı su yazarıdır edebiyatta. Sait Faik'te eee su eee şeyidir ee hikayecisidir. Eeı çünkü adanın balıkçıları konu alır sürekli öykülerinde. Suyu birinci planda. Denizi, suyu ırmağı, deniz insanlarını, balıkçıları seyyah Selimoğlu'nun da vardır suyla denizle ilgili yazıları? Resimde dediğim gibi Mustafa Plevnelinin deniz ressamıdır. Ondan sonracağıma hatta ben bile çizdiğim resimler genelde denizle ilgilidir. Boğaz resimleri, İstanbul'un deniz kenarlarını yorumlarım. (Araştırmacı: İnsan neden gerek duyuyor?). Neden gerek duyuyor, hayat ve yaşam enerjisi güçlü olduğu için. Ondan sonra endişesi ee suyun boğuculuğu. Bi de su eee hayat kaynağıdır. Ama aynı zamanda öldürür biliyorsun. Yaz aylarında göletlerde, barajlarda boğulan çok insan vardır. Su eee boğaz köprüsünden ee köprüden geçmek güzeldir ama intihar edenler suya atlar. Su aynı zamanda yumuşaktır ama eğer siz derin yükseklikten atlıyorsanız, demir ve beton etkisidir. Çok fazla su içersen ölebilirsin. Eee Çinlilerin bir çin işkencesinden bahsederler, damla damla alına su damlatma yöntemiyle öldürtme. Su tanrısı vardır. Antik mısırdaki şeylerde. Suyun böyle gücü var. Gücü zaten denize açılınca bir gemideysen bir kayıktaysan hissedersin. Deniz perileri, deniz canavarları halen bile kimse suda boğularak ölmek istemez. Ayağını karaya bastığın zaman emin olursun. O yüzden yine ölümlü bir varlıktır ama karaya basınca, dimi. Su bu yüzden ee su ee enteresan bir ee anlam, varlık ve sembolik hem reel anlamda. (bill viola...). Ama orda bir kavramsal anlatıma dönüşmüş, tabi. Yani öyle bişey ki onu yine sanatta da yapabilirsin, kavramsal sanatta. Bi su oluşunu çam tekneye bi insanı batırdığını düşün. Yani çünkü bunu yapan sanatçılar var mı bilmiyorum. Kendilerini tavana asanlarda ama belki diyelim ki şey olabilir kendisini boğarak öldürme olmazda, enstalasyon yapacam diye kediyi köpeği boğabilir. Kediyi suya? Şeye bir cam saydam eee şeyde attığın zaman ağırlıkta bağlıyorsan bi taş yok ki öyle çırpına çırpına ölür. Ve bunun bir sanat için de yapıyorsan. Şimdi bu ahlaki vahşet. Sanat mıdır değil midir tartışmaya açılır. . O tarz etkinlikler sanatsal ve mesaj ve böyle politik mesajlar, kültürel mesajlar gerek sanatsal mesaj, gerek? ile ilgili mesajlar veren suyun etkisi, suyun gücü, suyun olumlu-olumsuz, su. Deprem olmuştu Japonya da biliyorsun. Şehirleri istila etmiş su, gölcük depreminde birçok bina sular altında kalarak çok üzücü şekilde inanlar ödü. Yaşam kaynağı olan su, öldürücü gücü vahşi şekilde. Şimdi İstanbul depremi, İstanbul depreminde bütün bu Marmara taşıp suyla doldurursa o zaman suyun tsunamiden bahsediliyor. Bu 1864 depremi tam hatırlamıyorum, İstanbul merkezinde Marmara'nın suyu taşıyor, Haliç'e dökülmüş, Haliç'e baskıyla Haliçten gazi bölgesinin ayaklarına kadar ilerlemiş, binlerce insan ölmüş'

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 1 burada kültürün şehirlerin kurumasından tarımın gelişmesine kadar suyun araç olarak kullanılmasının büyük fayda sağladığını yönünde görüşler sunmuştur. İş gücünün artması, balık avcılığı, yük ve hayvan taşımacılığı gibi kültürü oluşturan unsurları suyun ara yönü ile etken olduğunu örneklemiştir. Kavramsal sanata örnek olarak Resim 153'te sunulmuştur.

Resim 153: Bill Viola, Martyrs.

Uzman 2; *“bunu biz aslında konuştuk, geçelim.”* Şeklinde cevap vermiştir.

“Antik dönemden günümüze yapıların oluşmasında en büyük kullanılan malzeme sudur. Günümüzde de böyledir. Aynen aynen kentleşmenin de en önemli unsurudur yani. Suyun kenarındayken kentleşirsin. İu Suya yakın kaynaklarda bir kent oluşur. Yani suyun uzak olduğu yerlerde kentleşme olmaz, insan hayatı olmaz.” şeklinde 4.3.1. soruda yer alan bu cevap kültürlerin oluşmasında yani kentleşme kavramının meydana gelmesinde su önemli bir etken olduğunu belirtmiştir.

Uzman 3;

Sağlamıştır. Şunu da söyleyeyim. Mesela suyu son zamanlarda dekoratif olarak çok fazla kullanıyorlar. Mimari tasarımda, mesela mimariyi tanımlayabilmek için ya da ee binanın işte ee belli bir cephesini ya da işte girişini, avlusunu, öndeki alanı vurgulayabilmek için bir heykel koyarsın değil mi? Şimdi mesela oraya böyle hani su setleriyle ee mesela işte su ile mesela bölüyorlar, mekânı suyla bölme olayı başladı. İşte eee hani sıcak iklimlerde mesela bu hem serinlik hem dekoratif şey, mesela fiskiyelerle hani böyle akıllı ıı sistemlerle fiskiyelerle bölüyorlar. Ee ya da tanımlıyorlar. Yani çok değişik böyle suyu kullanarak eee mesela su otelleri felan var. Biz bazen suyla ilgili çalışıyoruz da eee böyle mimari tasarımda hani bu tarz mesela şimdi sergi alanların da bile biz çocuklarımızı şeye götürüyoruz. Akvaryuma götürüyoruz. Akvaryumun önceden önünden bakardık, şimdi akvaryumun içine girip yukarı baktığımız zaman biz balıkları görüyoruz. İçinden dolaşabiliyosun yani. Bazı yerleri. Hani bu tarz ee kullanımlar var yani çağdaş teknoloji geliştikçe, malzemeler geliştikçe çağdaş kullanım biçimlerine doğru suyun kullanım biçimleri de değişiyor. Bunar çok önemli şeyler yani, suyun araç olarak kullanıldı hani, bu da kültüre hizmet eden bir araç işte. Yani çocukların orda işe değişik balık türlerini görmesi gibi. Değişik deniz canlılarını ya da havuz canlılarını görmesi gibi falan, falan.

Diyerek açıklamıştır. Burada uzman günümüzde suyun artık dekoratif amaçlarla kullanıldığını sıcak iklime sahip bölgelerde hem serinlik hem estetik görüntü sağlamada yer aldığından bahsetmiştir. Uzman 3 su otelleri ve akvaryum gibi yeni öğelerin ortaya çıktığını ve suyu farklı alanlarda da artık gördüğümüzden bahsetmiştir.

Uzman 4; “*evet sağlamıştır (güliyor). Müzik tarihine yön veren kısımları var. Dolayısıyla çok büyük bir katkı sağlamıştır*”. Şeklinde kısa ir cevap vermiştir. Uzman 4’ün açıklamasında olduğu gibi geçmişten günümüze kadar suya dair çalgı aletlerinin gelişmesi ve kullanılması bu katkıya örnektir.

Uzman 5; “*yani.*” Şeklinde cevaplamıştır. Bunun üzerine başka açıklama yapılmamış bu yüzden bir sonraki soruya geçilmiştir.

Uzman 6;

Çok. Çok, çok kültüre yani. Su olmadan kültür düşünülme ihtimali zayıf, yok gibi. Çünkü yaşamak için suya ihtiyaç var. Mesela suya havaya ihtiyaç var, toprağa ihtiyaç var. Ateşe ihtiyacı var. Su ooo bunların en önemlilerinden biri. Bunun etrafında oluşan yaşama biçimleri, kalabalıklar, toplumsal eee hareketler ım hepsinde ya o sudan yararlanarak ya da suyu kullanarak değerlendirmeye başlamışlar. Eee yapmışlar demin söylediğimiz köprüler, kültürü yaratmada çok önemli öğeler. Sinan’ın, Sinan büyük örnektir buna bir daha tekrarlıyorum. Sinan’ın Moldova kemeri vardır. Bunu unutmayın, Moldova kemeri. Bir eee su taşıma İstanbul’a ee stranacalardan? suyun getirilme eee yolunda yaptığı inanılmaz bir köprüdür. Bu bir şaheserdir. Bir işte bir kültür abidesi olarak karşımızda durur. Bugün İstanbulun yer altında büyük sarnıçları vardır. Bunlardan gene, gee kültür abidesi olan yer aa yer altı sarnıcı ee İstanbul’da ee şeyde tarihi yarımada. Şu anda diyanetlerde vesaire yapılıyor. Şu anda bir müze var müze çok güzel ee işte ne var mesela, eee arkeolojik büyük şeyler kabartmalar. O dediğim İstanbul yer altı sarnıcında bulunuyor. Eee şeyde yani çok yüzüne baktığımız zaman sizi taşıtıran efsanevi bir antik dönem eee şeyi vardır, kâhini. Medusa heykeli. Bu dediğim eee şeyde ee yer altı sarnıcında, ters çevrilmiş halde kocaman ama yani hani kocaman, kocaman derken çok büyük. Orda duruyor. Eee ve etrafında da birazcık su var. Orda devamlı su var, kayıkla falan dolaşılıyor. İnsanlar bu suyun önemli olduğunu en güzel örneklerinden biri de kültüre ilişkin, Roma’dır. Roma bir su dünyası. Gerçekten. Bu arada su dünyası filmini de unutmayalım. Kevin Costner’ ın. (Duraksadı). Kevin Costner ’in su dünyası. Tamamen dünyayı sular basmış, artık herkesin kalsamaları? çıkıyor böyle balık olmaya çalışıyor. Çok güzel bir şey. Çok güzel ama yani felsefesi var. Ee Roma’da bir de aşk çeşmesi var biliyorsunuz. Kabartmalı inanılmaz mucizeler. Bunun içi dolu su ve o suya herkes para atıyor. Bakın şimdi yani, yani su orda hiç böyle su akar deli bakar insanı gibi su var orda. Ee ama dilek tutuyor ve oraya para atıyor. Böyle üç gün sonra da birileri gelip o parayı topluyor. Gibi yani kültüre çok etkisi var. İşte resim yapmaktan, heykele diğer eee ne bilim görsel sanatlarda ın görsel sanatları yapmaya çalışan insanların en büyük ee dayanağı da su, çölde film çekerken su olmadan adınızı atamazsınız. Gibi.

Diyerek yanıtlamıştır. Uzman 6 suyun kültürün gelişmesinde çok büyük katkısı olduğunu söylemiştir. Suyun etrafında oluşan yerleşimlerin, toplumların sudan faydalandığını ve bunu yaşamlarının her alanında kullandıklarına birkaç örnekle bahsetmiştir. Köprülere değinmiştir. Özellikle de Mimar Sinan’ın Moldova köprüsü üzerine durmuştur. Daha sonra İstanbul’da bulunan sarnıçlardan bahsetmiştir. Suyu dair filmlerden, çeşmelerden bahsederek suyun etkisiyle kültürlerin oluşması ve bu şekilde araçların üretilmesi birbirine etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıktığını belirtmiştir.

Günümüzde su hangi alanlarda araç olarak kullanılmakta ve dünden farkı nedir? Bu soruda uzmanlardan dün ve bugün için bir karşılaştırma yapılması istenmiştir.

Uzman 1;

araç tabi işte bu kavramsal sanatta da kullanılıyor araç mesaj olarak vermek için. Ve sanat yaratmak için. İşte küvetin içine konulan cam bir küvetin içine konulan cam bir efendim eee canlı kedinin ölümü suyun ölümcül varlık olduğunu gösterdiği gibi aynı zamanda yine o küvetin içine bir kediyi hem bir balığı atarsan balığı yakaladığı kedinin öldüğü karşılaştırılması türünde. Bir yandan da kullanılabilir. Yani bu anlamda su hala günümüzde eee bir ölümcül tehdit olarak ülkelerin susuz kalan ülkelerin savaş çıkarması konusunda da eee araç haline dönüşüyor. Git gide daha da ve hem yine kültürün ve ticaretin eee aracı haline de kullanılıyor. Su ee Ukrayna savaşında da olduğu gibi ordaki tahılların insanların ölümünü engelleme için gemilerle su vasıtası yokuyla taşıma için ulaştırıldığı gözlemliyoruz. Onun yanında eğer su İstanbul gibi metropolde her metrekaresine belli bir alan düşüyorsa eee ve ee su taşkınlarının olduğunu görüyoruz İstanbul'da. İnsanlar boğularak evsizlerin yine boğularak aç susuz kaldığını, sokaklarda yaşayan hayvanların su yüzünden mağdur olduklarını, görüyoruz. Ve elbette sanat alanında suyun günümüzde de geçmişte de olduğu gibi ve eee sanat teknoloji teknolojisinin geliştirilmesinde de çok büyük katkıları olduğunu düşünüyoruz ki. Ee su bazlı yağlı boyayla ee rekabet edebilen akriliğini akriliğin oluşması su sayesinde. Yağlı boya etkisi, yağlı boyanın şeyidir akrilik. Ee çünkü ee taravetinden icat edilir. Akrilik yağlı boya etkisi veren su bazlı çabuk kuruyan bir boyadır ki su sayesinde o bi anlamda ee işlenebilmiştir. Yağlı boyanın etkisini veren malzemedir. Keza seramik susuz olmaz, heykel susuz olmaz, bunların hepsi de günümüzde, ek olarak hani seramik eee heykel ve resim için su vazgeçilmezdir, tabi sanatta. Kavramsal sanatta çok büyük oranda işte bu kedi balık örneği veyahut da suyun yıkıcılığına suyun var ediciliğine örnek olarakta kullanılmaktadır yaygın olarak günümüz dünyasında. Yani hem kullanım oranı arttı hem de suyun yapıcı ve yıkıcı gücü daha somut ortaya çıktı. Bilinçlendirildik aaa ama aynı zamanda çaresizliğimizi de daha kolay kavradık. Suyun kullanılmasında her alanda, sanat anlamında da bir anlamda eee git gide eee azalıyor.

Şeklinde cevaplamıştır. Uzman 1 bugün suyun kavramsal sanatta kullanıldığını, kıtlıkla beraber su savaşlarında araç haline getirildiğini hızlı kentleşme sebebiyle suya yakın bölgelerde taşkınların oluşması gibi etmenlerle karşılaştığımızı anlatmıştır. Bununla beraber sanat alanında su bazlı boyaların gelişen teknolojik malzemelerin oluşmasıyla dünden bugüne farklılıkların olduğunu ve suyun tüketilmesiyle birçok anlamda kullanım alanının da azaldığını söylemiştir.

Uzman 2;

ya, bişey söyleyeceğim suyun aslında hiçbir zaman önemi değişmemiştir. Aynen hep aynıdır. Yani antik dönemde de su aynı taşımacılıkta, yerleşimlerin oluşmasında etkindir. Günümüzde de yine taşımacılık olsun, insan hayatı olsun, sağlık olsun eee bi tek mesela şeyde değişiklik vardır. Isınma. Eee antik dönemle suyla ısınma pek sağlanamamış ama. Günümüzde ısınma sağlanıyor. Mesela Kırşehir'de Nevşehir'de ee doğalgaz falan yoktur. Oralarda suyla yapılan kalorifer sistemleri vardır. Onlarla evler ısıtılır. Mesela antik dönemden bi farkını onu söyleyebiliriz. Isıtma ee fakat diğer açılardan suyun önemi suya bakış açısı hiçbir zaman değişmemiştir. Yine su kentleri oluşturur. Gelişmiştir. Tabi. Farklı olarak yansımıştır. Yani kullanıldığı teknolojiyle beraber eee şu anda mesela suyla beraber elektrik üretiliyor. Yani bunlar teknoloji ile birlikte yapılan gelişmeler. Hidroelektrik santralleri kuruluyor işte. HES'ler dediğimiz o işte kısacası hidroelektrik santralleri.

Dolayısıyla suyla ilgili bunlar teknoloji ile birlikte kurulan şeyler. Günümüzde enerjinin en büyük kaynağıdır. Şimdi diyeceksiniz ki hocam bundan kastınız baraj mı? Baraj değil sadece. Şimdi baktığımızı zaman termik santraller, ee nükleer elektrik santralleri. Nereye kurulur genellikle su kenarlarına. Neden? Burada suyla beraber deniz suyuyla çünkü bu elektrik üretilesinde sağlayan, ısıyı sağlayan kazanların soğutulmasında buradaki deniz suyuyla yapılır. Dolayısıyla su teknoloji ile beraber farklı kullanım alanlarına geçmiştir. Tabii. Bu da normal ama suya bakış açısı hiçbir zaman değişmemiştir.

Şeklinde yanıtta bulunmuştur. Uzman 2 suyun araç olarak kullanımının günümüzde de pek değişiklik geçirmediğini sadece ısınma şeklinde değişiklik olduğundan bahsetmiştir. Günümüzde su, enerji üretiminde de çokça kullanıldığını fakat suya olan bakış açısının değişmediğini söylemiştir.

Uzman 3;

yani şöyle bugün işte bu hidroelektrik santrallerinin falan yapılmasıyla enerji olarak daha fazla kullanıldığını söylemek mümkün. Düden farklı olarak yani geçmişteki yani inanç baktığın zaman değişiklik yok. Teknoloji evet, değirmenler gitmiş, çamaşırhaneler gitmiş ama biz onun yerine suyu mekân içerisine alıp o işlevleri orda gerçekleştirebiliyoruz. O sistematığı o altyapıyı oraya taşımışız. İşte meydan çeşmesi yok, evimizde çeşme var. Yani sonuçta hani temizlenme, ticaret, ulaşım, bunlar hani deniz ulaşımı yine ını sağlanabiliyor. Ya da işte nehir ulaşımı mesela, Bartın'da mesela yapılıyor. Bildiğim kadarıyla. Ee hani bu tarz eee şeyler de çok bi farklılık göremiyorum aslında, aklıma gelmiyor ama mesela enerji olarak enerji kaynağı olarak o hidroelektrik santrallerinin üretilmesi ee veya işte suyun dönüşüm, yağın yağmur ve kar suyun dönüştürülerek kullanıma açılması gibi birtakım hani teknolojiyi de içine alan birtakım kullanım biçimleri söz konusu. İnsanlarla beraber evrim geçirmiş, artı değişen teknoloji ve kültürle beraber o da değişiyor. Yani biz kendimizi ne kadar geliştirirsek suyu o kadar, paralel gidiyor. Önceden küpten içiyorduk suyu şimdi pet şişelerden içiyoruz. Mesela hani yaşam boyu çünkü neden küp taşımak ordan oraya şu anda daha mobilize olduğumuz için daha çok dolaşım. Önceden neymiş adam. Evinde oturuyormuş, bir kişi gidip çalışıyormuş, işte matarası var. Şu nda evde her yani evde kaç kişi varsa herkes dışarı çıkıyor. Evdeki küpten su içecek kimse yok. O yüzden herkes işte termosunu alıyor, pet şişesini alıyor çıkıyo. Su kapları da geliştirdi yani. Hiç eskiden bu kadar termos çeşidi var mıydı? Yani hani bunları düşündüğün zaman bunlar zincirleme gelen şeyler. Bizim sosyal gelişmemize bağlı olarak eee teknolojik gelişmeye de bağlı olarak, tabii termos olayı biraz farklı. Hani eee gelişen ve değişen şeyler. Ama su her zaman onda da taşısada buda da taşısada, amphorada da taşısada aynı. Göz yaşı şişeleri yok bir tek (gülüyor).

Şeklinde yanıtlamıştır. Uzman 3 suyu daha çok bugün enerji üretiminde gördüğümüzden bahsetmiştir. İnanç gibi unsurlarda değil de teknoloji farklılıklarının olduğunu, değirmenlerin ve çamaşır hanelerin ortadan kalkması ve yerine yapıların içine girmesinde meydana gelmesinden bahsetmiştir. Toplumlar geliştikçe su da paralel olarak gelişmekte ve değişmekte olduğunu uzman son kez vurgulamıştır.

Uzman 4;

yine evet aynı şeyleri söylemiş olacağım, yani elektronik müzikte ee birebir seslerin bulup kaydedilip kullanılması ya da işte çalgıcılarda yine o tasarım çalgılarda fizik olarak kullanılması. Evet ya tabii elektronik müzik dersek öyle gerçekten. Ama hani ben icracı yorumcu olarak ne kadar dinlemeyi tercih ediyorum tartışılır. Yani hala o zaten klasik ne demek? ee zamanı geçmeyen demek. Hani o bahsettiğim Mendelssohn ve Ravel ve Debussy'ler hala çok sıklıkla orkestralarda icra ediliyor. Ama o bahsettiğim elektronik

oluşmasıyla gelişen kültürel unsurların söz konusu olduğu yönünde ilerlemiştir. Yerleşmelerin kurulmasında su birincil etmen olarak görülmüş ve bunun sonucunda kalabalık gruplar meydana gelmiş ve zamanla kent kavramının ortaya çıktığı savunulmuştur. Tarihsel süreçte kentler birleşerek uygarlıkları meydana getirmiştir. Tüm bu süreçte toplumların maddi manevi birçok birikimi, kültür dediğimiz kavramı oluşturmuştur. Ve böylelikle canlı yaşamından medeniyetlerin oluşumuna kadar su, uzmanlarca hayatımıza birçok unsuru kazandırdığı yönünde görüşlerde bulunmuşlardır.

Günümüzde ise su adına yapılan çalışmalar için uzmanlar genel olarak bazı konuların eksik araştırıldığı ya da hiç araştırılmadığı yönünde cevaplar olmuştur. Sanattan, mimari öğelere kadar bazı çalışmaların yapılmadığı ve su kıtlığı ile beraber sürdürülebilirliği üzerine çalışmaların yapılması gerektiğine dair ortak bir düşünce paylaşmıştır.

Suyu sanat ve arkeolojide eser ve bulgulardan yola çıkarak içerik olarak kullanımına dair uzmanlar şu görüşlerde bulunmuştur; suyun hayat veren bir kaynak olmasından ötürü manevi yönü ile beraber fiziksel yönünün de kültürleri etkilediği ve kültürlerce konu edildiği açıklanmıştır. Türk sanatlarında suyu simgeleyen ibrik formundan sikkelerin üzerinde nehir gibi betimlemelerin görülmesine kadar suya çokça yer verilmiştir. Uzmanlara yöneltilen bir diğer soru ise günümüzde nasıl değişimler olduğu yönündedir. Cevaba bakıldığında uzmanlar, sadece günümüzde teknolojik gelişmelerden dolayı daha fazla ele alındığı ve birtakım yenilikler olduğu yönündedir. Bugün için suyu içerik olarak daha gerekli formlarda gördüğümüz üzerine genelleme yapılmıştır. Bunu da eser ve bulgular üzerinden örnekleyerek açıklamışlardır. Bir örnekte ibrik formundan bahsedilmiştir. Günümüzde ise artık direkt olarak semboller yerine suyun kendi görünüşü verilmektedir.

Suyun sanat ve arkeolojide eser ve bulgulardan yola çıkarak araç olarak kullanımı üzerine uzmanlar genellikle, mimari ve taşımacılık faaliyetleri üzerine ortak görüş belirtmişlerdir. Bunun dışında yaşamın kaynağı olması itibarıyla tüm uzmanlar hijyenden içmeye kadar tüketilen bir yaşam kaynağı olduğunu söylemişlerdir. Kültürü yaymada ise en başta deniz taşımacılığında sudan faydalanılması ile kültürler bölgeden bölgeye yayılmış ve buna bağlı eser ve yapılarda su formu kullanılmasıyla da gelişmelerin olduğu belirtilmiştir. Yerleşmeler için suya ihtiyaç duyulmuş ve su kanalları, köprüleri inşa edilmiştir. Ticaret için deniz, nehir taşımacılığı tercih

edilmiştir. Bu faaliyetler topluları birbirilerini tanımalarını ve kültürlerini yaymalarını sağlamıştır. Bugün ise uzmanların aktarımına göre de enerji üretiminde su araç olarak çokça kullanılmaktadır. Genel olarak baktığımız da uzmanlar, dün nasıl kullanıldıysa bugün de su aynı şekilde ve amaçta kullanıldığı, değişen tek şeyin sadece modernleşme ve teknolojik gelişmeler olduğuna dair görüşleridir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürü oluşturan ana unsurlardan biri olan suyun sanat ve arkeolojideki yerini incelemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada çeşitli sonuçlara ulaşılmış ve bu sonuçlar bağlamında uygulayıcılar ve araştırmacılara yönelik öneriler verilmiştir.

Sonuç

Araştırma dahilinde uzmanların konu hakkında suyu, sanat ve arkeolojide içerik ve araç unsuru olarak ele aldıkları görülmüştür. Uzmanların genel olarak savunduğu, suyun hayat kaynağı olduğu ve toplumların oluşmasında birçok alanda etkili olduğu yönündedir.

Suyun sanat ve arkeolojideki yeri, suyun tüm canlılar için hayat kaynağı olduğunu birçok unsurla beraber görülmektedir. Toprağa hayat veren bu kaynak, hayat bulan bu toprağın veriminin toplumlarca yaşam desteği olması birbirini takip eden unsulardır. Canlılığın yaşamsal fonksiyonunda barınan su, imgesel ve betimsel özelliklerinin oluşmasıyla, canlı yaşamında kültürel bir etmene dönüşerek maddi ve manevi bir değer kazanmıştır. Kent hayatından büyük yapıların gelişmesi ve hatta su ihtiyacını karşılamada mühendislik gibi becerilerin öğrenilmesine kadar suyun etkileri devamlı olarak artmıştır. Kısaca su sanatta, sanatçı yoluyla konu edilmesi, heykelin oluşmasında ya da mimaride yapıların meydana gelmesi için malzeme olarak kullanılması, bu doğal kaynağın toplumların yaşamında vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Su sadece ilk çağlarda içme-yıkanma ya da tarım için ön planda olmaktan ziyade jeolojik oluşumu dahi milyon yıllar almasıyla canlıların eriştiği önemli bir kaynak olmuştur. Daha o zamanlarda ilkel toplumlar var olmadan önce diğer canlı türlerini besleyen ve tür çeşitliliğini etkileyen büyük bir kaynak rolüne sahiptir. Aynı zamanda takas aracılığıyla alışveriş ihtiyacı ve yeni topraklara ulaşma amacı toplumları denizaşırı yolculuklarla buluşturmuştur. Hem deniz taşımacılığında hem de ticarete su antik çağlardan beri çok önemli görülmüştür. Belki de böylelikle bir yaşam kültürü de var olmaya başlamıştır. Suya bağlı kurulan yerleşmeler ve bu yerleşmelerin tarım ve ticaret yaparak daha büyük toplumları meydana getirmesiyle medeniyet dediğimiz kavram ortaya çıkmıştır. Medeniyetlerin oluşmasında suya olan erişim kolonizasyon hareketleri ile beraber gelişim gösterdiğini de söyleyebiliriz. Bugünün büyük medeniyetleri bu doğal kaynaklara sahip olan coğrafyalardır. Kimi coğrafyalar günümüz durumunu düşününce, bu değerli kaynaklarına ya sahip

çıkamamışlardır ya da başka bir toplumun sömürgesi altında kalmıştır. Böylelikle suyun tezin araştırma amacına yönelik araç ve içerik olarak hayatımızdaki rolüne kısmen de olsa cevap bulunmuştur.

Yapılan görüşmelere bakıldığında literatürde elde edilen bilgiler ve uzmanların cevapları örtüşmektedir. Hatta bizzat kültürün parçası olan uzmanların bu konu hakkındaki eğilimleri daha gerçekçi bilgiler içermektedir. Bilindiği üzere kültürü oluşturan insandır ve insana dair her şey bir kültürel unsurdur. Bu sebeple su-insan-kültür kavramı ayrılmaz bir bütün olarak görülmektedir. Uzmanlarında sıkça belirttiği gibi ‘suyun olmadığı yerde yaşam olmaz, yaşamlar su kenarlarında belirmiştir’ sözü suyun yaşam üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Araştırmanın bulguları bütüncül bakışla ele alındığında suyun olmadığı yerde insan yaşamının olamayacağı, insan yaşamının olmadığı yerde sanat ve arkeolojinin gelişmeyeceği, dolayısıyla suyun olmadığı yerde kültürel unsurların da oluşmayacağı sonucuna ulaşılabılır. Su sahip olduğu tüm özellikleriyle, insan yaşamının ve insana ait tüm kültürel ve sanatsal faaliyetlerin kökenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla suyun korunması ve geleceğe aktarılmasının, medeniyetin korunmasına ve devamlılığına eş değer olduğu unutulmamalıdır.

Öneriler

Araştırma bulguları ve ulaşılan sonuçlara göre uygulayıcı ve araştırmacılar için öneriler sırasıyla başlıklarda verilmiştir.

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Toplumların suya dair bilgilerinin eksik yönleri giderilmeli
- Suyun sürdürülebilirliği ve kıtlıkla mücadelesi için toplumlar bilinçlendirilmeli
- Suyun kültürdeki yansımaları topluma anlaşılabilir düzeyde mal edilmeli

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Su üzerine eksik kalan çalışma ve projeler uzmanlar tarafından çalışılabilir
- Arkeologların ve jeologların su üzerine daha fazla çalışma yapması önerilebilir
- Sivil toplum kuruluşları ve benzeri kurumlar suya dair daha koruyucu önlemler alabilir

- Su hakkında toplumu bilinçlendirme adına belediye ve benzeri kuruluşların projeler yürütmesi önerilebilir
- Suyun kültür alanındaki etkileri daha fazla toplumla ilişkilendirilip, tanıtılabilir
- Teknolojiyle beraber suyun gelecekte de kullanılması için çalışmalar yapılması önerilebilir

KAYNAKÇA

- Acartürk, B. (2012). Toprağın Binlerce Yıllık Macerası, *Acta Turcica IV (1)*, 1-17, 4 Eylül 2022 tarihinde https://www.academia.edu/3152261/Topra%C4%9F%C4%B1n_Binlerce_Y%C4%B1ll%C4%B1k_Maceras%C4%B1 adresinden erişilmiştir.
- Akın, M. & Akın, G. (2007). Suyun Önemi, Türkiye’de Su Potansiyeli, Su Havzalar ve Su Kirliliği, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47(2), 105-118. 4 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2153563> adresinden erişilmiştir.
- Akpınar, H. (2021). Musiki ve Su Arasındaki İlişkinin Çeşitli Boyutları, *İSTEM* 19(38), 23 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2135268> adresinden erişilmiştir.
- Akkurnaz, S. (2017). Antik Dönemde Kentleşme Olgusu ve Suyun Rolü, 2. *Uluslararası Su ve Sağlık Kongresi*, 25 Ekim 2022 tarihinde <https://www.academia.edu/31519340/> adresinden erişilmiştir.
- Altunoğlu, S. Ö. (2015). Boya Bilgisi, 17 Kasım 2022 tarihinde <https://serdara.com/boya-bilgisi-kursun-murekkep-akrilik-guaj-yagli/> adresinden erişilmiştir.
- Alanyalı, H. S (ed.). (2010). Anadolu Arkeolojisi, *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları*, 18 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/Anadolu_Demir_Cagi_Uygarliklari_86_109.pdf adresinden erişilmiştir.
- Alameşe, Y. (2020). Doğu Asya Tarihi, *Dünya Siyasetinde Asya-Pasifik* 2-3, 30 Aralık 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/357648429_DOGU_ASYA_TARIHI adresinden erişilmiştir.
- Antoloji. (2022). Su Kasidesi, 20 Eylül 2022 tarihinde <https://www.antoloji.com/su-kasidesi-siiri/> adresinden erişilmiştir.
- Antoloji. (2022). Çorak Ülke (T. S. Eliot), 21 Ekim 2022 tarihinde <https://www.antoloji.com/corak-ulke-2-siiri/> adresinden erişilmiştir.

Archive.org. (2022). OUTLINE OF U.S. HISTORY, *Bureau of International Information Programs U.S. Department of State* 15 Aralık 2022 tarihinde <https://web.archive.org/web/20081015021627/http://usinfo.state.gov/products/pubs/histryotln/historytln.pdf> adresinden erişilmiştir.

Arıcan, M. K. (2006). Hegel 'in Estetik/Sanat Anlayışı ve Din ile İlişkisi (Hegel 'in Güzel Sanat Felsefesinden Din Felsefesine Geçiş), *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. X(2), 199-221.3 Haziran 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/603423> adresinden erişilmiştir.

Avcı, H. E. (t.y). Uygarlık Tarihi, *IÜ Sosyoloji Lisans Programı Uzaktan Eğitim*, 21 Ocak 2022 tarihinde https://www.academia.edu/13140907/UYGARLIKLAR_TAR%C4%B0H%C4%B0 adresinden erişilmiştir.

Aytan, O.A. (2021). Hareketli Avcı-Toplayıcı Grupların Yaşam Biçimiyle Yerleşik Çiftçi Toplulukların Yaşam Biçimi Arasındaki İnsan-Mekân İlişkisinin Mukayesesi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 979-1012. DOI: 10.33437/ksusbd.780605, 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1240840> adresinden erişilmiştir.

Ayutlu, F. & Pilehvarian, N. (2022). "Anadolu ve Amasya da Hellenistik Dönem Öncesi Su yapıları, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. *Amasya Özel Sayısı*, s. 49-96. 23 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2568570#:~:text=Anadolu'da%20Bilinen%20%C4%B0lk%20Su%20Yap%C4%B1lar%C4%B1&text=G%C3%B6beklitepe%20ile%20yak%C4%B1n%20co%C4%9Frafyada%20yer,nun%20di%C4%9Fer%20erken%20yerle%C5%9Fim%20%C3%B6rneklendir> adresinden erişilmiştir.

Bahar, H. (2010). *Uygarlığın Kaynağı Su*, Su Medeniyeti Sempozyumu Kitabı ISBN:978-605-389-027-0, 01 Kasım 2022 tarihinde <file:///C:/Users/Canan/Downloads/sumedeniyetisempozyumu.pdf> adresinden erişilmiştir.

Bahar, H. (2017). *Hititlerde Su Kültü ve Konya Su Anıtları*, International Congress Of Cultural Heritage And Tourism 31 Ekim 2022 tarihinde <https://www.academia.edu/35552667/> adresinden erişilmiştir.

- Balcan, B. (2017). Amerika Kıtalarına Yerleşen İlk İnsanlar, *Arkeofili*, 25 Aralık 2022 tarihinde <https://arkeofili.com/amerikalara-yerlesen-ilk-insanlar/> adresinden erişilmiştir.
- Baran, M. A. (2017). Dünya Mevcut Potansiyeli ve Deniz Suyu Arıtımı, *ABMYO Dergisi Sayı 45*, 28 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/749643> adresinden erişilmiştir.
- Barthopkin, (2022). Psalt Water, (Çev. Canan, B.), 07 Aralık 2022 tarihinde <https://barthopkin.com/psalt-water/> adresinden erişilmiştir.
- Bayram, T. (2023). Mezopotamya ve Levant'ta Suyun Tarihi ve Susuzluk, *Arkeofili*, 17-16 Mayıs 2022 tarihinde <https://arkeofili.com/mezopotamya-ve-levantta-suyun-tarihi-ve-susuzluk/> adresinden erişilmiştir.
- Benton, W. (1957). *A New Survey of Universal Knowledge*, Encyclopaedia Britannica. (Vol. 21, 505, 506). Sordello to Texas.
- Bilir, A. (2019). Sanat Yoluyla Düşünme: Su Örneği, *Hacettepe Üniversitesi*, 9 (1), 116-127, 30 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanattasarim/issue/47513/600433> adresinden erişilmiştir.
- Bilgipedia (2022). Dünyada Su Kaynakları, 12 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.bilgipedia.com.tr/dunyada-su-kaynaklari/> adresinden erişilmiştir.
- BillViola. (2022). Billviola, 30 Mayıs tarihinde <https://www.billviola.com/> adresinden erişilmiştir.
- Birinci, N. (2015). Şiirin Dünyası, 20 Eylül 2022 Tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/564600> adresinden erişilmiştir.
- Biröl, G. (2006). Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Yayınları Ekim 3-16*, 12 Eylül 2022 tarihinde <https://www.academia.edu/12182194/> adresinden erişilmiştir.
- Boardman, J. (1927). *Yunan Sanatı*, İstanbul Homer Kitabevi.

- Bozkuş, Y. D. (2022). İslamiyet Öncesi Dönemin Türk Kültür ve Uygarlığına Genel Bir Bakış, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (1), Mart, 335-349, 15 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1376319> adresinden erişilmiştir.
- Britannica. (2023). Shipping-Water Transppotation, (M, Petruzzello Ed.), 27 Mart 2023 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/shipping-water-transportation> adresinden erişilmiştir.
- Britannica. (2022). Aqueduct, (Adam Augustyn Ed.), 27 Eylül 2022 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/aqueduct-engineering> adresinden erişilmiştir.
- Britannica Academic. (2022). History of Europe, 15 Kasım 2022 tarihinde <https://offcampus.anadolu.edu.tr:2327/levels/collegiate/article/history-of-Europe/106072> adresinden erişilmiştir.
- Britannica, (2022). Water Music, (Betsy Schwarm Ed.) 07 Aralık 2022 tarihinde <https://www.britannica.com/art/suite> adresinden erişilmiştir.
- Britannica, (2022). Africa Summary, 09 Aralık 2022 tarihinde <https://www.britannica.com/summary/Africa> adresinden erişilmiştir.
- Britannica, (2022). History of United States, (Oscar O. Winther, Richard R. Beeman, Bernard A. Weisberger, Ed.), 15 Aralık 2022 tarihinde <https://www.britannica.com/place/United-States/History> adresinden erişilmiştir.
- Ceylan, A. Vd. (t.y). Türkiye Demir Çağı Araştırmaları Üzerine Değerlendirmeler, 21 Ocak 2023 tarihinde http://tayproject.org/downloads/DC_GK_etat.pdf adresinden erişilmiştir.
- Cesur, K. (2022). İndus Vadisi Uygarlığı Hakkında Her Şey, *Arkeofili*, 21 Ocak 2023 tarihinde <https://arkeofili.com/indus-vadisi-uygarligi-hakkinda-her-sey/> adresinden erişilmiştir.
- Cihan, O. (2017). Kolomb Öncesi Amerika Uygarlıkları, 29 Aralık 2022 tarihinde https://www.academia.edu/35505820/KOLOMB_%C3%96NCES%C4%B0_ABD_UYGARLIKLARI adresinden erişilmiştir.

- Coman, S. (2019). A brief history of the cultures of Asia (Çev. Canan B.), 17 Ocak 2023 tarihinde <https://gdc.unicef.org/resource/brief-history-cultures-asia> adresinden erişilmiştir.
- Çalgan, B. (2017). Programlı Müzik: İzlenimci Müzikte Doğa Betimlemeleri ve C. Debussy 'in 'Su' Temalı Piyano Parçaları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (18). 26 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/339089> adresinden erişilmiştir.
- Çelik, H. Baykal, N. B., Memur, H. N. K. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri, *ENAD* 8(1), 379-406, 11 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/957173> adresinden erişilmiştir.
- Çetin, A. (2016). Ahlak ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme, 6(1), 24 Haziran 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/181133> adresinden erişilmiştir.
- Çetintaş, B. (2016). Kültür Kavramının Kapsamı, Anlam ve Tanımları, *Turkish Studies*, 11(18) 24 Nisan 2022 Tarihinde <https://app.trdizin.gov.tr/makale/TWpjMU1UUXINZz09/kultur-kavraminin-kapsami-anlam-ve-tanimlari> adresinden erişilmiştir.
- Çetintaş, E. (2018). Antik Dönemde Seramik Üretim Tekniklerine Dair İzler: Rhodiapolis Örneği. *STD Haziran*, 93-105 6 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/492522> adresinden erişilmiştir.
- Çevik, N. & Kayahan, Z. (2021). Çağdaş Sanatta Su Teması üzerine Deneyimlenen Sergileme Pratikleri, 40, 1095-1106, DOI: [10.31589/JOSHAS.652](https://doi.org/10.31589/JOSHAS.652), 30 Mayıs 2022 tarihinde https://journalofsocial.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=61607 adresinden erişilmiştir.
- Danacı, A. (2005). Kültür, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 21 Nisan 2022 tarihinde <https://acikerisim.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/16108/186223.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Adresinden erişilmiştir.

- Dedeakayaoğulları, H. & Önal, A. E. (2009). Çevre-İnsan Sağlığı Açısından Su ve Su Analizinin Önemi, *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi* 72(2), 65-70, 24 Mayıs 2022 Tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/98324> adresinden erişilmiştir.
- Dervişoğlu, S. (2018). Arkeolojini Tarihi, 19 Ekim 2022 tarihinde https://www.academia.edu/36817761/ARKEOLOJ%C4%B0N%C4%B0N_TAR%C4%B0H%C4%B0 adresinden erişilmiştir.
- Dinçeli, D. (2020). Yaratıcılık ve Sanat, *Sanat Eğitim Dergisi* 8(1), 43-55. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://www.sanategitimdergisi.com/makale/pdf/1586514895.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Dölek, İ & Akengin, H. (2013). Jeolojik Geçmiş, 6. Bölüm, *Genel Fizik Coğrafya*, 24 Mayıs 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/338341136_Jeolojik_Gecmis adresinden erişilmiştir.
- Dönmez, B. M & Kılınçer, Z. (2011). Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 1(1), 101-113, 22 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/799429> adresinden erişilmiştir.
- Dumrul, E. (2021). *Kültürel Mirasın Aktarımında Bir Araç Olarak Kitap Resimleri*, (No 10419468), (Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi), 11 Mayıs 2022 tarihinde <http://acikerisim.karabuk.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1483> adresinden erişilmiştir.
- Dünya atlası (2022). Suyun Canlılar İçin Önemi, 14 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.dunyaatlası.com/suyun-canlılar-icin-onemi/> adresinden erişilmiştir.
- Düzenli, T., Alpak, M., Akyol, D. (2019). Peyzaj Mimarlığında Su Ögesinin Tarihsel Süreçteki Kullanım Amaçları, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 11 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/776407> adresinden erişilmiştir.

Efil Yayınevi. (2022). Müziğin Tarihi, 22 Eylül 2022 tarihinde <http://efilyayinevi.com/wp-content/uploads/2021/03/MU%CC%88ZI%CC%87K-EG%CC%86I%CC%87TI%CC%87MI%CC%87-VE-O%CC%88G%CC%86RETI%CC%87MI%CC%87-.pdf> adresinden erişilmiştir.

Eliade, M. (2020). *Dinler Tarihinin Giriş*, İstanbul. Alfa Yayıncılık. Baskı 3. ISBN: 978-605-171-554-4.

Erhat, A. (2014). *Mitoloji Sözlüğü* (20), İstanbul, Remzi Kitabevi.

Ertuğrul, A. (2009). Hamam Yapıları ve Literatürü, *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 7(13), 241-266, 16 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/653859> adresinden erişilmiştir.

Ertuğrul, E. (2017). İnsanlar Avustralya'ya Tam 65. 000 Yıl Önce Ulaşmış, *Arkeofili*, 25 Aralık 2022 tarihinde <https://arkeofili.com/insanlar-avustralyaya-tam-65-000-yil-once-ulasmis/> adresinden erişilmiştir.

Eser, S. (2020). Heykel Sanatı ve Turizm, 3 Eylül 2022 tarihinde [https://www.researchgate.net/publication/348355260 HEYKEL SANATI VE TURIZM](https://www.researchgate.net/publication/348355260_HEYKEL_SANATI_VE_TURIZM) adresinden erişilmiştir.

Eycil, A. & Us, Ü. (2019). İslamiyet Öncesi Türk Tarihinde Sanatı Etkileyen Unsurlar, 20 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/633488> adresinden erişilmiştir.

Freeman, C. (2005). *Mısır, Yunan ve Roma* (2), (Çev. Suat, K. A.) Ankara, Dost Kitabevi Yayınları.

Gencer, M. (ed.). (2008). Suyla Gelen Kültür, *İSKI*, 17 Mayıs 2022 tarihinde https://www.iski.gov.tr/web/assets/SayfalarDocs/ekutuphane/kultur/docs/Suyla_Gelen_K%C3%BClt%C3%BCr.pdf adresinden erişilmiştir.

Gençel, Ö. (2006). Müzikle Tedavi, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 14/2, 25 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/819154> adresinden erişilmiştir.

- Golden, P. B. (2014). Dünya Tarihinde Orta Asya, 08 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/31008111/D%C3%BCnnya_Tarihinde_Orta_Asya adresinden erişilmiştir.
- Göçer, A. (2012). Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine, 8 Mayıs 2022 tarihinde <https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2012/11/14.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Görgeç, O. (2019). Thales ve Anaksimenes' in Günümüzde Unutulmuş Elementleri: Su ve Hava, *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 6/2, 03 Kasım 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/835611> adresinden erişilmiştir.
- Gül, M. (2009). Orta Çağ Avrupa Tarihi, 15 Kasım 2022 tarihinde https://www.academia.edu/44830221/Do%C3%A7_Dr_Muammer_G%C3%BCl_Orta%C3%A7a%C4%9F_Avrupa_Tarihi adresinden erişilmiştir.
- Gül, A. (2000). Peyzaj-İnsan İlişkisi ve Peyzaj Mimarlığı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi (A-1)*, 29 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195597> adresinden erişilmiştir.
- Gülgün, B., Keskin, N., Akkaya, F. Ü. (2011). Tarih Boyunca Bahçelerde Su Ögesinin Kullanımı, *Ziraat Mühendisliği Dergisi (357)*, 12 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/946609> adresinden erişilmiştir.
- Gölbaşı, A. (2019). Sualtı Arkeolojisinin Terminoloji Sorunsalı, 01 Kasım 2022 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/CDR_Jun2019_sualtarkeolojisinininterminolojisorunsal.pdf adresinden erişilmiştir.
- Güneş, Z (ed.) (1998). Edebiyat Bilgi ve Kuramları, 19 Eylül 2022 tarihinde <https://web.archive.org/web/20140212053550/http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2273/unite01.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Günden, B. (2021). Yüksek Öğrenim Gören Bireylerin Somut Kültürel Mirasa Yönelik Tulumları ile Kültürel Miras Kavramına İlişkin Metaforik Algıları Üzerine Bir Çalışma, (No: 672170), (Yüksek Lisans Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı).

- Günay, Ö. (2022). Tarihöncesi Dönemlerde Doğu Anadolu'daki Doğal Su Kaynaklarının Toplumsal ve Kültürel Hayata Yansımaları, 23 Şubat 2023 tarihinde <http://acikerisim.bingol.edu.tr:8080/bitstream/handle/20.500.12898/5345/%C3%B6mer%20g%C3%BCnay%20tez%20son%20hali%20%281%29%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden erişilmiştir.
- Güven, M. (2012). Kültürün Bir Unsuru Olarak Din, Batman *University Journal of Life Sciences*, 1/1, 23 Haziran 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/313617> adresinden erişilmiştir.
- Glassduo. (2022). Glass Harp, 07 Aralık 2022 tarihinde <https://glassduo.com/en/> adresinden erişilmiştir.
- Hamamcıoğlu, C. (2005). Kentlerin Suyolu Girişlerinde Geçmişten Günümüze Yaşanan Aşamalar ve Kentsel Tasarım, *Şehir Planlama Bölümü 3*. 18 Mayıs 2022 tarihinde https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/98923c8190045e9_ek.pdf adresinden erişilmiştir.
- Harmankaya, S. (1998). Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme, 21 Ocak 2023 tarihinde http://tayproject.org/downloads/Kalkolitik_SH.pdf adresinden erişilmiştir.
- Haviland, W. A., Prins, H. L., Walrath, D. & McBride, B. (2008). Kültürel Antropoloji, İstanbul, *Kaktüs yayınları (1. Baskı)*. 2 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.ysk-books.com/public/app/books/K%C3%BClt%C3%BCrel%20Antropoloji.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Hoiberg, D. H (ed.). (?). *Water*. AnaBritannica, İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş. ISBN975-7760-33-1.
- Işık, A. (2020). Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı, *Mavi Atlas*, 8(1), 13-18, 03 Mart 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1072455> adresinden erişilmiştir.
- İlhan, S. (1989). Toprak ve Kültür, 24 Haziran 2022 tarihinde <https://erdem.gov.tr/tam-metin-pdf/806/tur> adresinden erişilmiştir.

- İslam Ansiklopedisi. (2022). Çeşme, 27 Eylül 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/cesme> adresinden erişilmiştir.
- İBB. (2007). *Türkiye Coğrafya Atlası*, İstanbul, Kültür A.Ş Yayınları.
- Janzen, R. E. (2008). *Hydraulophones: Acoustic musical instruments and expressive user interfaces*. (Çev. Canan, B). 07 Aralık 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/344131901_Hydraulophones_Acoustic_musical_instruments_and_expressive_user_interfaces adresinden erişilmiştir.
- Karacan, N. (2013). Tarihsel Süreç İçerisinde Heykel Formu, 4 Ağustos 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/192456> adresinden erişilmiştir.
- Kavuran, T. & Dede B. (2013). Platon ve Aristoteles'in Sana Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları, *Sanat Dergisi*, 0(23), 47-64. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29070> adresinden erişilmiştir.
- Kaya, Y. V. (2022). Yeni Veriler Işığında Neolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağı Sonuna Kadar Gediz Havasının Kültürel Yapılanması, 23 Şubat 2023 tarihinde [file:///C:/Users/Canan/Downloads/744436%20YAVUZ%20SEL%C4%B0M%20KAYA%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Canan/Downloads/744436%20YAVUZ%20SEL%C4%B0M%20KAYA%20(1).pdf) adresinden erişilmiştir.
- Kayapınar, L. & Afyoncu, E. (2019). Orta çağ-Yeniçağ Avrupa Tarihi, *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları*, 18 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/42932410/Ortacag_Yenica%C4%9F_Avrupa_Tarih_i adresinden erişilmiştir.
- Kerim, A. & Süme, V. (2022). İstanbul'un Eski Su Kaynakları: Sarnıçlar, *Türk Hidrolik Dergisi* 2 (2), 27 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/572794> adresinden erişilmiştir.
- Kırtorun, E. & Karaer, F. (2018). Su Yönetimi ve Suyun Sürdürülebilirliği, *Sürdürülebilir Mühendislik Uygulamaları ve Teknolojik Gelişmeler Dergisi Cilt. 1(2)*. 29 Mayıs tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/592922> adresinden erişilmiştir.

- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15, 170-189, 11 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1156348> adresinden erişilmiştir.
- KİGEM, Dünyada Gemi İnşa Sanayii ve Gelişimi (*Tersaneler Raporu*) 27 Mart 2023 tarihinde (1999). https://www.gmo.org.tr/upl/misc/Raporlar/KIGEM_TGSAS_Raporu.pdf adresinden erişilmiştir.
- Korkmaz, H. U. (2020). Dünya Kültür Miras Listesi'ne Kayıtlı Avrupa Neolitik Dönem Yerleşimleri Işığında Çatalhöyük İçin Ziyaretçi Yönetim Planı Önerileri, *International Journal of Arts & Social Studies Dergisi* 3(5), 93-116, 23 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1375936> adresinden erişilmiştir.
- Koroğlu, K(ed.). (2020). Eski Anadolu Tarihi, *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları*, 18 Ocak 2023 tarihinde <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TAR101U/ebook/TAR101U-20V1S1-8-0-0-SV1-ebook.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Kuşcuoğlu, G.Ö & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi* 2 (1), 58-67, *Araştırma Makalesi*, 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/376671> adresinden erişilmiştir.
- Kuhrt, A. (2019). *Eski Çağ' da Yakındoğu- Yaklaşık M.Ö. 3000-330* (1), (Çev. Dilek, Ş.), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Baskı 5.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022). Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi, 28 Nisan 2022 tarihinde, <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50838/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-listesi.html>, adresinden erişilmiştir.
- Kristiansen, K. (2008). The Discipline of Archaeology, 19 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/412741/The_discipline_of_archaeology adresinden erişilmiştir.

- Leyla, M. (?). Hititler’de Su Kültü, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü*.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/781258>
- Leakey, L, S. (1988). *İnsanın Ataları* (2). (Çev. Güven A). Ankara, TTK Basım Evi,
- Malinowski, B. (1990). *İnsan ve Kültür, Bir Bilimsel Kültür Kuramı ve Öbür Denemeler*, (Çev. M. Fatih Gümüş), Ankara, Verso Yayıncılık.
- Marriott, E. (2014). *Dünya Tarihi* (5), (Çev. Egemen, Y.), İstanbul, Maya Kitap.
- Mithen, S. (2017). *Susuzluk, Antik Dünyada Su ve İktidar*, İstanbul Koç Üniversitesi Yayınları,
- Muluk, Ç., Kurt, B., Turak, A., Türker, A., Çalışkan, M., Balkız, Ö., Gümrükçü, S., Sarıgül, G., Zeydanlı, U. (2014). ‘‘Türkiye’de suyun durumu ve su yönetiminde yeni yaklaşımlar: çevresel perspektif’’, *Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, FAO, Doğa Koruma Merkezi, Yaşama Dair Vakıf*, Türkiye. 29 Mayıs 2022 tarihinde <http://www.skdturkiye.org/files/yayin/Turkiyede-Suyun-Durumu-ve-Su-Yonetiminde-Yeni-Yaklasimler-Raporu.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*, (Çev. Gürel, K &Tamer, T), İstanbul Ayrıntı Yayınları.
- Muratoğlu, G. (2010). Peyzaj Mimarlığında Su Kullanımı, (*Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi-Fen Bilimleri Enstitüsü*), 11 Ekim 2022 tarihinde <https://kitaplar.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/30589> adresinden erişilmiştir.
- Mülayim, S. (1989). *Sanata Giriş*, İstanbul, Sanat Tarihi Araştırmalar Dergisi 2.
- NKFUCOM (2022). Su Kaynakları Hakkında Bilgi, 12 Mayıs 2022 Tahinde <https://www.nkfu.com/yeryuzundeki-su-kaynaklari-nelerdir-tatli-ve-tuzlu-su-kaynaklari-hakkinda-bilgi/> adresinden erişilmiştir.
- Nationalgeographic. (2022). North America: Physical Geography, (Çev. Canan. B). 25 Aralık 2022 tarihinde <https://education.nationalgeographic.org/resource/north-america-physical-geography> adresinden erişilmiştir.

- Nationalgeographic. (2022). South America: Resources, (Çev. Canan. B). 29 Aralık 2022 tarihinde <https://education.nationalgeographic.org/resource/south-america-resources> adresinden erişilmiştir.
- Oestigaard, T(ed.). (2009). Water, Culture and Identity: Comparing Past and Present Traditions in the Nile Basin Region, 17 Mayıs 2022 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/287596126_Water_Culture_and_Identity_Comparing_Past_and_Present_Traditions_in_the_Nile_Basin_Region adresinden erişilmiştir.
- Oktay, H. E., Erdoğan, R. Ve Oktay, F. B. (2015). Kent ve Su, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 5(11), 119-12, ISSN: 1309-9876, 17 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/799514> adresinden erişilmiştir.
- Okumuş, H. (2013). Geçmişte ve Günümüzde Seramiğin Kullanım Alanları, 6 Ağustos 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/358046> adresinden erişilmiştir.
- Oruç, A. (t.y). ABD Tarihi, 18 Aralık 2022 tarihinde https://www.academia.edu/30718771/ABD_TAR%C4%B0H%C4%B0_pdf. Adresinden erişilmiştir.
- Ozankaya, Ö. (1992). Ulusal Toplumun ve Ulusak Kültürün Kurucu Ögeleri, 4 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/280326258> adresinden erişilmiştir.
- Özbilen, S. (2020). Arkeoloji: Geçmiş, Zaman ve Kuram, *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/1. 19 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1018637> adresinden erişilmiştir.
- Özdoğan, M. (2014). *Arkeoloji (50 Soruda)* 4, İstanbul, Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- Özdöl, S. (2011). Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu'da Din ve Sosyal yapı, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 26(1), 173-199, 23 Şubat 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58783> adresinden erişilmiştir.
- Özey, R. (2007). Okyanusya Coğrafyası, 25 Aralık 2022 tarihinde <https://offcampus.anadolu.edu.tr:2185/eds/ebookviewer/ebook?sid=bdf9b7a1-8475-45c5-8a82-643e97a49bcc%40redis&vid=0&format=EB>.
- Özsoy, S. (2009). Su ve Yaşam: Suyun Toplumsal Önemi, 24 Mayıs 2022 tarihinde https://dSPACE.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/79225/25075_9.pdf?sequence=1 adresinden erişilmiştir.

- Öztaner, S. H. (2017). Arkeolojinin Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi, Disiplinlerarası ve Tematik İslam Yazıları I. 28 Ekim 2022 tarihinde [https://www.academia.edu/38053689/Arkeolojinin Tarih Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1ndaki Yeri ve %C3%96nemi](https://www.academia.edu/38053689/Arkeolojinin_Tarih_Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%C4%B1ndaki_Yeri_ve_%C3%96nemi) adresinden erişilmiştir.
- Öztan, A. (2019). Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Neolitik Çağ (Yeni Taş/Cilalı Taş Çağı), 21 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/NeolitikCagYeniTasCagi_20200205160302610.pdf adresinden erişilmiştir.
- Padem, H., Göksu. A., Konaklı. Z. (2012). Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı, 11 Ocak 2023 tarihinde [https://www.researchgate.net/publication/265515272 Arastirma Yontemleri S PSS Uygulamali](https://www.researchgate.net/publication/265515272_Arastirma_Yontemleri_S PSS_Uygulamali) adresinden erişilmiştir.
- Pehlivan, H. (2014). Suyun Sanata Etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 13 (50)*. 30 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70573> adresinden erişilmiştir.
- Polat, A. (2016). Yerküre Üzerindeki Yaşamın Kökenine ve Evrimine Jeolojik Bir Bakış Açısı, *Mavi Gezegen Popüler Yerbilim Dergisi 21*, 27 Mayıs 2022 tarihinde https://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/d79974027e40fc3_ek.pdf adresinden erişilmiştir.
- Read, D. W. (2018). Archaeological Classification, 19 Ocak 2023 tarihinde [https://www.researchgate.net/publication/329200639 Archaeological Classification](https://www.researchgate.net/publication/329200639_Archaeological_Classification) adresinden erişilmiştir.
- Sağlam, B. (2015). Sanat ve Kültür, *Academia*, 30 Nisan 2022 tarihinde [https://www.academia.edu/36942573/Sanat ve K%C3%BClt%C3%BCr](https://www.academia.edu/36942573/Sanat_ve_K%C3%BClt%C3%BCr) adresinden erişilmiştir.
- Sağlık, A., Yaman, B., & Öztekin, F. (2020). Peyzaj Tasarımı ve Uygulamalarının İslamiyet'teki Yeri ve Önemi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/1*, 17 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1250124> adresinden erişilmiştir.
- Sakarya, G. A. (2018). Mimari Tasarımda Su Ögesinin Farklı Kullanım Amaçları Bakımından İncelenmesi: Anadolu Örneği. 13 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/553947> adresinden erişilmiştir.
- Sarı, E. (2018). Sanat Olgusunun Tarihsel Süreçte Değişen Tanımı, İşlevi ve Değeri Üzerine, 29 Haziran 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/614400> adresinden erişilmiştir.

- Sazak, Ş. (2021). Risâletü'n-Nushiyye'de Su Metaforu, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6, 6 Temmuz 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2082241> adresinden erişilmiştir.
- Sevimli, Ş. (2020). Anadolu Antik Hitit Uygarlığı İnsanın Değerler Sisteminde Su Kullanımı, 24 Haziran 2022 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/346953162> adresinden erişilmiştir.
- Serdar, A. (2022). Boya Bilgisi, 06 Temmuz 2022 tarihinde <https://serdara.com/boya-bilgisi-kursun-murekkep-akrilik-guaj-yagli/> adresinden erişilmiştir.
- Sivas, T(ed.). (2019). Genel Uygarlık Tarihi, *Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları*, 21 Ocak 2023 tarihinde <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TAR116U/ebook/TAR116U-13V3S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Soysaldı, S. (2022). Tekstil El Sanatlarında Su ve İbrik Motifleri, 3 Haziran 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2277608> adresinden erişilmiştir.
- Sunguray, B. (2020). Felsefe ve Elementler (Arkhe), 03 Kasım 2022 tarihinde <http://www.sunguray.com/felsefe-ve-elementler-arkhe/> adresinden erişilmiştir.
- Şahan, H. H., Uyangör, N. (2021). Bölüm 3 Bilimsel Araştırmalarda Örneklem Seçimi, 11 Ocak 2023 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/358501508_BOLUM_3_BILIMSEL_ARASTIRMALARDA_ORNEKLEM_SECIMI adresinden erişilmiştir.
- Şahin, A. (?). Sanat ve Sanat Türleri, 30 Haziran 2022 tarihinde https://www.academia.edu/36130047/SANAT_VE_SANAT_T%C3%9CRLER_%C4%B0 adresinden erişilmiştir.
- Şahin, C. K., Erol, U. E. (2009). Türk Bahçelerinde Tasarım Özellikleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi A/2*, 17 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195747> adresinden erişilmiştir.
- Şiir Sitesi (2022). Ne Böyle Sevdalar Gördüm Ne Böyle Ayrılıklar (İlhan Berk), 21 Ekim 2022 tarihinde <https://siir.sitesi.web.tr/ilhan-berk/ne-boyle-sevdalar-gordum-ne-boyle-ayriliklar.html> adresinden erişilmiştir.
- Tanrıverdi, Y. (2020). Seramik Sanatında Suyun İzi, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* (6), 12 Eylül 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/947125> adresinden erişilmiştir.
- TDK. (2022). Edebiyat, 18 Eylül 2022 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

- TDV. (2022). Amerika, 29 Aralık 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/amerika> adresinden erişilmiştir.
- TDV. (2023). Avrupa, 18 Ocak 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/avrupa> adresinden erişilmiştir.
- Tekin, M. (2014). Eski Mezopotamya’da Coğrafi ve Etnik Yapı, 17 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/802340> adresinden erişilmiştir.
- Toktaş, P. (2012). Türk Ebru Sanatçılarının Kronolojik Olarak İncelenmesi, *Akdeniz Sanat Dergisi* 5(9), 123-132, 2 Ağustos 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/275409> adresinden erişilmiştir.
- Tomay, B. (2017). Arkaik Dönem Çeşme Yapılarına Genel Bir Bakış, 27 Eylül 2022 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/322144364> adresinden erişilmiştir.
- Topdemir, H. G., Özsoy, S. (2013). Uygarlık Tarihi, 11 Kasım 2022 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/42421019-Uygarlik-tarihi-huseyin-gazi-topdemir-seda-ozsoy.html> adresinden erişilmiştir.
- Tufanoğlu, H. E. (2017). Antik Çağda Batı Anadolu’da Deniz Ticareti ve Limanları, (*Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*), 30 Mart 2023 tarihinde <https://www.apikam.org.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/5d689fd0-4c42-443f-a22f-ef12c2ede692502898.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Tuna, A. & Özer, M. C. (2015). Bergama Asklepion ‘unda Bir Sağlam Yöntemi Olarak Müzik, *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi* (7), 25 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/747375> adresinden erişilmiştir.
- Turan, E. & Bayraktar, E. (2020). Türkiye Su yönetimi Politikaları: Ulusal Güvenlik Açısından Bir Değerlendirme, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi Cilt. 6*(2), 28 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1072916> adresinden erişilmiştir.
- Turani, A. (1992). Dünya Sanat Tarihi, 21 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/23022768/D%C3%9CNYA_SANAT_TAR%C4%B0H%C4%B0 adresinden erişilmiştir.
- Türk Ansiklopedisi (1980). *Su*, MEB. Cilt 29, s. 433, 434.
- Türk Ansiklopedisi (1980). *Roman*, MEB. Cilt 27, s. 399.
- UNESCO (2022). Somut Olmayan Kültürel Miras, 23 Nisan 2022 tarihinde <https://www.unesco.org.tr/Home/Page/52?slug=Somut-Olmayan->

K%3%BCl%3%BCrel-Miras-%C4%B0htisas-Komitesi adresinden erişilmiştir.

Uğur, İ. Dönmez, Y. (2021). Somut Kültürel Miras Alanlarının Turistik Çekicilik Açısından Değerlendirilmesi: Birgi Örneği, 21 Haziran 2022 tarihinde <https://jatosjournal.org/files/jatos/4764ae37-04a7-4bd6-8397-b8cdc5f91cb0.pdf> adresinden erişilmiştir.

Uğurelli, T. A. (2022). Anadolu'da Gerçekleştirilen Yağmur Yağdırma Ritüelleri, 23 Şubat 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2056338#:~:text=Hasat%20i%C3%A7in%20beklenen%20ya%C4%9Fmurlar%C4%B1n%20ya%C4%9Fmad%C4%B1%C4%9F%C4%B1,tutarak%20ya%C4%9Fmur%20ya%C4%9Fd%C4%B1rma%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCncesi%20yatar>. Adresinden erişilmiştir.

Üçüncü, M. K. (2016). Hukuk ile Kültür İlişkisi, *TAAD*, 7(28), 24 Haziran 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/981947> adresinden erişilmiştir.

Ülger, K. (2018). Rönesans'tan Sürrealizme Resim Sanatının Tarihsel Gelişim Sürecinde Figür ve Kompozisyon, 4 Temmuz 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/679492a> adresinden erişilmiştir.

Ünar, Ş. (2020). Atatürk Dönemi'nde Türk Arkeolojisi, *ANASAY 11*, 20 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/969628> adresinden erişilmiştir.

Ürük, Z. F. (2016). Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kültürel Olarak Mekân Analizleri, 15 Eylül 2022 tarihinde <https://www.academia.edu/38419478/> adresinden erişilmiştir.

Vitruvius (2019). *Mimarlık Üzerine On Kitap* (4), (Çev. Çiğdem D.), İstanbul Alfa Yayınları.

Yazıcı, S. U. (2018). Geç Antik Çağ ve Erken Hristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8(16), 21-31, 25 Mayıs 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/590628> adresinden erişilmiştir.

Yılmaz, L. (2020). Mersin'de Somut Kültürel Miras Bilinci ve Koruma Üzerine Bir Değerlendirme, *Amisos*, 5/8, 156-177. 27 Nisan 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1172386> adresinden erişilmiştir.

Yıldız, D. (2007). Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından AKDENİZ' in DOĞUSU, 24 Mayıs 2022 tarihinde Academia,

https://www.academia.edu/15659928/Tarihi_Ge%C3%A7mi%C5%9Fi_Strateji_k_%C3%96nemi_ve_Su_Sorunu_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_AKD_EN%C4%B0Zin_DO%C4%9EUSU_Kitab%C4%B1 adresinden erişilmiştir.

Yıldız, S. (2019). Anadolu ve Tarih Öncesi Çağlar, 18 Ocak 2023 tarihinde <file:///C:/Users/Canan/Downloads/ANADOLU-ve-TARİH-ONCESI-CAGLAR.pdf> adresinden erişilmiştir.

Yolcu, E. (2018). *Sanat eğitimi kuramları ve yöntemleri*. (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Yüzbaşıyev, M. (2010). Resim Sanatının Kuralları, *Sosyal Bilimler Dergisi/2*, 4 Temmuz 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/802177> adresinden erişilmiştir.

Quluzade, Farid. (?). Asya, 06 Kasım 2022 tarihinde <https://www.academia.edu/4593778/ASYA> adresinden erişilmiştir.

Quluzade, Farid. (?). Okyanusya ve Avustralya, 25 Aralık 2022 tarihinde https://www.academia.edu/4593785/OKYANUSYA_ve_AVUSTRALYA adresinden erişilmiştir.

Waterphone.pl. (2022). Waterphone, 07 Aralık 2022 tarihinde <https://waterphone.pl/> adresinden erişilmiştir.

Görsel Kaynakça

Resim 1: 12 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.bilgipedia.com.tr/dunyada-su-kaynaklari/> adresinden erişilmiştir.

Resim 2: 12 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.bilgipedia.com.tr/dunyada-su-kaynaklari/> adresinden erişilmiştir.

Resim 3: 18 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.oktarih.com/2019/07/mezopotamyann-bereketli-camuru.html> adresinden erişilmiştir.

Resim 4: 06 Haziran 2022 tarihinde https://pbs.twimg.com/media/Dg_Ccf4WAAEIwrZ.jpg adresinden erişilmiştir.

Resim 5: 29 Eylül 2022 tarihinde <https://arkeofili.com/3-3-milyon-yasindaki-dunyanin-en-eski-tas-aletleri-kenyada/> adresinden erişilmiştir.

Resim 6: 29 Eylül 2022 tarihinde <https://listelist.com/lascaux-magarasi/> adresinden erişilmiştir.

Resim 7: 29 Eylül 2022 tarihinde <https://artsandculture.google.com/asset/the-shipwreck/LwFch0SXuzBAIw?hl=tr> adresinden erişilmiştir.

- Resim 8: 29 Eylül 2022 tarihinde <https://tr.painting-planet.com/balikci-georges-seurat/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 9: 29 Eylül 2022 tarihinde <https://www.istanbulsanatevi.com/sanatcilar/soyad-h/hokusai-katsushika/katsushika-hokusai-buyuk-dalga-435/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 10: 06 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/275409> adresinden erişilmiştir.
- Resim 11: 18 Kasım 2022 <https://www.youtube.com/watch?v=4Ili9pvlxdk> adresinden erişilmiştir.
- Resim 12: 06 Ekim 2022 tarihinde <https://arkeofili.com/wp-content/uploads/2015/11/Brassempouy.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 13: 06 Ekim 2022 tarihinde <https://www.archaeologs.com/i/337/kouros?gobacklng=tr> adresinden erişilmiştir.
- Resim 14: 6 Ekim 2022 tarihinde <http://birgunbiryerde.blogspot.com/2014/08/yunan-heykel-sanatnda-kore.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 15: 24 Ocak 2023 tarihinde <file:///C:/Users/Canan/Downloads/13.Ders-Polykleitos.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Resim 16: 24 Ocak 2023 tarihinde <https://worldarkeoloji.blogspot.com/2017/03/buyuk-usta-phidias.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 17: 06 Ekim 2022 tarihinde <https://arthistoryoftheday.wordpress.com/2011/08/19/aulus-metellus-late-2nd-or-early-1st-century-bce/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 18: 08 Ekim 2022 tarihinde http://www.jshsr.org/Makaleler/672756950_18-7-53.1879-1219-1243.pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 19: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://pozitifcerik.com/bernini-ve-azize-teresanin-vecdi/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 20: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1146976> adresinden erişilmiştir.
- Resim 21: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/947125> adresinden erişilmiştir.
- Resim 22: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/947125> adresinden erişilmiştir.

- Resim 23: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/947125> adresinden erişilmiştir
- Resim 24: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/947125> adresinden erişilmiştir.
- Resim 25: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/947125> adresinden erişilmiştir.
- Resim 26: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/947125> adresinden erişilmiştir.
- Resim 27: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://followater.wordpress.com/2014/07/01/a-water-temple-in-japan/comment-page-1/#comments> adresinden erişilmiştir.
- Resim 28: 08 Ekim 2022 tarihinde https://arthive.com/brunotaut/works/604059~Glass_Pavilion#show-work://604059 adresinden erişilmiştir.
- Resim 28: 08 Ekim 2022 tarihinde <http://revistacultural.ecosdeasia.com/wp-content/uploads/2014/12/taut-2.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 29: 08 Ekim 2022 tarihinde <http://mimdap.org/2016/05/scarpa-mimar/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 30: 8 Ekim 2022 tarihinde https://www.wikiwand.com/tr/Diocletianus_Hamamlar%C4%B1 adresinden erişilmiştir.
- Resim 31: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/pages/nevmekan-selimiye/552> adresinden erişilmiştir.
- Resim 32: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://www.tarihi.ist/altunizade-ismail-pasa-hamami/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 33: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/322144364> adresinden erişilmiştir.
- Resim 34: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/322144364> adresinden erişilmiştir.
- Resim 35: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/cesme> adresinden erişilmiştir.
- Resim 36: 08 Ekim 2022 tarihinde [sidehttps://www.antalyagezirehberi.net/side-anitsal-cesme.html](https://www.antalyagezirehberi.net/side-anitsal-cesme.html) adresinden erişilmiştir.

- Resim 37: 08 Ekim 2022 tarihinde [https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g644219-d3219324-i70222751-Tunnel of Eupalinos-Pythagorion Samos Northeast Aegean Islands.html](https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g644219-d3219324-i70222751-Tunnel_of_Eupalinos-Pythagorion_Samos_Northeast_Aegean_Islands.html) adresinden erişilmiştir.
- Resim 38: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://arkeofili.com/perudaki-antik-spiral-sekillerin-sirri-uydu-fotograflariyla-cozuldu/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 39: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://tr.pinterest.com/pin/12877548914016381/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 40 a-b: 25 Ekim 2022 tarihinde <https://www.arkeogezgin.com/asklepion-tedavi-merkezi/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 41: 26 Ekim 2022 tarihinde [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Embarkation_for_Cythera#/media/File:L'Embarquement pour Cythere, by Antoine Watteau, from C2RMF retouched.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Embarkation_for_Cythera#/media/File:L'Embarquement_pour_Cythere,_by_Antoine_Watteau,_from_C2RMF_retouched.jpg) adresinden erişilmiştir.
- Resim 42: 07 Aralık 2022 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=cnn3TVBDtcA&list=RDQM-TwGuulQ3Z0&start_radio=1 adresinden erişilmiştir.
- Resim 43: 07 Aralık 2022 tarihinde <https://mannlab.com/hydraulophone> adresinden erişilmiştir.
- Resim 44: 07 Aralık 2022 tarihinde <https://waterphone.pl/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 45: 07 Aralık 2022 tarihinde <https://barthopkin.com/psalt-water/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 46: 07 Aralık 2022 tarihinde <https://glassduo.com/en/history-of-the-glass-harp> adresinden erişilmiştir.
- Resim 47: 08 Ekim 2022 tarihinde <https://arkeofili.com/biri-haric-antik-dunyanin-7-harikasinin-nerede-oldugunu-biliyoruz/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 48: 17 Ekim 2022 tarihinde <https://istanbultarihi.ist/143-istanbul-bahceleri> adresinden erişilmiştir.
- Resim 49: 17 Ekim 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195747> adresinden erişilmiştir.
- Resim 50: 20 Ekim 2022 tarihinde <https://arsizsanat.com/osmanli-muzeciligi-altin-caginda-muze-i-humayun/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 51: 20 Ekim 2022 tarihinde <https://www.canercangul.com/1731/aglayan-kadinlar-lahdi-istanbul-arkeoloji-muzeleri/> adresinden erişilmiştir.

- Resim 52: 20 Ekim 2022 tarihinde <https://www.nkfu.com/iskender-lahdi-hakkinda-bilgi-nerededir-sanatsal-ozellikleri-nelerdir/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 53: 03 Kasım 2022 tarihinde <file:///C:/Users/Canan/Downloads/sumedeniyetisempozyumu.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Resim 54: 09 Kasım 2022 tarihinde <https://s.milimaj.com/others/image/harita/asya-sular-cografyasi-haritasi.png> adresinden erişilmiştir.
- Resim 55: 17 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Orta_Asyaya#/media/Dosya:Central_Asia.svg adresinden erişilmiştir.
- Resim 56: 17 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/802340> adresinden erişilmiştir.
- Resim 57: 18 Ocak 2023 tarihinde <https://onedio.com/haber/anadolu-daki-ilk-yerlesim-yerleri-nerelerdir-1028904> adresinden erişilmiştir.
- Resim 58: 18 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/Anadolu_Demir_Cagi_Uygarliklari_86_109.pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 59: 15 Kasım 2022 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/avrupa-haritasi-fiziki-siyasi-dilsiz-avrupa-kitasinda-olan-ulkeler-akarsular-goller-nelerdir-6281669> adresinden erişilmiştir.
- Resim 60: 18 Aralık 2022 tarihinde <http://cografyaharita.com/haritalarim/3g-afrika-siyasi-haritasi2.png> adresinden erişilmiştir.
- Resim 61: 19 Aralık 2022 tarihinde http://geography.humanity.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/277/2016/03/COG436_1.pdf. Adresinden erişilmiştir.
- Resim 62: 22 Aralık 2022 tarihinde https://www.nps.gov/meve/learn/historyculture/cp_preservation_currentneeds.htm adresinden erişilmiştir.
- Resim 63: 29 Aralık 2022 tarihinde <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/gorsel/Harita/amerika-1.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 64: 29 Aralık 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/amerika> adresinden erişilmiştir.

- Resim 65: 25 Aralık 2022 tarihinde <https://www.uyduharita.org/avustralya-haritasi/avustralya-haritasi-jpg/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 66: 20 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/312094> adresinden erişilmiştir.
- Resim 67: 20 Ocak tarihinde <http://atalarmirasi.org/tr/47-e-28-alt%C4%B1nk%C3%B61-bitig-ta%C5%9F%C4%B1> adresinden erişilmiştir.
- Resim 68: 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.tarihlisanat.com/wp-content/uploads/2017/10/Ads-25C4-25B1z-1.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 69: 20 Ocak 2023 tarihinde <https://www.tarihlisanat.com/wp-content/uploads/2017/10/Ads-25C4-25B1z-1.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 70: 20 Ocak 2023 tarihinde <https://tarihvearkeoloji.blogspot.com/2015/04/turklerde-tas-heykel-ve-balballar.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 71: 20 Ocak 2023 tarihinde http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/T%C3%BCrk%20Sanat%C4%B1%20Tarihi.pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 72: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.britishmuseum.org/blog/illustrating-poetry-12th-century-chinese-handscroll> adresinden erişilmiştir.
- Resim 73-a: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.guimet.fr/collections/japon/plat-a-decor-des-trois-jarres-sanko/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 73-b: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.guimet.fr/collections/japon/haniwa/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 73-: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://archaeology.jp/remains/obori-nagaiya-kiln-site/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 74: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://arkeofili.com/indus-vadisi-uygarligi-hakkinda-her-sey/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 75: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://arkeofili.com/indus-vadisi-uygarligi-hakkinda-her-sey/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 76: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://arkeofili.com/indus-vadisi-uygarligi-hakkinda-her-sey/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 77: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.penn.museum/collections/assets/1600/288656.jpg> adresinden erişilmiştir.

- Resim 78-a: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.penn.museum/collections/assets/1600/195301.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 78-b: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.penn.museum/collections/assets/1600/195314.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 79: 21 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/44/Sargon_of_Akkad.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 80: 21 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/67/Stele_Naram_Sim_Louvre_Sb4.jpg/800px-Stele_Naram_Sim_Louvre_Sb4.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 81: 21 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/5e/Naram-Sin_inscription_AO6782_stitched.jpg/1024px-Naram-Sin_inscription_AO6782_stitched.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 82: 21 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c6/Weight_Shulgi_Louvre_AO22187.jpg/800px-Weight_Shulgi_Louvre_AO22187.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 83: 21 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/5/55/Human_headed_winged_bull_facing.png/800px-Human_headed_winged_bull_facing.png adresinden erişilmiştir.
- Resim 84: 21 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Ashur_god.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 85: 21 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/9b/Cylinder_Seal%2C_Old_Babylonian%2C_formerly_in_the_Charterhouse_Collection_09.jpg/1024px-Cylinder_Seal%2C_Old_Babylonian%2C_formerly_in_the_Charterhouse_Collection_09.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 86: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/TAR116U/ebook/TAR116U-13V3S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf> adresinden erişilmiştir.

- Resim 87: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1726140> adresinden erişilmiştir.
- Resim 88: 21 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/OM%C3%9C.ARK.337%20(5).pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 89: 21 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/NeolitikCagYeniTasCagi_20200205160302610.pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 90: 21 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/NeolitikCagYeniTasCagi_20200205160302610.pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 91: 21 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/NeolitikCagYeniTasCagi_20200205160302610.pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 92: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.ktb.gov.tr/TR-288623/gobeklitepe.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 93 a-b: 21 Ocak 2023 tarihinde file:///C:/Users/Canan/Downloads/NeolitikCagYeniTasCagi_20200205160302610.pdf adresinden erişilmiştir.
- Resim 94: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.academia.edu/38432935/CANHASAN> adresinden erişilmiştir.
- Resim 95: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://tarihportali.net/anadolu-medeniyetleri-hakkinda-bilgi>. Adresinden erişilmiştir.
- Resim 96: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.urartular.com.tr/alticerik/82/baskent-tuspa.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 97: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.urartular.com.tr/alticerik/64/canak-comlek.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 98: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/03/anadolu-uygarlilari-1-hititler/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 99: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/03/anadolu-uygarlilari-1-hititler/> adresinden erişilmiştir.

- Resim 100: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/03/anadolu-uygarlilari-1-hititler/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 101: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.frigyaafyon.com/portfolio/aslankaya-kral-mezari/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 102: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://www.frigyaafyon.com/portfolio/kral-yolu/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 103-a: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://sanat.ykykultur.com.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/friglerin-gizemli-uygarligi#> adresinden erişilmiştir.
- Resim 103-b: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://sanat.ykykultur.com.tr/basin-odasi/basin-bultenleri/friglerin-gizemli-uygarligi#> adresinden erişilmiştir.
- Resim 104: 21 Ocak 2023 tarihinde <http://www.antiktarih.com/2019/02/21/lidya-kulturu-ve-uygarligi/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 105: 21 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Lidyal%C4%B1lar#/media/Dosya:Persepolis_stairs_of_the_Apadana_relief.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 106: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://sardisexpedition.org/tr/essays/latw-greenewalt-lydian-pottery> adresinden erişilmiştir.
- Resim 107: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://sardisexpedition.org/tr/essays/latw-greenewalt-lydian-pottery> adresinden erişilmiştir.
- Resim 108: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://sardisexpedition.org/tr/essays/latw-greenewalt-lydian-pottery> adresinden erişilmiştir.
- Resim 109: 22 Ocak 2023 tarihinde <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77418/efes-selcuk.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 110: Görsel: 21 Ocak 2023 tarihinde <https://tubaakbal.wordpress.com/2016/12/04/iyonyalilar-m-o-1200-700/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 111: 22 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/06/anadolu-uygarliklari-4-iyonlar/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 112: 22 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/06/anadolu-uygarliklari-4-iyonlar/> adresinden erişilmiştir.

- Resim 113: 23 Ocak 2023 tarihinde <https://www.wikiwand.com/tr/A%C5%9F%C3%B6lyen> adresinden erişilmiştir.
- Resim 114: 23 Ocak 2023 tarihinde https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Spiennes_-_Mini%C3%A8res_n%C3%A9olithiques_de_silex_%284%29.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 115: 23 Ocak 2023 tarihinde <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4a/Feuersteinaxt.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 116: 23 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Stonehenge#/media/Dosya:Stonehenge_2020_01.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 117: 23 Ocak 2023 tarihinde https://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/girit-knossos-antik-kenti-ve-sarayi_3_275331.html adresinden erişilmiştir.
- Resim 118: 23 Ocak 2023 tarihinde https://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/girit-knossos-antik-kenti-ve-sarayi_3_275331.html adresinden erişilmiştir.
- Resim 119: 23 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Yunanistan#/media/Dosya:Parthenon_from_west.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 120: 23 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Theatre_at_Syracuse,_Sicily.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 121: 23 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Demosthenes_orator_Louvre.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 122: 23 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:AlexanderTheGreat_Bust.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 123: 23 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Antik_Yunanistan#/media/Dosya:Amphora_olive-gathering_BM_B226.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 124: 23 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/16/roma-imparatorlugu/> adresinden erişilmiştir.

- Resim 125: 23 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/16/roma-impatorlugu/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 126: 23 Ocak 2023 tarihinde <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/16/roma-impatorlugu/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 127: 24 Ocak 2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44806930> adresinden erişilmiştir.
- Resim 128: 24 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/24497423/m%C4%B1s%C4%B1r_sanat%C4%B1 adresinden erişilmiştir.
- Resim 129: 24 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/24497423/m%C4%B1s%C4%B1r_sanat%C4%B1 adresinden erişilmiştir.
- Resim 130: 24 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/24497423/m%C4%B1s%C4%B1r_sanat%C4%B1 adresinden erişilmiştir.
- Resim 131: 24 Ocak 2023 tarihinde https://www.academia.edu/24497423/m%C4%B1s%C4%B1r_sanat%C4%B1 adresinden erişilmiştir.
- Resim 132: 24 Ocak 2023 tarihinde <https://arkeofili.com/kuzey-amerikada-15-000-yillik-insan-izleri-bulundu/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 133: 24 Ocak 2023 tarihinde <https://arkeofili.com/kuzey-amerikada-15-000-yillik-insan-izleri-bulundu/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 134: 24 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolomb_%C3%B6ncesi_Amerika#/media/Dosya:95_-_Machu_Picchu_-_Juin_2009.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 135: 24 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Kolomb_%C3%B6ncesi_Amerika#/media/Dosya:Aztec_Sun_Stone_Replica_cropped.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 136: 24 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Maya_uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1#/media/Dosya:Chichen_Norte.JPG adresinden erişilmiştir.
- Resim 137: 24 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Maya_uygarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1#/media/Dosya:Ceren_01.jpg adresinden erişilmiştir.

- Resim 138: 04 Mart 2023 tarihinde <https://www.namuseum.gr/collection/syllogi-kykladikon-archaiotiton/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 139: 04 Mart 2023 tarihinde <https://tr.topwar.ru/182742-modelist-maketra.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 140: 04 Mart 2023 tarihinde <https://www.namuseum.gr/en/collection/syllogi-archaiotiton-thiras/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 141: 04 Mart 2023 tarihinde <https://www.louvre.fr/decouvrir/le-palais/dans-le-palais-de-sargon-ii> adresinden erişilmiştir.
- Resim 142: 04 Mart 2023 tarihinde https://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/mortutkusuyula-gelisen-bir-ticaret-agi-fenikeliler_3_1178798.html adresinden erişilmiştir.
- Resim 143: 05 Mart 2023 tarihinde https://www.arkeolojisanat.com/shop/blog/mortutkusuyula-gelisen-bir-ticaret-agi-fenikeliler_3_1178798.html adresinden erişilmiştir.
- Resim 144: 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/daglik-frigya-yazilikaya-vadisi> adresinden erişilmiştir.
- Resim 145: 23 Şubat 2023 tarihinde <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44407/karain-magarasi-antalya.html> adresinden erişilmiştir.
- Resim 146: 24 Ocak 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B1s%C4%B1r_Piramitleri#/media/Dosya:All_Gizah_Pyramids.jpg adresinden erişilmiştir.
- Resim 147: 23 Şubat 2023 tarihinde <https://vefasanatakademi.com/belgeler/tr/resimler/191.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Resim 148: 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.arkeogezgin.com/asklepion-tedavi-merkezi/> adresinden erişilmiştir.
- Resim 149: 23 Şubat 2023 tarihinde <http://www.erolsasmaz.com/?oku=666> adresinden erişilmiştir.
- Resim 150: 23 Şubat 2023 tarihinde <https://glassduo.com/en/history-of-the-glass-harp> adresinden erişilmiştir.
- Resim 151: 23 Şubat 2023 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/750511> adresinden erişilmiştir.

Resim 152: 23 Şubat 2023 tarihinde https://www.imdb.com/title/tt0052027/?ref_=tt_mv_close adresinden erişilmiştir.

Resim 153: 24 Şubat 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=0YakG7SnTJM>. Adreslerinden erişilmiştir.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Su Kaynaklarının Küresel Dağılımı (Özsoy 2009).

Tablo 2: Su Uygarlıklarının Gelişim Aşamaları (Kaynak: Bahar, 2010, s. 42).

Tablo 3: Ana ve Alt Temalar

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 01 Kasım 2022 tarihinde
<https://dkm.org.tr/uploads/yayinlar/1585519616646.pdf>
adresinden erişilmiştir.

EKLER

Ek 1: Etik Kurul Kararı

Ek 2: Veri Toplama Aracı

Ek 1

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-78977401-050.02.04-196945
Konu : Etik Kurul Kararı

15.12.2022

RESİM BÖLÜM BAŞKANLIĞINA

İlgi : 10.11.2022 tarihli ve 187216 sayılı dilekçe.

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 15/11/2022 tarih ve 2022/08-38 sayılı kararı yazımız ekinde sunulmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Elif ÇEPNİ
Kurul Başkanı

Ek: Etik Kurul Kararı (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: BSR6DRUHKK Belge Doğrulama Adresi: <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=4043&eD=BSR6DRUHKK&eS=196945>
Adres: Karabük Üniversitesi Demir Çelik Kampüsü Merkez/Karabük Bilgi için: Nebahat İŞİK
Telefon: 444 0478 Unvanı: Bilgisayar İşletmeni
e-Posta: iletisim@karabuk.edu.tr İnternet Adresi: <http://www.karabuk.edu.tr>
Kep Adresi: karabukuniversitesi@hs01.kep.tr

Ek 1 devamı

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU
KARARLARI

TOPLANTI TARİHİ : 15.11.2022
TOPLANTI NO : 2022/08

Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu toplanmış ve aşağıdaki kararı almıştır.

Karar 38

18/11/2022 tarihli Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇAĞLAYAN'ın Etik Kurul form ve ekleri görüşüldü.

Karabük Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇAĞLAYAN danışmanlığında yürütülen "Bir Metafor Olarak Suyun Sanat ve Arkeolojideki İz Düşümleri" konulu çalışma kapsamında uygulanmak üzere ekte sunulan çalışmasının etik kurallara uygunluğu oy birliği ile kabul edilmiştir.

ASLIYI BİLDİRİR

Prof. Dr. Elif ÇEPNİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurul Başkanı

Ek 2

VERİ TOPLAMA ARACI

Değerli Alan Uzmanları,

Bu çalışmada vereceğiniz yanıtlar, tarafımdan “*BİR METAFOR OLARAK SUYUN SANAT VE ARKEOLOJİDEKİ İZ DÜŞÜMLERİ*” başlıklı yüksek lisans tezi için kullanılacaktır. Soruları yanıtlarken göstereceğiniz içtenlik mevcut durumun ortaya konması için son derece önemlidir. Bu nedenle, tüm sorulara içtenlikle yanıt vermeniz beklenmektedir.

Gösterdiğiniz ilgi ve katkılarınızdan dolayı teşekkür eder saygılarımı sunarım.

Dr. Öğr. Üyesi Evrim Çağlayan
Tez Danışmanı

Canan BOZKURT
Karabük Üniversitesi LUEE
Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi

Görüşme Soruları

1-Sanat ve arkeoloji alanında ortaya konan çalışmalar bağlamında suyun kültürel oluşum üzerindeki etkileri nelerdir?

1.1. Bu etkiler birer kültürel unsur olarak görülebilir mi?

1.2. Bu unsurlar canlı yaşamına neler kazandırmıştır ve medeniyetlerin oluşumuna katkı sağlamış mıdır?

1.3. Günümüzde bu konu üzerine ne tür çalışmalar yapılmalı ya da gerekli mi?

2-Suyun, sanat ve arkeoloji alanlarındaki eser ve bulgularda içerik unsuru olarak kullanımını nasıldır?

2.1. Tarihsel süreç içerisinde suyun içerik olarak kullanımını nasıl değişimler geçirmiştir?

2.2. Suyun içerik olarak kullanımını Kültürü yaymada etkili olmuş mudur ve bunu eser ve bulgulardan yola çıkarak örneklendirebilir misiniz?

2.3. Suyun içerik unsuru olarak kullanımını günümüzde nasıl ele alınmıştır ya da nasıl ele alınmalıdır?

3- Bir araç olarak suyun sanat alanlarına ve arkeolojik bulgulara yansımaları nelerdir?

3.1. Günümüze kadar suyun araç olarak etkilerini en çok hangi alanlarda görmekteyiz, örneğin resim?

3.2. Suyun araç olarak kullanımını kültüre bir katkı sağlamış mıdır?

3.3. Günümüzde su hangi alanlarda araç olarak kullanılmakta ve dünden farkı nedir?

ÖZGEÇMİŞ

Canan BOZKURT, ilk, orta ve lisenin yarısına kadar Sivas ili İmranlı ilçesinde okudu. Lisenin son iki yılını İstanbul'da tamamladı. Eskişehir Anadolu Üniversitesinde Arkeoloji Bölümü üzerine Lisans yapmıştı. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim (İkinci Üniversite) Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lisans eğitime başlamış ve devam etmekte. 2021 yılında Karabük Üniversitesi Kültürel Miras ve Miras Alan Yönetimi bölümünde Yüksek Lisans Yapmaya başladı. Aynı zamanda Lisans zamanında Eskişehir Kanlıtaş Höyük ve Side Antik Kenti Arkeolojik Kazı Araştırmaları adı altında laboratuvar ekibi olarak staj yaptı, Osmaniye Castabala Antik Kenti de Arkeolog olarak saha ve laboratuvar çalışmasında bulundu.